Commentationes ordinis philologorum Universitatis
Lituaniae

Archivum Philologicum

Redaguoja
Pr. Skardžius

I. knyga

Humanitarinių Mokslų fakulteto raštai

Kaunas, 1930 — Vytauto Didžiojo — metai

Commentaciones ordinis philologorum Universitatis Lituaniae

Archivum Philologicum

Redaguoja

Pr. Skardžius

I. knyga

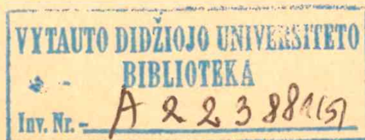
Humanitarinių Mokslų fakulteto raštai

Kaunas, 1930. — Vytauto Didžiojo — metai

Turinys.

I. Straipsniai.

II. Kritikos ir bibliografija.

Redakcijos žodis.

Ligšiol Humanitarinių Mokslų fakultetas yra leidęs „Tautą ir Žodį“ daugiausia kalbos mokslo, tautosakos ir istorijos reikalams. Dabar, ėmus fakultetui geriau tvarkytis, pradedamas leisti ir „Archivum Philologicum“. Šio naujo žurnalo tikslas yra daug siauresnis, kaip „Tautos ir Žodžio“: jis yra skiriamas vien lingvistikos, pirmiausia lituanistikos, filologijos reikalams; taigi šiame žurnale ras vietos ir lituanistai, ir klasikiniai filologai, ir slavistai, ir germanistai ir kt. Ir štai kodėl. Dabar mūsų universitete šios kalbamosios mokslo sritys dar nėra tiek pirmyn pastūmėtos, kad jau būtų galima kalbėti apie atskirus tų sričių žurnalus. Bet, antra vertus, ėmus šiose srityse dirbti, ilgainiui randas reikalų, kurie be atidėliojimo yra aiškintini, tvarkytini, keltini aikštėn čia pat, Lietuvoj, kurių užsieniniai žurnalai nieku būdu negali visų apimti. Tokie dalykai yra mūsų gramatika, žodynas, tarmių mokslas, reikšmėmokslis, kalbos istorija, senoviniai raštai, dabartinė bendrinė kalba ir kt.

Pirmąjį šio žurnalo numerį leidžiame tokį, kokį galime, t. y. kokios medžiagos yra pavykę sugraibstyti. Vėliau tikimės gausią ir specialesnių kalbos mokslo dalykų; tada, žinoma, ir pats žurnalo turinys dar paįvairės ir paįdomės. Bet kad tai būtų, reikia, kad kalbamųjų sričių specialistai aktyviai prie to darbo prisidėtų, ir todėl redakcija juos visus maloniai kviečia bendradarbiauti.

Kadangi dabartinė rašyba yra labai nevienodai ir prieštaringai vartojama, tad redakcija, nenorėdama kokių naujenybių prasimanyti, pasirinko sau čia vidurio kelią — vieną kitą dalyką kiek išlyginus, vartoja būginę rašybą, kuri kalbos mokslo dalykams daug labiau tinka, nekaip vilniškė rašyba, kurios paskutiniu laiku jau aiškiai ėmė išsižadėti jos kūrėjai ir didžiausi rėmėjai. Galutinai, tikimės, bus visa rašyba sutvarkyta, kai turėsime (netrukus) rašomosios kalbos žodyną.

Redakcija.

Jonas Jablonskis

Bebaigiant spausdinti šį „Archivum Philologicum“ numerį, atėjo liūdna žinia, kad š. m. vasario mėn. 23 d. mirė prof. Jonas Jablonskis (Rygiškių Jonas). Mirė didžiausias mūsų bendrinės kalbos kūrėjas: jis visas jėgas buvo paskyręs tai kalbai tobulinti, valyti. Todėl jo mirtis didžiai sujaudino visą Lietuvos šviesuomenę, kuriai tenka susidurti su mūsų rašomąja kalba.

Kitą numerį skirsime velioniui paminėti; čia plačiau aprašysime jo gyvenimą ir darbus.

Pr. Skardžius.

Varronas ir romėnų gramatikos mokslas Cicerono laikais.

Su romėnų gramatika ir apskritai su jų mokslu glaudžiausiai yra susijęs *Varrono* vardas. Aplamai romėnų mokslas nedavė jokių savarankiškų ir originalių rezultatų, jis perdažnai aklai ir vergiškai sekė graikais. Romėnai nesukūrė jokios filosofinės sistemos; jie tik pasisavino artimą savo būdui stoikų etiką. Epikuro ir jo filosofijos jie iš esmės nesuprato. Bet ir genialių valstybės kuriamųjų idėjų visų pirmiausia randame graikuose, o romėnuose tik praktiško pasisekimo. Vis dėlto tai turėjo nemažos reikšmės senovės ir vėlyvesnių amžių kultūriškam gyvenimui. Juk galėtume abejoti, ar tiek brangaus graikų kultūros lobio būtų mus pasiekę, jeigu romėnų imperija nebūtų jo išsaugojusi. Tokiu žvilgsniu teks žiūrėti ir į Varroną ir į romėnų kalbos mokslą. Varronas nebuvo išradėjas, bet jis sąžiningai pasisavino ir perdavė vėlesnėms kartoms, ką buvo sukūrę graikai. Prieš pradedant kalbėti apie jo moksklišką veikimą, reikia atsiminti pats žmogus ir tas laikas, kada jis gyveno.

Varronas[1]) (M. Terentius Varro) gimė 116 metais pr. Kr.[2]) sabinų mieste *Reate*. Šeima, be abejo, buvo labai turtinga[3]) vis dėlto Varronas, kaip jis pats[4]) pasakoja, buvo griežtai ir pa-

---

1) Plg. KLRoth, Das Leben des Varro, Basel, 1857; GBoissier, La vie et les ouvrages de Varron, Paris 1861.

2) Hieronymus in Euseb. chron. ad annum Abr. 1901 (116 pr. Kr) *M. Terentius Varro filosofus et poeta nascitur.*

3) Apie tai Varronas pats rašo savo veikale Res rust. 2 praef. 7... *quod et ipse pecuarias habui grandes, in Apulia oviarias et in Reatino equarias.* Daugiau žinių, žinoma, būtų buvę autoriaus autobiografijoje De vita sua; ji, deja, nėra išlikusi.

4) Viename žuvusio veikalo Λογιστορικῶν skyriuje, vad. Catus: *mihi puero modica fuit una tunica et toga, sine fasciis calciamenta, equus sine ephippio, balneum non cotidianum, alveus rarus.* Plg. A Riese, Varr. sat. Menipp.

prastai auklėjamas. Praleidęs savo vaikystės metus tėviškėje, nuvyko į Romą, norėdamas sostinėj pradėti savo studijas. Čia jis rado sau mokytoją, kuris visašališkai mokėjo jį sudominti ir be kurio Varronas vargiai būtų pasidaręs mokslininku. Tai buvo žymusis filologas Aelijus Stilonas (L. Aelius Praeconinus Stilo), kuris pirmas ėmė kitus mokyti lotynų literatūros ir retorikos; be to, Stilonas moksliškai pamatavo lotynų kalbos ir romėnų senovės tyrinėjimus, nagrinėdamas ir aiškindamas seniausius kalbos paminklus[1]). Tokių žinių Stilonas teikė ir jaunajam Varronui. Po šių lingvistiškų ir archeologiškų studijų Varronas gyvena keletą metų Atėnuose. Čia jis lanko vadinamosios penktos akademijos kūrėjo, Antiocho Askaloniečio, filosofijos paskaitas[2]). Gali būti, kad čia jis susipažino su Ciceronu, kuris buvo 10 metų už jį jaunesnis. Vis dėlto jie niekuomet nebuvo širdingai susidraugavę. Tikrieji Varrono draugai buvo Pompejus[3]) ir Attikas[4]). Būdamas apie 35—40 metų amžiaus, Varronas grįšta į Romą ir dalyvauja politiniame gyvenime, nepasitenkindamas vien mokslo darbu, kaip jo mokytojas Stilonas, kuris, nors ir priklausydamas raitininkų luomui, niekuomet nebuvo užėmęs jokios vietos valstybinėje tarnyboje. 67 metais pr. Kr. Varronas, būdamas 49 metų amžiaus, dalyvauja Pompejaus legatu kare su jūros plėšikais[5]); dėl savo narsumo buvo apdovanotas retai teikiama „corona navalis"[6]). Ar

---

1) Cic. Brut. 205 L. Aelius... fuit vir egregius et eques Rom. cum primis honestus, idemque eruditissmus et Graecis litteris et Latinis antiquitatisque nostrae et in inventis rebus et in actis scriptorumque veterum litterate peritus quam scientiam Varro noster acceptam ab illo auctamque per sese... pluribus et illustrioribus litteris explicavit. Varro de lingua Lat. 7, 2 Aelii... interpretationem carminum Saliorum videbis...

2) Cic. ad. Att. 13, 12, 3 Ergo illam ἀκαδημικήν... ad Varronem transferamus. Etenim sunt Ἀντιόχεια quae iste valde probat.

3) Plg. Gellius 14, 7, 2.

4) Plg. Cic. ad Att. 2, 25, 1.

5) Varro rust. 2 praef. 7 tum cum piratico bello inter Delum et Siciliam Graeciae classibus praeessem.

6) Plin. n. h. 7, 115 M. Varronis in bibliotheca, quae prima in orbe ab Asinio Pollione ex manubiis publicata Romaë est, unius viventis posita imago est, haut minore, ut

jis dar dalyvavo žygyje prieš Mithridatą, tikrai nežinoma. Kitais metais tapo pretoriumi [1]). Tačiau konsulu jis niekuomet nebuvo. Būdamas 67 metų amžiaus, Varronas vyksta savo partijos draugo Pompejaus legatu į Ispaniją. Jo uždavinys buvo apginti Ispaniją nuo Caesario [2]). Bet kai vienas Varrono legionas perėjo Caesario pusėn, tai ir pats Varronas su likusia kariuomene pasidavė Caesariui [3]). Vis dėlto pasiliko Pompejaus draugas. Paskiau, kai Caesaris ėjo vyriausio kunigo (pontifex maximus) pareigas, Varronas skyrė jam savo didelio veikalo „Antiquitates" dalį, kur buvo nupasakojama romėnų senovė [4]). Caesaris iš kitos pusės paskyrė Varroną naujai steigiamos didelės viešosios bibliotekos vedėju [5]). Caesariui žuvus, vėl kilo pilietinis karas. Po vienerių metų Antonijus (M. Antonius) jį pasmerkė, ir tik Calenas (Fufius Calenus) išgelbėjo jo gyvybę [6]). Bet jo turtai buvo konfiskuoti ir žymi jo veikalų dalis žuvo [7]). Vis dėlto Varronas nenusimena. Nežiūrėdamas į miglotą politinę būklę ir augantį pavojų, nenuilsdamas dirba ir rašo toliau. Taip sulaukia jis pagaliau taikos ir Augusto monarchijos. 90 metų amžiaus, dar tebedirbantį mokslo darbą, pakerta jį mirtis [8]). Jo paties noru, Pythagoro pavyzdžiu, jis buvo palaidotas moliniame sarkofage, apipintame mirtos, alyvos ir tuopos lapais

---

equidem reor, gloria, principe oratore et cive ex illa ingeniorum quae tunc fuit multitudine uni hanc coronam dante quam cum eidem Magnus Pompeius piratico ex bello navalem dedit.

[1]) Themist. p. 453 Dind. Βάρων τὴν ἐξαπέλεκυν ἦρχεν ἀρχήν.

[2]) Caes. bell. civ. 1, 38, 2 uti... Varro cum iis quas habebat, legionibus omnem ulteriorem Hispaniam tueatur.

[3]) plg. Caes. bell. civ. 2, 17—20.

[4]) August. civ. 7, 35 aut et istos (scil. antiquitatum libros) Varronis ad Caesarem scriptos atque editos patres conscripti similiter incendissent.

[5]) Suet. Caes. 44,2 bibliothecas Graecas Latinasque quas maximas posset publicare data Marco Varroni cura comparandarum ac digerendarum.

[6]) plg. App. bell. civ. 4, 47.

[7]) Gell. 3, 10, 17 tum ibi addit se quoque iam duodecimam annorum hebdomadum ingressum esse, et ad eum diem septuaginta hebdomadas librorum conscripsisse ex quibus aliquam multos, cum proscriptus esset, direptis bibliothecis suis non comparuisse.

[8]) Val. Max. 8, 7, 3 in eodem enim lectulo et spiritus eiu et egregiorum operum cursus exstinctus est.

Šios trumpos biografijos žinios rodo, kad Varronas buvo labai simpatingas žmogus. Pažymėtina, kad Varronas, būdamas visiškai atsidavęs mokslo darbui, nevengė užimti vienos kitos vietos valstybinėje tarnyboje ir, būdamas karininkas, narsiai kovojo už tėvynę. Varronas per visą savo amžių buvo respublikonas, savo širdy jis toks liko ir principatui įsikūrus; bet vis dėlto jis mokėjo prisitaikyti prie naujų sąlygų[1]) ir susitaikė su naujaisiais galiūnais. Nuostabi yra Varrono ramybė ir ištvermė, su kuria iškentė skaudžiausius likimo smūgius, turtų netekimą ir pasmerkimą, neprarasdamas nė trupučio kūrybos noro.

Bet šie keli gyvenimo bruožai dar aiškiai necharakterizuoja Varrono. Jie yra tik jo veikalų rėmeliai. Iš rasto pas Hieronymą[2]) sąrašo mums yra maždaug žinomas Varrono veikalų skaičius. Jame randame 620 knygų, kurios sudaro 74 įvairius veikalus, ir šie veikalai apėmė visus tuo laiku buvusius mokslus[3]). Beveik visos Varrono knygos žuvo. Prie svarbiausių žuvusiųjų raštų priklauso Antiquitatum libri XLI, kur buvo plačiai nagrinėta romėnų senovė. Toliau 9 knygose, pavadintose Disciplinarum libri, pirmą kartą enciklopediškai nagrinėja mokslus (artes liberales). Be to, jis parašė visą eilę specialių veikalų iš teisės, istoriios ir geografijos mokslų; gramatikos veikalai bus vėliau paminėti.

Ikišiol paminėti veikalai visai žuvo. Vėlesnės kartcs labai uoliai skaitė Varroną, rėmėsi jo raštais, citavo jį dažnai, ir tik iš čia mes galime sužinoti, kiek daug jo veikalų žuvo. Dabar kreipkime dėmesio į likusiuosius Varrono veikalus. Ten randame, be De lingua Latina, dar du raštus: Saturae Menippeae[4]) ir tris knygas Rerum rusticarum. Satiros yra jo

---

1) Caes. bell. civ. 2, 17, 4... se quoque ad motum Fortunae movere coepit.

2) plg. Ritschl op. 3, 419.

3) Quint. 12, 11, 24 quam multa, paene omnia, tradidit Varro

4) Gell. 2, 18, 6/7 Alii quoque non pauci servi fuerunt, qui post philosophi clari exstiterunt. Ex quibus ille **Menippus** fuit, cuius libros M. Varro in **satiris** aemulatus est, quas alii cynicas ipse appellat **Menippeas**. Menippas, iš Gadaros miesto gyveno apie 3-o amžiaus pr. Kr. pusę. Norden (Die römische Literatur, Einleitung in die Altertumswissenschaft pg. 338) mano, kad Varrono

jaunatvės kūrinys. Tokių satirų jis yra parašęs ne mažiau, kaip 150 knygų,

Nonijus ir Gellijus paliko mums nemažą fragmentų skaičių. Iš jų mes galim aiškiai matyti, kad Varronas buvo ne tik mokytas polyhistor, bet ir žymus poetas. Varrono menipeiškos satiros forma yra charakteringa savo prozos ir eilių mišiniu. Be to, eilėse randame įvairiausių ritmų. Dažnai lotyniškame tekste sutinkame graikiškų žodžių ir kaikur net ištisų posakių. Šių satirų vaizdas yra nepaprastai margas, o turinio margumas nemenkesnis, taip kad iš tikrųjų čia pavadinimas satura savo originalia prasme geriausiai tinka[1]). Varrono satira savo esme visai skiriasi nuo tos satiros, kurią mes pripažįstame tipingą, būtent Iuvenalio. Šio poeto satira pasižymi savo geliama neapykanta; Varrono satira teikia skaitytojui malonios pramogos. Dažnai jis kalba apie filosofus ir jų mokslą, bet pajuokia ne pačią filosofiją, o tik mokyklų ginčus[2]). Smerkdamas šykštumo ydą, Varronas sako: „Kaipgi gali būti šykštuolis nepamišėlis? Jeigu jis ir visą pasaulį įgytų, beprotystė varytų jį toliau ir galų gale jis pats save apvogtų, kad tik

---

tiesioginis pavyzdys buvo ne Menippas, bet jo tautietis Meleagras, kuris buvo Varrono amžininkas.

[1]) Diomed. GL (Grammatici Latini) I 485, 34 K (ed. Keil) satura autem dicta sive a satyris ... sive **satura** a lance, quae referta **variis** multisque primitiis in sacro apud priscos dis inferebatur et a **copia** ac **saturitate** rei satura vocabatur..., sive a quodam genere farciminis, quod multis rebus refertum saturam dicit Varro vocitatum. est autem hoc positum in altero libro Plautinarum quaestionum: satura est uva passa et polenta et nuclei ex mulso consparsi, ad haec alii addunt et de malo punico grana. alii autem dictum putant a lege satura, quae uno rogatu multa simul comprehendat, quod scilicet et satura **multa** simul **poemata** comprehenduntur. Jungti satura su graikiškuoju σάτυρος negalima.

[2]) Varro Men. 112 (Menippearum fragm. išleido kartu su Petronijaus tekstu Buecheler, dabar Petronius, Saturae et liber Priapeorum rec. Fr. Buecheler editionem sextam curavit Guilelmus Heraeus, Berolini (Weidmann) 1922.

postremo nemo aegrotus quicquam somniat
tam infandum, quod non aliquis dicat philosophus,

Kaip jis patį filosofijos mokslą vertina ir brangina parodo Men. 404 si, quantum operae sumpsisti, ut tuus pistor bonum faceret panem, eius duodecimam philosophiae dedisses, ipse bonus iam pridem esses factus.

galėtų pasidaryti turtingesnis“ [1]). Vedusiam vyrui jis duoda patarimą: „Žmonos trūkumai reikia arba pašalinti arba pakęsti. Kas juos gali pašalinti, tas padaro žmoną malonesnę, o kas patveria, tas pats darosi geresniu žmogumi“ [2]). Taip pat juokinga, kaip Varronas apie savo asinus Reatinus kalba [3]), arba pats save pašiepia. Čia jis kito lūpomis taip save klausia: „Ar tu tikrai iš proto išsikraustei, Markai? Tu pasitraukei, norėdamas Sejui rašyti apie retorines figūras ir pradedi Homero Odisiją gromuliuoti“ [4]). Labai dažnai Varronas pasisako esąs pasiilgęs gerų senovės, prosenių laikų; jis sako: „Nors mūsų protėvių kalba atsiduodavo česnaku ir svogūnais, vis dėlto jie būdavo labai kilnios dvasios“ [5]). Ir taip mes randame dar keletą pastabų apie senovės romėnus, iš kurių matyti, kad Varronas tuo dalyku kaip tik labai domėjosi. Dar daugiau: dažnai atrodo, kad Varronas užsimiršta satirą rašąs, nes forma, kuria pasireiškia tokie romėnų senovės paminėjimai, dažnai atitinka moksliškas pastabas [6]). Bet ne vien archeologiškų,— ir etimologiškų pastabų randame satirose [7]). Galima paklausti, ar šios moksliškos pastabos nemažina poetiškos satirų vertės. Gal reikėtų paabejoti dėl Varrono gero skonio? Juk ir Ennijus savo

---

[1]) Men. 126...denique qui sanus sit avarus?
cui si stet totus terrai traditus orbis,
furando tamen a morbo stimulatus eodem
ex sese ipse aliquid quaerat cogatque peculi.

[2]) Men. 83 vitium uxoris aut tollendum aut ferendum est: qui tollit vitium, uxorem commodiorem praestat; qui fert, sese meliorem facit.

[3]) plg. Men. 502.

[4]) Men. 60 ebrius es Marce, Odyssian enim Homeri ruminari incipis, cum περὶ τρόπων scripturum te Seio receperis.

[5]) Men. 63 avi et atavi nostri, cum alium et cepe eorum verba olerent, tamen optume animati erant. Plg. ir Men. 186 quotiens priscus homo ac rusticus Romanus inter nundinum barbam radebat?

[6]) Men. 11 virgo de convivio abducatur ideo, quod maiores nostri virginis acerbae auris veneriis vocabulis imbui noluerunt.

[7]) Men. 33 idque alterum appellamus a calendo calorem, alterum a fervore febrem. Men. 61 ideo fuga hostium graece vocatur τροπή. hinc spolia capta fixa in stipitibus appellantur tropaea.

Annales kaikur puošia mokslingumais[1]), nors herojinei poezijai tai mažiau tinka. Satira, man rodos, nė kiek nenukenčia dėl tų moksliškųjų priedų, nes kaip tik šioje poezijos rūšyje gali ir turi pasireikšti visa poeto asmenybė. Juk etimologijos ir senybės buvo Varrono mėgiamiausi dalykai; suprantama, kad jie turėjo pasireikšti ir satirose. Šio savotiško gyvo humoristiško veikalo žuvimas yra ypatingai apgailestautinas.

Be šių išlikusių fragmentų, turime dar kitą Varrono veikalą. Tai yra trys knygos apie žemės ūkį, Rerum rusticarum libri III[2]). Ši tema visados viliodavo romėnus. Varronas apdirba ją ne kaip sausas kabineto mokslininkas, bet gyvai ir vaizdžiai, kaip žmogus, kuris pats turi dvarą ir pats jame šeimininkauja. Šiose trijose knygose aprašomos trys romėnams svarbiausios ūkio šakos: žemės darbas, gyvulininkystė ir paukštininkystė su žuvininkyste. Veikalas parašytas dialogiškai, Cicerono dialogų pavyzdžiu. Ciceronas, žinoma, yra didesnis oratorius ir sumanesnis dialektikas, bet jis vargu pasiekia Varrono sąmojų ir gyvumą[3]). Pasikalbėjimas nukeliamas į respublikos laikus; veiksmo vieta kiekvienoje knygoje mainosi: pirmosios knygos dialogas vyksta Romoje sėjimo šventės (feriae sementivae) metu. Žemės deivės (Tellus) šventyklos ūkvedis (aedituus) pasikviečia kaikuriuos savo draugus ir tuo metu, kai jis rengiasi savo svečius pasitikti, jį šaukia edilai. Draugai susėda ir, žiūrinėdami sienoje nupieštą Italijos žemėlapį, pradeda girti gražų ir turtingą kraštą ir jo derlingumą. Dabar prasideda Varrono moksliškas dalyko vaizdavimas, platus ir išsamus, šen bei ten pamargintas linksmomis pastabomis. Vos tik baigus moksliškai kalbėtis, staiga į susirinkusiųjų tarpą įpuola vienas paleistas vergas; uždusęs ir susijaudinęs praneša jis, kad ką tik esąs už-

---

[1]) Enn. 148 Vahl. vento quem perhibent Graium genus aëra lingua.

[2]) M. Ter. Varronis Rerum rusticarum libri tres; post Henricum Keil iterum edidit Georgius Goetz Leipz. 1912.

[3]) Tai paliudija kaip tik pirmosios knygos pradžia: Otium si essem consecutus, Fundania, commodius tibi scriberem, quae nunc, ut potero, exponam cogitans esse properandum, quod, ut dicitur, si est homo bulla, eo magis senex. annus enim octogesimus admonet me, ut sarcinas colligam, antequam proficiscar e vita.

muštas jo ponas, namų šeimininkas, — neretas atsitikimas piliečių karo laiku. Sumišę, tylėdami svečiai pasišalina. Kiekvienas pripažins, kad šis „rėmų pasakojimas“ (Rahmenerzählung) yra savotiškai dramatiškai sukomponuotas.

Iš veikalų, kuriuos Varronas nagrinėjo literatūros istorijos ir kritikos klausymus, turėjo didelės reikšmės 5 knygos Quaestiones Plautinae ir De comoediis Plautinis, veikalas, susidedąs iš kelių knygų [1]. Tuose raštuose Varronas ėmėsi skirti tikras Plauto komedijas nuo abejotinų ir netikrų. Likusios Plauto komedijos yra tos pačios, kurias Varronas pripažino tikras [2]. Iš gramatinių veikalų pacituosiu De sermone latino V, kur tarp kita ko metriką ir ortografiją nagrinėjo [3]. Bet vienas iš įdomiausių veikalų buvo De antiquitate litterarum. Jis buvo skirtas žinomam poetui L. Accijui [4], kuris pats domėjosi gramatikos problemomis [5]. Tame, turbūt, nelabai dideliame rašte Varronas rašė apie abėcėlės raides, jų tvarką ir pavadinimus. Nors romėnų gramatikai — kartu su jais ir Varronas — dažnai visai nepateisinamu būdu iki mažiausių smulkmenų pasiėmė visą graikų teoriją į lotynų kalbą, tačiau jų raidžių pavadinimas yra visai savarankiškas ir nepareina nuo graikų. Visoj Vakarų Europoje vartojamas ir savaime suprantamas yra pavadinimas **a, be, ce, de** ir t. t. Šis trumpas ir nepaprastai praktiškas raidės ženklo atvaizdavimas yra romėnų išradimas. Varronas, rodosi, yra minėtame veikale nurodęs, kad pusbalsiai turi prasidėti balsiu **e**; taigi reikia tarti **em, en, el, er,** o duslieji turi baigtis **e,** taigi: **be, ce, de, ge, te** [6]. Tiesa, sunku pasakyti, kiek prisidėjo Varronas, savarankis

---

1) Visus kitus raštus išcituoja Teuffel Gesch. d. röm. Literatur 166,5.

2) Jau Gellijus (3, 3, 3) jas vadina **Varronianae** (scil. **fabulae**).

3) Plg. Ritschl op. III 455/6.

4) Plg. Ritschl l. c. 469.

5) GRF (Grammaticae Romanae Fragmenta edidit G. Funaioli I, Lips. 1907 Teubn.) pg. 30 **Accius** geminatis vocalibus scribi natura longas syllabas voluit. Ten pat pg. 31 Accius cum scriberet anguis angulus, **agguis aggulus** ponebat.

6) GL IV 520, 18 **Varro** dicit consonantes ab E debere incipere, quae semivocales sunt, et in E debere desinere, quae mutae sunt. ideo illae quae non ab E incipiunt neque in E desinunt possunt pati calumniam, ut nec litterae videantur aut non sint necessariae, ut sunt

naujovininkas, prie raidžių pavadinimų lotyninimo. Bet yra faktas, kad jis šią problemą uoliai svarstė ir savo mokslininko autoritetu daugiausia prie to prisidėjo, kad mes, apskritai imant, Europoje turime palyginti su posunkiais ἄλφα βῆτα γάμμα ir t.t. lengvus, trumpus vienskiemenius **a, be, ce.**

Prieš pradėdami nagrinėti svarbiausią šios grupės gramatikos raštų veikalą De lingua latina, mes turime susipažinti su Varrono laikmečio romėnų ir graikų gramatikos būkle.

Apie antro amžiaus pusę prieš Kristų jau buvo gramatika tyrinėjama, t. y., ji jau buvo tiek ištirta, tiek pažengusi, jog galėjo būti paruoštas tam tikras gramatikos vadovėlis mokyklai. Jį parašė garsaus aleksandriečio filologo Aristarcho mokinys Dionysius Thrax[1]). Sintaksė čia mažiau išnagrinėta, o garsų ir formų mokslas yra labiau baigtas[2]). Formų mokslui arba, kaip čia geriau tiktų pavadinti, žodžių mokslui pamatą sudarė aštuonios „kalbos dalys"[3]), į kurias yra padalinamas visas žodžių lobynas. Apskritai imant, tai yra iš mokyklos mums žinomas padalinimas Tiesa, dalyvis yra laikomas atskira kalbos dalimi, ir, žinoma, ne be pagrindo. „Dalyviu" jis vadinasi todėl, kad jis dalyvauja linksniavime ir asmenavime. Jis gali būti linksniuojamas; juo, kaip ir veiksmažodžiu, galima išreikšti laikas[4]). Dėl nomina vadinamų žodžių yra pažymėtina, kad čia, bent iš stoikų pusės, griežtai skiriami tikriniai vardai nuo visų kitų pavadinimų[5]); tuo tarpu mes esame pratę griežtai skirti daiktavardį ir būdvardį.

---

in semivocalibus X et Z. Itališkas šių dienų tarimas effe, elle, emme, enne ir t. t. neprieštarauja; šis tarimas yra italų kalbos fonetikos dėsniams pritaikintas, kur bendrai žodžio gale priebalsio nėra.

1) Išleido Gust. Uhlig. Dionysii Thracis **Ars grammatica** Lips. 1884.

2) Sintaksės vadovėlį parašė **Apollonius Dyscolus** (gyv. antrame šimtmetyje po Kr.).

3) Dion. Thr. pg. 23, 1 sqq. ed. Uhlig Τοῦ δὲ λόγου μέρη ἐστὶν ὀκτώ· ὄνομα, ῥῆμα, μετοχή, ἄρθρον, ἀντωνυμία, πρόθεσις, ἐπίρρημα, συνδεσμός. ἡ γὰρ προσηγορία ὡς εἶδος τῷ ὀνόματι ὑποβέβληται.

4) gr. μετοχή, lot. **participium.** Vok. **Mittelwort** nėra labai vykęs terminas. Plg. Dion. Thr. pg. 60, I sqq. ed. Uhlig Μετοχή ἐστι λέξις, μετέχουσα τῆς τῶν ῥημάτων καὶ τῆς τῶν ὀνομάτων ἰδιότητος. Παρέπεται δὲ αὐτῇ ταὐτὰ ἃ καὶ τῷ ὀνόματι καὶ τῷ ῥήματι δίχα προσώπων καὶ ἐγκλίσεων.

5) Paprasta lotyniška terminologija: **nomina propria** ir **nomina appellativa.**

Svarbiausias formalinės gramatikos išdirbimo nuopelnas priklauso Aleksandrijos gramatikams. Be žodžių mokslo, labai uoliai darbavosi filologai ir etimologijos srityje. Ypač mėgo šį darbą stoikai. Ir etimologijos ir formalinės gramatikos tyrinėjimų vaisiai yra pasiekti per ilgus stebėjimų šimtmečius. Kartu su tuo jau labai anksti, kaip mes tai sužinome iš Platono dialogo Kratylos, buvo pradėta statyti klausymas dėl kalbos esmės ir kilmės: ar kalba yra gamtos duota, ar ji yra dirbtinė [1]). Tai klausymas, dėl kurio buvo daug ginčytasi, ir į kurį mokslininkai įvairiai atsakydavo. Apie antro šimtmečio pusę prieš Kr. gyveno Pergamo mieste, kurs kaip ir Aleksandrija buvo mokslo ir moksliškų tyrimų centras, Kratetas [2]) iš Mallo miesto Kilikijoje. Kratetas buvo Pergamo gramatikų mokyklos galva, Aleksandrijoje veikusio Aristarcho vienlaikis. Kaip Aristarchas, ir Kratetas nagrinėjo ir kritikavo Homero tekstą [3]). Dėl pagrindinių kalbos principų jie buvo dideli priešai [4]). Aristarchas ir Aleksandrijos gramatikai laikė savaime suprantama, kad žodžių kaityme ir sudaryme vyrauja vienodumas ir analogija. Kratetas ir jo šalininkai tai ginčijo tvirtindami, kad analogijos principas vyraująs kalbos gyvenime. Ne aleksandriečiai su Aristarchu, bet Kratetas ir pergamiečiai padarė analogiją ir anomaliją mokslo tyrinėjimų objektu. Krateto buvo pradėta nuolatinė polemika [5]), kurios pėdsakus senovėje ilgą laiką

---

1) Plat. Crat. 383A Κρατύλος φησὶν ὅδε, ὦ Σώκρατες, ὀνόματος ὀρθότητα εἶναι ἑκάστῳ τῶν ὄντων φύσει πεφυκυῖαν... ibid. 384 D οὐ γὰρ φύσει ἑκάστῳ πεφυκέναι ὄνομα οὐδὲν οὐδενί, ἀλλὰ νόμῳ καὶ ἔθει τῶν ἐθισάντων καὶ καλούντων.

2) Plačiau apie jį Curt Wachsmuth De Cratete Mallota, Lipsiae 1860, kur ir Krateto fragmentai išleisti.

3) Suidas et Eudocia pg. 273 v. Κράτης Τιμοκράτους Μαλλώτης φιλόσοφος στωικός, ὅς ἐπεκλήθη Ὁμηρικὸς... σύγχρονος Ἀριστάρχου τοῦ γραμματικοῦ...

4) Suidas v. Ἀρίσταρχος... καὶ Κράτητι... πλεῖστα διημιλλήσατο.

5) Gell. 2, 25 In Latino sermone, sicut in Graeco, alii ἀναλογίαν sequendam putaverunt, alii ἀνωμαλίαν, Ἀναλογία est similium similis declinatio, quam quidam Latine „proportionem" vocant. Ἀνωμαλία est inaequalitas declinationum consuetudinem sequens. Duo autem Graeci grammatici illustres Aristarchus et Crates summa ope, ille ἀναλογίαν hic ἀνωμαλίαν defensitavit.

galime pastebėti[1]). Šis Kratetas buvo kartą karaliaus Attalo nusiųstas pasiuntiniu į Romą. Ten jam atsitiko nelaimė. Suetonijus[2]) pasakoja, kad Kratetas netoli nuo Palatijaus (Palatium) įkrito į kloaką ir susilaužė koją. Tuo būdu jis buvo priverstas ilgiau pasilikti Romoje. Čia būdamas turėjo laiko ir progos romėnams laikyti gramatikos paskaitas. Tokiu keliu šis mokslas buvo perkeltas į romėnų dirvą. Pažymėtina, kad romėnai įkūrė savo gramatikos mokslą prisilaikydami pergamiečių krypties, o ne labiau jiems žinomos aleksandriečių mokyklos; tuo tarpu poezijoje[3]) jie labiau pareina nuo pastarųjų. Romėnai pasiėmė iš graikų visišką gramatikos sistemą be jokių esminių pakaitų. Pakeista buvo kaikas tik ten, kur lotynų kalbos struktūra žymiai skyrėsi nuo graikų[4]). Kartu su gramatikos mokslu perkeltas į Romą minėtas analogistų ir anomalistų ginčas čia buvo toliau tęsiamas. Pirmas žymus romėnų gramatikas buvo Stilonas. Taigi reikia dabar dar pažiūrėti, koks buvo gramatikos mokslas Cicerono laikais. Apie tai mums gali suteikti kiek žinių Varrono raštuose vartojami terminai.

Varronas, priešingai Dionysijui Trakiečiui, žino tik keturias kalbos dalis: pirma — nomen, kuris yra kaitomas linksniais, antra

---

M. Varronis liber ad Ciceronem de lingua Latina octavus nullam esse observationem similium docet inque omnibus paene verbis consuetudinem dominari ostendit.

1) Su kokiu įnirtimu kovojo priešingos kryptys, parodo Krateto šalininko **Herodiko** epigrama, kurią skaitome Athen. V pg. 222 a:

φεύγετ' Ἀριστάρχειοι ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης
Ἑλλάδα τῆς ξουθῆς δειλότεροι κεμάδος·
γωνιοβόμβυκες μονοσύλλαβοι, οἷσι μέμηλεν
τὸ σφὶν καὶ σφῶϊν καὶ τὸ μὶν ἠδὲ τὸ νίν.

2) Suet. gramm. 2 primus quantum opinamur studium grammaticae in urbem intulit Crates Mallotes Aristarchi aequalis, qui missus ad senatum ab Attalo rege inter secundum ac tertium Punicum bellum sub ipsam Enni mortem, cum regione Palati prolapsus in cloacae foramen crus fregit, per omne legationis simul et valetudinis tempus plurimas acroasis subinde fecit assidueque disseruit ac nostris exemplo fuit ad imitandum.

3) Ypač vadinamieji νεωτερικοί, pav. Katullas, Propercijus, Ovidijus, nors šis pastarasis sukūrė ir ilgesnį epą, metamorfozes; su tuo aleksandriečio Kallimacho principas μέγα βιβλίον μέγα κακόν nesutinka.

4) Graikų kalbai visai svetimas, bent formaliu atžvilgiu yra lotynų **ablativus.**

— verbum, kuris yra kaitomas laikais, trečia — participium, kaitomas ir linksniais ir laikais, ir ketvirta — visai nekaitomi žodžiai[1]. Keturios kalbos dalys jau randamos ankstyvesnių graikų ir romėnų gramatikų raštuose ir jos iš esmės neprieštarauja Dionysijaus aštuonioms kalbos dalims. Linksnių pavadinimai Varrono raštuose dar nevisai nusistoję[2]. Vardininkas dažniausiai vadinamas casus rectus[3] arba casus nominandi[4], šauksmininkas casus vocandi[5]; linksnis, kurį kilmininku vadiname, Varrono vadinamas casus communis[6] arba casus patricus[7]; naudininkas casus dandi[8], galininkas casus accusandi[9] arba accusativus[10], ablatyvas, kurio graikai neturėjo, casus sextus[11]. Mums priprasti terminai gene-

---

1) Varro ling. 8, 44 quoius (scil. orationis) quoniam sunt divisiones plures, nunc ponam potissimum eam qua dividitur oratio secundum naturam in quattuor partis: in eam quae habet **casus** et quae habet **tempora** et quae habet **neutrum** et in qua est **utrumque.**

2) Graikiškus linksnių pavadinimus žiūr. Dion Thr. pg. 31, 5 sqq. Uhlig: Πτώσεις ὀνομάτων εἰσὶ πέντε· ὀρθή, γενική, δοτική, αἰτιατική, κλητική. Λέγεται δὲ ἡ μὲν ὀρθὴ ὀνομαστική, καὶ εὐθεῖα, ἡ δὲ γενική κλητική τε καὶ πατρική, ἡ δὲ δοτικὴ ἐπισταλτική.

3) ling. 5,4 ...quod **recto** casu quom dicimus „impos".

4) ling. 10,23 casuum vocabula alius alio modo appellavit; nos dicemus, qui nominandi causa dicitur, **nominandi** vel **nominativum.**

5) ling. 8, 42 ...cum transierit e nominandi casibus in eos quos appellant **vocandi.**

6) ling. 8, 46 ...casum, utrum recto sit, ut Marcus, ...an **communi**, ut Iovis.

7) ling. 9, 85 ...tunc in **patrico** „denariorum" dici oportebat.

8) ling. 8, 36 ...eadem in **dandi** (scil. casu), vireis Terentieis et mulieribus Terentieis.

9) ling. 8, 66 ...in **accusandi** (scil. casu) hos montes fontes et hos montis fontis.

10) ling. 8, 67 ...cum horum casus patricus et **accusativus**...

11) ling. 10, 62 ...id illum facere oportebit ab **sexto** casu, qui est proprius latinus.

tivus, dativus[1]), vocativus[2]), ablativus[3]) pasirodo povarroniniuose raštuose. Iš skaičių (numeri) tik singularis[4]) turėjo savo pastovų ikišiol tebevartojamą pavadinimą. Daugiskaita Varrono vadinama multitudo[5]). Ką mes vadiname positivus, comparativus, superlativus, Varronas pažymi primum, medium arba secundum, tertium[6]). Toliau jis pripažįsta dvi veiksmažodžių rūšis (genera verbi): faciendi ir patiendi (scil. divisiones)[7]) Laikus skiria tris: praesens, praeteritum ir futurum[8]).

---

[1]) Quint. inst. 1, 7, 18 ... cum in **dativum** vel **genetivum** casum incidissent.

[2]) Gell. 14, 5, 1 ... cum alter in casu **vocativo** „vir egregi" dicendum contenderet...

[3]) Quint. inst. 7, 9. 10 **ablativo** ipsi ... inest naturalis amphibolia.

[4]) ling. 8, 66 nam sine reprehensione vulgo alii dicunt in **singulari** hac ovi et avi, alii hac ove et ave.

[5]) ling. 8, 67 ... cum horum casus patricus et accusativus in **multitudine** sint disparilis. Plg. graikų terminus Dion. Thr. pg. 30, 5 Uhlig Ἀριθμοὶ τρεῖς ἑνικός, δυικός, πληθυντικός.

[6]) ling. 8, 76 in alis verbis nihil deest, ut **dulcis dulcior dulcissimus**, in aliis **primum**, ut **peium peius pessimum**, in aliis **medium**, ut **caesior caesius caesissumus**, in aliis bina sunt quae desint ab eadem voce declinata et ea ita, ut alias desint **secundum** et **tertium**... Plg. vėl graikiškus terminus: Dion. Thr. pg. 27 Uhlig συγκριτικόν (scil. σχῆμα). Panašų terminą teikia Diom. GL I 324, 14 Keil **comparativa** sunt, cum aliquem vel alieno vel suo generi **comparamus**, ut fortior. Taip pat Dionysijaus (pg. 28) ὑπερθετικόν atrandamas Diom. l. c. 15 **superlativa** sunt, cum aliquem **comparamus** ad omnes, ut **fortissimus** omnium. Gramatikas Kledonijus (Cledonius) yra, rodos, vienintelis, kuris vartoja **positivus** mums įprasta prasme, plg. GL V 9 sqq. Keil.

[7]) ling. 10, 33 accedunt ad has species a copulis divisionum quadrinis: ab infecti et perfecti, emo edo, emi edi, ab semel et saepius, ut scribo lego, sriptitavi, lectitavi, **faciendi** et **patiendi**, ut uro ungo, uror ungor Plg. Rhetor. lat. min. pg. 76, 8 sqq. Halm ἐναλλαγή est figura quae fit aut... aut per genera verborum, cum **passivis** pro **activis** utimur. Graikų terminus žiūr. Dion. Thr. pg. 48, 1 Uhl.

[8]) ling. 8, 20 ... **tempora**... erant tria, **praeteritum**, **praesens**, **futurum**. Plg. Dion. Thr. pg. 53, 1 Uhl.

Modus gramatikos terminu Varronas dar nevartoja, bet dėl to jis skiria šešias veiksmažodžių species declinatuum[1]). Varrono terminai declinatus ir declinatio[2]) dar nereiškia vien daiktavardžio ir būdvardžio linksniavimo, bet reiškia kaitymą apskritai imant; net žodžių sudarymas galėjo būti tuo terminu žymimas. Moderninių kalbų gramatikose aiškiai skiriami daiktavardžių ir t. t. iš vienos pusės ir veiksmažodžių iš kitos pusės kaitymai ir sudaromi skirtingi terminai linksniavimas, linksniuotė ir asmenavimas, asmenuotė. Vakarų Europos kalbų terminai, rodos, yra tokie pat aiškūs, nes liet. linksniavimą ir linksniuotę atitinka pranc. déclinaison, vok. Deklination, o asmenavimas, asmenuotė pranc. conjugaison, vok. Konjugation; liet. linksniuoti yra pranc. décliner, vok. deklinieren, asmenuoti pranc. conjuguer, vok. konjugieren. Visi šie terminai yra lotyniškos kilmės. Bet, skaitydami Varrono gramatinius raštus, veltui ieškosime coniugatio ir coniugare. Šis autorius vartoja declinare, declinatio, declinatus tokia

---

[1]) ling. 10, 31 eorum **declinatuum species** sunt sex: una quae dicitur **temporalis**, ut legebam gemebam, lego gemo; altera **personarum**, ut sero meto, seris metis; tertia **rogandi**, ut scribone legone? scribisne legisne? quarta **respondendi**, ut fingo pingo, fingis pingis; quinta **optandi**, ut dicerem facerem, dicam faciam; sexta **imperandi**, ut cape rape, capito rapito. Plg. Dion. Thr. pg. 47, 3 Uhl. Ἐγκλίσεις μὲν οὖν εἰσι πέντε· ὁριστική, προστακτική, εὐκτική, ὑποτακτική, ἀπαρέμφατος. Šie terminai mums artimesni; jie gali būti verčiami tiesiog štai kaip: ὁ. indicativus, π. imperativus, εὐ. optativus, ὑ. subiunctivus. ἀ. infinitivus. Varrono terminai yra panašūs į sofisto Protagoro terminus; plg. Diog. Laert. IX 53 sq. διεῖλε δὲ (scil. Πρωταγόρας) τὸν λόγον πρῶτος εἰς τέτταρα εὐχωλὴν, ἐρώτησιν, ἀπόκρισιν, ἐντολήν ir Quint. inst. 3, 4, 10 Protagoran transeo, qui **interrogandi, respondendi, mandandi, precandi**, quod εὐχωλήν dixit, partes solas putat.

[2]) ling. 8, 15 quae a parte **declinata**, aut a corpore, ut a mamma mammosae, a manu manubria, aut ab animo, ut a prudentia prudens, ab ingenio ingeniosi..., aut aliae **declinationes** ab animo, aliae a corpore. Plg. Dion. Thr. pg. 14, 8 sq... οὐδὲ ἐν ταῖς κλίσεσι τῶν ὀνομάτων; ibid. pg. 53, 6... ῥημάτων κλίσεις...

plačia prasme, jog jais, be daiktavardžių, ir veiksmažodžių kaitymas buvo žymimas; todėl visai nenuostabu, kad Varronas coniugare ir coniugatio dar nežinojo. Vėlyvesnieji gramatikai vartoja žodį coniugatio, bet juo jie nežymi veiksmažodžių asmenavimo. Coniugatio [1]), kaip jo graikiškas pavyzdys συζυγία rodo, reiškia vienodai kaitomų veiksmažodžių grupę, vadinasi, asmenuotę. Per nesusipratimą buvo coniugatio sutolyginta su asmenavimu [2]). Iš to atsirado ir antras netikslumas: veiksmažodžiui coniugare buvo teikiama nauja prasmė asmenuoti [3]). Reikia pasakyti, kad lotyniškieji Vakarų Europos terminai pranc. conjugaison conjuguer, vok. Konjugation konjugieren, angl. conjugation conjugate ir t. t. prasmėmis „asmenavimas", „asmenuoti" yra visai netikslūs pavadinimai.

Taigi matome, kad Varrono terminologijoje šalia dabar vartojamų yra daug nepaprastų ir seniai išnykusių terminų. O kiti pavadinimai, kaip antai, casus dandi, vocandi, yra tik vėliau visur vartojamų terminų dativus, vocativus pirmoji pakopa. Mes nesistebėsime tais nelygumais atsiminę, kad Varronas savo veikale De lingua latina nemanė pirmoj vietoj sistematingai morfologijos dėstyti.

Apžvelkime dabar šio veikalo išlikusias knygas. Nors jos tesudaro maždaug tik viso veikalo ketvirtadalį, vis dėlto galime sudaryti sau šiokį tokį struktūros vaizdą. Pats autorius bent kelis kartus pasako mums išdėstytos medžiagos tvarką [4]). Visa medžiaga

---

[1]) Exc. Bob. GL I 563, 6 verborum **ordines** sive **coniugationes**. Cominian. Char. GL I 175, 30 **coniugationes**, quas Graeci συζυγίας appellant,... Cons. GL V 380, 29 **coniugatio** est **collectio** quaedam, quam Graeci σύστημα appellant verborum simili declinatione currentium. Žiūr. ir Uhligo Dion. Thr. leidinio rodyklę s. v.

[2]) Plg. CEA Schmidt Beiträge zur Geschichte der Grammatik des Griechischen und des Lateinischen, Halle 1859, pg. 363—365. Prie nesusipratimo, galbūt, prisidėjo tai, kad **coniugatio** dėl savo priesagos **-tio** buvo jaučiama lyg koks **nomen actionis** (plg. adhortatio, admiratio ir t. t). Schmidtas l. c. pg. 363 parodo, kad **coniugatio** nauja prasme randama pirmą kartą 16-o amžiaus knygose.

[3]) Ką reiškia **coniugare** ir **coniugatus** romėnų laikais, parodo „Thesaurus Linguae Latinae".

[4]) Plg. ling. 5, 184. 6, 97. 7, 109 sq. 9, 113.

buvo paskirstyta į tris didesnes dalis, iš kurių pirmoji buvo etimologija, antroji morfologija; trečiojoje dalyje buvo nagrinėjama sintaksė. Iš likusių knygų V, VI ir VII priklauso etimologijai, VIII, IX ir X morfologijai drauge su analogijos anomalijos klausymu. Sintaksės dalis beveik visai žuvusi.

Dar reikia pasakyti keletas žodžių apie autoriaus problemų nagrinėjimo savotiškumą. Pavyzdžiui, vienoje knygoje jis iškelia visa, kas prieštarauja analogijai, kitoje knygoje griauna pirmiau išdėstytus tvirtinimus, vadinas, iki šiol Varronas aiškina tik kitų mokslininkų pažiūras; o trečioje knygoje pareiškia savo nuomonę [1]). Toks mokslo dalyko nagrinėjimo būdas yra, žinoma, labai naudingas; tuo būdu galime iškelti visus argumentus pro ir contra ir veikiausiai pasiekti tiesą. Vis dėlto toks darbo metodas yra perpedantiškas [2]).

Peržvelkime dabar etimologiškąją dalį. Palyginimas su Platono dialogu Kratylos rodo, kad romėnų etimologija labai pareina nuo graikų. Metodas yra tas pats, tik kitokia kalbos medžiaga. Taigi koksgi čia yra metodas? Geriausiai į šį klausymą atsako Varrono nagrinėjami pavyzdžiai. Žodį peregrinus „svetimas", „svetimšalis", „ateivis" kildina autorius iš pergere [3]) „eiti toliau", „nueiti", „keliauti". Žodį caseus „sūris" veda iš coactum lac [4]) „sutenėjęs pienas"; ornatus „papuošalas" iš ore natus [5]). Štai vėl kitas pavyzdys: veiksmažodis quaerere „ieškoti" Varrono nuomone sudarytas iš quae res [6]). Taigi

---

[1]) ling. 10, 1 de qua re primo libro, quae dicerentur cur dissimilitudinem ducem haberi oporteret, dixi secundo, contra quae dicerentur, cur potius similitudinem conveniret praeponi. quarum rerum quod nec fundamenta, ut debuit, posita ab ullo neque ordo ac natura, ut res postulat, explicita, ipse eius rei formam exponam.

[2]) Kad autorius tame pačiame veikale tokia pat tvarka ir kitus klausymus svarstė, parodo ling. 5, 1 ... de disciplina, quam vocant ἐτυμολογικήν: quae **contra** eam dicerentur, volumine primo, quae pro ea, secundo, quae de ea, tertio.

[3]) ling. 5, 33 dictus **peregrinus a pergendo**, id est a progrediendo.

[4]) ling. 5, 108 **caseus** a **coacto** lacte ut **coaxeus** dictus.

[5]) ling. 5, 129 **ornatus** quasi ab **ore natus**.

[6]) ling. 6, 79 ipsum **quaerere** ab eo quod **quae res** ut reciperetur datur opera.

matome, kad etimologiškai gimininga is būdavo laikomi kaip tik tie žodžiai, kurie būdavo panašiai rašomi arba tariami, jei tik, žinoma, panašiųjų žodžių reikšmės būdavo kaip nors galima sujungti. Šalia šių, dabartinio mokslo atžvilgiu atmestinų išvedžiojimų, būdavo vis dėlto kartais ir teisingų aiškinimų. Štai keletas pavyzdžių: praetor „pretorijus" Varronas teisingai jungia su praeire[1]) „eiti prieky", detrimentum „nuostolis", „žala" su terere[2]) „suvartoti", bruma „trumpiausia žiemos diena" su brevissimus[3]) „trumpiausias". Varrono etimologizavimo metodas iš tikrųjų nesiskiria nuo graikų metodo, kurį mes sutinkame minėtajame Platono dialoge[4]). Varronas daugiau nebesugeba, bet savo sugebėjimais jis neatlieka vis dėlto ir nuo graikų. Iš to, kad jis nenužengė toliau už kitus, nereikia spręsti, kad jis nebūtų galėjęs to padaryti; greičiau reikia sutikti, kad čia kaltas pats metodas, kuris užkerta kelią bet kuriai tolimesnei plėtotei. Šis metodas negalėjo ir neturėjo būti gerinamas, nes juo juk viskas galima buvo išaiškinti[5]). Bet vis dėlto yra kai kas, kuo Varronas, kaip ir kiti romėnų filologai, skiriasi nuo graikų. Graikai turėjo savo etimologiškoms studijoms pasitenkinti viena savo gimtąja kalba. Jeigu palyginimams buvo imami įvairių tarmių žodžiai[6]), tai dar nereiškė gimtosios kalbos ribos peržengimo. Tiesa, retkarčiais nagrinėjimo reikalams buvo

---

[1]) ling. 5, 80 **praetor** dictus qui **praeiret** iure et exercitu.

[2]) ling. 5, 176, **detrimentum** a **detritu**.

[3]) ling. 6, 8 dicta **bruma**, quod **brevissimus** tunc dies est.

[4]) Plato Crat. 408 B Ἑρμῆς...ὃς τὸ εἴρειν ἐμήσατο, δικαίως ἂν καλοῖτο ὑπὸ ἡμῶν Εἰρέμης· νῦν δέ ἡμεῖς, ὡς οἰόμεθα, καλλωπίζοντες τὸ ὄνομα Ἑρμῆν καλοῦμεν. Plg. ir ibid. 409 C ἡ δὲ ἀστραπή, ὅτι τὰ ὦπα ἀναστρέφει, ἀναστρωπὴ ἂν εἴη, νῦν δὲ ἀστραπὴ καλλωπισθεῖσα κέκληται.

[5]) ling. 5, 6 reperiet enim esse commutata (scil. verba), ut in superioribus libris ostendi, maxime propter bis quaternas causas. litterarum enim fit **demptione** aut **additione** et propter earum **traiectionem** aut **commutationem**, item syllabarum **productione**; quae quoniam..

[6]) Plat. Crat. 405 C, kur nagrinėjamas Apollono vardas: Ἄπλουν γάρ φασι πάντες Θετταλοὶ τοῦτον τὸν θεόν. Arba ibid. 408 E Ἔοικε τοίνυν κατάδηλον γενόμενον ἂν μᾶλλον, εἰ τῷ Δωρικῷ τις ὀνόματι χρῷτο.

imamas vienas kitas svetimas, „barbariškas“ žodis[1]). O tuo tarpu romėnai turėjo progos plačiai pasinaudoti gausingu antros, būtent graikų, kalbos lobiu. Tatai buvo dažnai daroma, tik šis naudojimo būdas tyrinėjimams nebuvo labai vaisingas. Pastebėję, kad kaikurie lotyniški žodžiai tarimu ir reikšme sutampa su graikiškais, kad kultūroje pareina nuo graikų, romėnų mokslininkai pripažino galų gale lotynų kalbos pareinamybę nuo graikų kalbos. Varronas taip pat citavo pasakišką padavimą, kad arkadietis E u a n d r a s atkeliavęs į Italiją ir ten įdiegęs barbarams aioliečių kalbą[2]). Varronas turėjo statyti sau uždavinį, nagrinėti santykius tarp lotynų ir graikų kalbų. Kad jis kaikuriuos dalykus laikė paimtais iš graikų kalbos, kurie iš tikrųjų nebuvo specifiška tos kalbos savybė[3]), visai suprantama, nes tyrinėjimai vos siekė toliau abiejų minėtų kalbų ribos[4]), Vis dėlto matyt, kad Varronas norėjo atskirti svetimus žodžius nuo grynai lotiniškų. Skaitydamas D e l i n g u a l a t i n a gauni įspūdžio, kad autorius lyg norėtų pabrėžti lotynų kalbos savaimingumą. Pažymėtina yra toji vieta, kur jis sulygina lotyniškus ir graikiškus naminių gyvulių pavadinimus[5]): s u s ὗς, b o s βοῦς, t a u r u s ταῦρος,

---

[1]) Plat. Crat. 410 A Ὅρα τοίνυν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὸ πῦρ μή τι βαρβαρικὸν ᾖ. τοῦτο γὰρ οὔτε ῥᾴδιον προσάψαι ἐστὶν Ἑλληνικῇ φωνῇ, φανεροί τ' εἰσὶν οὕτως αὐτὸ καλοῦντες Φρύγες, σμικρόν τι παρακλίνοντες. Καὶ τό γε ὕδωρ καί τὰς κύνας καὶ ἄλλα πολλά.

[2]) Apie tai autorius pranešė žuvusiame veikale **De origine linguae latinae**; plg. Lyd. de mag. I 5 (atspausdinta Varro De ling. lat. pg. 200 sq. ed. Goetz-Schoell)... Εὐάνδρου καὶ τῶν ἄλλων Ἀρκάδων εἰς Ἰταλίαν ἐλθόντων ποτὲ καὶ τὴν Αἰολίδα τοῖς βαρβάροις ἐνσπειράντων φωνήν.

[3]) ling. 6, 61 **dico** o r i g i n e m h a b e t g r a e c a m, q u o d G r a e c i δεικνύω ir ling. 6, 84 **edo** a g r a e c o ἔδω.

[4]) ling. 5, 55 T i t i e n s e s... R a m n e n s e s... L u c e r e s..; s e d o m n i a h a e c v o c a b u l a **tusca**, u t V o l n i u s, q u i t r a g o e d i a s t u s c a s s c r i p s i t, d i c e b a t. ling. 5, 100 v o c a b u l u m (scil. t i g r i s) e l i n g u a **armenia**: n a m i b i e t s a g i t t a e t q u o d v e h e m e n t i s s i m u m f l u m e n d i c i t u r T i g r i s. ibid. c a m e l u s s u o n o m i n e **syriaco** i n L a t i u m v e n i t. ling. 5, 167 i n h i s m u l t a p e r e g r i n a u t s a g u m, r e n o **gallica**. Šios pastabos dar neįrodo, kad Varronas būtų giliai studijavęs minėtąsias kalbas: galbūt, daugiau žinių turėjo iš etruskų kalbos, negu iš kitų, išskyrus, žinoma, graikų kalbą, bet, be abejo, naudojosi gerais šaltiniais.

[5]) ling. 5, 96.

ovis ὄϊς. Neatsižvelgdamas į šių žodžių aiškių aiškiausią fonetišką panašumą ir semasiologišką tolygumą — vadinas, prieš savo paprotį — autorius pareiškia nuomonę, kad sus ir t. t. galėję susidaryti lotynų kalboje nepareinamai nuo graikų [1]. Jeigu jis tuo būdu vienur kitur iškėlė lotynų kalbos originalumą, tai dėl to tegalime jį tik pagirti [2]. Čia, galbūt, jau pasireiškia autoriaus romėniškai tautiškas nusistatymas. Bet jis eina dar toliau. Daugelį žodžių — ir be reikalo — kildina tiesiog iš lotynų kalbai giminingos sabinų kalbos [3]. Pamėgimas viso, kas sabiniška, remiasi, be abejo, tuo, kad Varronas jaučiasi esąs sabinas. Ir iš tikrųjų, žinome, kad jis yra kilęs iš sabinų miesto Reate. Pažymėtina dar tai, kad sabiniški elementai minimi dažniausiai drauge su antikvariškais dalykais.

Tiek apie De lingua latina etimologinę dalį. Po jos eina dar trys išlikusios knygos apie žodžių kaitymą ir sudarymą drauge su analogijos anomalijos klausymu. Kaip Varronas savo medžiagą sutvarkė, jau buvo sakyta. VIII knygoje yra visi argumentai analogijai sugriauti, IX. knygoje įrodomas analogijos buvimas, o X. knygoje Varronas pasako savo nuomonę apie tą pro-

---

[1]) ling. l. c. possunt in **Latio** quoque ut in Graecia ab **suis** vocibus haec eadem ficta.

[2]) Tuo būdu apsisaugoja nuo tokių beprotybių, kokias išgalvojo vienas Augusto gadynės gramatikas (**Cloatius Verus**), kuris parašė **Verborum a Graecis tractorum libri**. Plg. Gell. 16, 12, 1 sqq., GRF pg. 468 Funaioli: **faenerator** ... appellatus est quasi φαινεράτωρ ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι ἐπὶ τὸ χρηστότερον. Šis gramatikas išrado net naują graikišką žodį savo etimologijai paremti. Gellijus l. c. 1, kuris mums tą fragmentą paliko, priduria: sive hoc autem ipse Cloatius sive nescio quis alius nebulo effutivit, nihil potest dici insulsius. Tą patį žodį paaiškino Varronas žuvusiame veikale **De sermone latino** (fragmentas išliko Gell. 16, 12, 7 plg. ir GRF pg. 201 Fun.): faenerator, sicuti M. Varro in libro tertio de sermone latino scripsit, a **faenore** est nominatus.

[3]) Pav., ling. 5, 68 Sol, vel quod ita Sabini, vel <quod> solus ita lucet. ling. 5, 73 Mars ab eo quod maribus in bello praeest, aut quod Sabinis acceptus ibi est Mamers, ling. 5, 74 et arae Sabinum linguam olent. Tuo tarpu **Mars** ir **ara** yra ne tik lotynų ir sabinų, bet apskritai italų (oskų ir umbrų) kalbų žodžiai, o sol priklauso kelioms indoeuropiečių kalboms.

blemą. Dėl tokio pedantiško [1]) medžiagos sutvarkymo lengvai galėjo kilti analogijos ir anomalijos teorijų nesupratimas. Galima buvo klaidingai manyti, kad tarp Aleksandrijos gramatikų ir Pergamo filologų buvusi absoliuti priešybė ir kad aleksandriečiai visai neprisipažinę netaisyklingo žodžių kaitymo. Aišku, jie pripažindavo kalboje sutinkamas ir visuomenės priimtas anomalijas, bet kartu laikė taisyklingumą, analogiją, viešpataujančiu kalbos principu. Išimtis jie laikė tiktai taisyklių patvirtinimais. Jų priešininkai, pergamiečiai, tvirtino, kad, kol kalboje lieka bent vienas netaisyklingumas, viena išimtis, viešpataujanti anomalija. Varronas pats stengiasi tarpininkauti tarp šių priešingų srovių. Jisai randa kalboje ir analogijos ir anomalijos elementų. Kaip jie pasiskirsto, nurodo Varronas tose vietose, kur jis kalba apie kalbos kilmę ir raidą. Jis prileidžia, kad yra sukuriamas tam tikras nedidelis skaičius elementarinių žodžių, kurie reikalingi elementarinėms sąvokoms reikšti [2]). Jų yra maža [3]), kad kalbantieji galėtų lengvai juos atsiminti. Kadangi tai yra pirmieji kalbos žodžiai, tai jie negalėjo būti sudaryti kaip kiti žodžiai; vadinas, šioje srityje perdėm viešpatauja anomalija [4]). Tokios elementarinės nekaitomos formos dar nebūtų tinkamas kalbos įrankis. Tuo kalba susidaro tik su žodžių kaitymo ir išvedimo pa-

---

[1]) Kaip senovėje buvo įvertintas šis Varrono darbo metodas, duoda suprasti Gell. 2, 25, 10 sed idem Varro in aliis libris multa pro ἀναλογίᾳ tuenda scripsit. Sunt igitur ii tamquam loci quidam communes contra ἀναλογίαν dicere et rursus pro ἀναλογίᾳ.

[2]) Šį kūrimo aktą vadina **impositio** (verborum), bet ir **declinatio voluntaria**. Aktas yra savavališkas, žodžių forma savavališkai nustatyta. Plg. ling. 8, 5 duo igitur omnino verborum principia **impositio** et **declinatio**, alterum ut fons, alterum ut rivus; ling. 10, 53 impositio est in nostro dominatu, nos in naturae: quemadmodum enim quisque volt, imponit nomen, at...; ling. 8, 21 declinationum genera sunt duo, **voluntarium** et **naturale**.

[3]) ling. 8, 5 impositicia nomina esse voluerunt quam paucissima, quo citius ediscere possent...

[4]) ling. 8,23 ...quod in declinatione **voluntaria** sit **anomalia**, in **naturali** magis **analogia**.

galba [1]). Šios „deklinacijos" vartojimas yra labai lengvas, nes jis eina nedaugeliu lengvai prisimenamų taisyklių [2]). Taigi šioje kalbos gyvenimo srity vyrauja analogija [3]). Kad yra anomališkų reiškinių žodžių kaityme, tai kalta yra vad. consuetudo communis [4]). Tai yra visai nepatenkinamas aiškinimas. Mes laukiame, kad Varronas bendrai išimties reiškinį paaiškintų, bet jis to nė nebando. Apskritai, perskaitęs knygas apie analogiją ir anomaliją, gauni įspūdžio, lyg filosofinėms problemoms dar nesubrendęs žmogus būtų nagrinėjęs klausymus, kurie yra susiję su filosofija. Neaiškus dėstymas apvilia tuo labiau, kad autorius buvo pasiryžęs filosofiškai nagrinėti kalbos dalykus. Jis sako, kad jis studijavęs ne tik prie filologo Aristophano, bet ir prie filosofo Kleantho žibinto [5]). Galima sakyti, kad Varronas būtų geriau padaręs, jei jis būtų pasitenkinęs vien gramatikos problemų nagrinėjimu. Būtų net pagundos pavadinti Varroną diletantu kalbos mokslo srityje. Šią pažiūrą patvirtina dažnai pastebimas reiškinys, kad savo gramatikos raštuose autorius mums pasirodo daugiau senovės tyrinėtoju, archeologu, negu gramatiku, kalbininku. Pavyzdžiui, gramatikui ir etimologui būtų pakakę paminėti, kad vad. lacus Curtius gavo savo vardą nuo vieno

---

[1]) ling. 8. 3 declinatio (t. y. naturalis) inducta in sermones non solum latinos, sed omnium hominum utili et necessaria de causa: nisi enim ita esset factum, neque discere tantum numerum verborum possemus (infinitae enim sunt naturae in quas ea declinantur), neque quae didicissemus, ex his, quae inter se rerum cognatio esset, appareret.

[2]) ling. 8, 6 ad illud genus, quod prius (t. y. impositicia vocabula), historia opus est: nisi discendo enim aliter id non pervenit ad nos; ad reliquum genus, quod posterius (t. y. vocabula declinata), ars: ad quam opus est paucis praeceptis quae sunt brevia. qua enim ratione in uno vocabulo declinare didiceris, in infinito numero nominum uti possis.

[3]) Plg. ling. 8, 23.

[4]) Autorius nurodydamas žodžių kildinimo anomališkumą (jeigu iš **Roma** galima kildinti **Romanus**, tai iš **Capua** jau nebegalima esą sudaryti **Capuanus**) ling. 10, 16 sako: hoc genere declinatio (t. y. žodžių išvedimas) in **communi consuetudine** aegrotat.

[5]) ling. 5, 9 quod non solum ad Aristophanis lucernam, sed etiam ad Cleanthis lucubravi.

vyro, kuris vadinosi C u r t i u s[1]. Bet Varronas negali susilaikyti toliau nenukrypęs ir duoda tris įvairius padavimus, aiškinančius šio pavadinimo priežastį, kaip antikvaras. Visai suprantama, kad veikale, kuriame nagrinėjama etimologija, pasitaiko daug pastabų apie senybes; bet tas būdas, kaip jos pasireiškia, yra charakteringas Varrono diletantizmui kalbotyros srityje. Galima tvirtinti, kad kalbos dalykų nagrinėjimas kilo iš tam tikro senybių pamėgimo ir kad Varronas buvo daugiau antikvaras, archeologas, kaip kalbininkas. Iš kitos pusės, tose vietose, kur senybės pinasi su gramatika, jo dėstymas yra labai vertingas. Bet ir kitos veikalo dalys turi nemažą vertę, nes Varronas yra pirmas, kuris mums paliko gausingų žinių apie senovės kalbotyrą. Juk visi senesni graikų kalbininkų veikalai yra žuvę.

Varronas nebuvo kūrėjas, jis nedavė nieko naujo, o vis dėlto buvo laikomas didžiausiu mokslininku nuo senovės[2]) iki humanistų[3]) gadynės. Tokį garsą jam suteikė pirmiausia jo plačios antikvariškos žinios. Ir kitose srityse rinko jis visa, ką žymesnio buvo radęsi Jam, antikvarui ir karštam patriotui, buvo, žinoma, malonu nagrinėt savo gimtoji kalba. Jeigu ir nebuvo šiam uždaviniui pribrendęs ir užtektinai pasiruošęs, tai vis dėlto jis supažindina mus su senovės kalbotyros teorijomis ir problemomis. Dažnai sutinkamas sugretinimas visiškai priešingų, gal ir nesuprastų teorijų ir faktų, parodė vėlesniosioms kartoms tuos prieštaravimus ir atskleidė joms naujas perspektyvas. Jei Varronas sako, kad jis studijavęs ne tik prie filologo Aristophano, bet ir prie filosofo Kleantho žibinto, tai šiais jo žodžiais reiškiamas reikalavimas, kad kalbotyros tyrinėjimai vadovautųsi ne tik gramatiškais, bet ir f i l o s o f i š k a i s metodais, yra teisingas ir būtinas. Ar pats Varronas sugebėjo tai padaryti ar ne, tai mums nesvarbu; bet pati knyga, kuri to reikalauja, kad ir su trūkumais būdama, yra vis dėlto vertinga mokslo nuosavybė.

Pr. Brenderis.

---

[1]) ling. 5, 148.

[2]) Quint. inst. 10, 1, 95 T e r e n t i u s V a r r o, v i r R o m a n o r u m e r u d i t i s s i m u s.

[3]) Petrarca Trionfo della fama 3, 37:

Q u i v i d'i o n o s t r a g e n t e a v e r p e r d u c e
V a r r o n e, i! t e r z o g r a n l u m e r o m a n o
C h e, q u a n t o'l m i r o p i ù, t a n t o p i ù l u c e.

Hebrajų kalbos vieta semitų kalbų šeimoje.

Semitologijai plintant, įvairėjo su laiku ir semitų kalbų skirstymas. Iš dalies semitų kalbos, tiek atskirai paimtos, tiek jų tarpusavio giminingumo atžvilgiu buvo labiau ištirtos; iš dalies buvo iškelta naujų, pirma nežinomų momentų, kurie įvairius kalbos reiškinius parodė naujoj šviesoj; pagaliau bekasinėjant buvo rasta daug naujų kalbinių dokumentų, net naujas svarbus semitų kalbų šeimos narys. Visa tat turėjo atsiliepti semitų kalbų suskirstymui į grupes. Kartu su bendrojo suskirstymo modifikacijomis ir atskiros kalbos, žinoma, pakeitė savo vietas. Tat, pavyzdžiui, atsitiko su akadiečių, arba asiriečių babiloniečių, kalba, kuri buvo išbraukta iš šiaurės semitų grupės ir priskirta rytų semitų grupei. Tat buvo padaryta remiantis motyvais, kuriuos pirmiausia yra nurodęs Hommel'is, žr. jo „Aufsätze und Abhandlungen", I München 1892, 92—123 psl. Tas pat kartojasi ir hebrajų kalbos atžvilgiu. Ir ji savo vietą pakeitė. Pirma ji buvo skiriama vidurio semitų, arba kananiečių, paskui vakarų semitų grupei, o dabar ir šita vieta yra ginčijama. Šio dalyko literatūros nurodysiu:

Nägelsbach, Hebräische Grammatik, Leipzig 1869, psl. 3.

König, Historisch-kritisches Lehrgebäude der hebr. Sprache, Leipzig 1881, psl. 13.

Buhl, Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche. 3 leidimas, psl. 508 ir t.

Hommel, Grundriss der Geographie und Geschichte des alten Orients. München 1904, psl. 76 ir t. (ten nurodyta ir tolesnioji literatūra).

Brockelmann, — Grundriss der vergleichenden Grammatik der semit. Sprachen. Berlin 1908, psl. 6.

Gesenius-Bergsrässer, — Hebr. Grammatik, Leipzig 1918 psl. 6 ir t.

Bauer-Leander, — Histor. Grammatik der hebr. Sprache, Halle a. S. 1922, psl. 6 ir t.

Labiausiai paplitusi yra dabar nuomonė, kad hebrajų kalba esanti vakarų, tiksliau šiaurės vakarų semitų kalba. Ta nuomonė remiasi pirmučiausia geografine būkle. Kitas svarbesnis momentas yra istorinė semitų kalbų eilė. „Toks grupavimas (būtent, hebrajų kalbos priskyrimas vakarų semitų grupei), — rašo Bergsträsser'as l. c. 6 psl. — visiškai atitiktų viršui nustatytą semitų kalbų eilę“. Čia jis turi galvoj šią, jo paties anksčiau minėtą istorinę eilę: „Semitų protėvynė bus Arabija buvusi. Iš čia išsikraustė pirma egiptiečiai, paskui — vis dar priešistoriniais laikais — akadiečiai. Apie kananiečių kraustymos pradžią (apie vidurį 3 tūkstančio) ir aramiečių (14. amž.) patiriame iš dantiraščio paminklų; pagaliau galime įrodyti, kad arabai pradėjo brautis į Arabijos šiaurės kaimynus dar pr. Kr., bet daugiausia jie ten brovėsi tik per Islamo karus“. Vadinas, jeigu akadiečių kalba iš semitų prokalbės išsiskyrė priešistoriniais laikais, o tuo tarpu visos kitos semitų kalbos, taipogi kananiečių hebrajų kalba, dar pasiliko krūvoj, tad, suprantama, turėsime laikyti hebrajų kalbą šios relatyviai vieningos semitų kalbų grupės nariu. O šita grupė yra kaip tik vakarų semitų grupė.

Tos nuomonės gynėjai, kad hebrajų kalba yra vakarinė semitų kalba, mini dar trečią, svarbiausią momentą — tam tikrus kalbinius bendrumus hebrajų ir kitų vakariečių semitų kalbose. Reik čia tuoj pastebėti, jog tat yra reiškiniai, kuriuos randame apskritai tik toje grupėje, kuri, kaip minėta, buvo dar likusi draugėj, kai kitos jau buvo atsiskyrusios, — tat yra charakteringi vakariečių semitų kalbiniai reiškiniai, priešingai rytiečių semitų kalbos duomenims. Šitie reiškiniai yra:

1. Pažymimoji skirtis (der bestimmte Artikel) „ha-“. Rytiečių semitų grupėj, t. y., akadiečių kalboj, to nė žymės nerandame. Kas kita yra vakariečiuose; pav., senosios arabų kalbos, būtent vadinamuosiuose lichjaniškuose, safateniškuose ir samudeniškuose įrašuose (Inschriften), kur tas „hā-“, pažymimoji skirtis, yra visai paprastas*). Vėlesniojoje arabų kalboje jį dar randame tokiuose žodžiuose, kaip h ā d a „šis“, h ā' u l ā' i „šitie“. Jis yra ir aramiečių postponuotosios skirties -ā pagrinde. Pav., m e l e ḳ - ṃ a l k ā

*) Plg. Müller, Epigraphische Denkmäller aus Arabien. Wien 1889 13 psl.

Littmann, Zur Entzifferung der Safā-Inschriften. Leipzig 1901, 2 psl.

(ein König - der König)*). Demonstratyviniu elementu jį randame ir siriečių kalboj; pav., hā-nā „tas", hā „štai" **). Kaikurie mokslininkai nori net arabų skirtį al susieti su hebrajų hā ***).

2. Daugiskaitos galūnė -īm (Amarnos laiškuose īma), aramiškai ir arabiškai -īn(a). Akadiškai betgi ū, ē, ānu.

3. Laikų lyčių funkcija hebrajų kalboj yra kaip aramiečių ir arabų (tiksliau pietų semitų) kalbose, t. y. lytis qatal (=qatala) yra vartojama perfektyviai, lytis i̯iqtol (=i̯agtulu) futūriškai arba tiksliau presentiškai. Akadiškai ta funkcija yra atbula ****).

4. Vidaus neveikiamoji rūšis (pasyvas) kaip arabų ir senovės aramiečių kalbose.

5. Priebalsis „h" trečiojo asmens įvardžiuose ir priežastiniame veiksmažodyje (kauzatyve) („Hifil"). Akadiečių kalboj to „h" vietoje randame „š".

6. Būsimasis laikas hebrajų kalboje, kaip visose vakarų semitų kalbose, prefiguojamas ir postfiguojamas, būtasis laikas tik postfiguojamas. Akadiečių kalboje būtasis laikas irgi prefiguojamas ir postfiguojamas *****).

7. Būsimasis laikas ir liepiamoji nuosaka hebrajų kalboje, kaip ir kitose vakarų semitų kalbose, yra susiję. Akadiečių kalboje to nėra **).

Šit kokie yra pagrindai, kurie nusvėrė sprendžiant klausymą, kuriai semitų kalbų grupei skirtina hebrajų kalba, ir kurie dar šiandien tebeverčia daugumą semitologų laikyti hebrajų kalbą vakarine semitų kalba. Bet ilgainiui buvo rasta daug kalbinių duomenų, kurie sukėlė rimtų abejojimų minėtojo tebeviešpataujančio skyrimo tikrumu. Pirmučiausia tai buvo leksikaliniai momentai, kurie pramynė taką naujai hebrajų kalbos vietai. Jau skaitant ba-

---

*) Plg. Stade, Lehrbuch der hebr. Grammatik I. Leipzig 1819, § 132.

**) Plg. Bart, The American Journal of Semitic Languages and Literatures Okt. 1896, 7 psl. ir t.

***) Plg. Olshausen, Lehrbuch der hebr. Sprache, Braunschweig 1861. § 100.

König, I. c. § 16.

Gesenius - Kautzsch, Hebr. Grammatik, Leipzig 1902, § 35.

****) Plg. Bauer, Die Tempora im Semitischen. Leipzig 1910.

*****) Šneider, Torat halašon behit patchuta. Vilnius, 1923, 6 psl.

bilonieč

iių asiriečių, t. y. akadiečių, kalbos tekstus, tuoj krito į akį tas faktas, kad š visų semitų kalbų hebrajų kalbos daugiausia čia galėta padėti. „...Šiaurinėje *) semitų kalbų grupėje", — rašo F. Delitzsch'as, Prolegomena eines neuen hebr.-aram. Wörterbuches zum Alten Testament, Leipzig 1886, 41 psl., — babiloniečių asiriečių kalba sudaro dar glaudesnį vidaus vienetą su kananiečių, tad pirmučiausia su hebrajų kalba... Ir tat yra nuo pat dantiraščio tyrinėjimo pradžios pripažintas, iškeltas aikštėn ir neabejojamas faktas, kad, išskaitant ir išaiškinant babiloniečių asiriečių dantiraščio paminklus, kaip tik hebrajų kalba vertingiausių nurodymų suteikė"**).

Šitas momentas negalėjo palikti nežinomas priešingajai šaliai, t. y. tiems, kurie laiko hebrajų kalbą vakarine semitų kalba. Iš tikrųjų jie tą dalyką tyrinėjo, tik aiškino tą reiškinį ne artesniu hebrajų ir akadiečių kalbų gimininingumu, bet skolinimu, kaip kad dažnai atsitinka dviem kalbom ėmus savitarpy santykiuoti ***). Bet tos nuomonės neparemia daugybė įvairių argumentų. Pirmučiausia leksikalinių bendrybių sąrašas yra perdidelis, kad juos visus galėtume aiškinti skoliniais. Antra vertus, šių dviejų kalbų sutinka net daugybė posakių, žodžių junginių ir šiaip frazių****). Trečia, abiejų kalbų žodynuose yra daug bendrų žodžių, kurie apskritai neturi ekvivalento kitose semitų kalbose. Ketvirta, yra eilė žodžių, kurie ir hebrajų ir akadiečių kalbose tolygiai skiriasi nuo kitų semitų kalbų *****). Visi šitie samprotavimai, mano kita semitologų dalis, nieku būdu neleidžia aiškinti leksikalinių bendrybių skoliniais. Taip antai, Delitzsch'as rašo, kad, nors ir yra priešingų argumentų, vis dėlto, „man rodos, palieka faktas, kad šiaurinių semitų kalbų tarpe... (jis čia, kaip minėta, dar įtraukia ir akadiečių kalbą) hebrajų ir asiriečių (= akadiečių) kalbos sudaro atskirą grupę". (ib 47 psl.).

---

*) Autorius priskiria babiloniečių asiriečių kalbą dar šiaurės semitų grupei.

**) Plg. Müller, Zeitschr. f. Keilschriftforschung I, 354 psl.

***) Plg. Bergsträsser, l. c. 6 psl.; Brockelmann, l. c. 7 psl.; Hommel, l. c. 84 psl.

****) Plg. Delitzsch, l. c. 48 psl.

*****) Plg. Bauer-Leander, l. c. 7 psl.

Bet tat toli gražu ne vienintelis momentas, kurį mini semitologai, tarią hebrajų ir akadiečių kalbas vienos grupės esant. Tolesnieji motyvai yra šie:

1. Abi kalbos vienodai išrutolojo semitų prokalbės spirantus: ṗ ir ḍ > ṣ ; ð > z; þ > š,

Pavyz.:

a) ṗ > ṣ: arab. n a ṗ a r a, sir. n[e] ṭ a r, hebr. n ā ṣ a r, akad. naṣāru („pažiūrėti. apsaugoti").

b) ḍ > ṣ: arab. u a ḍ i' a („spindėti"), sir. ī' ā, hebr. į ā ṣ ā, akad. a ṣ ū. („išeiti").

c) ð > z: arab. ð i b ḥ, sir. d e b ḥ a, hebr. z e b a ḥ, akad. z ī b u („auka").

d) þ > š: arab. þ a m ā n i n, sir. t[e] m ā n ė, hebr. š[e] m ō n ę, akad. š a m a n t u („aštuoni").

Tą reiškinį nurodo ir Brockelmann'as *), bet jis nedaro iš to jokių išvadų, nors to negalima išaiškinti remiantis įtaka ir skolinimu, kaip leksikaliniais elementais. **)

2. Etimologiškas asmeninio įvardžio a n o k i — a n ā k u „aš" — santykinio įvardžio š e, š a — š ā, š a „kuris" tam tikrų prieveiksmių, jų reikšmės ir konstrukcijos tolygumas ***).

3. Lyties q a t ā l vartojimas „q a l" bendratimi: hebr. q a t ō l, akad. ḥ q a t ā l u. (ilgasis ā hebr. kalboje išvirsta į ō, trumpoji galūnė atkrinta).

4. N. — Lyties (hebr. n i f' a l) vartojimas beveik visuomet neveikiamaja rūšimi. (passivum). Arabų kalboje tos formos išliko pirmykštė reikšmė, būtent sangrąžinė. Aramiečių tarmėse ji visai išnyko.

5. Sintaksiškai bebrajų, kaip akadiečių kalba, išlaikė pirmykštes laiko lyčių funkcijas, būtent įaqtul vartojama perfektyviai, „qatala" presentiškai. Visose kitose semitų kalbose tos funkcijos kaip tik atvirkščios pasidarė.

Čia esu palietęs vieną iš painiausių semitologijos problemų, būtent — semitinių kalbų laikų reikšmę ir kilmę. Kadangi čia svars-

*) Il. 6 psl.

**) Plg. Delitzsch, ib. 43 psl.

***) Apie tai smulkmingiau: Delitzsch, l. c. pls. 43 ir t.

toma kita problema, tad čia ne vieta apie tą dalyką kalbėti. Galiu nurodyti puikiausią darbą apie tai: Bauer, Die Tempora im Semitischen (ten ir tolesnioji literatūra). Tačiau turiu keletą žodžių tarstelėti ir apie tą dalyką, nes kaip tik šitas momentas yra anksčiau minėtas įrodymu, kad hebrajų kalba priklausanti vakarinei semitų kalbų grupei. Iš tikrųjų paprastasis laikų lyčių vartojimas hebrajų kalboje yra tas pats, kaip vakariečiuose, t. y. q a t a l a — pervektyviai, i̯ a q t a l — presentiškai — futūriškai.. Bet šitas vartojimas nėra vienodas. Daugelyje vietų to nesilaikoma, daug kur to apskritai negalima taikyti, žodžiu — tat neišaiškina daugeriopo laikų lyčių vartojimo hebrajų kalbos šaltinyje — Biblijoje. Šitas sunkenybes ir „vakarų pažiūros" semitologai pastebėjo ir stengėsi įvairiais būdais išaiškinti, bet veltui *). Sunkenybių iškįla dėl to, kad laikų lyčių vartojimas daugelyje vietų yra kaip tik priešingas, t. y. q a t a ta vietoj i̯ a q t u l' o ir atvirkščiai. Tas reiškinys yra ypač dar tuo svarbus, kad jis pasitaiko tokiose vietose, kurios dėl jų pobūdžio yra, be abejo, labai senos, kaip antai: sustingusiose frazėse, formulėse, posakiuose, bendruose sakiniuose ir pagaliau poezijoj' kuri, kaip žinoma, mėgsta arhajiškos žodžių formas (lytis) ir vartosenas. Bet tat dar ne viskas. Hebrajų kalboje randame dar kitą kalbos reiškinį, kuris yra vienatinis visose semitų kalbose, būtent — vadinamieji tempora consecutiva. Jų esmė yra ši: priebalsis „v a v" žodžio pradžioje, vadinamasis v a v conversivum, iškeičia paprastąsias laikų funkcijas. Tad tempora consecutiva yra tos pat rūšies reiškinys, kaip aukščiau minėtos sustingusios frazės, ir t. t. Jas beaiškinant daug buvo gudrauta, tačiau ligšiol nepasisekė jos patenkinamai išaiškinti. Dėl to pastaruoju laiku, galime pastebėti, yra linkstama semitiškuosius laikus aplamai ir hebrajiškuosius skyrium istoriškai, t. y. istorinės raidos keliu aiškinti **). Ta nuomone pirmykščios laikų funkcijos, kaip minėta, yra šios: perfektyviai vartota i̯ a q t u l, presentiškai — futūriškai „qatala". Šios laikų funkcijos, pirminės ir gryniausios, yra rytų semitų, t. y. akadiečių, kalboje išlikusios. Vakariečiuose jos, išskiriant nežymias, retas liekanas, vi-

---

*) Plg. tuo klausimu laikų lyčių vartojimo skyrius pas:

Böttcher, Ausführl. Lehrbuch der hebr. Sprache Leipzig 1866.

König. minėt. veik.

Driver, A treatise on the use of the tenses in Hebrew. Oxford 1892.

**) Plg. Bauer, minėt. veik.

siškai išnyko. Ten randame laiko funkcijų, kurios, kaip minėta, yra visiškai priešingos senoviškajam, prosemitiškajam laikų vartojimui. Gi hebrajų kalboje randame laikų lytis vartojant tiek senoviškai, tiek naujoviškai. Šiaip visos nurodytosios sunkenybės visiškai išaiškinamos. Bet tuo nurodomas momentas, kuris rodo hebrajų kalbą esant artimą giminietę rytų semitų grupei arba bent užėmus tarpinę vietą tarp vakariečių ir rytiečių semitų kalbų.

6. Čia prisideda dar momentas, kad tik akadiečiuose ir kananiečiuose hebrajuose randame vartojant B a' a l - B ē l ir B a' a l a t' B ē l i t „ponas, ponia; viešpats" dievo prasme. Reikia dar pabrėžti, kad abiejose vietose tie žodžiai svyruoja tarp nomen proprium ir appellativum.

7. Galiausiai tam tikros reikšmės įgauna Biblijos tradicija, kuri abu kraštus ir tautas jungia. „Galime", — pastebi Delitzsch'as, l. c. 50 psl., — „tuos žodžius, atskirai paimtus, išaiškinti kaip norime, bet tiek pasilieka aišku, jog patys hebrajai taip buvo prisisisunkę pažiūros, kad jų tauta turi nuo senų senovės vidaus sąryšio su babyloniečiais, jog net dėl tų didžiųjų vargų, kurie teko vėliau vargti Izraelio tautai nuo babiloniečių, šita pažiūra nebegalėjo būti aptemdyta arba tyčia išstumta". Šit kokie yra motyvai, kuriuos mokslininkų grupė laiko užtenkamai svarbiais, kad jais remiantis būtų galima hebrajų kalba priskaityti ne prie vakariečių, bet prie rytiečių semitų kalbų. „Minėti sutikimai, — pastebi Bauer'is savo istorinėj hebrajų kalbos gramatikoj 7 ir kt. psl., — iš viso negali remtis atsitikimu; jie suprantami tik iš to, kad abiejų kalbų atstovai jau seniausiais laikais. t. y. dar prieš atsikraustydami į vėlesniąsias sodybas, sudarė išsiskyrusią iš kitų semitų kalbos bendruomenę, kad, vadinas, proakadiečių ir prohebrajų kalbos laba artimos buvo".

Bet kas čia padarius su viršuj minėtais argumentais, kurie rodo hebrajų kalba vakarinę buvus? Ir čia yra rasta atsakymųi Dėl laikų lyčių vartojimo, kuriuo remiasi priešingoji šalis, jau esame matę, jog ten kaip tik priešingų argumentų esama; šiaip ar taip „vakarininkai" tuo nebegali naudotis savo pažiūrai įrodyti. Dėl vakarinio postfiguotinio būtojo laiko, kurį randame hebrajų kalboje, priešingai prefiguotiniam rytiniam būtajam laikui, galime pastebėti, kad arba jis bus grynas vėlesnis vakariečių naujadaras iš adiecti-

vum participiale *), arba vėlesnis naujadaras rytiniuose semituose**). Ar tai būtų vėlesnis rytiečių arba vakariečių naujadaras — vistiek; svarbu tik, kad tat yra vėlesnis naujadaras, kuris, vadinas, negali būti imamas argumentu sprendžiant apie semitų kalbų pirminių grupių giminingumą.

Ir kitą „vakarininkų" įrodymą, kad hebrajų kalboje, kaip visuose vakariečių semitų kalbose, sutinka liepiamosios nuosakos ir būsimojo laiko lytys, galime atremti. Labai galimas ir net tikėtinas daiktas, kad rytiečių liepiamosios nuosakos forma bus atsiradusi ilgu istoriniu analogijos proceso keliu. Pirmykštė liepiamosios nuosakos forma ir čia bus buvusi lygi būsimojo laiko formai ***). Kitus „vakarininkų" iškeltuosius sumetimus semitologai „rytininkai" laiko tiesiog naujybėmis, kurios įsiskverbė į hebrajų kalbą iš kitur, t. y. iš kitų semitų kalbų. Tat dar labiau tikėtina, nes, tyrinėjant hebrajų kalbą, tenka aplamai, visai kitais pagrindais, skirti senesnieji ir jaunesnieji kalbos sluogsniai ****). Jei taip yra, tai tada, žinoma, iš visų minėtųjų kalbos reiškinių nieku būdu negalima spręsti, kad hebrajų kalba priklauso vakarinei semitų kalbų grupei, nes vėlesnieji naujai atsiradę reiškiniai juk nieko negali pasakyti apie senesniąsias būkles. Šiaip ar taip, naujojo hebrajų kalbos skyrimo šalininkai tariasi davę kur kas svarbesnių argumentų, nekaip jų priešininkai.

Taip dabar atrodo mokslininkų kova dėl hebrajų kalbos vietos semitų kalbų šeimoje. Nuomonės labai skiriasi. Kiekviena šalis turi argumentų, kurie tvirtina jos nuomonę. Bet yra ir priešingų įrodymų. Galutinai tą dalyką išspręs tolesnieji semitų kalbų tyrinėjimai.

N. Šapira.

---

*) Plg. G. Hoffmann, Literarisches Centralblatt 1887 605 psl. Ir t.

**) Plg. Bauer, Die Tempora im Sem. 20 psl.

***) Plg. Bauer ib. 9 psl.

****) Plg. Bauer, Zur Frage der Sprachmischung im Hebräischen, Halle a. S. 1924.

Litauischer Potabeleid von 1644.

Herr Pfarrer Dr. Bertuleit fand im Königsberger Staatsarchiv „Ostpreussischer Foliant 1287" S. 35 den im folgenden abgedruckten litauischen Potabeleid. Er ist mit Aktenstücken der „Visitation der Deutschen Kirchen zur Mümmell, gehalten den 26 Iulii Anno 1644" zusammen eingebunden und darf daher wohl auch um das Jahr 1644 angesetzt werden. Die Schriftzüge widersprechen dem nicht.

Auf demselben Folioblatt, aber wohl von anderer Hand, ist über dem litauischen Text die deutsche Übersetzungsvorlage aufgezeichnet. Sie wird mit abgedruckt, weil der litauische Text an sich unverständliche Stellen bietet.

Wer der Übersetzer war, wissen wir nicht. Sicherlich kein Litauer von Geburt. Durch die schriftsprachliche Form, die offenbar angestrebt wird, schimmert unzweifelhaft Žemaitisches durch: *unszguldita* (*ǫnč-<anč-*) und zwar Südžemaitisches, wegen *Wakitam*, *yžkasú* u. s. w. (*ī<ie*). Dazu stimmt auch *raykalu*, wenigstens kenne ich *rãkals<*raikalas* nur aus dem südlichen Žemaitisch, wenn man vom Ostlitauischen absieht. — Die Dative *Wakitam, patiwam, Baszniczam* sind wohl, wie so vieles in unserem Text, einfach grobe Schnitzer, ohne dass ihretwegen auf lettische Kenntnisse des Übersetzers geschlossen zu werden braucht. — Eigenartig und m. W. sonst unbelegt ist *patẽvis* ‚Stiefvater' in der Verbindung *bažnýčios patẽvis* ‚Kirchenvater'. — Die, hier freilich kaum richtige, Verwendung des Supinums für den Infinitiv in *pryweyzdetý*, *surinktý, yndotý* zeigt, wie überraschend lange fürs nordwestliche Sprachgebiet sich das Supinum dort gehalten hat. Denn, mögen nachträglich daraus Infinitive gemacht sein, der Übersetzer hat Supina in infinitivischer Verwendung gekannt. —

Zur Sache wäre vielleicht zu bemerken, dass der Kirchenvater ungefähr die Funktionen des heutigen Gemeindekirchenrats

und der Potabel (lit. *patóbelis*) die des Glöckners ausübte, vgl. jedoch Näheres im Recessus Generalis von 1638 S. 306 bzw. 315ff. (Prov.-Kirchenblatt V).

* * *

Potabell Eüdt.

Gelobe vnndt Schwere Zue Gott dem Almechtigen das Ich Zue forderst, die wiedeme vnndt Schullgebeüde, In guther Obacht haben, den decem was mihr auferleget, treulichen Einnehmen vnndt dem deützschen Kirchen Vater einbringen will, dem Pfarrer, vnndt deützschen Kirchen Vater In billichen sachen keines weges Zue wieder sein, Vnndt In allem der Kirchen bestes suchen, schaden vnndt Nachteill verhüeten helffen Vnndt mi[c]h also Verhalten will, Das I[c]hs kegen Gott, vnndt der Hohen Obrigkeith Zuerandtwortten gedencke, So wahrs mihr Gott helffe vnndt sein heüliges Ewan.

Apsizadù yr prysekiu Panù Devuì wysigalinciú, kaip asz yz pirma Baznicza yr Szolay Budùwania stypray pryweyzdetý, [1]) Galviu pinningù, ko man bus unszguldita, wiernay surinktý [1]) yr Wȧkitam Baszniczù patiwam yndotў [2]) norú, taip Klebonú kayp [3]) Baszniczam patiwú in [4]) wissù [5]) raykalu nekada pryszterausŭ, yr in kakia galedams baszniczù pażytkú yżkasú yszkada ȧszginsŭ, yr taypa laikysú, kaypa asz prysz Devúi y augstams Panams adsakiti galesŭ, kayp man Ponas Diewas padest yr ià S. Evangelia.

Georg Gerullis.

1. aus *ú* korrigiert. 2. aus *ŭ* korrigiert. 3. über ein durchstrichenes *yr* rübergeschrieben. 4. dahinter *paraitisú* durchstrichen. 5. durchstrichen und unterpunktiert.

Iš K. Būgos palikimo.

Čia spausdiname kaikuriuos K. Būgos palikimo dalykus. Kaikuriuos iš tų dalykų velionis yra jau suvartojęs, bet nevisus; o kaikuriuos iš jų, jei dar gyvas būtų, gal dabar kitaip būtų skelbęs. Bet čionai juos spausdiname tokius, kokie yra likę: manome, kad jie dėl medžiagos gausingumo daug kam praverės. Red.

I.

Baltica

въ „Праславянской Грамматикѣ“ **Г. А. Ильинскаго.**[1])

1. Стр. 33 (§ 31). Иранское происхожденіе словъ чаша, пенька и хомѣсторъ (хомякъ) болѣе чѣмъ сомнительно. Чашу нельзя отдѣлять отъ прусскаго слова kiosi, такъ какъ послѣднее не можетъ быть заимствованіемъ изъ п. czasza. Возможно, что славяне и прусы названіе „чаши“ заимствовали изъ неизвѣстнаго намъ языка въ формѣ **kįāsįā* и **kįāsī* (въ первоисточникѣ вмѣсто a и s могло быть также ō и š).

Пеньку въ виду малорусской формы съ e (а не i) слѣдуетъ выводить изъ *пьн-ька и видѣть здѣсь тотъ же корень, что и въ сл. pǫto или лт. pántis „путо“, pinù „плету„. *Пьнька является такимъ растеніемъ, волокна котораго идутъ для витья веревокъ.

Хомякомъ называютъ не только живущаго въ норахъ звѣрка „cricetus frumentarius“ (нѣм. Hamster), но и „крысу“ (Даль IV³ 1219). Жемайты (нижніе литовцы) Тельшевскаго уѣзда Ковенской губерніи (напр., въ приходахъ Alsė̃džiai „Ольсяды“, Ylakiaĩ „Иллоки“, Salantaĩ „Саланты“ и др.) „крысу“ называютъ kãmas (діал. káms, род. kãma, дат. kàmǫu), т. е. почти

---

[1]) Г. А. Ильинскій. Праславянская грамматика Нѣжинъ, Типо-лит. „Печатникъ“, бывш. насл. В. К. Меленевскаго. 1916, стр. XXVIII+536. 8⁰.

также как и пермяки (хомя́къ). Лт. kãmas „крыса“ отличается отъ латышскаго kām is „хомякъ“ вокализмомъ, а потому для послѣдняго слова невѣроятно русское происхожденіе. Въ бальтійскихъ формахъ kamas (лт.) || kāmīs (лтш.) имѣетъ такой же случай чередованія краткаго гласнаго съ долгимъ, какъ и въ слѣдующихъ: лтш. lase (лт. lãšas) BW. 18139; 30014, 1 Magaz. XIV 1, 153 || lāse BW. 4386, 15958 „капля“, лтш. vełi BW. 27364 || vēli BW. 27434 var. лт. vẽlės „души умершнхъ, лт. rãgės || rõgės „дровни“, лт. durà || лтш. dūre „пешня“ и др. — Происхожденіе „хомяка“ даже послѣ привлеченія къ сравненію литовскаго матеріала попрежнему остается темнымъ.

2. Стр. 39 (§ 37). Германское происхожденіе „меча“ приходиться считать недоказаннымъ: вѣдь славянское е или ь ни въ коемъ случаѣ не могло образоваться изъ германскаго долгаго ē (гот. mēkeis).

*Koldędzь „колодецъ“ въ виду литовской параллели šul-inỹs „колодецъ“ (: šùlas „столбъ, колода; клёпка“) приходиться считать славянскимъ образованіемъ отъ колоды. Что касается словообразовательной стороны, то ср. вр. деревя́га, комя́га п. komięga (къ лт. kam-íenas „стволъ“).

Вмѣсто pьрrь и rědъky въ качествѣ основныхъ формъ слѣдуетъ выставлять pьpьrь (resp. pьpьrъ, откуда лт. pìpìras „перец“ Изв. XVII, 1, 2) и rьdiky (ср. лт. заимствованіе изъ рус. ridìkas) или redьky (п. rzodkiew), Лтш. rutkis, род. rutka „рѣдька“ изъ пралтш. *rudika-s (ср. àuns изъ *avinas „баранъ“, pērklis изъ pereklis „гнѣздо“, kùngs изъ *kunigas „баринъ“ и др.) вмѣстѣ съ лт. діал. (Dùsetos „Дусяты“) rudìkas восходятъ къ кривичской формѣ *rъdьkъ. Въ формѣ *rъdьkъ ъ получилось изъ ь послѣ отвердѣнія r; ср. лтш. krusts „крестъ“ предполагающее кривичское *krъstъ изъ крьстъ.

3. Стр. 40 (§ 38). Валандаться своимъ формантомъ -анд- напоминаетъ финнизмы (см. J. Kalima Die ostseefinnischen Lehnwörter im Russischen. Helsingfors 1915) арандать, бурандать, вяжандать, кобандать, корандать, ловандать, мяляндать, нюгандать, порандать, ряжандать, урандать и др.

Литовское происхожденіе яндовы сомнительно. Изъ лт. ìndauja*) фонетическимъ путемъ яндова не могла развиться.

Списокъ литванизмовъ русскаго языка, который даетъ намъ авторъ праслав. грамматики (янтарь, ковшъ, зубръ), можетъ быть дополненъ слѣдующими: пуня, жлукто, стирта.

4. Стр. 52 (§ 49), 313 (§ 246). Лт. форма motẽ „жен(щин)а", съ которою обыкновенно оперируютъ лингвисты (ср., напр., Berneker SEW. II 27, Boisacq Dict. 635, Hirt Akz. 227. Mikkola Ursl. Gr. I 50, Trautmann Altpr. Sprachd. 124, 230, 381, Walde EW. s. v. mater, Brugmann Gr. I² 163, 342, II 1², 333, II 2², 125, 297, KGr. 78, 109 при mõtė! Gr. II 2², 277), не существуетъ ни въ живомъ языкѣ, ни въ памятникахъ. Motẽ является изобрѣтеніемъ Куршата, что явствуетъ изъ собственныхъ его словъ, гласящихъ: „motẽ N. Sing., Frau, Weib, findet sich nirgend in Gebrauch, dafür immer nur moterißkė" Kurschat Grammatik der litt. Sprache S. 208, § 741. Даукша Postilla 1599 года (изд. Э. А. Вольтера) пишетъ móte 95, $_{25}$; 9, $_{6}$ (2 раза), $_{12}$, род. eg. môteres 95, $_{8}$; Postilla Даукши 1599 года по оригиналу: móte 462, $_{9}$; 464, $_{44}$, $_{47}$; 519, $_{34}$; 561, $_{5}$, $_{9}$, $_{43}$, род. eg. mótęręs 344, $_{19}$; 464, $_{48}$ móręrias 464, $_{43}$ Moterias 504, $_{20}$; им. мн. móterias 474, $_{31}$ mótęrias 481, $_{16}$; род. мн. móterų 464, $_{47}$; 599, $_{51}$; дат. мн. mótęrimus 464, $_{44}$; твор. ед. su mótęrimi 488, $_{40}$. Ruhig Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon... Königsberg 1747 пишетъ mótė I 90 mótė II 109 mótė, ters II 395; Mielcke Littauish-deutsches uud Deutssh-littauisches Wörter-Buch... Königsberg 1800 — mótė, ters auch tês II 143 n. c. Ehemahl, kunnigaikßczio mótė II 204 n. c. Fürstin, wyro mótė, ters II 532 n. c. Weib; Юшкевичъ Литовскій словарь — им. ед. móteris I 342 n. c. drauguõlis, род. мн. móterų I 193 n. c. ba-

*) Это слово приводитъ С. П. Микуцкій въ рецензіи на словарь литовскаго языка Г. Нессельмана (3 вып. Извѣстій II-го Отдѣленія Академіи Наукъ. Отдѣльный оттискъ съ датою 25 марта 1852 г.; стр. 9): indaujė (отъ indas посуда) ендова.

ronas, 220 n. c. blyzgis. Тотъ фактъ, что Шлейхеръ въ своемъ Lit. Lesebuch вмѣсто mótė пишетъ motẽ (т. е. motẽ), столько же говоритъ въ пользу дѣйствительнаго существованія формы motẽ съ удареніемъ на окончаніи, сколько же написаніе И. О. Яблонскаго mõtė (рядомъ съ mótė у Юшкевича Лит. слов. I 489 n. c. gulova) въ пользу восходящаго (geschleift) ударенія гласнаго **о**. Какъ Шлейхеръ (Gera motė vyrui kelį rodo. Piktoji motė vyrui kelį užkerta Lit. Lesebuch 90) и Куршатъ (motẽ, auch mótė, -ters, Weib Lit. Gram. 210, § 748), такъ и Яблонскій снабдили удареніемъ и интонаціей вышедшее изъ употребленія слово móte *по догадкѣ*. Даукша, Руигъ и Милке въ одинъ голосъ говорятъ, что „жен(щин)а“ до конца XVIII столѣтія называлась у литовцевъ mótė, род. móter-es или móters. Древность ударенія mótė подтверждаютъ не только пр. mūti (изъ *mā́tē) и лтш. māte „мать“, но и вост.-лт. и жемайтское móteris, род. ед. móteries, род. мн. móterų „жен(щин)а“. Лт. mótyna „мать“ является умепьшительною формой къ mótė. При им. ед. *motẽ уменьш. было бы *motýna; ср. lentýna „полка“ при lentà „доска“. Основа móter-*) благодаря двусмысленности именительнаго ед. mótė (ср. sáulė „солнце“, род. sáulės при jentė „ятровка“, род. jenter-es) въ нѣкоторыхъ говорахъ приняла видъ основы на -[*i*] *ē*- (mótė); ср. Adomu (дат. ед.) buwo... Roiuy priduota vżu mote (вин. ед.) liewa. Kniga Nobażniſtes... Kiedayniſe 1653 p. 262); pałals ne pateptas irá Motes (род. ед.) ir wira l. c. 263; motey „żenie“ Punktay Sakimu Ширвида 1644 г., стр. 187; kienogi iß jû bus ana Mote (им. ед.)? Kadangi ſeptijni jû turėjo ję uż motę (вин. ед.) Новый Завѣтъ 1701 г. Luc. 20, 33 при wijras tegul ne apłéidźia moteries Посл. Павла къ Коринѳ. 7, 1.

5. Стр. 52 (§ 49). Лт. глаголъ bóju bójau bóti не имѣетъ ничего общаго съ сл. bajati и гр. дор. φᾱμί, такъ какъ его основное значеніе не „спрашивать о чемъ“, какъ пе-

---

*) Daniel Klein Grammatica Litvanica. Regiomonti 1653: mote uxor, Dualis dwi moteri, Pluralis moteres 25. Mote (Uxor, G. Moteries) et contractè moters D. Motery. V. ô. Mote. Plur. N. moteres Ac. moteres 53-54.

реводитъ Ильинскій Куршата, но „побаиваться“ (Явнисъ лт. nebóju переводилъ „non timeo“), откуда развилось значеніе „обращать вниманіе“ (ср. Лит. словарь Юшкевича подъ словомъ bóti). Bóti „бояться, пугаться“ (ср. п. bać się, др.-англ. beofian изъ *bi-bōjan Streitberg Urgerm. Gr. 56) — Kõ pa-bójai (чего ты испугалась) peȓ šiàs trìs nedėlėlės? Фортунатовъ и Миллеръ Лит. нар. пѣсни № 6. Bóti „обращать вниманіе“, „принимать къ свѣдѣнію, въ расчетъ“, „не игнорировать“ — Aš tõ niẽko nebóju; añs manì pabójo „онъ замѣтилъ меня, обратилъ на меня вниманіе“ Kvẽdarna „Хвейданы“. Отъ bóti „бояться || обращать вниманіе“ образовано нарѣчіе (твор. мн.) bõtais (ср. Лит. словарь Юшкевича п. с.): mùn nẽ bõtais nebùvo „мнѣ было безразлично, я даже и въ усъ не дулъ“ Alsẽdžiai.

6. Стр. 56 (§ 52). Не смотря на серб. *svȉjet svȉjeta* (чакав. svét svéta Leskien Untersuch. Leipzig 1893 S. 570) въ литовскомъ вопреки Ильинскому нужно писать не *sviẽtas, a svíetas (Изв. XVII 1, 7, Куршатъ и всѣ извѣстные мнѣ говоры).

7. Стр. 56 (§ 53). Лт. sẽmens (мн. ч.) слѣдуетъ переводить не словомъ „посѣвъ“, а „льняное сѣмя“; ср. sėmenìnis aliẽjus „льняное масло“. Фин. siemen (ср. пр. semen „сѣмя, зерно“) можетъ служить доказательствомъ, что нѣкогда и въ литовскомъ языкѣ sẽmen- (ср. род. мн. sẽmen-ų Dùsetos, Suv. Naũmiestis „Владиславовъ“) или sėmeń- (ср. род. мн. ſemenų Даукша Post. 119, 28) обозначало вообще „сѣмя“; ср. sẽmenija „пора, время, когда слѣдуетъ сѣять“ (Dùsetos).

8. Стр. 63 (§ 58). Вмѣсто „оставаться прилипшимъ“ лт. lìpti слѣдуетъ переводить „липнуть, прилипать къ чему, льнуть; приставать къ кому“, „взлѣзать resp. слѣзать, лазить“.

9. Стр. 64 (§ 59), 225 (§ 188, 1). Куршатъ въ лт.-нѣм. словарѣ подъ словомъ mũsas „плѣсень“ даетъ множ. число musaĩ. Въ формѣ именительнаго мн. musaĩ u является несомнѣнною опечаткой вмѣсто ū, какъ это ясно видно изъ формы mūsaĩ, данной Куршатомъ подъ словомъ mūsů́tas. Не-

существующая въ живомъ языкѣ форма *mu saĩ (опечатка вм mūsaĩ) почти всѣми лингвистами отождествляется съ сл. мѣхъ; ср., напр., Brugmann Gr. I[2] 110, Fick III[4] 327, Meillet Études II 237, Walde EW. п. с. muscus. Въ вост.-лт. говорахъ (напр., въ Dùsetos, Ušpãliai „Ушполь") mũsas является singulare tantum (pìnigą mūsù aptráukė). Рядомъ съ mūs- литовскимъ говорамъ нечужда параллельная форма съ кратким u: mùsos, род. musų̃ „плѣсень" (musomìs aptráukė Salantaĩ), ap-musóti „оплѣсневѣть" l. c., musojaĩ, вин. musójus „плѣсень" Kvė̃darna, Salantaĩ.

10. Стр. 64 (§ 60). ь въ германскомъ заимствованіи осьtъ „уксусъ" восходитъ не къ долгому ī (гот. akeit), а къ краткому; ср. др.-сакс. ę cid, др.-англ. eced. ь въ мьчь „мечь" ни въ коемъ случаѣ не можетъ быть отраженіемъ готскаго долгаго e (mēkeis).

11. Стр. 67 (§ 63). a въ лт. словѣ kvãpas „дыханіe, запахъ" отражаетъ не и.-е. ə, а индоевропейское o, какъ это наглядно видно изъ членовъ чередованія kvepė̃ti „пахнуть" || pa-kvìpo „начало пахнуть, запахло" (ср. drebiù при drìbo, krečiù при krìto). Kvãpas: kvepiù = dãgas: degù = tãkas: tekù.

Лт. stataũ слѣдуетъ переводить не словомъ „*помѣщаю", а „ставлю; строю (напр., домъ, namùs, tróbą stataũ)".

12. Стр. 72 (§ 68). Форма *navas „новый" чужда какъ старому, такъ и современному литовскому языку; она являетзя изобрѣтеніемъ Нессельмана (Wörterbuch der Littauischen Sprache. Königsberg 1850, S. 416): «Nawas, a, eine, wie es scheint, ältere Form für Naujas, neu; daher Nawatnas, o, m. ein Neuling (Bd.). Vgl. indeſs Poln. Nowotny. Nawinne, ês, f. Name eines Dorfer bei Goldapp, auch Naujėna genannt. Nawikaulis, io, m. = Naujikaulis, s. d. unter Naujas». Navãtnas „merkwürdig, interessant" navatnas daiktas, navatnaĩ adv. „merkwürdig", navãtnastis, ies „das Wunderding, die Seltenheit" (Mitteil der Lit. liter. Gesellsch. I 229 изъ Шадова — Šeduvà), являясь заимствованіемъ изъ польскаго языка (nowotny, nowotność), не можетъ считаться потомкомъ несуществующаго лт. *nava-s. Navì-kaulis „навья косточка"

(Baisógala, Mielcke Wrb. I 111, II 232), какъ показываетъ жемайтское (напр., въ Kvĕdarna) naujõs káulas, совершенно непричастенъ къ nav- „новый“, а является заимствованіемъ изъ русскаго языка (навья кость). Названіе деревни Navinė произошло изъ Naujìnė вслѣдствіе выпаденія j передъ i; ср. лтш. saviņa BW. 7958 var. изъ saujiņa уменьш. отъ saũja „горсть“, вост.-лт. (напр., въ Dùsetos) greĩmas „плёнка на молокѣ“ изъ grėjìmas (ср. лтш. kreims при krējums), klaĩmas „гумно“ изъ klājìmas „klojìmas“.

13. Стр. 80 (§ 76). Форма инфинитива лт. *pa-si-baudyti „подыматься“ возстановлена Бецценбергеромъ Beiträge zur Geschichte der Litauischen Sprache 311 на основаніи 3 лица прошед. времени pa/sibaude, т. е. pa-sì-baudė „онъ собрался (+ инфинитивъ kéltis „встать“, eĩti „идти“, važiúoti „ѣхать“ и др.). Въ живомъ современномъ языкѣ инфинитивъ имѣетъ форму pa-si-baũsti, baũstis (ср. Юшкев. Лит. сл. подъ сл.); ср. baustis „wybierać się co robić“ при bausti „karcić, napominać“ Kossarzewski Lituanica 133a; baudžiúos važiúot į bažnýčią (Šakýna „Шакиново“), Prancìškus baũdės baũdės, ir atẽjo (l. c.); baũdžiasi eĩt į Alvìtą (S. Naũmiestis); Baudas (жем. вм. baũdžiasi „собирается“) kajp kieksztaj i óżmarį liektĩ (Довконтъ Apiniû aug. 49); жем. su-si-baudu, susitaru (Довконтъ Żodrodys 9 п. с. conjuro), susibaudžiù „conspirationem ineo“ (Jaũnius).

Baudžiúo-si развило значеніе „собираюсь“ изъ значенія „заставляю, принуждаю себя“, какъ можно полагать на основаніи выраженія atẽjo į pẽklą, baũdžia rãšto, vélnias nedúoda (Basanavičius Liet. pasakos. Medega mitol. I 38) „пришелъ въ адъ, требуетъ подписи, а чортъ не даетъ“, vélnias baũdžia, kàd pasirašýtų l. c. I 41 „чортъ настаиваетъ, чтобы онъ подписался“. Ср. baũdinti „возбуждать охоту; побуждать, поощрять“ (Alsĕdžiai, Švĕkšna).

Тотъ же вокализмъ, что въ слав. buditi (и.-е. bhoudh-), является и въ лт. baudžiù, baũsti „настаивать, принуждать, требовать; наказывать“.

Сл. bljudǫ изъ и.-е. *bheudh- : лт. baudžiù изъ и.-е. *bhoudh- = лтш. bèidzu: лт. baigiù „оканчиваю„ = лт.

léidžiu: лтш. **laîžu** „пускаю“ = сл. **melją**: лтш. **mału** (лт. **malù**) „мелю“ = лт. **stẽna** „стонетъ“: р. **стонетъ** и др.

14. Стр. 84 сл. (§ 81 а). И. М. Ендзелинъ Изв. XV 2, 198—215 въ статьѣ „О судьбѣ носовыхъ звуковъ въ латышскомъ языкѣ“ доказалъ, что латышскому праязыку были извѣстны передъ губными согласными **в** и **р** дифтонги какъ оканчивающіяся на губную носовую **m** (am, em, im, um), такъ равно и на зубную носовую **n** (an, en, in, un). Пралатышскіе дифтонги съ **m** во второй части перешли безъ измѣненія въ современный латышскій языкъ (gram̃stît grèmdêt grim̃t grumstît), между тѣмъ какъ дифтонги съ **n** во второй части подверглись такъ называемой „вокализаціи“, по которой пралатышское **an** измѣнилось въ современное **uo**, пралтш. **en** — въ **ie**, пралтш. **in** — въ **ī** и пралтш. **un** — въ **ū** (**kuôduõls** = лт. kánduolas „ядро“, **cìešu** = лт. kenčiù „терплю“, **grìda** = лт. **grindà** „половая доска, мостовина“, **jûgs** = лт. **jùngas** „иго, ярмо“). Лтш. **zùobs** „зубъ“ (лт. žam̃bas) является потомкомъ не и.-е. **ĝómbho-s*, какъ полагаютъ языковѣды, а и.-е. **ĝónbho-s*. Если бы изъ **ĝonobho-s* (ср. двн. **knebil** Hirt Abl. § 643 и р. **знобить** при п. **ziębić**, р. зябнуть, прозябать) въ индоевропейскомъ праязыкѣ образовалось бы **ĝómbho-s* (съ уподобленіемъ зубного **n** передъ губнымъ **b**), то въ такомъ случаѣ латыши говорили бы не **zùobs**, а ***zàmbs** (ср. **sìmts** „сто“, **rim̃t** „успокаиваться“, **gremzt** „скрести“). Въ виду всего этого слѣдуетъ полагать, что и праславянскій языкъ получилъ отъ своего предка **ĝónbho-s* (р. **зубъ**), **ronb(h)o-s* (п. **ręb**) съ неассимилированнымъ **n** передъ губнымъ **b(h)**.

15. § 81 b). Лт. **mandrùs** имѣетъ значеніе „хитрый; надменный, спесивый“, повидимому, только въ Прусской Литвѣ, между тѣмъ какъ по сю сторону рубежа является въ томъ же значеніи, что и п. **mądry** „мудрый“ (Юшкевичъ Лит. сл. II 10 s. v., Plókščiai „Влагословенство“, Mósėdis „Мосяды“); ср. **mándrauti** „спесивиться, важничать; франтить“ (Plókščiai). Вост.-лт. **mañdras**, **mandrà** „франтящій“, **mandréiva** (дер. Pažíegė въ прих. Dùsetos) или **mandréila** (дер. Vozgẽliai въ

томъ же прих.) „франтъ“, въ виду **an** вмѣсто ожидаемаго въ Дусятскомъ гогорѣ **un** (ср. дусятскія формы r**u**nkà „rankà“, r**u**ndù „randù, нахожу“, brúngus „brángus, дорогой“), слѣдуетъ признать полонизмомъ. Если лт. (не дусятское!) mandrùs не заимствованіе изъ польскаго, то оно принадлежитъ къ той же этимологической группѣ, что и: a) лтш. muodris, ж. muodra „живой, проворный, бодрый“: muôdît „будить“, muôstiês „просыпаться“, b) лт. manda „проба, испытаніе“ Довконтъ Рукоп. словарь п. с. examen, experiment (toké manda arba praba Kning. med. siekłû 23), mandyti „пробовать, испытывать“ l. c. подъ словомъ probować (Ne wiena karta mandę ji atsikéltĩ ĩr biegtĩ Dauk. Ugnęs kn. 48; mandę bernelis mąną budelį, ir mąną augumelį Dauk. Dajnes 67), c) mañdagus „приличный, благовоспитанный, вѣжливый (Mielcke Wrb. II 440); wspaniały, zacny (Kossarzewski Lituanica 48b въ вост.-литовсксй формѣ съ -**un**-); расторопный, ловкій (Юшкевичъ Лит. сл. II 10 s. v.): mandagiju, -gyti „муштровать“ (Юшкев. l. c.).

Лт. m**u**ñdras „живой, проворный; веселый, бодрый“ (Kàs táu keñk sèsel, tù mán teĩp smūtnà iȓ povisám ne mundrà ìšžiūri Schleicher Lit. Lesebuch 165) или mundrùs (Kurschat D.-lit. Wrb. I 105 „munter“ mundriù od. akýlu padarýti „munter machen“ I 124, muñdrios ãkys „lebhafte Auge“ I 126, II 15, adv. muñdriai II 139 или mundriaĩ II 15: mùndrinimas „Aufmuntern“ I 111) въ виду параллельной формы mudrùs*) приходится отдѣлить отъ m**a**ndrùs и сопоставлять съ лтш. mudîgs „старательный, рачительный“ (oppos. slinks) BW. 12289, mudît „побуждать, погонять, торопить, понукать“.

16. Стр. 86 (§ 82 b). Лт. gų**n**žỹs „птичій зобъ“ извѣстно намъ изъ тѣхъ жемайтскихъ говоровъ, въ которыхъ долгія **ī** и **ū** передъ **s, š** и **ž** назалируются (K. Būga Kalbos dalykai Kaunas 1910 p. 52), т. е. гдѣ вмѣсто trỹs „три“,

*) Mudrus, budrùs Mielcke Wrb. II 525 п. с. Wacker, II 348 п. с. munter. Mudrus, drą/us, bingęs l. c. II 349 п. с. muthig. Mudrus, ri, greitas, ap/i/ukkąs „frisch, Kühn“ l. c. II 197. Mudrus. witzig, beherzt, frisch. Mudrus gaidys, ein muthiger Hahn Mielcke Wrb. I 173. Ср. mùduruoti „кивать мотать головою“ Alsẽdžiai.

jũs „вы“, didỹsis „большой“, gýsla „жила“ (= пр. -gislo) skýstas „жидкій“ [= пр. skijsta- „чистый“]*) говорятъ trĩns, jũns, didĩnsis, gįnsla, skįnsts (Kvẽdarna, Rietãvas). Въ ворнянскомъ (Varniaĩ Тельш. у.) говорѣ даже новое ū, возникшее изъ uo, назалируется, напр., въ слѣдующихъ формахъ: glų́nsnis изъ glúsnis = glúosnis „ива“ (или glúosis, -sio Jūžintaĩ), bų́nži изъ búži = búožė „набалдашникъ; безменъ“, šų̃n изъ šũ = šuõ „собака“, paskų̃n изъ paskũ = paskuõ „послѣ“, дат. ед. žmuõgųn изъ žmuõgū = žmõguo „человѣку“ и др. Во всѣхъ жемайтскихъ говорахъ др.-русскія слова на́пасть (сущ.) и масть „мазь“ измѣнились въ nõpąstis, -ies и mąstìs, -iẽs, вин. mą̃stį. Въ виду возможности возникновенія діал. жемайтскаго gųnžỹs (Юшкев. Лит. сл. I 498, 715) изъ пралитов. gūžỹs было бы методологически болѣе правильно писать u „неносовое“; ср. лт. gaužė „башка“ Буга РФВ. 77, 239 || п. guza и словин. gúza „задъ“.

Gūžỹs, gũžio „зобъ“ S. Naũmiestis (pareĩna, parsvyrúoja žą̃sys pilnaĩs gūžiaĩs). Gūžỹs „wole u ptaków“ Akielewicz Głosownia lit. 133, „(Kropf), Hühnerbrust“ Kurschat D.-lit. Wrb. I 659. Skiĩvis mą̃la; teñ ỹr sù žvyrù, gūžỹs — kur̃ grūdaĩ čielì stóvi (Šakýna). Prìles sáu gũžį Юшкев. Liet. dainos 219, 8. Žvìrblis... sãkalui gũžį pérplėšė Басановичъ Liet. pasakos, med. myt. I 65. Gużis, żio Mielcke Wrb. II 281 п. с. Hühnerbrust, I 91 „die Leege der Gans“, gużis, iês „Kropf eines Vogels“ l. c. II 310 = gußis, ßio „Brustknochen am Huhn“ l. c. I 90, II 113 гдѣ ß по старой орѳографіи вм. ż = gúžis, gúžio „птичій зобъ“ Salantaĩ.

Gųnž- изъ балт. gūž- или *gū-n-ž- имѣетъ въ слѣдующихъ двухъ жемайтскихъ словахъ: a) gų́nži (аукшт. *gúžė или *gúžis, ies ж.) „мослокъ, локоть гуся (alae anserinae pars durior qua pueri incauti percutiuntur — Явнисъ)“ Kvẽdarna; b) gųnž „зобъ“ вин. ед. Юшкев. Liet. dainos 1451, 2.

---

*) Причастіе прош. вр. стр. зал. отъ skyd- въ skýstu, skýdau skýstl „отдѣляться, становиться жидкимъ“: skíedžiu „разъединяю, разбавляю“.

Вост-лт. gúžis, ies (при новообразованiи gúžė) „зобъ“: ẽ čià žū̃sìs dìdełi gúži (Pažíegė въ прих. Dùsetos); išdrìbusiu gúžiu žū̃sìs (Vozgẽliai въ прих. Dùs.); paũkštė dìdełi gúži (Jūžintaĩ).

Gúžis, ies „зобъ“ этимологически является тѣмъ же словомъ, что и gúžis, ies „вилокъ, кочанъ“ (Dùsetos, Valkinỹkas „Ольkеники“, Šeduvà — Mitteil. der Lit. liter. Gesellsch. I 226, Kossarzewski Lituanica 44b „głowa kapusty“).

17. Стр. 86 (§ 83 b). Лт. péntis — не „*крюкъ“, а mentùrė — не „*дрожжи“! Péntis (обыкн. kir̃vio péntis), ies „обухъ“ (Явнисъ Грам. лит. яз. 12, 32, Anykščiaĩ, Dùsetos, Panemunẽlis „Понемунокъ“, Salantaĩ) и „пята“ (Valkinỹkas). Mentùrė (обыкновенно mentùris, rio Юшкев. Лит. сл. I 54 п. с. apmaišýti, Plókščiai, Salantaĩ) „мѣсилка, мутовка“.

18. Стр. 87 (§ 84a). Лтш. rimba слѣдуетъ переводить не словомъ „ломоть“ (у Ильин. опечатка — „ломать“!), а „дискъ, кружокъ“ (собственно „отрубокъ“ къ лт. rémbėti „покрываться рубцами, заживать“ и сл. rąbiti).

19, Стр. 88 (§ 85). Форма *ìščics (И. пишетъ ìščos) „чрево, утроба“ въ литовскомъ языкѣ не существуетъ. Интересующее насъ слово въ Постиллѣ Даукши 1599 года (цитирую по оригиналу) является въ слѣдующихъ формахъ: им. ед. îſcia 394, $_{44}$, род. ед. îſcios 203,$_{3}$; 594,$_{17}$ îſczios 600,$_{1,3}$; 617,$_{25}$; 627,$_{7}$ įſcios 346,$_{4}$, вин. ед. îſcią 251,$_{42}$; 255,$_{8}$, мѣст. ед. îſcioie 244, $_{40}$ íſcioia 471,$_{10}$ îſczioia 599,$_{39}$; 613,$_{11}$ îſczioi 598, $_{21}$ įſcioie 399, $_{14}$, $_{30}$, им. мн. įſcios 290,$_{39}$ îſcios 165, род. мн. iśćių 239, $_{28}$, мѣст. мн. iſcioſa 441,$_{18}$ Въ говорѣ Даукши наше слово произносилось ýsčia (съ неподвижнымъ нисходящимъ ударенiемъ). Бреткунасъ (Bezzenberger Beitr. zur Gesch. d. Lit. Spr. 40) показываетъ, что ý слова ýsčia восходитъ къ í-: inſczios, inſczioſa, per inſczas, inſchczes. Лт. į́sčios „чрево, утроба“ находится въ родствѣ съ лтш. iekšas „внутренности, кишки“, возникшимъ изъ балт. праформы *en-stjā-s (ср. Эндзелинъ Латышскiе предлоги I 91) „ἔν-τερα“.

Кромѣ Даукши и Бреткунаса слово į́sčia (Даукша) или (plurale tantum) į́sčios (Бретк.) знаютъ еще слѣдующiе источ-

ники: 1) Катехизисъ 1547 г.: им. мн. wisas isczias 28,₈, 2) Энхиридіонъ Вилента 1579 г.: им. мн. i∫czios 145,₂₂, вин мн. i∫czias 198, ₂₃, 3) Summa 1653 г.: iśćioje arbá żiwate Вольтеръ Лхр. 95,₂₅, 4) Margarita Theologica 1600 г.: teatgri∫ch-tie du∫cha to waika ing io i∫czas 260ᵇ, ij∫czo∫a (ij = ī, долгому i) żemes 177 a.

20. Стр. 88, 17. Жемайтская діал. форма gįnsla (Mikkola BB. 22, 245, Ursl. Gram. I 71, Walde EW. п. с. filum, vēna) „жила", какъ мы видѣли выше (16), не является потомкомъ балтійской назалированной ступени *gī-n-slā, а потому мы не иињемъ права форму gįsla считать родоначальникомъ аукштайтской формы gýsla (= прус. gislo „жила« въ pettegislo „тыльная артерія"; невѣрно Trautmann Altpreuss. Sprachd. 397).

21. Стр. 94 (§ 88). Лт. kim̃štas (прич. прош. страд отъ kemšù) значитъ не „*заштопанный", а „напиханный, набитый, начиненный" (об. prì-kimštas), „котораго напихали, набили, начинили чѣмъ-нибудь".

22. Стр. 95 (§ 90 b). Сл. dąti и лт. dùmti скорѣе всего отражаютъ собою и.-е. *dhu-mə-, а не *dhₒmə (или какъ пишетъ Ил. *dhᵘm̥-*); ср. сл. dymъ лт. dúmai, лтш dums BW. 4897, 16471 var. и dūms BW. 16471 var. „чернобурый": сл. dują duti Berneker SEW. I 236.

23. Стр. 96 (§ 92 a), 191 (§ 151 d). Вмѣсто лт. *tìmsras „чалый, чернобурый (о лошади)" слѣдуетъ писать согласно съ произношеніемъ tim̃sras (Suv. Naũmiestis „Владиславовъ Сув. г.). Ruhig Wrb. 1747 II 321 и Mielcke Wrb. 1800 I 294, II 430 даютъ tim∫ras, tim∫rótas (т. е. timsrúotas), что Куршатъ передѣлываетъ въ „tìmsras, tìmsrotas nach Mielcke, Schweissfuchs" D.-lit. Wrb. II 176. Съ невѣрнымъ обозначеніемъ интонаціи tim̃sras изъ словаря Куршата проникло въ лингвистическую литературу; ср. Brugmann Gr. I² 410, 672, II 1², 385, KGr. 130, 346, Hirt Abl. 162. 342, Hirt Akz. 143, Walde EW. п. с. tenebrae.

24. Стр. 96 (§ 92 b). Литовцы словомъ kamíenas (Pìlviškiai, Liet. pasakos yv. IV 143) или kamẽnas (жем. Alsẽdžiai, Kvẽdarna) обыкновенно называютъ не „*конецъ древеснаго

ствола у корня“, а самый „стволъ“. У восточныхъ литовцевъ (напр., въ Dùsetos) слово kamíenas пріобрѣло значеніе „ботва, стебель картофеля“.

25. § 93 a. Лт. gìnti слѣдуетъ переводить не словомъ „*гнать“, а „защищать“, „запрещать“, „утверждать || отрицать“ („гнать“ будетъ giñti).

26. Стр. 97 (§ 93 b). Сл. kъnъ „пень, стволъ“ не родственно ли съ лт. kúnas, мн. kúnai „тѣло“?

27. § 94 (стр. 97, 2 строчка снизу). Вмѣсто лт. *ántras „второй“ нужно писать añtras.

28. Стр. 109 (§ 103 b). Вмѣсто лтш. schùlts и kulmaji слѣдуетъ писать žul̂ts „желчь“ и kulmāji „очески“.

Вмѣстѣ съ Ил. мы не можемъ считать слова́ сл. bьrgъlъ „родъ щегла“, лат. frigulo „кричу“ и лт. burguliúoti (не *burgulůti!) „ворчать, журчать“ двусложными, т. е. возникшими изъ соединенія корня *bьr- || *fri- || *bur- + съ корнемъ *gъlъ || *gulō || *guliúoti. Въ лт. burguliúoti нѣтъ никакихъ слѣдовъ сложенія двухъ корней, такъ какъ оно разлагается не на *bur+gul- (два самостоятельныхъ корня), а на burg-ul-, гдѣ -ul- такой же словообразовательный формантъ, какъ и въ слѣдующихъ глаголахъ: buršk-uliúoti рядомъ съ burškúoti и burškiù buřkšti (ср. Юшкев. Лит. сл. s. v.), mirg-uliuoti рядомъ съ mìrgu, raibuliuoti „рябить“ (безлично) при ribė̃ti „т. с.“ и raĩbas „пестрый“, лтш. streîpułuôt „шататься“, лтш. spīgułuot „сверкать, блестѣть“ (ср. Leskien Bild. der Nom. im Lit. 490).

Лт. burg-uli-úoti находится въ родствѣ со слѣдующими словами: лт. bùrgu (не *burgù какъ у Trautmann'a Altpr. Sprachd. 282) burgė̃ti „брюзжать, ворчать; прыскать, бить ключомъ; журчать“, burgẽsas (у Бернекера SEW. I 119 жем. burgèsus, т. е. bọrgẽsọs, гдѣ -ọs изъ -as, род. bọrgẽsa, дат. bọrgèsọu) „брюзга, ворчунъ“ Būgà Aist. stud. I 179, sám-burga „наледь (am̃palas)“ Kvė̃darna, лтш. burgutińa BW. 1359 var. „водяной пузырь“ (уменьш.).

29. Стр. 110 (§ 104). Вмѣсто лт. *àrdas „жердь въ овинѣ“, *rëklis „шестъ“ и пр. *rielis „чердакъ“ слѣдуетъ писать лт. ar̃das, мн. ardaĩ „колосники“, ríeklės, род. ríek-

iц*) „жерди, перекладины (надъ печкой для сушки дровъ) = duae perticae mediocres, quibus superposita ligna siccantur (по толкованію Явниса)“ Būgà Aist. stud. I 91, 166 и пр. riclis.

30. Стр. 110 (§ 105). Въ литовскомъ языкѣ слово *prìndis „пряжа“ не существуетъ; есть лт. sprìndis или вост.-лт. (напр., въ Dùsetos) sprindỹs, род. sprìndžio „пядь, пядень“.

31. Стр. 111 (§ 106). Вмѣсто лт. *tùlšti слѣдуетъ писать tulžtù tulžaũ tuĨžti „разбухать, отекать“ Būgà Aist. stud. I 172.

Вм. сл. *stъlpъ* — лтш. tulpīties (у Ил. tulpitës § 98b, § 106) должно стоять *tъlpa* лтш. tulpīties, такъ какъ сл. слову *stъlpъ* въ латышскомъ соотвѣтствуетъ stulps BW. 18591 (лт. stuĨpas).

---

*) Вмѣсто ríeklės (rëklės по орѳографіи Бругмана) лингвисты обыкновенно пишутъ *rḗklės. напр., Fick III⁴ 335, Leskien Bild. d. Nom 498, Trautmann Altpr. Sprachd. 415, Walde EW. s. v. rarus, ratis. Въ дополненіе къ матеріалу, на основаніи котораго было мною установлено въ Aist. stud. I 91, 166 (> Endzelin Arch. f Sl. Phil. 32, 284), что вмѣсто *rḗklės слѣдуетъ писать ríeklės, въ настоящее время могу присоединить слѣдующее: ríeklės Schleicher Lit. Lesebuch 247 (Kaĩp jì ĩ bùtą išbė́go, taĩ àš užsilipaũ añt ríeklių, kuriõs ùžkakalė bùvo); сѣв.-зап.-жем. ręiklęs, род ręiklìu Salantaĩ изъ ríeklės; вост.-лт. rieklės „die Vorrichtung über dem Ofenschlund in den Rauchenstuben. Zum Trochken von Holz, besonders zum Leuchtspan“ Mitteil. I 232 изъ Šeduvà „Шадово“; rieklė Юшкев. Лит. сл. I 106 п. с. ard-kilà (напечатано árdkeła, гдѣ e = ę = i), ríeklės l. c. 467 п. с. grẽdai; pro langa nůg rieklìu ſchoktu Бреткунасъ Post. 1591 г. I 273, uſzkopa ant rieklìu l. c. I 414. Въ родствѣ съ ríeklės находятся: 1) лт. ríeti „складывать дрова въ ríeklės для сушки“ Salantaĩ, Viekšniaĩ (Kossarzewski Lituanica 40a „składać drwa do ryklów“), 2) rietuvẽ, вин. ríetuvę „полѣнница (Marcinkónys Вил. г.) = strues lignorum (по Явнису въ Маріамполѣ, Сув. г.)“, 3) málkų rietinẽ, вин. ríetinę „полѣнница“ (Príenai Сув. г.). — Вмѣсто ríeklės неправильно пишутъ *rḗklės слѣдующіе лингвисты: Leskien Bild. der Nom. 498, Walde EW. s. v. rarus ratis, Fick III⁴ 335 (при rëklės 343), Trautmann Altpr. Sprachd. 415, Wiedemann Lit. Praet. 26, Blankenstein Untersuchungen zu den langen Vokalen in der ē — Reihe 52, 94, Persson Beitr. 635. Вмѣсто ríeju (жем. rejù), ríejau, ríeti „складываю дрова въ ríeklės для сушки“ пишутъ неправильно *rḗju Persson Stud. 46, Beitr. 635, 741 сл. 856, Hirt. Abl. 89, Akz. 129, Brugmann Gr. I² 176, KGr. 81, Walde EW. s. v. rarus, reor, Trautmann Altpr. Sprachd. 120, 415, Wiedemann Lit. Prät. 26.

32. Стр. 114 (§ 107). 200 (§ 158c). Слово dervà ни въ одномъ говорѣ литовскаго языка не имѣетъ значенія „*дрова“. По Куршату (Deutsch-lit. Wrb. I 591[a] „harzdurchzogenes Kiefernholz“), по Руигу (I 25, II 222) и Милке (I 50, II 296, 312) dervà — „смолистое сосновое дерево“, а прилагательное dervìngas (Ruhig II 191, Mielcke II 254 „harzìg“ — „смолистый“. Dervìngas kẽlmas (Salantaĩ) = smalìngas kélmas (Dùsetos) „смолистый пень“. Прилагательное dervìngas „смолистый, harzig“ показываетъ, что словомъ dervà первоначально называлась „смола“ (ср. др.-исл. tjara, нѣм. Teer „смола“).

Dervà, -õs, dèrvą имѣетъ слѣдующія значенія: 1) **„густой древесный сокъ“**: tór... daugiaus undens nekajp sakĩnęs derwos Довконтъ Kning. med. siekłû 43; 2) **„смола, деготь“**: derwa Довконтъ Рукоп. словарь п. с. smoła, Довконтъ Żodrodys 30 п. с. pix, Kossarzewski Lituanica 37[a] „kołomaź, smoła“, l. c. 38[b] „dziegieć“, imerkina jos kojes i werdąntę derwą Волончевскій Prade 174, uostaj (усы) isz parsza szeriu su derwu pri łupu priklejuoti Pałągos Juze 51,$_{25}$, palejstuwius... łajstis deganti derwu Волонч. Tamosziaus isz Kempis 67,$_{1}$, su dervà (smalà) padãrė kryžiùs Басановичъ Liet. pasakos, med. myt. I 74, Trìs ãtvejus pýlė ĩ dèrvą vandeñs Волонч. Paaugusių žmonių knyg. 9, išgẽrusi dervõs vándenį... nùmirė l. c. 9; 3) **„сосновый пень, изъ котораго добываютъ** смолу“ Kvė̃darna, Šeduvà (Mitteil. der Lit. liter. Gesellsch. I 224), откуда dervìnis degùtas Šeduvà; 4) **„смолистая (сосновая) лучина, смоленина“** Gelãžiai, Prūsẽliai (Поневѣж. у. Ков. г.): derwa „łuczywo smolne“ Kossarzewski Lituanica 150[a], naktimis iszeinanczios isz eżero su deganczіomis dervomis (съ факелами) Auszra 1885, 232.

Рядомъ съ dervà имѣется параллельная форма dervė „1. **смола** (Szyrwid Dict. 1713, p. 345 п. с. smolny): velniaĩ gìrdys derve „черти будутъ поить смолою“ Вольтеръ Лхр. 208,$_{32}$; 2. **смолистая лучина** (Juszkiewicz Polsko-litewski słownik п. с. łuczywo; рукопись)“.

Исходнымъ значеніемъ слова dervà было „смола“; ср. фин. литванизмъ terva (v. Thomsen Beröringer 166) и лтш. dar̃va „смола, деготь“.

33. Стр. 125 (§ 113). Вмѣсто лт. *árvas „свободный“ слѣдуетъ писать arvas, такъ какъ интонація слова неизвѣстна (Юшкевичъ **ár** не отличалъ отъ **ar̃**).

34. Стр. 132 (§ 115). Вмѣсто лт. *sérgu должно быть sérgiu „стерегу“ (sergù „я боленъ, хвораю“).

35. Стр. 136 (§ 116). Вм. лт. *šė̃stiti должно стоять šė̃stoti „шастать“.

36. Стр. 138 (§ 117). Вм. лт. *krĩksti должно быть krỹkšti „весело кричать, стрекотать“. Та же ошибка повторяется и у Boisacq'a Dict. 516 п. с. κριγή,

37. Стр. 141 (§ 119). Прусское assanis „осень“ не можетъ служить доказательствомъ, что рус. осень имѣетъ о- не изъ е- (ср. п. jesień), такъ какъ говоръ элбингенскаго словаря зналъ измѣненіе начальнаго е- въ а-; ср. addle „ель“ при п. jodła, лт. ẽglė, aſy „межа“ изъ балт. *ežī́ при лт ežià, лтш. eža, aſſegis „ершъ“ при лт. ežegỹs, aſſaran „озеро“ при лт. ẽžeras, лтш. ezers.

Рус. осётръ вмѣстѣ съ п. jesiotr восходитъ къ и.-европейской праформѣ *eḱe-tro-s, которая находится въ родствѣ съ лт. названіемъ „окуня“ eše-rỹs. Форма erškė̃tas „осётръ“ (Юшкев. Лит. слов. I 695 п. с. erškė̃tis) возникла изъ *ešė̃tras (= др.-литов. eſchetras „китъ“ Bezzenberger Beitr. zur. Gesch. 283) подъ вліяніемъ erškė̃tis (при erškė̃tis и жем. érškė̃tis съ двумя удареніи, при твор. ед. érškečiu съ однимъ удареніемъ) „терновникъ, шиповникъ“.

38. Стр. 148 (§ 126). Личное мѣстоименіе третьего лица въ литовскомъ языкѣ всегда является съ **j**, т. е. **jìs**, ж. **jì** „онъ, она“. Формы ***ìs**, ***ì** не знаютъ всѣ извѣстные мнѣ говоры и всѣ лексикографы (Ruhig, Mielcke, Nesselmann, Kurschat, Miežinis, Юшкевичъ, ср. Kurschat Gramm. § 892). Ср. восточно-латышское **jis** „онъ“ BW. 10992; 10992,1, **jei** „она“ BW 11151,7 изъ ***jī̃**.

Корнемъ славянскаго слова *jьskra „искра“ является не и.-е. $_e$**s-** „горѣть“, но **is-**, чередующееся съ **eis-** и **ois-**; ср. лт. iesmė̃lė „огонёкъ“, iesmė̃, вин. íesmę (**ie** изъ и.-е. **ei**) „количество дровъ, необходимое для того, чтобы разъ истопить печь (яросл. истопень)“ Jõniškìs „Янишки Шав. у.“: ais-tra

„пылъ, страсть“, áikštis, ies ж. „пылъ, страсть“ изъ *áis-k-ti- || áiškus „ясный“ изъ и.-е. *ois-ku-.

39. Стр. 149,₁. Сл. istъ „истинный“, какъ показываетъ лтш. ĩsts (ср. ĩsta mãte BW. 145 „родная мать“, oppos. sveša mãte) или ĩstans (П. Шмидтъ) „истинный, настоящій“, не можетъ быть потомкомъ гипотетическаго *jьstъ. Славянскому *jьstъ въ латышскомъ языке какъ при родствѣ, такъ равно и при заимствованіи соотвѣтствовало бы *ists съ краткимъ i; ср. лтш. istaba или (Nĩca „Nieder-Bartau“) istuba BW. 11417,4 изъ др.-рус. *jьstъba „изба“.

Сл. istъ (срб. ȉstî) и лтш. ĩsts восходятъ къ и.-е. *īs-to-, находящемуся въ родствѣ съ арм. isk „en réalité“ изъ *istwo-(?) Meillet Études 301 и лт. ĩsčias „ясный“ (Nesselmann Wrb. 29; количество гласнаго i неизвѣстно).

40. Стр. 163 (§ 133). Слово лт. aiža (= лтш. aĩza „разсѣлина“) намъ извѣстно въ значеніи „трещина, разсѣлина“ изъ рецензіи С. П. Микуцкаго словаря литовскаго языка Г. Нессельмана (Оттискъ изъ 3-го вып. Извѣстій II-го Отдѣленія Академіи Наукъ. 1852 г., стр. 9), откуда оно было заимствовано въ словарь Межиниса.

Слово ядъ „venenum“ вмѣстѣ съ другими (ср. Berneker SEW. I 272) я возвожу къ ēdo- (ср. вр. ѣда) и нахожу такое же развитіе значенія, какъ и въ о-трава при п. s-trawa „пища, кормъ“ и въ лт. api-penaĩ „ядъ“ при api-penė́ti „окормить“.

Лт. éngti слѣдуетъ переводить не „*лѣниво дѣлать“, а „сдирать, драть; безсердечно поступать, притѣснять; изводить, мучить непомѣрной работой“ (ср. Юшкев. Лит. слов. подъ словами ángti [діалектически изъ éngti] и éngti), „съ трудомъ, тяжело работать“ (Куршатъ).

Лт. ežẽ значитъ не „межиполосье“, а просто „межа“ или „гряда“ (ср. Юшкев. Лит. сл. I 696). Наше слово является въ слѣдующихъ варіантахъ: 1) ežẽ „межа“ Suv. Naũmiestis, Virbãlius „Вержболово“ (при lýsia „гряда“), 2) ẽžė „межа; гряда“ Mósėdis, Довконтъ Рукопис. словарь п. с. grzęda: eże, род. eżęs Довконтъ Tab. aug. 27, ąnt eżęs l. c. 28. Ape sodnus 20 negalieje nie eżes żemes... użrasziti Волончч. Żem. wisk. II 104

(изъ e ž ẽ, e ž ẽ s въ говорѣ Довконта и Волончевскаго было бы *eżie, eżies), szĩłtose e ż i e s e Dauk. Tab. aug. 26 ipatiniomis e ż i e m i s ĩszdajkstitĩ Ape sodnus 35, 3) e ž i à, род. ẽ ž i o s „межа; гряда" Dùsetos, Kùpiškis: unt êżios Olechnowicz Element. 64: a ž i à, род. ã ž i o s „межа" Jẽznas Трокск. у. Вил. г. pràded sẽti pagaĨ ã ž i o s Юшкев. Liet. dainos 332, $_{50}$ sẽja burokùs ã ž i o m i „грядами" Línkmenes, sãnas jáucias ã ž i o s negadzìna (пословица) Kãpčiamiestis „Kopciowo Сув. г.", Léipalingis „Лейпуны", гдѣ **a**- діалектически изъ **e**-.

На глубокую древность лт. формы e ž i à, род. ẽ ž i o s указываетъ лтш.: e ž a „межа".

41. Стр. 163 (§ 131 I). Хотя Ил. и ссылается на мою статью въ РФВ. 77 (не LXVIII какъ у Ил.!), 247 сл., въ которой я доказалъ, что вмѣсто Куршатовой формы *v ẽ̍ v e s a „вошь домашнихъ животныхъ и птицъ" (а не „*вошь, блоха"!) слѣдуетъ писать согласно показанію литовскихъ говоровъ, отличающихъ **ė** (= и.-е. **ē**) отъ дифтонга **ie** или **ë** (= и.-е. **ei**), v í e v e s a (для говора Куршата) и v i e v e s à, -õ s, вин. v í e v e s ą (для всѣхъ остальныхъ говоровъ), но все-таки постарому продолжаетъ писать *v ẽ̍ v e s a. Считаю своимъ долгомъ вторично обратить вниманіе лингвистовъ, что форму *v ẽ̍ v e s a (Mikkola IF. 26, 295, Petersson KZ. 46, 132) или *v **ė** v e s à (Mikkola Ursl. Gr. I 41) какъ несуществующую слѣдуетъ замѣнить формою v **i e** v e s à (по орѳографіи Бругмана — v ë v e s à).

Къ матеріалу, сообщенному мною въ РФВ. 67, 247, могу присоединить еще жем. w y j w y s a „drobna biała wesz u krów" Kossarzewski Lìtuanica 255[b], гдѣ **yj** изъ пралитов. **ie**, а **y** (въ значеніи польскаго y) изъ **e**.

42. Стр. 175 (§ 144 c, 2). Въ виду 2 л. мн. Imperativi b e r ě t e, v ь l c ě t e, ž ь d z ě t e приходится считать 2 л. ед. b e r **i**, v ь l c **i**, ž ь d z **i** потомками и.-е. оптатива *$bhero$-$\bar{\imath}$-s*, *$v\underset{\circ}{l}ko\bar{\imath}s$*, *$gh_e gho\bar{\imath}s$*, а не конъюнктива. Изъ $v\underset{\circ}{l}k\bar{e}\bar{\imath}s$ мы ожидали бы на славянской почвѣ *v ь l č i.

Сл. v ь l c ě t e (при ind. praes. v e l č **e**- š i) такъ относится къ сл. x v a l **i** t e (ind. praes. x v a l **i**- š i), какъ лт. t e- v e l k **i ẽ** при ind. praes. v e Ĩ k **a**- m e) къ t e- r e g **ỹ** (при ind. praes. r ẽ-

gi- me*). Литовская параллель наглядно показываетъ, что и 2 л. ед. vьlci является такимъ же оптативомъ, какъ и xvali.

Сл. vьlcěte изъ и.-е. **vḷko-ī-te*, а лт. -velkiẽ изъ и.-е. **velke-ī-t*. Изъ и.-е. **velko-ī-t* въ литовскомъ слѣдовало бы ожидать *-velkaĩ.

48. Стр. 188 (§ 151 a). Лт. at-lagai „поле, покинутое по истощеніи почвы, перелогъ (откуда лтш. pār-lags), залежь“ Ruhig Wrb. I 9, Mielcke I 13 „ein Stück Ackers, das drey oder vier Jahr drösch gelegen hat“; удареніе не засвидѣтельствовано), равно какъ и vilagaĩ „подбивка, подложка“ (šeškų̃ vilkų̃ — vilagaĩ, šuniẽs paũtai — guzikai изъ пѣсни Baisógala), являются заимствованіями изъ п. odłóg и wyłoga. Литовцы „поле подъ паромъ называютъ púdymas или (Dùsetos) pūdýmas, а „поле, покинутое по истощеніи почвы“ — dirvónas (не *dirvõnas какъ у Куршата и лингвистовъ, напр., у Berneker'a SEW. I 186, Brugmann Gr. II 1², 281, Leskien Bild. der Nom. 393).

Славянскія заимствованія лт. at-lagai, „п. odłóg“ и лтш. pār-lags „р. перелогъ“ въ этимологическихъ работахъ (ср. напр., Berneker SEW. I 708, Boisacq Dict. 574, Blankenstein Untersuchungen 37, 94, Fick III⁴ 357, Walde EW. s. v. lectus) обыкновенно сопоставляются съ несуществующею чисто-литовскою формой *pã-lėgis (Leskien Bild. der Nom. 288) „die Bettlägerigkeit“. Свое *pãlėgis Куршат взялъ изъ словаря Милке (pálėgis Mielcke Wrb. II 231 „lange Krankheit“, 315 „Lagerhaftigkeit“, palėgis l. c. I 151, 188 „die Bettlägrigkeit = pálėgis Ruhig Wrb. 1747 II 231, 236: «Proverb. Diewe dů̂k páwargį, ne pálėgį» Ruhig Wrb. II 236, Mielcke II 315). Mielcke Wrb. I 151 чувствовалъ связь слова palėgis съ ligga „ligà болѣзнь“, такъ какъ оба слова отнесены имъ къ одному этимологическому гнѣзду. Руигово и милково pálėgis слѣдуетъ транскрибировать въ видѣ pã-liegis; ср. pa-líegęs, -gusi „занемоглый“, palíego žmõgus „получилъ труд-

*) 3 л. ед. optativi сохранилось, напр., въ выраженіи velniaĩ jõ neregỹ „да не видятъ его черти!“ (въ значеніи „чтобъ его черти взяли“) Dùsetos.

ноизлѣчимую болѣзнь" Pìlviškiai, kożna wałanda gali pa-liegt (Kalendorys deł Lietuwininku Ameryke ant 1890 meto. Paraše D. T. Boczkauskas. Mahanoy City, Pa., p. II), dwilukas... pradejo sirginetie, paliego (Tataré Pamoksłaj... Suwałkuose 1851, p. 40) apwinis dabar pagełto, paliego, apsirgo ir numire l. c. 48, lïego (занемогъ) jemiens ir bicziuolis (Olechnowicz Pasakos 109,6), nu-lėgęs (= nu-líegęs), nuwargęs Ruhig Wrb. II 252 n. c. matt (= Mielcke II 336). Pã-liegis, -gio м. „недомоганіе, хвораніе" || (pa)líegti „занемочь, захворать", какъ уже замѣтилъ Mielcke Wrb. (1800 г), находится въ родствѣ съ лт. ligà „болѣзнь".

44. Стр. 189 (§ 151 б.). Лт. nu-dil̃bti (обыкн. del̃bti Dùsetos, ср. Юшкев. Лит. сл. s. v. и délbti, pa-délbti S. Naũmiestis слѣдуетъ переводить не словами „*хлопать глазами", а „опускать, потуплять глаза"; ср. лт. dìlba „кто глядитъ исподлобья (kàs akìs nudel̃bęs)". Пр. dalptan — не „*проломъ" (такъ же и § 208. 1), а „инструментъ для пробоя дыръ въ металѣ, пробойка".

45. Стр. 190 (§ 151 с). Инфинитива *mérti, тождественнаго съ сл. *merti (вр. у-мерéть), не знаютъ ни живые говоры литовскаго языка, ни его памятники. Существуетъ только mir̃ti „умирать" при praes. mìrštu, praet. miriaũ = лтш. *mìrt, *mir̃stu, откуда или mìrt, mìrstu или mir̃t, mir̃stu Endzelin IF. 33, 113.

Для лт. mãras, мн. maraĩ вполнѣ засвидѣтельствовано лишь значеніе „чума, моръ" Kùpiškis, Tvẽrai: máras ſų́kus Даукша Post. 311,3 nůg máro bů apſáugoti l. c. 456,1 marái ir badái 373,6 Maras ſmaugt żmoniu indriſa (Kniga Nobażniſtes 1653, p. 270) mãro mẽtai Šakýna, Волонч. Wajku kn. 53, marų̃ mẽtai Kvẽdarna, Mósėdis mãro ligà Kvẽdarna, Волонч. Wajku kn. 54 marų̃ kapaĩ Kvẽdarna. Mãras со значеніемъ „смерть" мнѣ извѣстно изъ двухъ источниковъ: 1) Szirwid Punktay Sakimu 1644 г., стр. 168: maras съ польскимъ переводомъ śmierć, 2) Юшкевичъ Лит. dainos: Týko mumìs mãras gróbti 503,1 и Kárdas màno — mãras màno 1081,5. Въ своемъ словарѣ А. Юшкевичъ слову mãras приписываетъ общеизвѣстное значеніе „чума, моръ". Весьма вѣроятно, что

mãras „смерть" въ пѣсни ввелъ братъ Антона Юшкевича Иванъ на мѣсто стоявшей въ оригиналѣ smeřtis. Не подлежитъ сомнѣнію, что Иванъ Юшкевичъ при печатаніи сборника пѣсенъ брата Антона нѣкоторые славизмы замѣнилъ литовскими новообразованіями и устарѣвшими словами. При такомъ положеніи дѣла мы будемъ стоять ближе къ дѣйствительности, если mãras переведемъ не словами „*смерть, *язва", а „чума, моръ".

46. Стр. 192 (§ 151). Въ лтш. языкѣ 1 л. ед. наст. въ формѣ *vijù „вью, свиваю" невозможно; должно быть viju Эндзелинъ Сл.-балт. этюды 173. Въ литовскомъ при vejù „вью, свиваю" діалектически существуетъ и vijù: 1) вост.-лт. lìzdą vìja patì paũkštė (Lìnkmenes), wirwe wiiaſi (Szirwid Punktay Sakimu 1644, p. 158) и 2) жем. virvès vìjem „vẽjame" Salantaĩ (но añs munì vẽjes, véi „онъ гонится за мною" l. c. по сообщенію Kun. P. Sragỹs; въ говорѣ Довконта было vìj изъ vìja „гонить": munkąntius wę i Giwatas did. Karwaidû 121 (гдѣ ę изъ краткаго i): „nachjagen nicht weju sondern wiju (Ragnit) Mitteil. der Lit. liter. Gesellsch. I 21.

Вмѣсто лтш. *dub'ns (§ 151 g) должо быть dubens „дно"

47. Стр. 193 (§ 151 g). Вм. лт. *novī́ti „умерщвлять" должно быть nõvyti, praes. nõviju „мучить (Микуцкій 11), изводить, умерщвлять" Salantaĩ, Довконтъ Żodrodys 3 п. c. afficio, 41 п. c. vexo: skaudes biedas likumo ĩr mĩrusį nowĩj Довконтъ Pasakas Phedro 37 asz nowijau ir nowisiu tas biauribes Волонч. Wajku kn. 4 múßa, nôwiia Даукша Post. 361,$_{9}$ nôwiia 353,$_{35}$ nôwít 285,$_{33}$. Ср. лт. novis, ies „мученіе" (: лтш. nâve „смерть) Довконтъ Lietuvos istorija I 33, 200, II 226 Pasakojimai 27: nu nowiû Pizistrato, kùrès nesenè buwo pritirusis Довконтъ Giwatas did. Karw. 13.

48. Стр. 209 (§ 169. 2). Лт. tiřpti слѣдуетъ переводить не словомъ „*окаменѣть", но „таять", „тёрпнуть, обмирать, нѣмѣть (о членахъ, частяхъ тѣла); ср. burnà at-tiřpsta „der Mund tauf auf, wird gesprächig" Mitteil. I 62: tìrpu, tirpė́ti „дрожать (tirtė́ti)" Plókščiai tìrpterėti „вздрогнуть" Jẽznas tirpìklis „рыба gymnotus (п. drętwik)" Kassarzewski Lituanica 56[a].

49. Стр. 209 (§ 170. 2). Лт. tašýti значитъ не „*обрубать, но „тесать, обтёсывать; ср. лтш. tèst, tèšu „тесать“.

50. Стр. 216 (§ 180). Даже послѣ изслѣдованія Г. А. Ильинскаго Изв. XX 4, 135 сл., по моему мнѣнію, вопросъ о происхожденіи славянскаго *x* изъ и.-е. **kh** остается недоказаннымъ. При рѣшеніи вопроса должно исключить всѣ слова звукоподражательнаго происхожденія. Но и въ словахъ незвукоподражательнаго происхожденія, въ которыхъ Ил. *x* возводитъ къ и.-е. **kh**, можно видѣть другіе звуки.

Сл. xabiti „схватывать“ изъ *ksāˣb(h) при лт. skabinėties „вѣшаться на шею, обниматся“ (Dùsetos).

Р. шóбоны, шóболы, шебёлъ „ветошь, лохмотья“ изъ и.-е. *kseb(h)-ono-, kseb(h)-olo- || kseb(h)-elo-: лт. šẽberkštis, -ties ж. „щепа, осколокъ“ (atšáiža, skevéina, atskìlusi, bèt dár nenukrìtusi) Kùpiškis, Skãpiškis изъ и.-е. *kseb(h)-er- (лт. **š-** изъ **kš-** изъ и.-е. **ks-**). И.-е. kseb(h)- является парраллельною формой корня skeb(h)- „щепить“: лтш. skabaȓda „заноза“ BW. 22478.

Мр. шерепáтий „шершавый“ (шерéпа „безобразная женщина“) вмѣстѣ съ лт. šérpėti „залупляться, задираться“ восходитъ къ и.-е. *kserp-. Варіантъ корня skerp- сохранился въ лтш. šk̦ērpele „щепа“ BW. 26294 var., гр. σκορπίος.

Сл. xorbrъ „храбрый“ изъ и.-е. *ksorbh-ro- такъ относится къ лтш. skarbs „острый, строгій, суровый, задорный“ изъ и.-е. *skorbho- (лтш. šk̦erbala „щепа, осколокъ“ BW. 26296, 17 var., лт. skiȓbti „киснуть [о молокѣ]«, р. щерба), какъ р. хвоя изъ и.-е. *ksvojā къ лт. skujà „хвоя“ изъ и.-е. *skujā.

Шестъ (Jagić Arch. f. sl. Phil. 2, 397, Ильинскій Изв. XX 4, 151) изъ и.-е. *ksek-sto-: лт. šẽkštis „подпорка шестъ“ изъ и.-е. *ksek-sti- и пр. saxto „бревно“ (**sa-** изъ **se-**) изъ и.-е. *ksek-stā. Если лт. слово šẽkštis находится въ родствѣ съ лт. šakà „вѣтвь, сукъ“, šãkės „вилы“ и лтш. sekumi „навозныя вилы“ BW. 29111, то въ такомъ случаѣ р. шестъ придется возвести къ и.-европейской праформѣ *kset^s to-s при и.-е. *sket^s t- въ лтш. šk̦este, šk̦estra

„слега, жердина“ Rakstu kr. 3, 137 || лтш. šķeters „т. с.“. Слѣдъ и.-е. корня **kset-** можно видѣть въ лт. šatrà „жердь, слега“ Merkìnė, Léipalingis.

Махать съ *x* аналогичнымъ (ср. Ильинскій Изв. XX 4, 184) изъ **s** = лт. mosúoti „махать“ къ móju, moti.

Сл. plěхъ „лысый“ изъ и.-е. *ploi-**s**o- при лт. pleĩ-**š**ė „плѣшь“ (**š** изъ и.-е. ḱ) и pleĩ-**k**-ė „плѣшь“: pleĩ-**n**-ė „безлѣсная равнина“.

Рѣшить изъ и.-е. *roisḱ (Ендзелинъ Сл.-балт. эт. 69, Буга РФВ. 73, 339 сл.) или изъ *roi-**s**-, если лт. raišýti не изъ *roi**s**ḱ-, а изъ *roi-ḱ-.

Шутъ, шустрый (Ильинскій Изв. XX 4, 149) изъ и.-е. *seuto-, seut-ˢtro-: лт. siaũstas „шаловливый, шалящій“ siaučiù siaũsti „шалить“ = лтш. šàušu šàutu šàust „сѣчь розгами“ (ср. Endzelin KZ. 44, 66).

И.-е. **ks-** въ литовскомъ языкѣ превратилось въ **š-**, что мы видѣли выше на примѣрахъ šẽberkštis, šérpėti и šatrà. Шипъ „ость, игла, колючка“, срб. *šîp* „особаго вида гвоздь; остріе“ изъ и-е. ***k**seipo-s Ильинскій РФВ. 70, 257, Изв. XX 3, 103 (: др.-инд. kṣíp- ж., kṣipā́ „палецъ“) находится въ родствѣ со слѣдующими литовскими словами: 1) šipulỹs „щепа, осколокъ, отломокъ“ Юшкев. Лит. сл. I 165 п. с. atšipuliúoti, Leskien Bild. der Nom. 487, Auszra 1884, 210, Sintautaĩ, Vabalnỹkas: šipulỹs „źdźbło“ Príenai šipulùkai „zapałki“ l. c., sudraskė tą kelmą į šipulius Lpm. I 142 medis į smulkius šipulėlius išlakstė Lpm. I 26; лт. šipulỹs изъ и.-е. ksip- при kseip въ п. szypułka „черешокъ, стебелёкъ“ szyplać „ковырять, щипать“ изъ сл. *šipъljati; 2) šìpinti „откалывать (skélti)“: nušìpinau šipulẽlį „nusiskẽliau“ Veliuonà; 3) šiepiúos, šiepiaũs, šiẽpties „оскалить (ср. лт. skę́lti „раскалывать“) зубы“; 4) šimpù, šipaũ, šìpti „тупѣть“; 5) лтш. sip-sna „прутъ“ (иначе Endzelin KZ. 44, 58).

Рядомъ со **k**seip- „щепать, колоть (лт. skélti)“ въ и.-европейскомъ праязыкѣ существовалъ параллельный корень **skeip-**; ср. р. щипать: лт. skiẽpas „прищепокъ, прививокъ || skypata „отколокъ, отломокъ щепа“ || лтш. šķipasts, šķipsnis „щепоть“.

Сохраненіе и.-европейскаго **kh** въ славянскихъ языкахъ еще и потому невѣроятно, что такъ называемымъ „tenues aspiratae" **ph, th, kh** азіатской группы индоевропейскихъ языковъ (арійскіе и армянскій яз.) въ европейской группѣ соотвѣтствуетъ „tenues" **p, t, k.** Ср. лат. sto, tego = гр. ἵ-στη-μι, στέγω, (σ)τέγος, ὀστέον || лат. sperno, spūma: гр. σπείρω, σπῖλος, σκάπτω σκάπετος (: перс. kāfaδ „il creuse, il fend", š[i]kāfaδ „il fend") || лат. scelus: гр. σκολιός (др.-инд. skhalatē „блуждаетъ, сбивается съ пути, собст. идетъ косо, криво"), σκεδάννῦμι (др.-инд. skhadatē „расщепляетъ, раскалываетъ"), ἐρείκω (др.-инд. rékhati).

51. Стр. 227 (§ 191). Вм. лт. *iškernóti слѣдуетъ писать iškeřnoti (= iszkèrnåti Bezzenberger Lit. Forsch. 123, iszkernoti Geitler. Lit. Stud. 87). Лт. (= сѣв.-зап. жем.) keřnoju, keřnoti значитъ 1) „портить": vaikaĩ kõšę iškeřnojo — išmaĩšė, ištérliojo, 2) „хулить, мѣшать съ грязью, поносить": Añs sàvo piemẽnę visaĩp iškeřnojo (Salantaĩ Ylakiaĩ, Viekšniaĩ; ср. Довконтъ Giwatas did. karw. VIII, 59, $_1$, Liet. istorija I 41, II 22, 464, Budas 175, $_{31}$, Волончевскій Tamosziaus isz Kempis 202, Pałąngos Juze 55, Būgà Aist. stud. I 145, 191): kérnoiù, biaurinù Довконтъ Żodrodys 10 п. с. contamino, kernote l.c. 10 „officere contumelijs", kérnos ĩr pejks Dauk. Pasakas Phedro XVIII kérnotĩ l. c. 1. Kaimýnai àną stàtei iškeřnoj Meřga ap-si-keřnojusi (apsitérliojusi) „wenn sie ein Kind hat" MItteil. I 68 ap-si-keřnojusi „hat sich in Schande gebracht" l.c. 136 apskélbė raštùs keřnojančius Augùstą Вольтеръ Лхр. 189, $_{15}$.

52. Стр. 228 (§ 191). Лт. dirž̃tù, dirž̃aũ, dir̃žti слѣдуетъ переводить не словами „дѣлаться *упрямымъ", но „дѣлаться тягучимъ, нехрупкимъ, неломкимъ".

53. Стр. 232 (§ 193). Вмѣсто «др.-**ир.** [т. е. „древне-ирландское"] moasis» должно быть «др.-**прус**(ское) moasis». Прусскому слову moasis (діал. изъ *måisis) при рѣшеніи вопроса о слав. **х** = лт. **š** (изъ предполагаемаго и.-е. **s**) не должно быть мѣста по той простой причинѣ, что въ прусскомъ, какъ и въ латышскомъ языкѣ, и.-е. **s** и **k̑** или **sk̑** resp. **k̑s** совпали въ одномъ звукѣ **s**. Пр. moasis (лтш. màiss) нисколько

не доказываетъ, что лт. maĩšas, мн. maišaĩ „мѣшокъ“ восходитъ къ и.-е. *moiso-s (др.-ин. mēṣa-s).

54. Стр. 234 сл. (§ 195). Исчезновеніе **v** послѣ задненебныхъ согласныхъ передъ **o** изъ и.-е. **ə** болѣе чѣмъ сомнительно.

Сл. kopa „куча“ **не** изъ и.-е. *kvəpā; ср. в.-лтш. kopana „охапка, бремя“ (Kurmin Słownik polsko łacinsko łotewski. Wilno 1858, p. 11) изъ *kapena, лтш. kapele „копна; бугорокъ“ при лтш. kāpas лт. kõpos, род. kõpų „дюны“ изъ и.-е. *kāpā-.

Колѣно **не** изъ и.-е. *kvəl-ēno-; ср. лт. kelẽnas „колѣнная чашка“ (Radvìliškis) при kẽlis (вост.) и kelỹs (зап.) „колѣно“: гр. σκολιός „кривой, гнутый“ σκέλος „бедро“.

Голъ **не** изъ и.-е. *gvəlo-; ср. двн. kalo „плѣшивый, голый“: лтш. galdīt „лущить“ = лт. gáldau, gáldyti „стирать, счищать“ (собств. „огаливать“).

55. Стр. 241, $_2$. Вм. лт. *brįkterẽti „*дребезжать“ должно быть brìnkterėti „звякнуть падая, упасть со звонкимъ стукомъ (ср. Юшкев. Лит. сл. I 237).

56. Стр. 245, $_6$. Основнымъ значеніемъ лт. слова gailùs является не „вспыльчивость“ (ср. Юшкевичъ Лит. сл. I 401), а „ѣдкость“, „кусаемость“, „острота“.

Gailùs „ѣдкій, острый, терпкій, горькій“: gaĩlūs dúmai, gailùs šarmas, gailì rasà, gaĩlios ašaros; pūkõnės (родъ грибовъ) gáilios (не gaĩlios, какъ въ Dùsetos!) Lìnkmenes; gailì dirvà, gailù ártie (Dùsetos). Gailùs *szů̃* (Brod.), nelàps *szů̃* (Kurschat Deutsch-lit. Wrb. I 196 „beissig“) gailus szů „ein giftiger Hund“ Mielcke Wrb. I 69 szů gailùs, piktas Ruhig Wrb. II 59 (= Mielcke II 78) „beissig“. Gailùs „jähzornig“ Ruhig Wrb, II 214, 414: gailus ſzmogus pakel waida Бреткунасъ Post. II 494.

Рядомъ съ gailus въ восточныхъ говорахъ существовала параллельная форма gailas, -a (м. б. съ **ái**; ср. вост. вин. ед. gáilų Lìnkmenes и gáilysta „жалость, состраданіе“ l. c., Anykščiaĩ, Dùsetos): giwo ir gáiło żálczio Даукша Post. 454, $_{41}$ Gayła żweris, gaylinikte (опечатка вм. gaylinikie, гдѣ kie = kė)

Szyrwid Dict. 1713, p. 77 п. с. jędza gaili kaip' ßúnes Даукша Post. (по изд. Э. Вольтера) 277, $_{26}$.

57. Стр. 247, $_{4}$. Вм. лт. *žvìgti „визжать“ должно быть žviẽgti. Есть и žvig- въ su-žvingù, su-žvigaũ, su-žvìgti „завизжать, начать визжать“ (sãko, su-žvigęs meĩtėlis Dùsetos.

58. Стр. 250, $_{11}$. Лт. su-rìkti значитъ „вскрикнуть“, а не „*рычать“.

59. Стр. 254, $_{7}$. Сл. *děža* м. б. имѣетъ *ě* изъ и.-е. **ē**.; ср. лт. dėžẽ, вин. dė̃žę „коробка, жестянка, губянка“ (къ и.-е. dhē „класть“, лт. dė́ti).

60. Стр. 261 (§ 204). Сл. selo̍ „село“ находится въ родствѣ не съ лт. šalìs „край, сторона, страна“, а съ лт. salà, -õs (Dysnà, Gryva, Gaidẽ) и в.-лтш. sola „деревня“ (Kurmin Słownik 237) изъ балт. *salā: лангобард. sala „дворъ, домъ, постройка“ Meringer IF. 18, 242. И.-е. корень **sel**- „сидѣть“: лат. solium „сидѣнье, тронъ“, лт. súolas лтш. suôls „скамейка“.

61. Стр. 262. Въ литовскомъ языкѣ **d** по общему правилу передъ **m** выпадаетъ. Куршатовы *ė̃**d**mi „ѣмъ“, *ráu**d**mi „плачу“ какъ искусственныя неживыя формы языка ничего не доказываютъ. Древнелитовскому языку, сохранявжему въ неприкосновенности спряженіи на **-mi**, формы на *-**d**mi были чужды; ср. emi „edo“ Klein Grammatica Litvanica Regiomonti 1653, p. 117 = ė̃mi, raumi „ploro cum ejulatu“ l. c. = ráumi, demmi „pono“ l. c. 117, 120 = demì, gïemi „cano“ l. c. 120 = gíemi, êmę apipęnus Даукша Post. 57, $_{34}$ émę ir giáręmę l. c. 488, $_{37}$ т. е. ė̃me „мы ѣдимъ“. И въ латышскомъ языкѣ **-dm-** даетъ **-m-**: ēmu „ѣмъ“ BW. 19290, 1, duomu „даю“ BW. 15391, 1; 15789, 16168.

62. Стр. 262, $_{15}$. Вм. лт. *bláivas „*свѣтлый“ должно быть blaĩvas „голубой; бѣлесоватый; трезвый“.

63. Стр. 263. Вм. лт. *blī**s**kė̃ti должно быть blyškė̃ti: blyßkėti „bliken“ Haack Wrb. (Halle 1730) 18 blizgù, blyßku „blinken, neutr.“ Ruhig Wrb. II 78 (= Mielcke II 102) blyßkiu, ėti „ich funkele, schimmere, glänze“ Mielcke Wrb

I 29; ср. dangùs b l a ĩ k š t o s „небо проясняется“ (ср. Юшкев. Лит. сл. I 214) изъ *b l a i š k+s t ā-.

Вм. лт. r a i š k u s „открытый“ должно быть r á i š k u s „ясный, явный“ Kvĕdarna: r á i ß k a u s gaiłéiimo Даукша Post. 479,₂ r á y ß k e i ir ßwie/ei bĩło l. c. 62,₂₁ r a y ß k u tay ir iż anu żodźiu (Szyrwid Punktay Sakimu 1644, p. 220).

64. Стр. 267 (§ 211, 1). Сл. s ъ t ъ „пластъ вощины съ медомъ“ принадлежитъ къ той же этимологической семьѣ, что и сл. š i t i „шить“. Словомъ s ъ t ъ славяне назвали то, что пчелы „сшили“. Ср. выраженіе лт. bìtys s i ù v a „пчелы дѣлаютъ соты, работаютъ“ (Kurschat Lit.-deutsches Wrb. 49 п. с. bitìs): Bittės daug p r i/u wo „die Bienen haben viel Wachs eingetragen, angesetzt“ Mielcke Wrb. I 28, 266 Parskyrą tarp dĩjnos ĩr naktĩjs tiktaj te numanę nu bĩtiû gaudesio (о т ъ ж у ж ж а н і я п ч е л ъ) szowosĩ (в ъ д у п л а х ъ, в ъ б о р т я х ъ) s i ó w ą n t i û (д ѣ л а ю щ и х ъ с о т ы, я ч е й к и) ar po mediû żĩjdus użąntiû (Dauk. Budas 14) Bìtys koriùs s i ù w a „die Bienen bilden Zellen“ Kurschat D.-lit. Wrb. I 238 Màne bìtės... s i ù v o koriùs Юшкев. Liet. dainos 141, 8; 547, 3. Выраженіе bìtys s i ù v a приходится считать весьма древнимъ въ виду лтш. bıte(s) š ũ n: š ũ n, bitĩte, bìezu kâri BW. 30287 „дѣлай (соб. шей), пчелка, густой сотъ“.

Какъ въ славянскомъ, такъ и въ латышскомъ языкѣ, „сотъ“ или „сотовые ячейки“ получилъ названіе отъ глагола š ũ t (лтш.) „шить“: š ũ n a Rakstu kr. 15, 98 (š ũ n u bite namu dara BW. 30387 „изъ сотовъ пчела домъ строитъ“) и š ũ ń i (П. Шмидтъ).

Въ словѣ s ъ t ъ корнемъ является не **sjū-**, что въ сл. š i t ъ лт. s i ú t a s лтш. š ũ t s др.-инд. s y ū t á-s „шитый“, а параллельная его форма безъ **j**, т. е. **su-**; ср. лат. s u o, s ū t u m, др.-инд. s ū t r a- m „нитка“. Что касается вокализма (сл. s ъ t ъ изъ и.-е. *s ū́- t o- s при лат. s ū t u m), то ср. лт. b ù - t a s, мн. b ù t a i „жилище, домъ; сѣни“ изъ и.-е. *b h ú- t o- при причастіи лт. b ú t a s, сл. b y t ъ изъ и.-е. *b h ū-t o- s.

65. Стр. 268 (§ 211. 7). Въ то время, когда **s** послѣ **r** измѣнялось въ **š** (ср. mìr**š**tu „умираю“ при gìm**s**tu „рождаюсь“), въ литовскомъ (балтійскомъ?) праязыкѣ еще существовала

группа ts (изъ t+s и d+s); въ противномъ случаѣ вмѣсто g a r̃ s a s „звукъ; вѣсть" изъ *g a r t s a s (*g a r d-s a s; ср. g i r-d ė t i „слышать", g e r d a s „слухъ, молва") было бы въ современномъ литовскомъ языкѣ *g a r̃ š a s; ср. g a r̃ š a s, мн. g a r-š a ĩ „сныть, aegopodium podagraria" изъ и.-е. *g h o r s o- при двн. g e r s „сныть".

66. Стр. 270 (§ 217, 1). Вм. «*лт. (т. е. литовское) gráuds „зерно"» должно быть «лтш. (= латышское) g r a û d s» (по лт. „зерно" g r ú d a s = вост.-лтш. *g r ū d s, откуда g r y u d s Kurmin Słownik 274 п. с. ziarno).

67. 272, $_3$. Лт. r ã ž a s не значитъ „*шестъ метлы". R ã-ž a s, мн. r a ž a ĩ имѣетъ слѣдующія значенія: 1) „зубецъ (у вилъ)": šãkė sù trimìs r a ž ā ĩ s Kurschat D.-lit. Wrb. I 306 „dreispitzig", 2) „комель соломы, срѣзанный стебель, оставшійся на корню": r a ż a s ścierń r a ż a y ściernie, culmetum (Paszkiewicz Słownik; рукопись, ок. 1820 г.) r a ż ù s (т. е. r ã-ž ǫ s, гдѣ -ǫs изъ -as), sziaud's, stimberys, stĩjbs Довконтъ Żodrodys 10 п. с. culmus r a ż a i „die Stoppeln (Acker und Wiese)" Ragnit (Mitteil. I 19) galvijùs añt r a ž ų̃ giñti Kurschat D.-lit. Wrb. II 211 „Stoppel" dwaro jawus issĩrĩjżósis (т. е. į-si-rę̃žę) piaun auksztus r a ż u s palĩkdamis Довконтъ Budas 38, 3) голикъ, старая метла" Dùsetos: r á ź a s „stumpfer Besen" Ruhig Wrb. II 65, 87 = r ã ž a s Kurschat D.-lit. Wrb. I 219 „Besenstumpf" Bérną pamačiaũ, r ã ž ą pagavaũ Юшкев. Liet. dainos 285, 2. Ср. r a ž i e n à, мн. r a ž í e n o s „пожниво" Šiauliaĩ: жем. им. мн. r a-ž i e n a s „ściernisko" Kossarzewski Litu. 133^a šmõts palìkdavo añt ražienų̃ (Liet. pasakos, med. mytol. I 11).

Вм. t r i-r ã ž i s „съ тремя зубцами (о вилахъ)" по непонятной причинѣ Бругманъ Gr. II 1^2, 69, 113 пишетъ *t r i-r ą̃-ž i s.

68. Стр. 272, $_{10}$. Вм. лт. *d r u g i s „лихорадка" слѣдуетъ писать d r u g ỹ s „1. бабочка, мотылекъ; 2. лихорадка".

69. Стр. 272 (§ 220). Сл. g a b r ъ слѣдуетъ отдѣлить отъ g r a b ъ въ виду польскихъ формъ g a b и g a b i n a „ulmus, вязъ". П. gab (= лт. g ú o b a s; см. ниже) и g a b i n a находятся въ родствѣ съ лт: g u o b à, -õ s, g ú o b ą (Suv. Kalvarijà при новообразованіи g u õ b ą Mósėdis, Salantaĩ) = лтш·

g u ô b a „ulmus campestris“ (П. Шмидтъ, Bielenstein Lett. Spr. I 76) и лт. g ú o b a Plókščiai „Błagosławieństwo Сув. г.“ = лтш. дiал. g u õ b a Bielenstein l. c. и лт. g ú o b a s „báltas, šviesùs mẽdžias, rúšis artimà vìnkšnai“ Léipalingis: g ů b a „ein Reisterbaum“ Ruhig Wrb. I 42 g u o b a „gabina (drzewo)“ Kossarzewski Litu. 44[b] жем. вин. мн. g o u b a s Dauk. Ugnęs kn. 63 (ọu изъ uo): лтш. tur es cirtu g u o b a s luokus BW. 34630 = tur es cirtu v ī k s n a s luokus 34630,1 „тамъ я (с)рубилъ вязовыя дуги“.

П. g a b: чш. h a b-**r** = сл. dǫbъ: сл. d ǫ b-**r** ъ Berneker SEW. I 216 = лт. ž a m̃ b i s „соха“: лт. ž a m̃ b-**r**-i s „соха“ (вр. з у б-р-и̋ н а) Буга Изв. XVIII 1, 45.

70. Стр. 273,$_8$. Сл. **t** o p o l ь „дерево тополь“ (при лат. **p** ō p u l u s) находится въ родствѣ съ вост.-лт. **t** ú o p a „тополь“ (**uo** изъ и.-е. **ō**) Būgà Aist. stud. I 87*.

71. Стр. 273 (§ 221). „Вставочнаго“ **t** между **s**(**š**) и **r** центральные литовскiе говоры не знаютъ, а между тѣмъ слово a š **t** r ù s „острый“ въ названныхъ говорахъ всегда является съ **t**. Послѣднее обстоятельство говоритъ въ пользу того, что **t** въ a š t r ù s или ã š t r a s (вост., напр., у Ширвида Dict. 234 п. с. ostry: a ß t r a s; Даукша Post. 363,$_{14}$: a ß t r a s wîzius) является не вставочнымъ, а суффиксальнымъ, какъ и въ др.-инд. *ā́ṣ̌ṭ-rā* „рожонъ“. Жем. дiал. (сѣверо-зап. часть Тельшевскаго у.) форма a **š** r ù s возникла изъ a š **t** r ù s, какъ и s r ẽ n o s изъ s **t** r ẽ n o s „поясница“.

72. Стр. 287. По ученiю Г. А. Ильинскаго сл. r ǫ k **á**, b o r d **á** возникли изъ и.-е. *r ó n k ā, *b h ó r d h ā, а вин. r ǫ́ k ǫ, b ó r d ǫ — изъ и.-е. *r o n k ā́ m, *b h o r d h ā́ m. Неужели въ индоевропейскомъ праязыкѣ именительный ед. былъ *r ó n k ā, *b h ó r d h ā (у д а р е н i е на о с н о в ѣ), а винительный ед. *r o n k ā́ m, *b h o r d h ā́ m (у д а р е н i е на окончанiи)? Чѣмъ же было вызвано подобное перемѣщенiе ударенiя въ индоевропейскомъ праязыкѣ?

При вин. ед. р у́ к у (срб. *рŷку*), б о́ р о д у (срб. *брâду*), н о́ г у возможны также формы винительнаго съ ударенiемъ на окончанiи, напр., в е р с т у́, в о л н у́, ж е н у́, р о с у́, с л у г у́. Слѣдовательно, въ винительномъ ед. типа „б **о́** р о д у“ переноса ударенiя съ конечнаго нисходяще-долгаго слога на пре-

дыдущій не было. Въ славянскомъ винительный ед. сохранилъ индоевропейское мѣсто ударенія (ру́ку: жену́ = гр. θέρμεν: τομήν).

Основы на -ā- въ литовскомъ языкѣ старое мѣсто ударенія сохранили въ слѣдующихъ падежахъ: Р. ед. rañkos vi̇̃etos || algõs talkõs, М. ед. rañkoje viẽtoje || algojè talkojè, Мн. ч.: Р. rañkų viẽtų || salų̃ lankų̃, Д. rañkom(u)s viẽtom(u)s || salóm(u)s lankóm(u)s, Тв. rañkomis viẽtomis || salomìs lankomìs и М. rañkose viẽtose || salosè lankosè. Переносъ ударенія съ окончанія на основу имѣлъ мѣсто въ слѣдующихъ формахъ: Д. ед. aĩgai sãlai pãbaigai, В. ед. aĩgą sãlą pãbaigą, Тв. ед. pãbaiga (при И. ед. pabaigà), В. мн. pãbaigas, И. В. дв. pãbaigi. Но и въ послѣднихъ формахъ переносъ ударенія съ окончанія на основу нельзя признать общебалтійскимъ явленіемъ. Въ тѣ времена, когда постпозиція *ná „по направленію къ“ присоединялась къ В. ед., послѣдній еще сохранялъ индоевропейское мѣсто ударенія, т. е. тогда В. ед. являлся въ слѣдующихъ двухъ разновидностяхъ: 1) *rañkān *viẽtān и 2) *galvā̃n *salā̃n. Изъ *rañkān ná „къ рукѣ, въ руку“ *viẽtān ná „къ мѣсту, на мѣсто“ произошли современныя формы rañkon(a) viẽton(a), а изъ *galvā̃n ná „къ головѣ, въ голову“ *salā̃n ná „къ острову, на островъ“ образовались формы galvonà или galvõn salonà или salõn; ср. М. ед. съ постозиціею ***pi** „при, у“: rañkai-p(i) при mergái-p(i); М. ед. съ патпозиціею ***én** „въ“: rañkoj-e при mergoj-è.

Въ славянскихъ языкахъ переносъ ударенія съ окончанія на основу въ В. ед. основъ на -ā- не имѣлъ мѣста; ср. жену́ волну́ при ру́ку зи́му. То же состояніе сохраняютъ и сложныя прилагательныя; ср. В. ед. живу́-ю (скр. jīvá-, лтш dzîvs изъ балт. *gīvá-), суху́-ю (др.-англ. séar снн. sôr изъ герм. *sauzá- при гр. αὖος) при но́ву-ю (скр. náva-, гр. νέος). Въ литовскомъ ясыкѣ въ періодъ сращенія имени прилагательиаго съ мѣстоименіемъ винительный ед. имѣлъ уже перенесенное удареніе съ окончанія на основу, вслѣдствіе чего въ литовскомъ отсутствуетъ типъ винительнаго ед. „живу́-ю“.

Лт. В. ед. gу́vą-ją „живу́ю“ изъ *gī́vān ją̃n (ср. выше *rañkān nā́). но И. ед. gyvó- ji „живая“ изъ *gīvā́ jī́.

Сращеніе винительнаго ед. съ *nā́ въ литовскомъ произошло раньше, чѣмъ сліяніе именъ прилагательныхъ съ мѣстоименіемъ jìs. *Sausā́ rankā́ „сухая рука“ и *antrā́ rankā́ „вторая рука“ въ періодъ сращенія съ *nā́ имѣли В. ед. въ видѣ *sāusā̃n rañkān и *añtrān rañkān, откуда современное sausonà rañkona, но añtrona rañkona. Формы sausonà (sausõn) || añtrona (añtron) при saũsą-ją || añtrą-ją объясняются хронологіею сращенія.

При В. ед. съ перенесеннымъ удареніемъ saũsąją añtrąją И. ед. жен. р. сохранилъ старое мѣсто ударенія: sausó-ji (= р. суха́-я, герм. sauzá-), gу́vó-ji (= р. жива́-я, скр. jīvá, лтш. dzîvs изъ балт. *gīvá-), но *añtro-ji (гот. anþar, лт. pus-añtros „полторы“ iżʒ ą́ntros ßaliés Даукша Post. 13,$_{22}$; 34,$_{10}$; 118,$_{10}$; 133,$_{25}$; 138,$_{30}$; 170,$_{5}$; 184,$_{20}$; 192,$_{12}$; 314,$_{12}$; 315,$_{7}$; 358,$_{30}$; 361,$_{9}$; 362,$_{12}$ wienas ą́ntram 88,$_{26}$ ą́ntrame 342,$_{10}$ и др.).

Изъ формъ gyvóji || añtroji мы извлекаемъ вторую дату для хронологіи переноса ударенія: сращеніе прилагательныхъ съ мѣстоименіемъ jìs произошло до измѣненія И. ед. *añtrā (-ā акутованное) въ *antrā́, но уже послѣ того какъ въ В. ед. вмѣсто *gīvā̃n явилось *gī́vān (отсюда gу́vą-ją). Переносъ же ударенія на основу въ В. ед. *gī́vān имѣлъ мѣсто послѣ сращенія В.*) съ постпозиціей *nā́; ср. sausonà salonà „на сухой островъ“ при añtrona viẽtona „на второе мѣсто“.

---

*) То же самое нужно повторить и относительно сращенія В. мн. съ *nā́. Въ періодъ сращенія В. мн. имѣлъ слѣдующій видъ: *rañkās blùsās || lankā́s salā́s; *ràtuos làpuos || sakúos laukúos. Изъ *rañkās nā́ || lankā́s nā́, *ràtuos nā́ || sakúos nā́ развились современныя формы rañkosna || lankósna, rą̃tuosna || sakúosna (напр., въ Merkìnė „Меречъ“, Lazúnai, Zíetela „Дятлово“ Слоним. у.).

Что сращеніе имени прилагательнаго съ мѣстоименіемъ **jìs** произошло позже, чѣмъ съ постпозиціями ***ná́*** и **pì**, вполнѣ понятно: мѣстоименіе **jìs** не всегда тѣсно примыкало къ прилагательному, очень часто оно ставилось даже передъ прилагательнымъ, какъ въ томъ можно убѣдиться изъ слѣдующихъ примѣровъ: 1) Зв. ед. м. р. p r a-**ii**ſ-p ů ł ę s żmógau Даукша Post. 226, $_{10}$ (по ориг. 169, $_{21}$) = prapúolęs-**is** „пропавшій“, 2) Р. ед. м. р. idant deſine mánogi vżumirßtu żáyſła p ȧ-**io**-p r ȧ ſ-t ȧ Катих. 1598 г. Вольтеръ Лхр. 54, $_{26}$ = pã-prasto-**jo**, 3) Р. ед. ж. р. P r a-**i o** s-ß o k u ſ i o s Nedêlos Даукша Post. 20, $_{20}$ giwâtos p r a-**i o** s-ß o k u ſ i o s 46, $_{23}$ = pra-šókusios-**ios**, 4) Д. ед. м. р. Id wel gī̀aray darićia | N u-**i à** m-p u ł u o ſ i á m u y (опечатка вм. -puołuſiámuy) Kniga Nobażniſtes 1653, p. 241 = nu-púolusiam(u)-**jam**, 5) М. ед. ж. р. P r a-**i ą**-ß ó k u ſ i o i ne^{a}déloi Даукша Post. 32, $_{4}$ nedéloi p r a-**i ą**-ß o k u ſ i o i e 105, $_{17}$ (по ориг. 76, $_{41}$) p r a-**i ą**-ß o k u ſ i o i e l. c. по ориг. 346, $_{37}$ = pra-šókusio(je)-**joje**, 6) И. мн. м. р. p r i-**ii e**-l i e ſ t i żmônes Даукша Post. 364, $_{22}$ = pri-liestíe-**ji**, Yr wyſy ſ u-**i e**-ſ p a u ſ t i rángkiteſi jopi (Kniga Nobażniſtes 57, $_{21}$) = su-spaustíe-**ji**, Kurie eſte ápſunkinti | N u-**g h i e**-w a r g i e... Manimp ataußinſites l. c. 186 = *nu-v a r̃ g ę-**j i** (теперь nu-var̃gusie-jí), 7) Р. мн. p r a-**i ų**-ß ô k u ſ i ų nůdemių Даукша Post. 242, $_{30}$ (ориг. 182, $_{43}$) = pra-šókusių-**jų**, 8) В. мн. м. р. p a-**i ů** ſ-d ů t u s Даукша Post. 454 pa-dúotuos-**ius**, 9) В. мн. ж. р. p r a-**i e s**-ß ó k u ſ e s nůdemes Даукша Post. 148, $_{5}$ = pra-šókusiąs-**ias**.

(Bus daugiau).

Vyskupo Antano Baranausko laiškai Hugo Weberiui.

(1875 — 1898).

Įžangos žodis.

Čia spausdinamieji Baranausko laiškai yra rašyti vokiečių kalbininkui Hugo Weberiui. Per dvidešimt su viršum korespondavimo metų Baranauskas tų laiškų parašo Weberiui visą šimtą. Tiesa, ne visi jie didumo lygūs. Yra atvirukų su keliais sveikinimo žodžiais, yra ir laiškų, ištisų studijėlių, apimančių po kelias dešimtis puslapių.

Mirus Hugo Weberiui, jo sūnus rašytąjį tėvo palikimą padovanojo Leipzigo universiteto indogermanistikos institutui (Indogermanisches Institut). Dabar visi Baranausko laiškai (rašyti Weberiui) ir kita jo lietuvių kalbos tyrimo medžiaga: vadinamoji Baranausko lietuvių kalbos gramatika, „Moksłas lëtũwiszkos kałbõs“ *) ir tarminiai lietuvių kalbos tekstai (pastarieji išspausdinti Dr. Fr. Spechto knygoj „Litauische Mundarten“, Leipzig 1920, Bd. I), yra atitekę Leipzigo universiteto baltų institutui (Baltisches Institut). Iš tenai tad Leipzigo universiteto baltų instituto direktoriaus prof. J. Gerullio dėka jie yra gauti nusirašyti ir paruošti spausdinimui.

Tarp šitų laiškų yra nemaža ir Weberio prirašytų lapų, kuriuose jis klausinėja Baranauską jam neaiškių dalykų, ypač iš „Anykščių šilelio“. Šitie Weberio klausymai daugiausia yra to laiko, kai Weberio buvo spausdinamas „Anykščių šilelis“ (Ostlitauische Texte). Baranauskas berašydamas tarmiškąjį „A. Š.“ tekstą dažnai nukrypsta į savo susidarytąją rašomąją kalbą (maždaug šitąja jo kalba yra parašyti jo visi laiškai). Weberis, pastebėjęs tokių nukrypimų, ima klausinėti Baranauską, kaip tikrai reiktų rašyti, o pasta-

*) Maždaug tas pats, tik kiek plačiau, rusų kalba, Baranausko yra surašyta „Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарѣ“, Сборникъ отделѣнія русскаго языка и словесности, 65. tomas, Peterburgas, 1899. Vėliau ir atskira knygelė yra išėjusi.

rasis jam aiškina. Minimieji klausymų lapai nėra čia ištisai spausdinami, dažniausiai tik aprašomi pastabose. Prie vieno kito laiško Baranauskas prideda ir savo parašytų gaidų. Prie tų laiškų yra pridėtos ir „Ostlitauische Texte“ spausdintojo „A. Š.“ korektūros.

Daugumas laiškų paties Weberio sunumeruoti ir sužymėti puslapiai. Čia tos numeracijos ir laikomasi, originalo puslapiai pažymimi [ ] skliaustuose. Spausdinami jie yra chronologinėj eilėj, kaip buvo parašyti. Jei kur kįla neaiškumų, pažymima išnašosei Rašyba ir kirčiavimas paliekama kaip originale. Kirčių neaiškuma. ir svyravimai, ypač kol autoriaus rašyba nusistovi, pažymimi išnašose.

Reikia pastebėti, kad pirmuosiuose trijuose laiškuose Baranauskas laikosi Schleicherio kirčiavimo. Nuo ketvirtojo laiško prasideda kuršaitinė sistema, kuri pastebima iki septinto laiško. Toliau autorius pradeda vartoti savąją sistemą, kuri, su visomis smulkmenomis, vos dvidešimtajame laiške tespėja pasireikšti.

Laiškuose pasitaiką jau sykį spausdinti dalykai nebespausdinami, tik pažymima, kame yra buvę spausdinti.

K. Alminauskis.

Nr. 1. [1 psl.]

Garbingiáusis Ponė Mókytojau!

Jo Mýlista Pónas Schíefnerius Mókytojus máno, Petropilḗs Akadémikas lḗpė man nuraszýti in Támstą grómatą ir dū̃ti žìnią, ar neprisiìmsiąs asz kokió nů Támstos dárbo, rū̃sziant spaustuwḗn lëtùwiszkus dáiktus, ir smagùmo (accentus) žymélėmis pažymḗtus. Lḗpė man raszýti lëtùwiszkai, dėltó kad Támsta geraí supràntąs músų kàłbą. Džaugiū̃si galḗdamas su teip mókytu gałwóczumi susipažìnti ir nors rasztaís susisḗkti. Asz patsaí łabaí [2 psl.] lëtùwiszką kàłbą mylḗdamas ir jaunìmą Dwásiszko Stóno jos mókydamas, ródżai besiìmcza dárbo kokį tiktaí Támsta man uždū̃tumai: tiktaí bėdà kad nespḗju, wìsas darbaís apkráutas búdamas nů sáwo wyresnýbiu. Mataí esmù apžiurḗtojumi (Inspector) Seminárijos, mókiu teologijos moráliszkos, szwentósios ýszkałbos ir móksło lëtùwiszkos kałbós. Sziū̃du paskutiniù móksłu lëtùwiszkai apsakýdamas ir nė-

jókiu antato kn[gu neturĕdamas, asz patsaí ir saw ir klërikáms raszaú. Szëms darbáms wìsas máno łaíkas prawèrcza, nei wałandĕlės dykós nebelĕka. Neganà to, dar kasmétai reíkia man paraszýti padėjìmai, kaíp kun[gáms póteriai kalbĕti (Directo-[3 psl.]rium officii divini), klërikú pamóksłai ir katekýzmai pérżiurėti ir pataisýti, ir búti jëms dwásiszku tĕwu, kas nedĕla ir kas szwèntė jëms prìdeantį pamóksłą pasakýti, ir kitùs kun[gýstės dárbus pìldyti. — Tai nors neingalĕdamas sunkaús dárbo nů Támstos ażdůto padarýti, nėnepsìimu; wisgi ródżai in Támstą szią gromatĕlę léidżu ir ketinůsi, nů Támstos grómatos sułáukęs atáraszą důti, arbà ir mażùtį kok[darbélį, kĕk galĕdamas ir prisimanýdamas prisiìmti. Wis tai dėl didésnio Jo Mýlistai Pónui Schìefnerui ir Támstai pasitëkĕjimo.

Susigrĕbęs szios patógios wałandĕlės důdu Támstai gérą żódi ir kaip iszpůła Támstą áukształindamas, wadinůsi

Támstos Garbingíáusis Wýre

Wisúżemiáusiu tarnù

Kunįgas Antanas Baranowskas

Apżiurĕtojus ir Mókytojus Kaúno Seminarijos.

3./15. Rugsėjo 1875. m. K a u n ė.

Nr. 2. [5 psl.]

Szłowingiáusis Ponè Mókytojau!

Neúdyk manęs, kad teip newéikiai atáraszą siunszù. Iszkàrto nespĕjau; potám buwo atkákęs Kaunàn P. Kurscháitis isz Karaláuczaus, palýgintu żodin[ko Mielckio su kałbamąją gywąją kałbą músų szalĕs; tai sugurdaú su jůmì kélatą dënú. Teip máno atsákymas ir nusìtęsė. Żódżu Támstos atsiųstúju smagùmą (accentum) pażymĕjau. Kur yrà pridĕta: (W.) tai skaitýti reíkia: Wewirżĕnu parápijoje, (D.) gì = Darbĕnůse *). Nės isz tu dwëjú parápiju klĕrikus iszkłausinĕjau. Kur gi nėrà szìtu żymiú padĕta, tenaí abëjosè parápijose wënóda ýsztarmė. — Ant àntrojo łapélo isz apaczós pridĕjau żiniàs, kaip yrà ìsztariama: ë, ů, ė, ą, ią ir ę, ìłgosios, widutìnės ir trùmposios Żemaícziu (Reseinĕczu ir Telszĕczu) ir Lëtù-

*) Wewirżĕnai Reséiniu pawëtė paprúsėje; Darbĕnai Telszlu pawëtė pakurszėjė, ne tolì nů Pałangós.

winįku wakarēczu, Rytēczu pirmúju, antrúju, treczúju, ketwirtúju penktúju [6 psl.] ir szesztúju. — Kad Támsta taí geriaús suprástumai, cza ketinù apraszýti wëtàs szìtais wardaís pažymē̃tas. Nors pérnyje nůsakiaí tas žiniàs dawiaú P. Kurszáiczui, paródydamas tikrósias žymès këkwënós tarmē̃s (dialecti, provincialismi), wìsgi nežinódamas, ar jis tai indē̃s sawan kałbómokslin (grammatikon), czanaí wėl ìndedu.

Żemaítiszka tarmē̃ yrà wisamè Telsziú pawëtè, Reséiniu, atskýrus pëtú pákrasztį (Jurborg, Skirstymoń, Eržwiłk, Lidowiany, Cytowiany) ir Sziaulú pawē̃to wakarú pakrasztýs: parapìjos Wē̃kszniu, Akmenós, Papilē̃s (Popielany) Kurszē̃nu ir Kùrtawënu.

Raseinē̃czai ů ìsztaria ū; Telszëczai $\overline{ou}$

ë = — y — ei

Wisì gi žemaíczai ìsztaria ai = â; ei = ê. ē̃ = $\overline{ie}$, ĕ = i; ĕ këczaús už lëtùwinįkus. ē atwirésnė nekaíp lëtùwinįku, mažiaús gìrdis a, daugiáus e, ko ne kaip la. ą̂ = on, un; ą̄ = a, u, (on, un); ą́ = a (u). ę̂ = en; ę̄ = e, ī; ę̆ = ĭ; ia = ē; iai = ê; io gale žódžu = e; widuryjè žódžu = io; jo = je galè žódžu; — o, gen. sing. [7 psl.] masc; et nom. plur. fem. = a; teipaja ir 3. pers. verborum o = a; ă, galè žódžu prësz — s, neìsztariama; an = on, (un); i, futuri et imperativi item bindevocal praesentis = e; búseme, darýkeme, tùreme etc., kur yrà búsime, darýkime, tùrime. — Dėlto ir t, d prësz ia, io, iai ne wirsta in cz, dž, bet ìsztariama te, de.

Pátarlės Žemaíczu yrà paraszýtos nabásznįko Wýskupo Wołonczéwskio; tarmē̃ Žemaítiszka, bet kàrtais ir lëtùwiszkai pérmaiszyta. Teip rászo: ant, kožnoj, tejsibe, nebajdos, oszka, uodigos etc. Kur Žemaíczai ìsztaria: unt, ont; kožnô; têsîbė, nebâdos, woszka, oúdigos, arbà údigos.

Lëtùwinįku wakarē̃czu tarmē̃ yrà Reséiniu pawëtè pëtú pakrasztýs lìki Kaúno, Jóswainiu, Betýgałės, Sziaulú ir Jóniszkio parapijoms, Prúsu žémėje ir už Némuno, t. y. Lenkú Karalýstėje. Jë wisì le, lė, lei, lę, ìsztaria minksztaí, kaip lenkiszkai l e p i é j, wókiszkaj l e s e n. Rytē̃czai gi, nů aukszczaús paminē̃tu parápiju prádedant in rytùs, le, lė, lei, lę ìsztaria łe, łė, łei, łę, tai yrà këtaí, kaip lénkiszką ł e b, nors kitàs siaudès (consonantes) ìsztaria minksztai. [8 psl.]

Rytéczai pirméji R_1. Kaúno ir Sziaulú pawëtė; R_2. Pánewežio pawëtė, atskýrus rytu pákrasztį (Bìržiu, Pabìržiu, Wabalnſko parápijas) R_3. Aukmergḗs (Wiłkomierz) pawëtė wakarú pakrasztýs: Raguwà, Sḗsikai, Déłtuwa, Aukmergḗ, Wýdiszkės, Traúpis, Kawárskas, Kurklai, Žemaítkëmiai etc. R_4. Aukmergḗs pawëtė nů Subáczaus, Troszkúnu, Anykszczú, Ałantós in rytùs, ir Pánewėžio pawḗto Sałamëstḗnai, Zarasú (Nowoaleksandrowo) pawḗto in pëtùs ir žëmiùs (Rókiszkis etc.). R_5. Aukmergḗs pawëtė dalìs parápijos Subáczaus, wisà Pałḗwenio, Kùpiszkio, Wëszintú, Panemunḗlo ir Skápìszkio. R_6. Zarasú pawëtė ir Wìlniaus gubèrnijoje. Reiktu dar pridḗti tarmḗ „ciáku — dzìkú" wadìnama, t. y. wisà pagudḗ, kur: ti, të, ìsztariama ci, cie, arba tsi, tsie; di, dë = dzi, dzë. —

ą	L. W. ir R.1. = a,	R.2. o,	R.3 etc. u		
an	- - - - - - - - - - an,	- - - - - on,	- - - - - un	}	mit folgende
en	- - - - - en (= ean)	en (= ean)	- - - - - in	}	consonante —
ę	- - - - - e (= ea)	e (= ea)	- - - - - i	}	

ū̄ = o; ů̂ = wisur ûo; ë, wisur ie; ė, wisùr wënódai, ë = e: e, L.W. R_1. ir R_2. kàrtais ir R_3. = ea. R.4. ir 6. atwiraí kaip ir ė; — ã, wisùr wënóda; ắ, (ir â), smagì (betont) R.4.5. kàrtais ir 6-ju [9 psl.[ìsztaria kaíp ó: máno = móno; łaukàn gì, gałwà teip ir sákoma, dėltó kad ă, trumpà ne ìsztariama kaip o. —

o, Sziaulḗczai ir Panewėžḗczai gen. sing. masc. nom. plur. fem. ir 3. pers. kaip — a; wìsas mèrgas be dárba búwa (= wìsos mèrgos be dárbo búwo).

R.6. o = a: twarà, brális, žmagùs, rùgia žḗdas: (= tworà, brólis, žmogùs, rùgio žḗdas). au, Pánewėžio pawëtė pirmója asabà sing. ìsztariama kaip = o; asz búwo, máczo (= asz búwau, máczau). —

R.4.5. ir 6. siaúdę (consonantem) terpù l ir e këtaí ìsztaria: sał d é snis, kał n é lis: d e ir n e teip ìsztaria, kaip łotìniszkai: d e-bitum, n e mo. — G, k, ž, sz, ìsztariama minksztaí: ilgésnis.

R.5. e, ir ė, galė žódžo ir widuryjė prësz kėtósias tartìs (syllabas) ìsztaria kaip, a: táwas dówa màrgai médžą (= tḗwas dáwė mèrgai médžą). Ir cza e, ė, po g, k, ž, sz, minksztaí ìsztariama. —

R.3.4.5 ir 6. e, ė prësz n, m, ir siaúdę po joms ìsztaria kaip i: szwìntė, tìmsta, (= szwèntė, témsta).

ů wisojè lëtuwojè, atskýrus żemaíszùs = úo; ū = uo: szłúota, szłuotélė, szłotélė. Teípaja ir ễ = íe; ē = ie: pẽwa, pëwélė (= píewa, piewéle, pewélė). szirdẽs (= szirdiés) akmũ (= akmuó). — Schleicher ir Kurschat balsès dwejópas tepripażįsta: trumpàs ir ìłgas. Bet yra dar widutìnės. [10 psl.].

Trumposios ir smagùmą (accentum) gáwę pasilẽka trùmpos: rankà, akìs, sunùs. Iłgosios gi ir be smagùmo ẽsti ìłgos: ōzkà *) ąsà, dūszià, wálgȳmas.

Widutìnės gi (mediae i. e. neque longae neque breves) be smagùmo trumpaí rászoma ir sákoma, su smagumù ilgésnės: kìrw-i s, peíl-i s, gaid-ý s, pirszl-ý s. g e n. kìrw i o, peí l o, gaíd ż o pìrsz l o etc. — Cza nom. sing. masc. - i s, - ý s (isz - j a s susitráukęs) abu yrà ant iłgùmo (quoad quantitatem) lýgu. gaid-ýs tùri, y trumpésnę ne kaip gȳwas: pirmoja y = ĭ + ĭ; antrója gi y = ĭ + ĭ + ĭ. Dėltógi ir kałbojè ilgiaús yrà pratęsiama. ôżkà, = ōōżkà, ō, yrà pratęsiama kaip e i n z w e i, - żkà gi kaip d r e i, pasìimant isz mùżikos taktą 3/4. dárbō, stáłō, ō yrà trumpésnė uż aną pìrmąją. Teip ôżkà, dárbō, stáłō.

a, yra trumpà ir widutìnė jei netùri smagùmo: ā ir ă.; â gi nenumanaú.

ă. ĕ, ĭ, ŭ, galè żódżu tůłoje wẽtoje lëtůwinįkai neìsztaria, ìszmeta. Teip żemaíczai ir Sziaulẽczai sáko: póns, dëws, menks, = pónăs, dẽwăs, mẽnkăs. R.3.4.5. ir 6. tos ă neìszmeta; ìsztaria piłnaí. Wisì gi sáko: dìrbam, dìrbat, eit', neszt', daiktáms. kur yrà: dìrbamĕ, dìrbatĕ, eítĭ, nésztĭ, daiktamũs etc.

Tai asz iłgùmą pażymẽjau trejopą: [11 psl.]. 1. ìłgosios bàlsės (vocales) ^, 2. trùmposios ˘, 3. widutìnės ¯. Szleíkeris kàrtais deda ˘̄ tenaí, kur widutìnės ant iłgùmo bàlsės ẽsti.

Kad Támstai lengwiaús butu máno grómatos skaitýti ir supràsti, pasakýsiu ir apẽ sáwo raszýbą (orthographia).

Raszaú teip kaíp Szleíkeris, atskýrus:

1.) raszaú w, kur Szleíkerio v, dėltó kad músu ákys yrà teíp paprátę.

---

*) ōźkà. Alm.

N o t a: Máno cza wisùr smagùmas R4. dėltó kad jį geriaús źinaú. Po kitàs tarmès ẽsti wìseíp. —

2.) Rászau dėl tos paczós prëżastẽs: ł ir l. Taigi mano ła = Szleíkerio la; ło = lo, łu = lu, łai = lai, łui = lui. — Máno gi la = Szl. lia, lo = lio, lu = liu, lai = liai, lui = liui.

3.) Wisùr rupestìngai atáskiriu ia, nů e, iai, nů ei, ko Szleíkeris geraí neużłaíkė. Antató turiú dwi taisýkli (regulas): a) tenaí raszaú ia, iai, kur t, jei butú padẽta, wirstú in cz, d in dž; kur gi newìrsta, tenaí raszaú e, ei. Teip raszaú nom. plur. rugiaí, arklaí (nů rugýs, rùgio, arklýs, árklo) deltó kad sákoma yrà gaidźaí, wàlkczai, nègi: gaideí, wàlktei (nů gaidýs, gaídžo, wàlktis, wàlkczo). Schleicherio rászoma: rugeí, arkleí, gaidžei, arbà gaidžieí, wàlkczeì, arbà wàlkcziei. Bet t, ir d. prësz i, ë, ir e, ė, ei newìrsta in cz, dž: eiti, tësà, tẽwas, skaiteí, léidi, didẽms, medélis, dẽdė, waldeí. — b.) tenaí raszaú ia, ne e, kur genitiv. sing. tùri io, negi e,: duszià, dwasià, gen. dúszios, dwásios, negi dúszes, dwásės.

Máno raszýbą ir sulýginimas músu tarmiú [12 psl.] patwìrtina.

4.) Instr. sing. fem. -a, -ia, -e stammes, raszaú ne -ã, -iã, -ẽ kaip Szleíkeris, bet nósbalsę̃ (mit nasal) -ą̃, -ĩą, -ę̃: su rãñką, dûszią, gerýbę̃, szìrdžą̃, arbà szirdìmi. Dėltó kad isz palýginimo tarmiú teíp raszýti iszpũła; Nės **L. W.** ir $\mathbf{R}_1$. sáko: su rankà, dûszià gerýbẽ, szĩrdžã. **R.**$_2$. gi: su rãñkõ, dûsziõ, gerýbẽ, szìrdžõ. R.$_{3\cdot4\cdot5\cdot6}$ su rũñkù, dûsziù, gerýbĩ, szĩrdžũ. —

Sulýginant taisýklę apẽ isztárymą po tas tarmès an ir ą, ian ir ią, en ir ę, iszpůła kad tenaí (in instr. sing. fem.) yrà nósbalsė Sulýginus wẽl tai su taiyklėmìs Bóppo apë taisłankį (instr.) pritìnka nòsbalsė.

Ta nósbalsė yrà isz łankiógalo[1]) (von der Casusendung) -mi cf: akimì, sunumì, sùkczumi, susitráukusi: rankă-mĭ, rankă-m(ĭ), ranką̆(-mi). ą = ămi. ę = ĕmi. ią = iămi.

Teip kaip wýriszkos gymẽs (masc. gen.) taísłankis -u = am, isz -ami; iu = iam isz -iami. stałù, žodžù, rugiù isz stałami, žodjami, rugjami. Szìtůs wisùs dáiktus sakiaú Geitlerui ir Kurszáiczui; tiktaí nežinaú beg jë geraí supráto ir beg inmánė. —

---

[1]) aut. pataisyta iš: ‚łankiotygalo'. Alm.

Nors atradaú tëk tarmiú lëtùwiszkos kałbós, wis gi sulýgindamas jas wisàs wënas su kitomìs[1]), netiktaí nemataú mažiáusio reíkało teíp raszýti, kaip źmónės ìsztaria; bet dar jůtës, jog reíkia wìsai Lëtuwai raszýbos wënódos. Rászant sulýg ýsztarmę̈ (secundum pronuciationem[2]) reiktú tëk raszýbu ir tëk kałbómokslu intaisýti, këk yrà tarmiú. Reíkia gi wëno kałbómokslo, wënós raszýbos, ir draúg paródymo, kaip lëtùwinįkai këkwënós tarmës tas raidės (literas) tùri isztarýti. [13 psl.]

Jëszkant tikrósios raszýbos, reíkia ne iš wënós kuriós tarmës taisýklės ìmti, bet isz sulýginimo visú, ir isz taisyklú żodžúgio (der Wortbildung). — Teip Žemaíczai ìsztaria wënódai ą = an = on = un. R_2. an = on, bet ą = o: teíp ir daeísime, kur Žemaíczams reíkia raszýti ą, kur an; **L. W.** ir **R** $_1$. ìsztaria ą = a, ir kiteip ìsztaria an, kìteip on, kìteip un, tai ir gálime žinóti kur Žemaíczams ir R_2. reíkia raszýti ą, kur an, kur on, kur un. Lýgiai, kur **R** $_1$. ir L. W. reíkia raszýti ą, kur a. Teípaja žemaíczai wënódai sako: e = ei = ia = iai = io: metâ, wêk, dwasè, rugê rùge (= métai, wéik(iai), dwasià (genit. -sios), rugiaí, rùgio). Tůs gi wisùs žodžùs ir zodžúgio taisýklės ir tàrmės **L. W.** R $_{1 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 5}$. ir $_6$. isztarýti ir raszýti teip lëpia, kaip intra parenthesin, paraszýta. Tai su tomìs tarmėmìs zemaíczai sulýginę sáwąją, daeís, kur raszýti e, kur ei, kur ia, kur iai, kur io. Teíp lýgiai ir kìta wìsa. Teip wìsos tàrmės wënaskìtą dasipìldža ir pasitaíso. Wìsos tàrmės yrà kaipìr szákos wëno médžo: isz ju sulýginimo lëtùwiszka kałbà pasidáro ant ýsztarmės (pronunciatione) ir ant raszýbos (orthographia) reiszkésnė. Po wënas tarmės trumpúju galìniu neìsztaria, po kitàs gi ìsztaria piłnaí: teip sulýginimas tarmiú důda atrásti pilnesniùs žodžùs. Žemaíczai sáko: d ì r b, s ë d, w á k s, bet g a ł w o m ì s instr. plur. R.4. etc.: d ì r b a, sëdi, w a í k a s, bet gałwóm. Teip abì tarmì wënaskìtą pasitaíso ir dasipìldža. —

Atsiųstëji Támstos žódžai pagàl szìtos raszýbos, isz palýginimo wisú tarmiú iszpůłanczos, reiktú szìteip raszýti: „Pátarlės Že- „ maíczu. Prákałba. Kóžno krászto žmónės tùri sáwo pátar- „ les, kuriàs minawója sznekëdamis (-s. singnum pluralis wë-

[1]) aut. pat. vietoj: terpu sawęs. Alm.

[2]) skaityk: pronunciationem. Alm.

Nota: Cza smagùmas Wewiržënu (= Veivìržėnų. Alm.).

„ nojè Žemaíczu tarmėjė tesákomas). Isz pátarlu gáli numanýti prigimìmą páproczus ir ýszmintį gywéntoju; todė́l reikė́tu jas surìnkti. Bet wė́nas rásztinįkas nė́kůmet to dárbo neweiks; nės kožnojė parakwìjoje yrà kìtos. Priderė́tu tad, kad wisosė pùsėse bútu rinkìkai: kuriú asz neturė́damas sùlesiau kaip wisztà grudú tëk kė́k girdė́jau ir galė́jau. Łai prë surinktúju máno ìnpėdiniai prìdeda kitàs, teip iłgáiniu surìnks ir wìsas. Abì łabì begė́di wéltjėdi. Abù labù tókiu, kótas in kótą. [14 psl.] Áczu jau piłnà dúszia ir kiszénė. Adómkau biaurì náujyna, Kółainiai wi͡rsta in burlokýną. Éiszkiai pasakýta teisýbė néprëtėlus dáro. Akýłas plìkis newéizdi in turtìngus bet in dar plìkesnius. Ákys isztýso bewéizdint. Akìs praweizdė́jau bełáukdamas. Akiú pasikłáusk. Akłám nereíkia zėłkoriaus. Áłkanam saúsa dū́na už medą skanésnė. Áłkanas su nekókiů wálgiu nesibaído. Áłkanas wìłkas eíti wëszė́tu in sodàs. Ałùs be apyniú, swė́stas be drùskos, arklýs be ůdegós, žmogùs be dorýbės, nė́kam nędera. Ałùs ne wándů, ožkà ne gýwolis, mótriszka ne szeimýna, žýdas ne brólis. Ałùtis sznekùtis. Ankstė́ pabałnósi, wė́łaí teiszjosi. Ant tuszczú kłáusymu nė̇rà atsákymu. Apgaudinė́ja kaip léiszis. Ápmaudui paszókus waldýk rankàs ir lëžùwį. Apsikrówė su nė́knëkiais kaip perantì žąsìs su sziaudaís. Árdamis árti, piáudamis piáuti mókomosi. Arė́łkai in trióbą ineínant, prótas eíti łaúkan. Árklo neszė́rę̇s newažiū́si. Arklaí jůba czė́dyja áwižas ne kaíp áuksą. Arklýs ir su keturiomìs kójomis apsìbrinda. Árklus iszwógus wełtaí žmogùs užrakìna kútį. Ar dìdis ar mážas esì; darbū́tës teczaú turì. Ar nepérmes kas it mė́szłą par kóją. Ar plysz, ar trúks, nepasidū́siu. Ar seniaí apjéko ir nebéregi. Ar su awižomìs wéizdi, kad nebemataí. Ar szeimýnos eitì samdýtu su rëbiu (rëbumì) sniùkiu?.

Jei Támstai intiktú tokią raszýbą pátarles iszspáudinti, tai asz jas teip pérraszę̇s nusiųsczà. Asz turiù tą knįgélę. Tai gálima butú skyriùm paródyti kitóniszką smagùmą nekuriú źódźu po kitàs parakwijàs. Bet asz to neuźsipū́łu: darýk saw Támsta, kaìp saw nóri.

Geítleris iszprásze máno „Anykszczú szilélį" pérskaitysiąs ir sugrąźìnsiąs, teipógi gâwo ant kélato nedė́lu nů manę̇s Dówkonto

„Búdą sonowės[1]) Lëtùwiu“, bet ir po sziaí dënai man to raszto neí knįgos, nesugrąžìno. Búvo pas manę Kaunė kélatą dënú, kłausinëjo manę ir klërikus ką žènklina nekurë żódžai, kuriűs atsìwežė iszsirászęs isz knįgélu ir kalendóriu Iwinskio, Dowkonto, Wołonczewskio — ir dýdumą uźsirászė. Nors jam buwaú sákęs, kad anë raszýtojai, norëdami grynùmo žemaítiszkos kałbós, túłą żódį, žmoniú nesákomą, prasimánę, arbà isz łátwiszkos arbà ir senóbiu prúsiszkos lëtùwiszkon kałbón prilènkę, indëjo. Jis to nepáturojo, norëdamas naujaís daiktais pasigìrti. Skaiczaú jam ir żódžais apsakinëjau taisýkles lëtùwiszko kałbómoksło: jis gi to nepáturojo, ir matýti, kad neiszpérmanė. Potám ben kélatą sódžu Sziaulú ir Aukmergës pawëtė apłànkė. Potám czekiszkamė [15 psl.] rasztė „Osvëta“ aprászė sawo kelónę po Lëtuwą po páraszu: „Litva i Litvanë“. Isz to rászto régima, jog jisaí lëtuwós sù wisu nepažįsta, daug yrà netësós, nekurë daiktaí pérkreipta teip, jog lëtùwinįkams łabaí nemëgia. Dabàr jeigu jisaí àntrůkart atważiűtu, tai lëtùwinįkai jo teip nebemylëtu ir nepriimtu kaip tadą. Intsìgeidė jisaí indëti sáwo knįgon máno Anykszczú szilélį. Atraszýdamas sakiaú jam, kad ne kiteíp tespáudinai jį, kaip tiktaí tokią raszýbą, kaip dabàr asz raszaú. Geidžaú dėltó, kad atsiųstu tą máno gësmę, żadëdamas asz patsaí jam pérraszyti kaip reíkia. Asz norëjau, kad isz to mókyti wýrai regëtu, kokià dabar yrà máno raszýba. Sakiaú, kad kąsnélį kokį tos gësmës galës saw iszspáudinti ir kaip senóbiszkai máno búwo raszýta. Bet jisaí manęs nepakłaúsė, ir be máno żiniós iszspáudino kaip saw norëjo. Teip manę nukriwìdyjo. Tai negražù. Jeigu Támsta norëtum tą máno gësmę sawűsiűsna rasztůsnà indëjęs iszspáudinti, tai asz ją pagàł szìtos sáwo raszýbos pęrraszęs nusiųscza. Bet to nů Támstos negeidžù, apsùnkinti nenoriu; tiktaí teip padarýcza, jeigu Támsta patsaí norëtum.

Geítlero „Litauische Studien“, geriaús kad butú práminta „L. Unterhaltungen“, nės nemáża tùri apsirikìmu ir neiszmánymu, t. y. geraí neiszmanýtu daiktú. Ir tůs dáiktus, apë kuriűs dasiżinojo, negeraí uźsiraszė. Manę wadìna Angustu, o asz Antánas; vertëją postìlos lëtùwiszkon kałbón wadìna Jonù, o jisaí ne Jónas, nei Mikołà, kaip Támsta isz Wołonczewskio Žemaíczu Wyskupýstės II. s. 67. wadinì, bet Mikołójus (=Nicolaus), kaip stówi ant pìrmojo

[1]) skaityk: senowės. Alm.

jákszto Postiłos 1599. Wìlniuje. Jisaí rászo, asz sákąs kad ta knįgà búwusi paraszýta Wárniůse; aszei gi pakłáustas jam sakiaúsi[1]) nežìnąs kur ta knįga raszýta, ir nẽkur apẽ tataí neskaítęs. Jisaí wẽl primýgęs manę̃ kłáusė, kùrgi ji g a l ẽ j u s i b ú t i paraszýta: sakiaú tadą̃, g a l ẽ j u s i b ú t i paraszýta Wárniůse, bet asz to geraí nežìnąs. Isz tu kélato pawéikslu gálima supràsti, kad nėrà ko łabaí ir kitůsè daiktůsè jam tikẽti. Isz jo dainú, be smagùmo paraszýtu, gálima suprásti, jog ne jis patsaí jas ránkiojosi, bet nů kitú sùrinktas, pérsiraszė. Patsaí rìnkdamas butú smagùmą pažymẽjęs. Skaítant jo kaip dainàs teip ir „Einige dialectische und grammatische Anmerkungen" éiszkiai pasiródźa wìsas jo ir kałbós lëtùwiszkos ir kał- [16 psl.] bómokslo nemokẽjimas, ir nesupratìmas to wìso, ką nů músu búwo girdẽjęs. Jei Támsta norẽtumai, tai asz dýdumą jo apsirikìmu, neiszmánymu ir netikrýbiu iszparódycza. — Wẽryk manimì Támsta, jog músu kałbà Támstoms, Wókëczams, ir wisẽms isz wënú knįgu ir Schleíchero rasztú tesimókiantëms, sùwisu nepaźįstama. Músu raszýtojai knįgu ir knįgélu pátys geraí szios kałbós nemokẽjo. Schleícheras wos Prúsu lëtùwinįku kàłbą geraí tepaźìno; bet músu szalyjè Žemaíczai o dar łabiaús lëtùwinįkai rytẽczai nemáźa tùri iszłànkstymu źódźo ir kałbós apwãrtymu, jau Prúsu źémėje pragaíszusiu. Asz, nabásznįko Wýskupo Wołonczewskio lẽptas mókyti lëtùwiszkai móksło Szwentósios ýszkałbos (Homileticam), 1870. m. pérwerczau lëtùwiszkon kałbón Schleíchero kałbómokslį. Matýdamas nemaźàs spragès, jėmiaú patsaí klérikus isz wisós Kaúno gubérnijos susirìnkusiůs, klausinẽti, kaip kuriojè wẽtoje tůs ir tůs źodźùs źmónės ìsztaria, ir kaip jůs tokiaí ir tokiaí mìslai iszwèrsti kałbón sudáro. Ir isz tu wisú źiniú sulýgintu szìtą, kaip Támsta mataí raszýbą intaisiaú, ir patsaí jėmiaú raszýti lëtùwiszką kałbómokslį. Atkákusiam anẽ metai 1872 (?) Kaunàn Kurszáiczui paródźau nekuriũs źódźu isłãnkstymus (Flexions formen), ir sudárymus (Phrasen). Terpù kitú daiktú, stëbìmo búdwardźu (Steigerung der Adjektiven) lygiósios łáipos (gradus positivi) tris szakàs: géras, apýgeris ir gerókas; wirszesnẽsios łáipos (gradus comparativi) wẽl trìs szakàs: gerésnis (besser), gerelésnis (etwas besser), gerokésnis (etwas mehr besser). Nominati-

---

[1]) aut. iš ‚atsakiaúsi' pataisyta. Alm.

vum objecti in propositionibus quae ab impersonali pendent: reíkia darbaí dìrbti. Teípaja: žmonės rugiùs piáuna cum genitiva subjecti et nominativo objecti: žmoniú rugiaí piáunama, parodźau, kad po wìsą Lẽtuwą atradaú supìnum sutrumpẽjusį, ir isz genit. objecti paźįstamą: eík árklo ganýt (R 3. 4. 5. ir 6. ganýtu); ir daúg kitú daiktú. Jisaí man newẽryjo, sákė asz, búdamas mókytas, patsaí sáwo gałwojè wìsa tai prasimánęs. Wýskupo nabásznįko mano akysè pakłáustas, kaip jam regiąsì máno kałbómokslis, atsákė: „Tas põns tókius mą stebuklùs paskaĩtė, jog asz pats [17 psl.] ir turiù źmoniũ pasikláust, beg jë teĩp kaĩb". — Grįźtantį isz Lëtuwós kłáusiaus, argi rádo wìsa, ką búwo isz máno kałbómokslo uźsirászęs? Atsákė wìsa rádęs, ir bùwo norẽjęs iszgáuti wìso máno kałbómokslo. Tiktaí negalẽjau jam dũti, kad klërikáms mókyti man búwo reikalìngas. Szįpawásar, ar źẽmą, atkakęs Kaunàn, dẽkui jam, dowanójo man sáwo „Deutsch-littauisches Wörterbuch", ir dėjáwo, kad isz sáwo sąraszu, kuriũs anẽ métai keláudamas po Lẽtuwą pasidaręs, nẽko negalįs daeíti; wìsa ẽsą kaip kratinýs. Tai jisaí ketìnas lëtùwiszką kàłbą musu krasztè (Maskolìjoje) in kéturias tarmès iszskìrstyti: Ost - Süd - West - und Nord - Żemaítisch. Net asz neìszkenczau nesijũkęs. Taí tadą dawiaú jam sweikám tikrósias źiniàs, kaip dabar Támstai, apẽ wisàs tarmès, kur ir kokiós jos yrà. Sakiaú jam ir apë trejópą bàlsiu iłgùmą, bet jisaí kẽtas, nepasidũda. Prìweiktas búdamas, regẽdamas kaip ant délno, jog máno tësà, gýnėsi, jog nebespẽjąs sáwo kałbómokslo pérdirbti, kad jį auksztója swẽtiszka Wokëtìjos Wyresnýbė spiriantì wéikiai iszspáudinti. Kad teip, tai kągi asz jam daugiaús beturẽjau sakýti. Kalbẽjomėsi ir apẽ kitùs dalýkus, (apë jo Schleifende ir Gestossene Betonung etc.), kur nesùwisu sutìkome. Tai neźinaú beg jo kałbómokslis galẽs búti toks kaip reíkia, nors jau túłas dáiktas tenai rasis, ko Schleichero kałbómokslyje nebúwo. Bet iszkáłno sudýti neiszpũła. Anót senúju byłós: „Tadą regẽsime, kai dùgnį dẽsime", — tai yra, kai iszspáustą skaitýsime. Wìsgi dar asz tikiũsi ne máźa daiktu isz sáwo kałbómokslo pas jį nerásiąs. Ne pawydẽdamas nů jo nùslėpiau; jůtẽs dar buwaú norẽjęs jam wìsa iszródyti, bet jau jis patsaí patingẽjo gátawą darbą pérdirbti, sakydamas: „Das Beste ist Feind des Guten"; ir jisaí sáwo gérąjį kałbómokslį iszspáudįsiąs, kad jį begérindamas nebenumìrtu.

Dowanók man, Tamsta Ponè, už teip ìłgą gái- [18 psl.] szinimą sawù rasztù. — Ále ir nú! Támsta norẽjai žinóti su kůmì daugiaús galẽtumai Żemaíczůse apẽ músu kàłbą susiraszýti. Tai mań régisi, kad su wënaís máno mókitiniais tegalẽsi newełtaí susisẽkti; ir taí ne su wisaís. Jei norẽsi apẽ tarmès Żemaíczu artimésniu źiniú ne isz po máno płúnksnos, tai gałẽsi, atsẽkti Kazìmërą Jaúnių, Geítlero paminẽtą. Apẽ tar̃mę L. W. Joną Jókimą, apẽ R_1. Motëjų Mẽžinį, Jùrgį Rupką. R_2. tàrmę gáli apraszýti Jónas Tómas. R_3. ir $_4$. Antánas Pawiłanis. R_5. Petras Rymkiewicz; R_6. Kanstantìnas Butkýs, Geitlero paminẽtas ir Klemensas Miekúnas. — Jaúnių szẽmet, ketìname siųsti Petropilẽs akadémijon dwásiszko stóno; dabar̃ jis negalũja namẽ pas tẽwus Kwẽdanos parápijoje (Chweidany) Reséiniu pawëtè (Rossieinie). Jónas Jókimas dabàr yrà Pánewèžio mëste kùnįgu kamendóriumi (vicarius); Rupkà teipopàt Aukmergẽs mëstè. Rymkiewicz Kùpiszkio mëstelyje teípaja (Купишки) Aukmergės pawëtè. Pawiłánis yrà Petropilẽs akadémijoje; Tómas gi, Mẽžinis, Butkýs ir Miekúnas Kaúno Seminárijoje. Jë wisì këktẽk daugiaús uź kitùs kàłbą ir kałbómokslį pažį́sta. Rymkiewicz ne máno mókitinis, ne móka máno raszýbos; bet jisaí geraí móka tar̃mę R_5. Wìsa ką cza rasziaú, rasziaú, norẽdamas intìkti Ponui Schiefnerui, máno Mokytojui ir prẽtèlui, ir Támstai Ponè paczám, regẽdamas Támstos gérą in manę̃ szìrdį ir norẽjimą geraí iszpaźìnti lëtùwiszkos kałbós.

Su Dẽw! pasilìk sweíkas. Džaugiũsi galẽdamas Tamstai gérą žódį dũti, ir gérą szìrdį paródyti, łabaí didžù Támstą łaikýdamas ir Támstos małónei pasiteíkdamas

Támstos
Szłowingiausis Ponè
Wisuženiáusis tar̃nas A. Baranowski.

Kaune, 4/16. spálu mẽnesio (october) 1875. m.

Nr. 3. [19 psl.]

Szłowingiáusis Ponè Mókytojau!

Prësz dwéjatą nedẽlu Támstai atárasʒą teip man mëłós grómatos siunczaú sugrą̃žìndamas du łaksztelú paréiszkintu źódźu isz

patarlu Żemaíczu Támstos atsiųstúju, ir aprászęs źìnomas man lẽtùwiszkos kałbós tarmès ir taisýkles máno raszýbos. Neźinaú beg Támstai tasaí máno rásztas daẽjo. Nebuwaú tadą̃ dasikłáusęs nů̃ źemaíczu, ką̃ źeñklina pátarlė: „Ar ne Ìndėwiu piáunamas krióki a“. Dabár gi nů̃ atkákusio Kaunàn klẽriko Jaúniaus [1]), kurį buwau paskutìnėje grómatoje minẽjęs, dasi- [20 psl.] žinójau, jog ta pátarlė ėsantì sákoma źemaíczu Kwẽdanos (Chwejdany) parápijos, ir jisaí sáwo tẽwą ją sákant girdẽjęs. Indėwės (plur.) ẽsą déiwes (Götinen), teip lýgiai kaip „Kaúkas“, „Aitwaras“, „Łaúmė“, „Łáimė“, „Rágana“ i. k. Kriokiù, -iaú, kriókti schnarchen, schreien. v. n. — piáunamas, particip. passiv. von piáunu, piowiau, piáuti v. a. schlachten, schneiden, stechen. Tai szias źiniàs ingýjęs skubiů̃si Támstai pasiuntẽti.

Su Dẽw! pasilẽkù łabái Támstą brángindamas, wìsas Támstai atsidáwęs

Támstos tar̃nas

Antanas Baranowskas.

Kaunè $\frac{\text{21. Spálu (8 br.)}}{\text{2 Łapkrìczo (9 br.)}}$ 1875. metu.

Nr. 4. [21 psl.]

Szłowingiáusis Ponè Mókytojau!

Apturẽjęs abì Támstos grõmati, ìłgąją ir trum̃pąją, łabaĩ nusìdžaugiau, galẽdamas su teĩp mókytu ir garsìngu wýru susiraszýti; bet aźsikner̃pęs sawą̃ knerpą̃, neprisìrůsziau net lik sziõłai atãraszo siųsti. Támstos grõmatos łabaĩ man pamẽgo, nedèltõ kad teip łabai manę̃ iszáuksztinai, ir mãno dárbą iszgýrei, — teip didźiõs szłowẽs asz neužsidìrbau, — bet dėl tõ, kad nů̃ Tamstos tikiů̃si nemáźa gáusiąs pẽłno, anót senũju kałbõs: rankà rañką mazgója, kad abì báłtos butú. Prieĩk in ùgnį, — apszìlsi; prieĩk in szwẽsą apszwisì; prieĩk in mókytą, patsaĩ pramóksi.

Atsidẽjęs Tamstos iłgąją grõmatą pérskaiczau, ir kaĩp man mãtosi, cza iszpasakýsiu. Tamsta nóri pažìnti tarmiú lėtùwiszkos

---

[1]) išbraukta: apẽ. Alm.

kałbõs iszdùgnio. Tóks nóras ir dárbas tùri dwejópą gerùmą: ir lëtùwiszką kał̃bą dũda geraĩ pažìnti, ir wénas kałbàs su kitomìs sulýginant, tokiõs žìnios prawer̃cza. Wisàs tarmès geraĩ isztýrus, wisà kałbà teip gerai bus pażintà, kad ir ką kitì geraĩ aprãszė, reiszkiaũs dũsis suprasti ir iszpasakýti, ir ju nesutìkimai iszlýginti, apsiri- [22 psl.] kìmai pataisýti, ir kas ju geraĩ neiszmanýta, iszpérmanyti, ko nérasta, aptìkti, ir dapildyti. Tadą̃ iszeĩs kałbómokslis tõks kaĩp reĩkia. Wìsos gi tos żìnios ir ìszwestosios isz ju taisýklės nemažà bus pasparà kałbũ tyrėjãms ir kitàs kałbàs pérkratant ir wénas su kitomìs sulýginant. Teíp gẽras Tamstos dárbas daũg war̃go ir nů kitũ pãszałpos reikałáuna. Támstos kłausìmai teip smùłkus ir teip nũsakiu atsãkymu geĩdża, kad nei mãno patẽs, nei mókytiniu żìnios neiszsiteñka. Ir taĩ, ką mes atsãkome, wargù bus Támstai geraĩ supràsti. Mes ant apsakinẽjimo ir apraszinẽjimo neprisibóję: kas mums patẽms rãszant rẽgisi réiszku, Tamstai, skaĩtant, dar regẽsis ant dwéja. Lëtùwiszkos tar̃mės, kuriàs asz Tamstai paznáiminau, lýgiai kaip dìdžosios médžu szãkos in mažesnès, o tos in dar smulkesnès szakójasi: teip pagàl smulkiũju Tamstos kłausìmu daeĩname, jog këkwënà tarmẽ in kẽlatą smulkésniu tarmiũ szakójasi; teip jog ko ne këkwënà parãpija tùri wis sãwąją benkék nů kitu parãpiju kitóniszką ýsztarmę. Tai Tamstos nóras tadą̃ tiktaĩ sùwisu iszsipìldys, jeigu Tamsta patsaĩ wìsa pamétęs, Lëtuwõn atkeláusi, ir ant to wéno atsidẽjęs, waiksztinẽsi po Létuwą, nů mëstélio mëstélin, nů sõdžaus sõdžun, nů kẽmo këmàn, geraĩ su Lëtùwinįkais pasipaźìndamas, susikałbẽdamas, iššikłausinẽdamas, įsikłausýdamas ir uźsiraszýdamas wìsa, ką tiktai kur ir kaip užgirsì. Dėltõ gi reiktũ ko ne źėdnojè parãpijoje pabuwóti, ir gẽrą prijemìmą rasti, ir szìrdį atãwirą. Waiksztinẽjo dwejùs metùs po Lëtuwą „Юлiй Петровичъ Кузнецовъ", siųstas „отъ Русскаго Географическаго Общества"; bet jo lëtùwinįkai bijójosi. Tai neték jisaĩ nů žmoniũ, këk nů kunįgũ (Juszkiewicz, Mieżytowicz i. k.), reikalìngus saw dáiktus ir źiniàs susiránkiojo. Kurschatas ir Geitleris buwo gãwę nů Wýskupo in kùnįgus rasztélį, tai ju abë jůtẽs ne teip sáugojosi lëtùwinįkai; bet ir jë abù neiłgaĩ [23 psl.] Lëtuwojè tetrùko ir ne wisàs jos dalìs apłañkė. Jei Tamsta músu szalìn atkãktumai; tai asz nů Jo Mýlistos Wýskupo iszpraszýcza tokį̃ pãtį rasztélį arbà ir Tamsta patsaĩ gautum, pasipaźìnęs. Bet wargù bus Tamstai tai iszpìldyti: reiks nů sãwo wẽ-

tos atsitráukti, wisì kitì darbaĩ pamèsti, tolimì kelaĩ keláuti, ir ant ìłgo czẽso nemãźa pìnįgo turẽti. Nórint gi be kelõnės wẽnaĩs susirãszymais tas dárbas iszpìldyti, nemãźa rãsis kebłùmo: wẽna, netsiràs atraszýtoju kẽk reĩkia; kìta, ir kurẽ rãsis nebus tokẽ, kaĩp reĩkia. Kurẽ galẽtu su Tamstą susiraszýti, ne wisì norẽs; kurẽ norẽtu, ne wisì galẽs. Kas Tamstos kłausimùs kaĩp reĩkia supràs, ir tokį̃, kokiõ reĩkia, atsãkymą nuraszỹs, ir tą atsãkymą Tamsta suprasì: — tą gãlime kałbãtyriu wadìnti, pasiródys, jo iszmãnoma móksłas apẽ kałbũ isztyrìmą. Tokiũ gi wýru wisùr nekẽk, Letuwojė gì ir sùwisu jeg rẽtas kas tõks rãsis. Mes netùrime auksztõsios Mókslinyczos, nekàs Lẽtùwiu in auksztósias maskõlu mókslinyczas teprieĩna, ir tẽ pãtys, wẽnì prowinį̃kais, kitì gýdytojais nóri búti, jeg reczáusis kas kałbatyrỹstės tesimókia; ir iszsimókęs Lẽtuwõn nebegrį̃žta, bet saw prìderanczos wẽtos jẽszkosi. Kitì gì Lẽtùwinįkai, kurẽ po widutiniõsias mókslinyczas ben kẽk ir prasitrýnė, wis gi lẽtùwiszko kałbómokslo nẽkur nesimókė, Schleicherio, Kurschato ir kitũ tokiũ wýru rasztùs, łabaĩ rẽtas kas teskaĩtė ir skaitýdamas iszmãnė. Tai kaipgi nů tokiũ iłgùmo ar trumpùmo bal͂siu (vocales) ir tarczũ (syllabae) smagùmo tokiõ ar kitóniszko dasikłáusi? Mãno mókytiniai dwẽjùs metùs kałbómokslo kłausýdami ir kitùs dwẽjùs móksłą Szwentõsios ýszkałbos lẽtùwiszkai girdẽdami, ir tai jeg rẽtas kurs wisàs taisýkles mãno raszýbos tesupran͂ta ir kaip reĩkia iszpérmano. Tai kągi be sakýti apẽ kitùs lẽtùwinįkus? — Taĩ man rẽgis, kad Tamsta, szìtů kelù eĩdamas, wiso sãwo dárbo nepadarýsi, wìso sawo nóro neiszpìldysi. Bet neinweĩ- [24 psl.] kiant padarýti wìso, géra yrà nors geraĩ pradẽjus, kitẽms gẽrą kẽlą prawẽdus. Tamsta sawaĩs rasztaĩs nors paródysi dỹdumą, kokià yrà tarmẽ Darbėnẽczu ir Wewiržẽnẽczu, teipogi ir Anyksztẽnu. Tegùl potám kitì kitàs tarmės ìsztyria ir aprãszo; arbà ir Tamsta patsaĩ potãm dar kokią kìtą tar̃mę isztýrti galẽsi.

Nórint kuriõs wẽtos tarmẽs iszpažìnti, ir apraszýti, tikraĩ gẽras yrà dáiktas isz žmoniũ tos wẽtos kałbõs iszsiraszýti kokią pãsaką, daĩną, arbà pãtarles (prẽžodžus senũju byłàs); dėltõ kad žmonẽms kãłbant, pigù yrà dagir̃sti, kaip jẽ isztãro, ir užsiraszýti. Bet ne teip yrà su knįgą, kuriõ raszýtojaus paraszýtą. Jisaĩ norẽdamas wìsai Lẽtuwai intìkti, túłą žõdį nebe pagàl sãwo tarmẽs dẽ-

da, bet ar kaĩp yrà po knįgàs kitàs dasiskaĩtęs, arba kitùr kur sãkant girdė́jęs. Teip ir po nabãsznįko Wŷskupo Wołonczáwskio rasztùs, nors źemaĩtiszka Telszẽczu tarmẽ, wìsgi túłą žõdį ir pagàl kitũ tarmiũ paraszýtą rañdame. Bet jaũ apẽ jo „Żemaĩczu Pãtarles" užsimìnus, nẽr ko tenaĩ grynõs ne tiktaĩ Darbėnẽczu, arbà Wewiržėnẽczu tarmẽs jė́szkoti, bet dar túłą pãtarlę rañdame Żemaĩczams sùwisu nežìnomą, dėlto kad isz kitũ Lėtuwõs szalũ pãjemtą ir nebe sùwisu grynaĩ Žemaĩtiszkai užraszýtą; nors ir kìtos lėtùwiszkos pãtarlės Wołonczáwskio in źemaĩtiszką tãrmę yrà pakreipė́tos. Mókytiniai mãno isz Darbė́nu ir Wewiržėnu[1]), ne kėkwẽną pãtarlę iszmãno: rẽgimas dáiktas, jog ne wisũ tu patarlũ ė́sama po anàs wėtàs žìnomu. Tai Tamsta isz músu rasztũ tarmès Wewirž. ir Darb. pažìnsi nors dŷdumą, bet pãtarles ne wisás teip užraszýtas turė́si, kaip jas žmónės ìsztaria; bet nekuriàs isz kitũ Lėtuwõs szalũ imtàs ir Darbėniszkai arba Wewiržẽniszkai pérkreiptas. Nabãsznįkas W. W. ne terpù żemaĩczu tas pãtarles surãnkiojo; jisaĩ, darbaĩs apsikrówęs búdamas, nė nespė́jo pãtarlu ránkioti, bet kitũ suránkiotas wėnõn wẽ- [25 psl.] ton sudė́jo, ir spaustuwẽn pãdawė. Skaitýdamas žodýną (Wörterbuch) J. M. Kùnįgo Mieżytówiczo, atrandù ko ne wisàs pãtarlės tas paczàs kaip ir surinkimė W. W. Rẽgimas dáiktas, jog isz cza yrà anõs Wołonczáwskio pãtarlės im̃tos, negi isz terpù žmoniũ ránkiotos. Kùnįgas Mẽžytówicz sãwo žodýno źodžùs mįsles ir pãtarles ne po wẽnus Żemaiczùs, bet ir po wėtàs R $_{2\cdot 3\cdot 4\cdot 5\cdot 6\cdot}$ łabiáusiai gi R$_1$. ir Wakarẽczu lėtùwinįku ránkiojo. Taigi jas wisàs grynaĩ žemaĩtiszkai pérraszant, nebus toks rãszymas kaip źmoniũ sãkoma, bet pérkreipimas. Tai raszýdamas negeidžù idant Tamsta tas patarles manódai spáudintumai, bet idant źinõtumai kaip tėsà.

Paźinìmas ir aprãszymas isz dùgnio wisũ tarmiũ nemãža ir mãno darbui prawerstũ, parãszymui lėtùwiszkos kałbõs mókslo; bet asz patsaĩ teip dìdžo dárbo apsijẽmti neiñgalu. Man reĩkia móksłas Szwentõsios Ýszkałbos lėtùwiszkai apsakinė́ti; antatõ reĩkia jau gatawà kałbà turė́ti, szẽndėn[2]), dabar̃ tũĩ. Apsijẽmęs wisàs tarmès

[1]) originalė: Wewirźẽnu, kirtis ant žẽ- išbrėžtas. Alm.

[2]) riestinis pirma, matyt, ant e, o antru kartu autoriaus ant abiejų raidžių en padėtas. Alm.

isz dùgnio pérkratyti ir isz ju sulýginimo ant gãło lëtùwiszką kałbą tesutáikinti ir intaisýti, par kẽlatą mẽtu negalėcza moksło Szw. Yszk. nei pradẽti; Anykszczůsè gìmęs ir áugęs, Wìlniaus pawẽtè wẽnus metùs, Kaũno 12, Reséiniu 2, Telsziũ kẽtwerius metùs gywẽnęs, ir po wìsą Lẽtuwą ważinẽjęs, ir dar kone isz wisũ jos dalũ mókytinius turẽdamas, këkwẽnõs tarmẽs nors dýdumą pażinaũ, bet wisugeriáusiai R $_4$. iszmanaũ. Tokiàs tai pãszałpas ir żiniàs turẽdamas, dręsau szìtokią kaip dabar̃ raszaũ kałbą intaisýti, ir apë ją kałbómoksl¡ raszýti. Teip raszaũ ir ìsztariu, kaip man paczãm mãtosi geriáusia ir tikriáusia. Jeigu yrà kokẽ apsirikìmai: tai kitì potãm manę̃ pataisỹs. Szìtoi mãno kałbà yrà tai tarmẽ R $_4$. sulýginimais su kitomìs tarmėmís pataisýta ir dapìldyta, ir ne pagàl ýsztarmės, bet pagàl żodżúgio raszýta. Wìsai Lẽtuwai wënà R $_4$. tarmẽ użkabìnti neiszpũło: butũ taĩ neteisìngas [26 psl.] kitũ tarmiũ panẽkinimas. Këkwënãm wẽl lëtùwin¡kui wis sawója tarmẽ uż kitàs wisàs grażẽsnė ir gerẽsnė ródosi. Mãno mókytiniai tikẽjosi këkwẽnas wis sawąją tarmę̃ manę̃ kałbant girdẽsiąs; ir iszkarto buwo jëms pìkta, mãno kałbą girdżant ir rãsztą skaĩtant. Tai man ir prìreikė jůs sudẽrinti, o antatõ kìto wáisto neradaũ kaip tiktaĩ suwedìmą tarmiũ in żodżúg¡: norẽdamas kitũ nů ju tarmiũ atatráukti, musẽjau patsaĩ pìrma nů sawõsios atsitráukti ir ant żodżúgio atsistóti. Żodżúgis yrà taĩ kéłmas isz kuriõ tarmiũ szãkos iszáugę. Kéłmas yrà didésnis użù szãką. Teip iszáukszt inus żodżúg¡, neiszpũło ir tarmiũ nė wënõs panẽkinti. Tarmẽms pakélti atradaũ du wáistu: 1., kad mãno mókytiniai, raszýdami sulỹg żodżúgiu, skaitýtu isztarýdami żėdnas pagàl sãwo tar̃mę. 2., kad kun¡gaĩs atlìkę, kur kokiõn wẽton bus nusiųsti, iszsimókytu ką weikiáusiai anõs tarmẽs, ir skaitýtu ir sakýtu sulyg aną tarmę̃. Teip mãno kałbà tùri pãmatą żodżúg¡ ir teip yrà rãszoma; bet isztãroma pagàl tarmiũ, negãli wadìntėsi kałbą numìrusią, bet gywáją. Teip rãszymas szakniũ (Wurzel) ir żodżu lëmenũ (Wortstam) ir ju isztãrymas pasidãrė réiszkus, be jókio abejójimo. Bet kaip raszýti łankstýgal¡ (flexionsendung)? — Wénos tar̃mės piłnaĩ wìsą żõd¡ ìsztaria, kìtos túłoje wẽtoje galìnės tartẽs trum̃pąją bãlsę (vocalem brevem) ażtỹli. Datyrtas dáiktas, jog ir tenaĩ kitadõs piłnaĩ żõd¡ isztarýta. Dėltõ pìłnasai łankstýgalis yrà gerésnis użù sutrumpẽjus¡. Tai ir mãno kałbómokslis geĩdża pìłnojo rãszymo (: dìrba, kãł-

ba, gałwomìs, pas mumùs), skaĩtymo gi sutrumpḗjusio po tàs wëtàs, kur tarmē̃ to geĩdža (: dirb, kałb, gałwom, pas mus etc.). Atrañdame po senóbiu rasztùs praìlginimą łankstýgalo, nebeužsiłaĩkiusį nė wënojè tarmėjè lik sziõlei. Tai kad raszýbos nů gywõsios (kałbamõsios) kałbõs neatatráukti, anũ praìlginimu senobiszkũju neprìjemame. Smagùmas (accentus) newënódas po Lḗtuwą [27 psl.], bet wënà tarmē̃ teip, kità jį dē̃da kiteĩp, këkwënà wis sãwiszkai. Tai kad raszýbos nepadarýti wargesnę̃ ir tarmiũ ant sziõ dalýko nepanḗkinti, pripažìnome jog smagùmo nereĩkia sùwisu, atskýrus tokiũs źodžùs ir wëtàs, kur isz pažymḗjimo smagùmo žõdžo mislìs pasiródža (: kártis, kar̃tis; súdyti, sũdyti, siùs. siũs etc.). Lëtùwinįkai pãtys ir be žymélu atatiñka kaip smagùmą źõdžo isztarýti. Žymélės reikalìngos źmonē̃ms swē̃timo lëžùwio. Sudãrymai žõdžu yrà wënì wìsai Lḗtuwai źìnomi, kitì nekuriõms tarmē̃ms bemãžu ko ne swetimì; wënì regimaĩ sawḗji, lëtùwiszki, kitì regimaĩ swetimì, gùdiszki, wókiszki; kitì wē̃l ant ãbeja ar sawì ar swetimì. Regimaĩ swetimũju sáugaus dē̃tës sawõn kałbõn kaip źõdžu, teip ir sudãrymu: jḗszkau, kaĩp ta mislìs sãwiszkai, lëtùwiszkai iszpasakýti. Neaptìkdamas eiszkē̃snio sudãrymo ar žõdžo kokiõ, nenḗkinu ir abejótinai sãwojo. Isz terpù wisókiu tarmiũ, łabiaũs mē̃giu źodžùs ir sudãrymus R $_4$., bet prireĩkus, ir kitũ tarmiũ sawũsius źodžùs, ir sudãrymus, terp R $_4$. ne sãkomus dedù sawõñ kałbõñ. Tiktaĩ sérgiůsi, kad nē̃kokio sudãrymo, źmoniũ po wìsą Lḗtuwą sùwisu nežìnomo, arbà nebežìnomo, kałbõñ neindē̃ti. Taĩ wìsa iszpasãkęs, negalù prisipaźìnti, jog pramaniaũ naũją, nē̃kur teip nē̃kałbamą, bet wisē̃ms suprañtamą lëtùwinįkams kał̃bą. Ne, neteĩp yrà. Nė wḗno žõdžo neraszaũ tokiõ, kad nebutũ ar po wisàs, arbà nors wënojè tarmėjè, teip źmoniũ isztãromas, kaip mãno paraszýta, uźłaĩkant taisýkles isztãrymo anõs tarmē̃s. Nepramaniaũ kałbõs, bet kał̃bai lëtùwiszkai pramaniaũ raszýbą; arba jůtē̃s nė raszýbos nepramaniaũ naujõs, bet jau ē̃sanczą, ir źìnomą pataisiaũ, kaip mań regē̃josi kad pataisýti iszpũła.

Apē̃ tarmės uźsimìnus, knįgē̃lę Jõno Jùszkos 1861. m. man yrà źìnoma. Bet ir tenaĩ, kaip jau Tamsta galḗjai regē̃ti, nė ne wìsos tarmes yrà paminḗtos; ir kuriõs paminḗtos, ir tõs pãczos, ne sùwisu kaip reĩkia apraszýtos; ir kas apraszýta, ir tenaĩ yrà [28 psl.] nemãźa netikrýbės. Taigi newisaĩs ir tõs knįgē̃lės žõdźais

gãlima yrà koks dáiktas padawãdyti; ir prìdera ji skaitýti atsargiaĩ t. y. atãskyriant kas tìkra kas ne.

Schleĩchero kałbómokslis łabaĩ gẽras ir yszmintìngai paraszýtas, bet nepìłnas, ir túłą tùri apsirikìmą. Apsirikìmais man rẽgisi: 1.) aptãrymas nósbalsiu ą, ę, į, ų, jog taĩ ẽsą tiktaĩ żodżúgio żymẽlės, ir sùwisu teip ėsą isztãroma, kaip grýnosios bal̃sės a, e, i, u (Gram. pag. 7. §§ 5.); ir jisaĩ nenóriąs tikẽti, jog jos ir kitadõs nósiszkai isztãromos búwę (cf. ibid nota *). Wisàs tas balsès, nors iłgósias, Žemaĩczai ìsztaria = on; en, in; in; un; ą ir ę wisà jũsta Lëtuwos susisëkimè su Žemaĩczais ìsztaria teip kaip Kleino apraszýta (cf. Schl. Gram. p. 73. § 26. 1.); ir tenaĩ jį Schleicheras neteisìngai sunẽkino. Žìnoma kad ne wisàs ą, ę, bet túłame żõdyje; tenaĩ dar ir szen̂dën sãkoma: kan, tan = ką, tą etc. Wakarẽczai ir R_1. ą, ę, ìłgąją ne nósiszkai ìsztaria, wìsgi nosiszkùmą gan paródża grýną bal̃sę pratęsdamì ir pastìprindami. R_2. nosiszkùmą bal̃sės ą, isztardamì paródża, kreipdami ją in o, R_3. etc. kreipdamì in u, teipaja ę kreipdamì in i, y. — Teip nosiszkùmas sziu bãlsiu netiktaĩ raszýboje, bet ir ýsztarmėje znaimùs yrà. — 2.) paskìrstymas su Kurschatu draũg bal̃siu in iłgas ir trumpàs, o neatskyrìmas widutìniu. — 3.) Atmetìmas szalìn dwëjópo smagùmo Kurschato (gestossene und Schleifende Betonung) cf. Gram. p. 11. nota. Kas mań apë tataĩ rẽgisi, žemiaũs pasakysiu. 4.) Mìslyjimas jog trum̃posios bal̃sės smagùmą gãwę kar̃tais ilgỹn eĩna. Man rẽgisi, jog trum̃poposios[1]) ir smãgios búdamos ẽsti trum̃pos, ìłgosios ir be smagùmo ìłgos; widutìnės gì be smagùmo rẽgisi ẽsą trum̃pos, nů smagùmo reiszkiaũs iszsìtaria ir in iłgósias pãnesza. 5.) Sãkymas jog **-ia**, wisùr isztãroma kaip **e**, arba **ie**; nės pëtũ jůsta lëtuwõs wakarẽczu $R_{1 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 5}$. ir $_6$. ìsztaria: duszià, negì dusze, arbà duszie etc. wisur, ja, ia, kaip rãszoma. Dėltõ mań łabiaũs tiñka raszýba sulyg żodżúgiu, neti- [29 psl.] ktaĩ siaudžu (consonantes) bet ir bãlsiu (vocales). Ir Kleinas ir kitì senóbiu raszýtojai, geriaũs aźu Schleicherą wìsą lëtùwiszką kał̃bą paźindamì, o ne wẽnas tiktaĩ Prúsu lëtùwinįku tarmes, kaip Schleicheras, teźinódami, neapsirìko raszýdami balsès sulyg žodžúgiu, o ne pagàl ýsztarmę. Siaudès (consonantes) atskýrus dź, cz, l, ł (n), po

---

[1]) trum̃posios. Alm.

wìsą Létuwą wënódai ìsztaria; wìsas tarmiũ iszsiskýrstymas ne isz kur kitùr ìmasi, kaip tiktaĩ isz ne wënalũmiszko isztarìmo balsiu. Tai, nórint wìsai Lẽtuwai wënókią atatìkti raszýbą, ir iszpũła jũtẽs łabiaũs balsès ne kaip siaudès sulyg żodźúgiu raszýti; skaitýti gi rãsztą gãli saw eloi — tarmẽ kaip jai tiñka. — 6.) Sãkymas, jog dañtės siaũdės t, d, prësz l, m, k, wiȓsta in sznỹpsztę siaũde s. — Nės po jo pawéiksłus łankstýgalai -łas, -lis, -lė, -me, netokẽ yrà bet: -słas, -slis, -slė, -smė; t. y. ne krìs-łas, pus-lẽ, draus-mė etc., bet: kris-słas, pus-slė, draus-sme, etc., bet nerãszoma ss, tiktaĩ s, pagàl taisyklũ (ibid. p. 73. knisiu=knis-siu)[1]). Dėltõ skaĩtlus, ẽdmi, ne ýszjemga, bet teip, kaip taisyklẽ geĩdža. Teip lýgiai ir ne mẽź-łas bet mẽszłas=meź-słas, nės ź+s=sz (ibid.). — 7.) Sunẽkinimas Kleino (cf. p. 74. §. 26. 1.a,) jog rãszo pasens, sodìnsiu, negi pasęs, sodįsiu. Nės teip kaip Kleino paraszýta, ìsztaria $R_{2 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 5}$. ir $_6$. ir Žamaĩczai, ir po nekuriàs wëtàs R_1. — Ir nũ, aukszczaũs buwaũ aźmiȓszęs, pasakýti, jog in imperatavo[2]) d, t+k = sk, Schleichero geraĩ neiszreiszkinta, ir wìsas jo imperativi paréiszkinimas (cf. p. 230. seq.) netwìrtas. Të, ir daug kitũ apsirikìmų iszẽjo ne isz kur kitùr, kaip tiktaĩ isz nepaźinìmo lëtùwiszku tarmiũ músu szalẽs. Tiktaĩ dỹwina rẽgisi, kad teip yszmintìngas wýras drẽso túłame daiktė sunẽkinti be reĩkało Kleiną, Ostermayerą ir kitùs. — Ir të daiktaĩ, kuriũs Schleicheras geraĩ iszpérmanė ir aprãszė, ne pilnì. Nebesãkant apẽ sudãrymą (syntaxis), kur wos dỹdumą këk teaprãszė, o daũgalo daiktũ nė nepami- [29 psl.] nẽjo, kitùs ir uźsimìnęs, isz dùgnio neaprãszė; łañkstymas (flexio) geriaũs yrà apsakýta; wìs gi ir tenaĩ túłas dáiktas dapìldymo geĩdźa: abigỹmiai daiktówardžai (substantiva communis generis), ir kurẽ yrà netos gymẽs kaip łankstýgalis ródźa, (c. gr. pamergỹs f.). Bũdwardźu (adjectiv) stëbìmas (gradus compar.) ne wìsas apìjemta ir iszkėtóta. Skaĩtwardźai (numeralia) ne wisì išźrokũta ir po R_2. etc. tarmės kitóniszką tùri łãñkstymą. Žõdźu (verba) sùwisu neiszparódyta keleriópos ir kokiõs yrà weĩkastys (Russ. виды глагола), ne wisì iszparódyta ir apraszýta taikaĩ (modus), nei wisì łaikai (tempus); nei ne sùwisu kaip reĩkia apìimta ir iszparódyta sawýweikslė (forma reflexiva seu media). Isz tũ ir

1) aut. išbrėžta: = knits'. Alm.

2) imperativo. Alm.

kitũ geraĩ neiszpasakýtu daiktũ rẽgima, jog Schleichero kałbómokslis tolì graźù nepìłnas, ne toks, kokiãm reĩkia búti. Túłą dalýką gałẽs, źìnoma, Kurschatas dapìldyti; bet ir jo darbè liks, źinaĩ, tẽk skyłũ, kad bus dar ir kitẽms ko łópyti. Jeigù ir mãń ant gãło, łaĩmint anũ wýru darbaĩs, pasisèks sziadą-tadą sãwąjį kałbómokslį sùwisu, kaip reĩkia, iszbaĩgti: ir taĩ dar kitẽms pakàks dãrbo.

Uźsimìnus apẽ atskyrìmą ů nů o, reĩkia pripaźìnti wìsą tikrùmą trijũ eilũ balsiu Schleĩchero 1, a, i, y; e, ė, a, o; 2 i, i, y, ë, ei, ai; 3 u, u, ů, au, (aw, ow). Szìtos taisýklės nemãža mań pãszałpos dũda tëms daiktãms geraĩ iszmanýti, kuriũ isztãrymas ne sùwisu réiszkus, kaip wà łabiáusiai tiñkasi ìsztariant be smagùmo trumpósias ir widutinės balsės. Bet Kurschatas, pérnėje 'pas mumùs búdamas, sãkėsi abëjójąsi apẽ tikrùmą anũ trijũ eilũ balsiu, ir ju taisyklũ. Ar jisaĩ wìsa teip, kaip kur źmónės ìsztaria, paraszỹs, matýsime skaitýdami jo sweĩko kałbómokslį.

Reĩkia darbaĩ dìrbti sãkoma yrà R $_{3\cdot 4\cdot 5\cdot 6}$. ir po nekuriàs wëtàs R $_1$. — Kitùr gi sãkoma: reĩkia dárbus dìrbti. Ar yrà toksaĩ sudãrymas grekiszkojè kałbojè, asz to neźinaũ. Jeigù mań Tamsta tokiõ sudã- [31. psl.] rymo pawéiksłą paródytumai, ar isz Omero, ar isz kitũ raszýtoju, tai galėczà sulýginęs matýti, ar toks pàts ar nè. Tamstos paréiszkinimas nesùwisu mań tiñka. „Reĩkia darbaĩ“, sãkoma, tartùm beasãbis reĩkia kaipir kitì dabãr beasãbiszkai sakomẽji źõdźai dar tebebutũ asabiu ir prìduriama neaptãromasis taĩkas (m. inf.) dìrbti, kaipõ Infinitivus epexegeticus dėl didẽsnio reiszkùmo, nors ir be jõ gãlima butũ apsieĩti. Teip réiszkinant butũ darbaĩ subjectum, reĩkia praedicatum, dìrbti artimésnis aptarìmas ko reĩkia, mìslës dapìldymas, kaipir objectum. Jeigù toksaĩ paréiszkinimas butũ tìkras, tai gãlima butu palìkti tokį̃ pãtį sudãrymą, ir padẽjus wẽton beasãbio reĩkia asãbį reikałáuna: ir geraĩ butũ pasãkius: darbaĩ reikałáuna dìrbti ir butũ tai lýgiai ta patì mislìs kaipir reikia darbaĩ dìrbti. Bet ne teip yrà. Nės sãkant: darbaĩ reikałáuna dìrbti, mislìs dar nepiłnà; dar pasilẽka kłausìmas, ko dìrbti, objectum verbi dìrbti desideratur: piłnà mislìs sãkant: źmogùs reikałáuna pëtũ wálgyti. Jeigù gi tõn wẽton padẽtumeme szìtokį sudãrymą: źmogùs reĩkia wálgyti, butũ mislìs: oportet (me) comedere hominem;

oportet ut aliquis comedat hominem. Žmogùs yrà objectum verbi wálgyti; źmogùs wálgyti propositio obliqua pendens a propositione directa reĩkia. Teip lýgiai ir reĩkia darbaĩ dìrbti; oportet me (vel te, vel aliquem), labores, opera operari, perficere. Dėltõ darbaĩ dìrbti yrà taĩ propositio pendens a principali propositione reĩkia. Subjectum cza sùwisu neparódyta, bet gãlima dasigodóti in utraque propositione idem. Sãkant piłnaĩ butũ: reĩkia mań darbaĩ dìrbti = reĩkia darbaĩ dirbti = mań darbaĩ dìrbti; in secunda propositione subauditur subjectum mań, in tertia autem subauditur praedicatum principalis propositionis reĩkia, iszpũła, etc. Dėłtõ darbaĩ cza yrà ne subjectum, bet objectum actionis dirbti loco accusativi. Subjectum verbi dìrbti est idem ac verbi impersonalis reĩkia. Tas dìrba darbus, kam reĩkia jë dìrbti. Sakiaũs jaũ nežìnąs, ar yrà toksaĩ sudãrymas grekiszkojè kałbojè, bet tikraĩ žinaũ, kad sùwisu toks pats yrà sudãry- [32. psl.] mas [1]) maskõlu kałbojè. Teĩp skaĩtoma: mołodymũ pěti słava (Słovo o Połku Igoria); den jüngeren (fürsten) muss man słava (preis, lob) singen, d. h. jüngere fürsten müssen verherrlichet werden; kako duša spasti (Domostroj XVI j.) wie die Seele zu retten ist; iměti strachŭ božij i tělesnaja čistota (ib.); man muss gottesfurcht und körperliche reinheit haben. Të ir daũg kitũ pawéiksłu tokiõ sudãrymo rañdasi rasztè Wsewołodo Millero „Ueber den lettoslavischen infinitiv. (cf. Beiträge z. vgl. sprachf. 8111. 2. S. 167. ff.). Ir teip tebesãką po sziai dẽnai po Gubernijas Ołonecko ir Wołogdos.

Teĩpaja nesùwisu mań tiñka ir paréiszkinimas kìto sudãrymo: eĩk árklo ganýtu. Piłnà Tãmstai rẽgisi mislìs sãkant: eĩk árklo: gehe nach dem Pferde, teip kaip ir Schl. Gram. S. 275. ėjaũ wandenáczo, ir jaũ tadą teĩp pìłną mìslį dėl didẽsnio reiszkùmo ir nůsakùmo dar prakėtója lëtùwinįkai pridėdamì epexegetice supinum, pendens teĩpaja a verbo motus, kaip ir genitivus objecti. — Lëtùwiszkoje kałbojè, tësà, objecta źõdźu nóro, trūkìmo, reĩkało, jẽszkojimo, wis esti in genitivo. Ėjaũ wandenáczo: ėjaũ = norẽjau; kur tiktaĩ verba motus: eiti, wa-

---

[1]) -mas praleista. Alm.

ż i ū t i, b ě g t i et similia tùri tókią mìslį kaip aukszczaũs pasakýta, wisùr tenaĩ, teip rẽgisi ant paźiurõs kaip Tamsta raszaĩ, t. y. genitivus objecti desiderii; ir supinum tenaĩ rẽgisi tiktaĩ dapìldymu reiszkesniù iszreiksztõsios mìslës: ė j a ũ w a n d e n á c z o (pasisémtu, atsigertu, atsinẽsztu, atsiwẽžtu et similia) cza supinum réiszkia iszpìldymą nóro pasisãwinimą wandenáczo (wandenáiczo): ir tasaĩ wandenáiczo pasisãwinimas, apturẽjimas ko trũko, iszpìldymas nóro, yrà tikraĩ wénu paréiszkinimu didesniù mìslës gãn éiszkios ė j a ũ w a n d e n á i c z o. Bet sãkant ė j a ũ w a n d e n á i c z o sémtu, pìłtu, leistu, kitẽms dalýtu ir tëms lýgiu źõdźu, supinum ju teip paréiszkina mìslį žõdžo e ĩ t i, jog jis jau nebelýgus yrà źõdźams trūkìmo, nóro, ir teip paréiszkintas žõdis e ĩ t i yra tai simplex motus a loco manendi in locum actionis, ir toks búdamas, nebegeĩdža genitivum objecti. Bet daiktówardis w a n d e n á i c z o [33 psl.] gãli dar buti genit. partitivus; kaip sãkant: s e m ů s i w a n d e n á i c z o: dėltõ ir darinkaũ daiktówardį neĩnantį in gen. partit. e i k á r k l o g a n y t u. E j a u ã́ r k l o n u s i p i r k t u, a t s i w ẽ s t u i. t. l.: ėjaũ = jëszkojau = norẽjau, neturẽdamas. Tai kad ta mislìs neitũ gaŀwõn, dėltõ darinkaũ supinum g a n ý t u, su kuriůmì źódis e ĩ t i ne trukìmą, norẽjimą arklo reiszkia, bet motum a loco in locum. Teip genitivus a r k l o negãli cza búti objectum źõdźo e ĩ t i, bet objectum supini g a n y t u. Wìsos trỹs dãlys szìto sudãrymo: žõdis e j a ũ, objectum ã́ r k l o, ir supinum g a n ý t u lýgiai yrà cëlýbei reikalìngos; lýgiai wìsos trỹs dũdasi aźtylëti, kur, ir nepasakýtos búdamos, ródžasi éiszkios. Teip sãkoma: e ĩ k a r k l ũ; e ĩ k á r k l o (atwestu, jẽszkotu et. s. p.): a r k l ũ g a n ý t u, á r k l o g a n ý t u (eĩk, eĩkite etc.) e i k g a n ý t u (árklo, galwìju et sic porro). —

Apẽ isztarìmą ã, isz wìso to, ką aukszczaũs apẽ sãwo raszýbą pasakiaũ, Tamsta galẽsi jau supràsti, jog asz sãwo mokýtiniu ýsztarmės nemókiu, o tiktaĩ wënõs raszýbos; nes jë këkwénas ne pagàl[1]) raszýbos isztãro, bet pagàl sãwo tarmẽs. Girdẽdamas Schleicherą sãkant ir potãm skaitýdamas jo prẽraszus ir pataĩsymus Donaleiczo (p. 335.), nẽko jam, nei szìłto nei szãłto, nesakiaũ. Jisaĩ taĩ parãszė, kłausýdamas mãno isztãrymo. Kaĩp ta ã yrà źmoniũ

[1]) aut. išbrėžta: sãwo.

isztãroma, nemóku asz to geraĩ apraszýti. Tiktaĩ mań dýwina rẽgisi, kad Schl. sãko taĩ ne balsė esantì, bet kaipìr pùsbalsė, kaĩp senóbiu Bulgaru ъ, rãszoma wókiszkai ŭ, ir isztãroma kaip trumpà ö, arbà kaip po ö dasãkoma ŭ. Po wìsą płótą R $_{3.4.5.}$ ir $_{6.}$ ă yrà, ne kaĩp pùsbalsė, bet piłnaĩ, nors trumpaĩ, kaip tikrója bãlsė isztãroma. Wḗtomis łoc girdḗti kaipir butu widutìnis bãłsas terpù ă ir ŭ; kitùr kaipìr palinkḗjimas terpù ă ir ÿ (lenkiszką, arbà ы maskõliszką), bet dÿdumas wẽtu to płóto ìsztaria grynaĩ ă: põnăs, dárbăs, ir kìta. Nenorėczà teip garbìngo wýro tos ă, ýsztarmės aprãszymo nḗkinti, łabiáusia ir dėltõ, kad jisaĩ isz mãno patẽs isztarìmo taĩ aprãszė: wìsgi, Tamstai kłáusiant, negalù uźtylḗti kaĩp dawadniaũs jau ėsmù intsikłaũsęs. [34 psl.] Wìsą jam sweikam prigùlincza szłõwę atadũdamas, wìsgi taczaũs nujauczù, nepernelÿk kłausiõs jo ausẽs búta. Mataĩ jisaĩ nei widutìnio iłgùmo bãlsiu nů trumpũju ir iłgũju sawą ausimì neataskýrė, nei smagùmo ˊ nů ~, jeigù taĩ yrà smagùmas, o ne kas kìta, kaĩp źemiaũs ketinù pasakýti kaip tas dáiktas mãń rẽgisi. — Wisa tai ant mìslës turḗdamas, negalù pasiraszýti grẽczumi su Schl. po jo móksłu apẽ isztarìmą ă, R$_4$. — Asz patsaĩ kałbḗdamosi su mokitìniais ìsztariu ă, grynaĩ kaĩp ă, o kìta wìsa gãdydamas kad butũ ìsztarýta ko ne kaĩp R$_1$., dėltõ kad ir Kaũno apýlinkėje szi tarmẽ giȓdisi, ir jì už kitàs tarmės túłame daiktė yrà artimẽsnė mãno raszýbai, ir ko ne kaipìr widutìnė terpù tarmiũ Rytẽczu ir wakarẽczu lëtùwinįku.

Norḗdamas pasakýti, kas mań rẽgis apẽ Kursch. ˋ ˊ ~, prìmenu isznaũjo, ką jau aukszczaũs ėsmù parãszęs, jog żymẽlės smagùmo patẽms lëtùwinįkams nereikalìngos, o tiktaĩ źmonẽms swẽtimo lëźùwio. Kad swetimõs kałbõs źmoniũ sziamė wargiamė dalykė neinwẽsti kokiõn páinėn, reĩkia sẽrgėtësi, kad nesumaiszýti, nìmti aźwẽna dwẽ daiktũ: smagùmo (accentus) ir iłgùmo (quantitas) balsiu ir tarczũ (syllabarum). Kas kìta yrà iłgùmas, kas kìta wẽl smagùmas. Iłgùmas yrà po wìsą Lḗtuwą, po wisàs jos tarmės, wënódas. Tësà, túła tarmẽ trumpũju galìniu sùwisu neìsztaria, widutinės gi ìsztaria teĩp trumpaĩ, kaip ir butũ, ne widutìnės bet trumposios ẽsą; kìtos gi tarmės, łabiáusiai Rytẽczu[1]), trumpósias

[1]) aut. išbrėžta: wisàs. Alm.

piłnaĩ ìsztaria, widutinès gi dar łabiaũs iszweȓcza isztarýdami, iłgósias nutę̃sia: bet ir isz to patẽs newẽnõdo isztãrymo dar eiszkiaũs pasiródža, dar dawadniaũs pasitwìrtina wẽnokýbė iłgùmo po wìsą Lėtuwą. Nės, kuriàs tartìs ar balsės nesmagiósias wẽnos (Wakar. Źem.) taȓmės aźtỹli, tas paczàs kìtos (Rytẽczu) wisadõs ir wisùr ir isztarýdamos trumpaĩ teisztãro; kuriõs gi balsės yrà po anàs tarmės ne smagiaĩ trumpaĩ isztãroma, tõs pãczos po sziàs nẽkados ne ẽsti ìłgos, bet widutìnės. Tikrósias gi iłgósias wisùr isztãro iłgaĩ. [35 psl.] Teip iłgùmas po wìsą Lėtuwą yrà toks pats: t. y. ìłgosios wisùr ìłgos, nẽkur netrumpos; trumposios po wisàs tarmės yrà trumpos, nẽkur neìłgos; tiktaĩ wẽnos widùtinės ne po kẽkwẽną taȓmę, skyriùm nů kitù, dũdasi nů iłgũju ir trumpũju raĩdžai atskìrti; bet ir ãnos, wìsą lẽtùwiszką kąłbą pẽrkratant, wisàs tarmės wẽnas su kitomìs sulýginant, gãlima yrà wisùr pažìnti. — Smagùmas gì ne po wìsą Lėtuwą toks pats. Toksaĩ, kaĩp Kursch. ir Schl. aprãszė yrà tarmėjė Wakarẽczu ir Źemaĩcžu parubẽžiu. Źẽmẽczu Źemaĩczu ir Lẽtùwinįku pakrasztỹs tẽs Kurszũ źemę̃ (Curland) túłame žõdyje mẽgia smagùmą dẽti isz pradžõs, kaip taĩ po wisùs sãwo źodźùs dãro kałbà łãtwiszka. Toksaĩ gi, kaĩp asz cza dedù, smagùmas yrà Anyksztẽnu, ir man rẽgisi wisũ R_4. o maź ir R_5. ir $_6$. — Isz tos wẽnokybės iłgùmo o ne wẽnokýbės smagùmo po wìsą Lėtuwą iszpũła, jog bìjant apsirikìmo apẽ smagùmą, nereĩkia jo im̃ti aź wẽna su iłgumù, bet rupestìngai atskýrti. Kità wẽl isz to jũ sulýginimo ýszeiga, jog iłgùmas kałbojė yrà pirmẽsnis aźù smagùmą. Taĩ dabar kłáusiůsi, ar smagùmas yrà dwejópas (gestossen ir schleifend), ar iłgùmas quantitas? Arbà taczaũs, ar ìłgosios ir widutìnės baĩsės ir taȓtys yra dwẽjopos? — Mań rẽgisi kad teĩp yrà dwẽjopos taȓtys, o smagùmas tiktaĩ tarczũ kokýbę (quantitatem) raidźaũs eiksztẽn teìszmusza. Mań rẽgisi, kad tikriaũs butũ sãkant: gestossene Quantität ir Schleifende quantität durch Accentus hervorgehoben, ne kaĩp gestoss. und Schleif. accentus. Támstos, mókyti gałwõczai, geriaũs taĩ aźù manę̃ isztýrsite: àsz gì tiktaĩ, dėlkõ teĩp mań rẽgisi, tepasakýsiu. Túłoje wẽtoje tartìs isz balsės + skystõsios siaũdės (liquida), jeĩ ingỹja smagùmą ẽsti schleifend ir potãm, jeĩ pasilẽka be smagùmo, tebesigiȓdi ìsztariama schleifend. k i̇̃ r w i s, instr. k i r w i ù, acc.

pl. kirwiùs, nors smagùmas ant paskutìnės tartẽs krin͠ta -wiù, -wiùs, bet pirmója tartìs kir-, aźù trumpùmo paskutìnės ir smagiõsios tartẽs pasilikdamà iłgà, ìsztariama ẽsti schleifend, lýgiai kaipìr butũ kirrwiùs, kirrwiù, arbà: kir̃wiù, kir̃wiùs. [36 psl.]

Mań wẽl rẽgisi, kad mãno atskyrìmas trejópo iłgùmo nesutiñka sù Kursch. skìrstymu trejópo smagùmo, iszmãnant szìteip ă = à, ā = á, â = ã. Teĩp mìslyjant butũ apsirikìmas, teip mań rẽgisi. — Bet mań rẽgisi szìteip: ă = à, teip wisadõs; ā gali búti á, ir ã; teĩpaja ir â gali búti á, ir ã. Taĩ yrà trum͠posios wisadõs trum̃pąjį smagùmą tèturi, dėltõ kad trumpója ă, ĭ, ŭ, ne ìsz dwẽ dalũ yrà sudė̃tos, bet isz wënõs; ir dėltõ ar jos yrà smãgios, ar nesmãgios, wìs ẽsti trum͠pos, ir nẽr kaĩp ju in ʹ ir ~ paskýstýti. Widutìnės gi ir ìłgosios a = aa, i = ii, u = uu: taĩ ir gãli búti á arba ã. t. y. á = àa; ã = aà; í = ìi, ĩ = iì; ú = ùu, ũ = uù. Pawéiksłai widutìnio iłgùmo: tánkiai, rãszo, búwo, szũnys, lýjo, arklỹs; i. k. — Iłgũju wẽl yrà abejókiu: siúłas, púlai, mócza, pḗwa, sė̃mė, ir sũdas, striõkas, wẽdaras, szẽmas. Isz Tamstos paminė̃tu žõdžu Łaumẽ, R$_4$. sãko: Łau͠mė. Źõdźai gìrtas, dìrbdamas, pradùrti, kìłpa, mań rẽgisi kad ne trum̃pąją i, u, tùri, bet widutìnę. Trum͠posios ir smãgios búdamos trumpiaũs isztãroma, sulýgink su wagìs, szirdìs, widùs, akìs, szìtu źõdźu wìsos yrà trum͠pos. Prisikłausýk kadą susitìkęs kokį lëtùwinįką. Bet asz pats ir szìtoje grõmatoje túłame žõdyje widutìnę balsę raszaũ i ne y, ir źymiù ˋ ne ʹ, dėltõ, kad nů paczõs pradžõs grõmatos nepradė́ti tůi rė́tës.

Senóbiszkoje mãno raszýboje jj, mm, nn, łł, ll, rr, tikraĩ dėl paródymo kur yrà smagùmas ~, arba jůtẽs iłgùmas toksaĩ buwo raszýta. Pãmeczau ją nů 1870. m. pradė̃jęs lëtùwiszkai móksłą Szw. Ýszkałbos raszýti. Pameczau dėltõ 1., kad tenaĩ buwo nóras apraszýti pagàl isztãrymo tar͠mę Anyksztẽnu, nepãturojant, nė neiszmãnant, kas taĩ do dáiktas yrà žodžúgis, ir nė̃kinant kitàs tarmès, sãwąją gi tiktaĩ wéną gerą stãtant. 2.) Kad anói mãno raszýba smagùmo arbà sùwisu neréiszkė, arbà ir reikszdamà ne sùwisu jį iszparódė, 3.) Kad potam͠ per͠žiurėjęs Schl. raszýbą, radaũ ją gẽrą kaĩp tiktaĩ reĩkia, wos dỹdumą tepataĩsęs. — [37 psl.] Tiktaĩ

dar iszpũła cza pridùrti, jog asz nẽkados tokiõs raszýbos neturẽjau kaĩp Geitleras prãdźą Anykszczũ Szilẽlo iszspáudino, ir kaĩp Schl. sawamè prẽrasze Donaléiczo minẽjo, t. y. asz nẽkados neraszių acc. sing. stałų, darbų, gałwų etc., bet grynaĩ stołu, dorbu, gołwu etc. Tiktaĩ kẽlatą žõdžu žodýno Schl. prë Donaleiczui teip tepažymẽjau. Nės R $_4$. anõs -u acc. sing. neìsztaria par nósį = ų, bet grynaĩ **u** ir ganà. Jeigù ta R $_4$. u = ą, tai ų neźinaũ jaũ kaĩp reiktũ sulyg žodžúgiu žymẽti, jeg ų, ir teip stołų, dorbų iszwẽsti ne isz stałas, darbas, bet isz stałus, darbus; bet teĩp dãrant, butu nepaéiszkinimas taisykłũ lëtùwiszkos raszýbos, bet ju supáiniojimas. —

Džaugiûsì skaitýdamas, kad Tamsta, Szłowingiáusis Ponė Mókytojau, pripažįsti, jog mãno raszýba réiszki ir geraĩ pagàl źodžúgio atãtikta. Instr. sing. fem. -a, -ia, -ė lëmenũ rãszant nõsbalsę -ą̃, -ią̃, -ę̃, netiktaĩ ju pradžà pasiródža, bet ir ýsztarmei tai prìdera, dėl to, kad R $_{3.4.5.6.}$ sãko, i, ũ: su gáłwũ, dusziù, katì, szìrdžũ i. k. Toi -ũ yrà taĩ ýsztarmė nósbalsės, ą, ią, toi gi -ĩ yrà taĩ ýsztarmė nósbalsės -ę; tai žymélė ~ ne wẽno źodźúgio ir pradžõs žymelė, bet ir ýsztarmės. Apẽ rãszymą acc. plur. katẽs sáulẽs, Tamsta galì regẽti isz anũ mãno grõmatu ir isz szìtos, jog asz teĩp neraszaũ, bet katės, sáules. Teĩp raszaũ nenorẽdamas dėl meñko dáikto rẽtës, bet mań rẽgisi, kad iszpułtũ geriaũs raszyti ẽ, katės, sáulẽs. — Dėltõ mań teĩp rẽgis, kad neiszpũła bal̃sės ė, im̃ti aźwẽna su e. Ir man rẽgis kad Schl. apsirìko sakýdamas ė, ėsantì praìlginimu bal̃sės e, kaip y praìlginimu balsės i. Tas palýginimas e: ė su i: y netìkras. Patsaĩ Schl. i wisadõs trumpù wadìna, nors teĩp rãszo ir i widutìnę be smagùmo brólis. bet jei smagùmas kristũ ant paskutìnės tartẽs, taĩ jisaĩ raszýtu: brolỹs. Kur tiktai i jam rẽgisi ìłgà, wisùr rãszo y, ne i. Ne teĩp gi apsieĩna su e, ė. Tësà, sãko, ė ėsantì wisadõs iłgà, bet nedrę̃sta sakýti, kad e butũ wisadõs trumpà. Jis patsaĩ rãszo: źėmė, mėtai, waikėlis, dukrėlė. [38 psl.]. Dẽdamas smagùmą íłgąjį, jis patsaĩ pripažįsta iłgùmą bãlsės e. Jis patsaĩ rãszo nè, bè, tè, ir kitùr e trum̃pą ir su smagumù, nèszti etc. Jeigù ė yrà praìlginimu **e**, taĩ ar trumpõsios, ar iłgõsios? Jeigù iłgõsios, taĩ ne dwëjópas, bet trejópas yrà bal̃siu iłgùmas. Jeigù gi trumpõsios, taĩ é = ė. Bet patsaĩ Schl. nei trejopo iłgumo, nei é = ė lygùmo nepripažįsta. Taĩ isz raszýbos patẽs Schl. iszpůła, jog ė yrà kitó-

niszka balsė, ne kaip e. Prìimant trejopą ba͠lsių iłgùmą, rañdame e trejopą: trumpà: nèszti; widutìnė: waikḗlis, iłgója: žḗmė, mḗtai. — Isz raszýbos Schl. rẽgima jog jis ė dẽda wẽton iłgũju ir widutìniu. Iłgũju: wḗjas, bḗgu, sedḗdamas; widutìniu: katḗ, sáulė, rãszė. Tamsta kadą sutìkęs kokį lëtùwinįką pakłausinḗk, kaĩp ìsztaria szìtůs źodźùs, — tai matýsi jog pirmũju ė yrà ilgẽsnė nekaĩp antrũju. Jeigù abejũ ė yrà netrumpà, antrũju gi trumpẽsnė ne kaĩp pirmũju: rẽgimas dáiktas, jog antrũju ė yrà widutìnė. Ir tą źìnią dar galì patwìrtinti prisikłaũsęs, jog antrũju ė yrà trumpiaũs ìsztariama ne kaĩp iłgũju: mḗtai, źḗmė. Jeigù e yrà iłgója, ė widutìnė: tai rẽgimas dáiktas jog ė negãli wadìntës praìlginimu e, bet kitóniszka yrà balsė. Źiũrint isztãrymo, R $_{4.5.6}$. ė ir ē, ê, wënódai, arbà be mãža ko ne wënodai isztãro. Jũ ē, ê = ie lénkiszkai: **mē**tai, **nē**sza, kaĩp lenkiszki źõdźai m**ie**rzyć, n**ie**ma; **bḗ**ga, **wḗ**jas kaip wókiszkai See. Weh. **R** $_{1.2.3}$. **wak.** e ìsztaria, kaip Schl. aprãszė ir Kursch.: mētai me͡ātai; ė gi teĩpaja kaĩp ir **R** $_{4.5}$. etc. t. y. kaĩp wókëczu See, Weh. Źemaíczai e ìsztaria kaĩp e ne kaĩp e͡a, kar̃tais tru͠mpą kaĩp -**ia**, kar̃tais këtaĩ trumpósias i, e, ė; bet ė ìłgąją wisadõs teip kaĩp Schleĩchero ë, t. y. ie arba ye; widutìnę gi kaip i, tiktaĩ këtaĩ, kaĩp lenkiszką y, Russ. ы. — Teip ir ýsztarmė po wisàs tarmès ė atãskyria nů ė. Isz wìso to iszpũła, jo ė yra kitóniszka ne kaĩp e. Neganà dar tõ, wẽl źìnomas dáiktas, jog ìłgosios ba͠lsės raĩdžai dũdasi nů wënas kitõs atsiskýrti; widutìnės war- [39 psl.] giaũs; trum̃posios gi dar wargiaũs. Prëźastìs réiszki. Mataĩ, ìłgosios ba͠lsės piłnaĩ, kaĩp reĩkia, iszsikėtója įsztãrant, turḗdamos antatõ wẽtą; widutìnėms wëtà, arbà jůtẽs łaĩkas yrà anksztẽsnis, ir dėltõ maźiaũs teiszsikėtója; trumpõsioms gi jaũ ir wìsiszkai anksztù. Isz tõ iszpũła, jog acc. pl. katḗs, saułḗs, turḗdamos tru͠mpąją ė, nesidũda ausimì ant ýsztarmės nů ē (katės, sáulēs) atskýrti. Kìta wẽl, raszýba mãno, kaĩp jaũ aukszczaũs płaczaĩ apraszìaũ yrà sulỹg žodźúgiu, ne gì sulỹg ýsztarmę. Tai in acc. pl. lýgiai kaĩp ir po kitàs wëtàs netḗk iszpũła pãturoti, kaĩp kurì tarmḗ tą trum̃pąją ė isztãro, bet kokiaĩ jai búti isz źodźúgio iszpũła. Isz źodźúgio gi tenaĩ reĩkia búti ė, ne e, dėltõ, kad po wisùs łankiùs (casus), kur tiktaĩ ta bãlsė yrà widutìnio iłgùmo, wis ir ýsztarmė paródźa jog ė, o ne e, yrà. Ir Schl. rãszo: N. sing. katḗ, g. -ës, loc. -ėje, Nom. pl. -ės, D. -ėms,

Instr. -ėmis, loc. -ėse! Jei widutìnė yrà ė, tai ir trum̃pajai reĩkia búti ė, negi e. Tai ir Voc. sing. reiktũ raszyti: kãtė (o ne kãte), ir acc. pl. katės. Rãszant gi katės, reĩka dũti prė́źastis pawirtìmo ė in e. Ysztarmė trumpũju, kaip jau sakiaũ, taĩ nedãwadas.

Tamsta manę̃ prikalbinė̃ji, kad iszspáudincza sãwo kałbómokslį Wokė̃tìjoje, ir taĩ wókiszkai. Numanýdamas gi mãno ant tõs kałbõs siłpnùmą małoningiáusiai źadė̃si mań padė́ti jo wókiszkon kałbõn pérwersti, arbà, jei mań kiteĩp nebutũ gãlima, taĩ ir pats wė́nas apsìjemi tą pérwertimą padarýti, ir mãno wardù, kaipìr mãno wė́no dárbą iszspáudinti, ir dar jeigu spaudė́jas dů̃tũ kokį užmókesnį, wìsą jį mań wė̃nãm stùpyji. Ir dar to neganà, apsìjemi wókiszkon kałbõn weȓsdamas su manimì kė̃kwė̃namė dalykè susiraszýti, kur tiktaĩ toks reĩkałas, ar dėl reiszkė̃snio wókė̃czu supratìmo, ar dėl kìto ko pasiródys. Nů̃szirdźai Tamstai dė̃kui už tokį dìdelį gerùmą; bet ar asz jůmì galė̃siu łaimė́ti, nežinaũ. Kad teĩp padarýtumeme, butũ tai gẽras dárbas; butu taĩ kałbómo- [40 psl.] kslis daũg gerė̃snis, nekaĩp mãno wė́no paraszýtas; butũ taĩ dárbas ne mãno wė́no bet músu abė̃. Tamsta, wókiszkon kałbõn weȓsdamas, wisàs mãno dárbo sìłpnumas ir skylės atrãstumai, ir su manimì susiraszýdamas, sawaĩs kłausinė̃jimais wisàs mãno źinìàs iszkratỹtumai, wisàs mãno syłàs isztampýtumai, ir wìsa tai ineitũ lėtùwiszkan kałbómokslin. Taĩ butũ jo gerùmas, — jaũ kągi! Ir mes abù su Tamstą turė̃tumeme gẽrą nů̃pełną. Kaĩpgi asz karsztaĩ tokiõ dárbo dìrbti norė̃cza! Tik bėdà, anõt senũju kałbõs: pirktũ szuwà mė̃są, tik pinįgũ nė̃są. Szìtů wė́nu darbu užsijė̃mus, reiktũ mań kitì wisì darbaĩ pamèsti. Asz rõdźai wìsas ant kałbatyrỹstės atsidėczà, tiktaĩ mãno darbaĩ nedů̃da. Wìsas mano łaĩkas, wìsos sỹłos kunįgỹstei prigùli. Ineĩdamas kunigůsnà teĩp wìsas atsìdawiau Dẽwui ant wãlos ir ant prisãkymu wyresnýbės. Dėltõ tėk tègalu kałbatyrỹstę̃ užsijem̃ti, kėk mań lẽpta. Lẽpta gi mań yra, kaip jau rasziaũ, Móksłas Szw. Yszkałbos lėtùwiszkai skaitýti. Tai lėtùwiszkas kałbómokslis yrà tėk tiktaĩ mãno dárbu, kėk jis reikalìngas mokytiniams, kaipõ artimója prė́rů̃sza in móksłą szwentõsios ýszkałbos. Dėltõ, jei mań ir wyresnýbės butũ lẽpta, wìsa pamẽtus, wė́nu kałbómokslu par kėk łaĩko teuźsiim̃ti; tai ir tadą wókiszkai tą kałbómokslį iszspáudinus, koks gi do pė̃łnas butũ isz to mãno mókytiniams, nemókantėms wókiszkos kał-

bõs? Łaimḗtu aną knįgą wókëczai, bet musu lëtùwinįkai, ir mano mókytiniai teĩpaja kaip ir dabàr musḗtu saw ranką raszýtës isz mãno rañkraszczu. Tai dėltõ, mań méła butũ sãwo kałbómokslį pìrma lëtùwiszkai, kaip mãno paraszýta, iszspáudinti; o jau tadą gãlima butũ jis kitõn kałbõn pérwersti. — Apẽ pamokḗjimą gi mań isz szalẽs spaudḗjaus (drùkoriaus) kałbant, asz tikraĩ ne dėl pinįgũ tokį dárbą apsìjėmiau dìrbti; wìsgi rõdas buczà, kad mań szioks toks butũ ir pẽłnas. Pinįgũ negeidźù; bet kad ben kẽlatą szimtũ knĩgu mań atsiųstu, tai butũ ne iszkẽlo. Spaudḗjui tai nedìdelis kãsztas, mań gi łabaĩ butũ patógu sawo kałbómokslo turėti kelatas szimtu. [41 psl.]

Apẽ wẽryjimą Tamstai, Szłowingiáusis Ponė Mókytojau, nẽr ko kałbḗtës. Ir Tamstos wḗno wãrdo, teĩp garsìngo, jau ganà mań butũ; ir be tõ, ganà mań, kad mùdu P. Schiefneras paźiñtin sùwedė; bet jei ir to nebutũ, tai tokià gerà Tamstos szirdìs, kokią mań po sawàs mëláusias grõmatas paródai, manę ažù szirdẽs ìma. Tai dėltõ teip Tamstą tikiûsi, kaip patsaĩ sawimì.

Mãno gësmẽs: „A n y k s z c z ũ S z i l ẽ l i s“, nėrà mažiáusio reĩkało isznaũjo spáudinti. Dėltõ, jeigù benkẽk tas darbas Tamstą pawárgintu, nelẽsk jo, ťebũni saw. Bet jeigù Tamsta patsaĩ norẽtumai jo sawûsnà rasztûsnà indḗti, taĩ buwaũ rãszęs, kad nekiteĩp ant to pristoczà, kaip tiktaĩ kad butũ spáudintas pagàl manìszkės raszýbos, kaip dabar̃ wa raszaũ. Tamsta gi raszaĩ, wisẽms mókytëms skaitýtojams, daũg rodžaũs búsią skaitýti iszspáustą pagàl tarmẽs; ir Tamsta bìjąs papeikìmo, jeigu iszspáudintumai kaip mãno buwaĩ praszýtas; dėltõ kad ir Neselmanas susigrẽbęs ažù spáudinimą łaukìniu gësmiũ arba dainùszku, ne kaĩp žmónės ìsztaria, bet kaip kałbómokslis geĩdža. Asz gi galėczà Tamstai atsakýti: 1.) jog tasaĩ papeikìmas ne ant Tamstos, bet ant manęs kristũ. Mań gi yrà walà, sawo patẽs darbą teip apskẽlbti, kaĩp mań paczam tiñka: mataĩ tai nẽkam nẽko neklũwa. 2.) Jog Neselmanas anũ dainũ nežinódamas, ir terpù žmoniũ ránkiodamaś, geriaũs butũ padãręs, jeigu butu teip kaip girdḗjo ir užrãszęs. Jo pérdirbimas ir žmonẽms dainãwusëms ir skaitýtojams, nórintëms źinóti kaĩp tos daĩnos žmoniũ burnojė skam̃ba, nemḗgo. Anykszczũ gi Szilelo źmónės ne móka. Bùwo, tẽs, kalendõriuje iszșpáustas; bet jau ir tẽ kalendõriai parplýszo; ir jėg reczáusis kas

jį tèturi iszsirãszęs. Tai źmonẽms krìwidos nebus. Skaitýtojai gi, reiktũ kad rodì butũ gãlą skaitýti teĩp, kaĩp patsaĩ gësminĩkas apskẽlbti geĩdė. — Bet, kad Tamsta primýgęs praszaĩ, kad důczà spáudinti arbà senóbiszkai, kaĩp buwo raszýta, żadẽdamas žodynè mãno raszýbą iszparódyti, arbà abëjaĩp grẽczum [42 psl.] ir senóbiszkai, ir kaĩp dabàr raszaũ. Tai ir geidì, kad atsiųsczà pérraszęs kaĩp dabàr raszaũ, bet tikrąją Anyksztẽnu tarmę. — Kad jau mań ant wãlos atadũdi, ar teip ar teĩp: tai mań geriaũs tiñka, kad abì mãno raszýbi, senóbiszka ir dabartìnė grẽczum butũ sustatýta. Tai yrà, kad An. Sz. butu ir senóbiszkai wìsas, ir grẽczum kaĩp dabar̃ rąszaũ wẽl wìsas iszspáudintas. Isz tokiõ spaudìmo bus nemãźa gerùmo: 1.) jog Tamstos nóras iszsipìldys. 2.) Skaitýtojai regẽs wìsą gḗsmę senobiszkai, t. y. Anyksztẽnu tarmėjė iszspáustą. 3.) Wisàs tamsesniósias wëtàs senóbiszkos raszýbos galẽs geriaũs supràsti isz raszýbos naujõsios. Nės senobiszkoje raszýboje, ę=i=y, a=ų=u, ė=e, ią=ių=iu, á=o. Tai grẽczum sustatýta naujója raszyba bus senõsios kaĩp koks paréiszkinimas; senója gì paródys, kaĩp tolì mãno szendënìnė kałbà nů tarmẽs R $_4$. atsitráukė. Toks grẽczum sustãtymas ir mókytëms ir besimókintëms ìntìks. Tai jeigù Tamsta teĩp ketinì spáudinti, — nesìspyrìu ir asz. Tai reĩks mań dùkart pérraszyti wisà gësmẽ, ir senąja ir naująja raszýbą. Nės naujója mãno raszýba isz źodźúgio iszwestà budamà, tarmẽms apraszýti netiñka, dėltõ kad mãno bãlsės wisõms tarmẽms wënódos, o këkwënojè wis benkḗk kiteĩp ìsztariamos. Mãno raszýba non phonetica, sed etymologica. Bet dabàr su pérraszymu nẽr ko skubýtës, kad Tamsta patarlėmìs Źemaĩczu esi aźsijẽmęs. Dýwai mań, kad Geitleras apẽ mãno Anykszczũ szilẽlį daugiaũs źìno aźù manę̃ pãtį. Jisaĩ, tẽs, manę̃ kłáusė, dėlkõ asz tą gḗsmę tais žõdžais pabaĩgęs: „Bet tói patì galýbė, ką miszkùs sugráuže, Szìrdį dũszią apgriúwo, ir gḗsmę nułáuźė"? — Ar taĩ newisà esantì gësmẽ? Atsakiaũ jam, kad gãlima yrà praìlginti. Apẽ kitàs gi gḗsmės nẽr ko kałbḗti. Nedaũg ką teparasziaũ, ir taĩ nesinorẽtu ju apskẽlbti, kad netìkę. Jei kadą Tamsta karszczaũs uźsipúlsi, taĩ maź ir kokią wḗną kìtą ir pasiuntḗsiu.

Apẽ Geĩtlerą, kad Tamsta su Jůmì teĩp meĩlai susiraszei, asz nenóriu Tamstu méilės gadìnti. Bet kad dar Tamsta ne wéi-

kiai ketinì Jo rasztaĩs aźsi-[43 psl.] jem̃ti, tai ir asz ju pérźiurėtu nesiskubýsiu. Tů tarpù, gal žinaĩ atsitìks mań dasikłáusti kokioje wẽtoje yrà sõdžai Paĩlai ir Szille, nors raszýba szìto paskutìnio źõdźo asz neźinaũ kokià, tiktaĩ ne lëtùwiszka. Dasiźinósiu ir kaĩp tą wẽtą lëtùwinįkai wadìna.

Atsiųstẽji dėl péržiurėjimo rasztaĩ, gautẽji nů P. Schleicherënės, tikraĩ yrà mãno patẽs raszýti apẽ 1860. m. P. Schiefnero nabãsznįkui Schleicheriui siųstì. Wisì të daiktaĩ ne isz terpù žmoniũ ránkioti, neĩ ju źõdźais raszýti, bet tikrąja Anyksztẽnu tarmę̃ mãno patẽs paraszýti. Pãsaka „A p ẽ d e w ý n i u s b r ó l u s" yra iszimtà isz patẽs Schl. (Litauisches Lesebuch p. 144—147.) ir pérdirbta kałbà teĩp, kaĩp tůspaczùs żodźùs źmónės Anyksztẽnai sakýtu. Taĩ ir Tamsta patsaĩ galḗsi pajẽmęs Schl. knįgą su mãno rasztù sulýginti. Pãsakojimą apẽ mĩlźinus asz patsaĩ esmù kìtkart Anykszczůsè girdḗjęs, tiktaĩ ne taĩs paczaĩs źõdźais tas mislìs apraszīaũ. Dainuszkà: „Oi tu rũta, rũta, rutẽle žalója!" yrà Anykszczůsè isz senóbiu ir po sziai dẽnai źmoniũ gẽdama. Péržiurėjęs, ir pataĩsęs prẽraszus, kur regḗjosi reikalìngi padãręs, dabàr atgalõ Tamstai parsiuñczù.

Kùnįgo P ł ã t k o nepažinaũ; dabàr girdḗjau jau jis numìręs.

Kłausimùs Tamstos apẽ Źemaĩczu patarles, dawiaũ péržiurėti Kazìmërui Jauniui, apẽ kurį̃ asz jau anosè grõmatose minḗjau. Jisaĩ gìmęs Źemaĩtis, mãno kałbómokslį uź kitùs geriaũs iszmãno, ir ant kałbatyrỹstės akwatùs. Tai kas tenaĩ paraszýta ne mãno ranką, taĩ ãnas sweĩkas parãszė.

Mań berãszant szìtą atãraszą ir atẽjo P. Schiefnero grõmata. Rãgina jisaĩ manę̃ atraszýtu. Prabõczyk mań, kad teĩp neẃeikiai atrasziaũ; pìrma nespḗjau. Prẽ kitẽms sãwo darbãms, dar musḗjau, Jo Mýlistos Wỹskupo lẽptas, péržiurėti Źodýną, létùwiszkos kałbõs lénkiszkon, łãtwiszkon ir maskõliszkon kałbon weȓstą, suránkiotą terpù źmoniũ kùnįgo, aukszczaũs paminëto, Mikõło Mẽźinio (Mieżytowiczo). Tas darbas daũg [44 psl.] mań gaĩszto padãrė. Bet ir isz tenaĩ gawaũ wẽną źinią Tamstos Patarlėms żemaĩczu reikalìngą. Radaũ źõdį: „Indewė" f. (lenkiszkai) trucizna wdana (eingegebenes Gift.) (łatwiszkai) Nahwes/ahle. (venenum), (maskõliszkai) отрава. Pridurta źmoniũ byłà: „K u r ì c z e i n d e w e t a w i p j a u n, g r a u ź, d r a s k a". — Paródźau tai K.

Jauniui. Sãkė gãlą teip búti, ir prisipażìno jog anõ, kaĩp Tamstai rasziaũ paréìszkinimo, jog Indewė tokià ėsantì deiwė, terp żmoniũ negirdḗjęs, bet jãm paczãm teip mãtęsi. Iłgóką ir asz Tamstai grõmatą parasziaũ; nusibós Tamstaĩ ir skaitýti. Prabõczyk, kìtů-kart pasitaisýsiu.

Atsiswéikindamas sziojè grõmatoje, pasilẽkù łabaĩ Tamstą áuksztindamas ir szłõwindamas wìsas Tamstai atsidãwęs

Tamstos Szłowingiausis Ponè Mókytojau
wisużemiáusis tar̃nas A. Baranowski.

Kaunè
26./14. Saũsio (Januar) 76. m.

(Bus daugiau)

Mėnesių pavadinimai lietuvių kalboje.

Indoeuropiečiai bendrų mėnesių pavadinimų nėra turėję, — bent tokių mes nerandame jų kalbose. Tie vardai, kuriais dabar vadiname dvylika mėnesių, yra visai jauni, išskirti iš didesnio skaičiaus vardų, vartotų arba tebevartojamų kurios kalbos tarmėse ir ką kita reiškusių arba reiškiančių, plg. Schrader, Reallexikon der Altertumskunde II^2, 71. Lietuvių kalboje mes turime arba esame turėję šiokių mėnesių pavadinimų:

1. **Balandis, balandinis:** menesis Balandza Maž. 92; karwelinnis, balandinnis „März" Qu. 84, 279; karwelis, bałundis (=balandis) „kwiecień" Ludwik Litw. 306; balandis arba karwelis „aprilis" 1847 Kal. 12; balandû menů, balandis „der Monat März" Ness. 318; karwelinis, balandinis „t. p." 1878 Liet. Kal. 8; balandis, karwelis „t p." 1885 „Auszros" Kal. VII. — Karwelo menuo „aprilis" SzDi. 126; karwelinnis „der März" Lepner Litt. 110; karwelinnis (menů) „Märzmonat" Ruhig II 255, Mielcke II 340; karwelinnis „t. p." Ostermeyer Gram. 19; Dyino 20 Karwela Kozonis K. Mykola Karpawicias... Wilniuw 1794; 5 dieno Karwele mienesies Woł. ŻW. I 172; karwelinnis menů „der Monat März" Ness. 183; karwelìnis mĕnů „der Tauben-oder Märzmonat" K. 171; balandis, karvelis „kwiecień" Mież. 26.

2. **Beržėlis, biržėlis, biržis:** berzelis „Mai" Lex. 122; berzelis, berzis „Maimonat" Qu. 83, 339, birźelis „der Brachmonat" Lepner Litt. 110; birźelis, birźetas „der Aprilmonat" Ruhig I 14; berżélis, birżélis „t. p." Mielcke I 25, „Maimonat" II 337; birżis (siejos mienu) „junius" 1847 Kal. 14, 1878 Kal. 10; pirmo dieno Birżieli Woł. ŻW. I 193; berźelis „der Maimonat" Ness. 328; birzelis oder sultekis „Mai" Prätorius DPr. 50; birželis „junius" 1885 „Auszros" Kal. IX; birżis „Juni" 1890 Kal. 10; birźĕlis „der Maimonat" K. 49; biržis, elis „czerwiec" Mież. 32.

3. **Degėsis:** d e g ė s i s „der Augustmonat“ Ruhig I 23 d e g g ė s i s „t. p.“ II 41; d é g ė s i s „t. p.“ Mielcke I 47, d e g g ė s i s „t. p.“ II 55; d e g ẽ s i s „der Monat August“ Ness. 134; rugpjutis arba d e g ē s i s „augustus“ 1870 Prus. Kal. 18.

4. **Gegužės mėnuo, gegužis, gegužinis:** aschma diena menesio G e g u s z e s BrP. II 337; g e g u z i n n i s „April“ Qu. 83, 283; g e g u z i n n i s „der April“ Lepner Litt. 110; g e g u ź i n n i s (menů) „die erste Hälfte des Mais“ Ruhig I 37, „der Maimonat“ II 253; g e g u ź i n n i s menů „die erste Hälfte des Mais“ Mielcke I 76, g e g u ź i n n i s, birźelis (menů) „der Maimonat“ II 337; g e g u ź i e „maj“ Ludwik Litw. 306; g i a g u ź i e „t. p.“ 1847 Kal. 13; 9 dieno G e g u ż i es Woł. ŻW. I 222; g e g u ź is, g e g u ź i n n i s „der Monat April“ Ness. 247; g e g u ź i n i s „Mai“ 1870 Prus. Kal. 12; g e g g u s z i n n i s „April“ Prätorius DPr. 50; g e g u ž i s „Mai“ 1885 „Auszros“ Kal. VIII; g e g u ź ì n i s (näml. mě̃nů) „April“ K. 117; g e g u ž i o s „maj“ Mież. 66; g e g u ž ẽ s mě̃nuo arba m ã j u s Slnt.

5. **Gruodis, gruodinis (mėnuo):** g r u o d i s „december“ SzDi 67; g r o d i s „Christmonat“ Qu. 84, 87; g r o c l i s (vietoj g r o d i s) „der Wintermonat“ Lepner Litt. III; g r o d i n n i s mėnů „der Monat November“ Ruhig I 43; g r o d i n̄ i s (mėnů) „t. p.“ II 269; g r o d i n n i s menů „der Monat November“ Mielcke I 87, g r o d i n n i s, g r ó d i s „Wintermonat, November“ Ruhig II 403, Mielcke II 543; g r ó d i s, g r o d i n n i s „der Monat Dezember“ Ness. 272; 16 dieno G r u o d i Woł. ŻW. I 254; g r ů d i n i s „november“ 1870 Prus. Kal. 24; g r ů d i s „december“ 1885 „Auszros“ Kal. XV; g r ů d i s m ē n ů „grudzień“ Mież. 76; g r ú o d i s (dial. grọuďis) „t. p.“ Slnt.

6. **Jaunis:** j a u n i s „junius“ 1885 „Auszros“ Kal. IX.

7. **Kalėdų mėnuo, kalėdis:** k a l ē d û mēnů „december“ 1870 Prus. Kal. 20; k a l e d u meno „t. p.“ 1878 Liet. Kal. 26; k a l ē d i s „t. p.“ 1885 „Auszros“ Kal. XV.

8. **Kirmėlių mėnuo:** k i r m e l u menuo „junius“ SzDi. 36; k i r m é l û mėnů „der Monat Junius“ Ness. 201.

9. **Kovas, kovinis (mėnuo):** menesis K o w a Maž. 81; k o w i n n i s „Hornung“ Lepner Litt. 110; k o w i n n i s menů „der Februarius“ Ruhig I 66, k o w i n n i s (mėnů) „Hornung, Monat

Februarius“ II 210, Mielcke II 280; kowinnis „der Februar“ Ostermeyer Gram. 19; kowas „marzec“ Ludwik Litw. 307; 23 Kowa Woł. ŻW. I 237; kowas „martius“ 1847 Kal. II; kowinnis menů „der Februar“ Ness. 206; kows „t. p.“ Prätorius DPr. 50; kowinis arba ragutis „t. p.“ 1878 Liet. Kal. 6; kovas, kovinis „t. p.“ 1885 „Auszros“ Kal. VII; kovìnis (näml. mēnů) „der Dohlenmonat, d. i. Februar“ K. 198; kovas „marzec“ Mież. 116; kóvas (dial. kǫṷs) „martius“ Slnt..

10. **Lapkritis (-ys), lapkristis (-ys):** łapkritis „november“ SzDi. 133; lapkritis „Weinmonat“ Lex. 208, Qu. 34, 487; lapkriśtis „Weinmonat“ Lepner Litt. III; lapkristys (mėnů) „der Oktober“ Ruhig I 74, „Weinmonat, Oktober“ II 396; lapkristys, lapkrittys (menů) „der Oktober“ Mielcke I 142; łapkritis „listopad“ Ludwik Litw. 307; lapkritis „november“ 1847 Kal. 19; lapkristys „der Monat Oktober“ Ness. 349; lapkristis „t. p.“ Prätorius DPr. 50; lápkristis „t. p.“ 1870 Prus. Kal. 22; lapkritis „november“ 1885 „Auszros“ Kal. XIV; lapkristỹs od. lapkritỹs „altlit. Name des Monats November“ K. 221; lapkritys „listopad“ Mież. 126; lãpkristis Slnt..

11. **Liepa, liepos mėnuo, liepinis (mėnuo), liepžiedis:** liepos mienuo „julius“ SzDi. 113; liepinnis „Heumonat“ Lex. 97; liepos „Julius, Heumonat“ Qu. 83, 38; lepas mienu „Heumonat“ Lepner Litt. 110; lėpinnis menů „der Monat Julius“ Ruhig I 77, lėpos mėnů, lėpinnis „Heumonat“ II 202; lepinnis menů „der Monat Julius“ Mielcke I 149; liepas mienu „julius“ 1847 Kal. 15; Liepas mieniesie Woł. ŻW. I 173; lêpôs menů, lepinnis menů, lẽpźẽdis menů „der Monat Julius“ Ness. 357; lepůinis (=lepinis) „Juli“ Prätorius DPr. 50; liepinis arba szienawimo „t. p.“ 1878 Liet. Kal. 16; liepos m. 1885 „Auszros“ Kal. X; liepìnis mēnů „der Julimonat“ K. 230, liepžiẽdis „t. p.“ ib.; líepos mėnuo arba líepa Slnt..; liepìnis (retkarčiais) „october“ Skriaũdžiai.

12. **Mikelės mėnuo:** aschma diena menesio Mikieles BrP. II 346.

13. **Mildvinis:** Karwelis, Bałundis, albo Mildwinis „kwiècièń“ Ludwlk Litw. 306.

14. **Militis:** m i l i t i s „majus" 1885 „Auszros" Kal. VIII.

15. **Paukštlekis,** žr. r u j o s m ė n u o.

16. **Pjūmonies mėnuo:** menuo p j u m o n i e s „augustus" SzDi. 336; rugpjutis, albo p j u m o n i e s „sierpień" Ludwik Litw. 307; p j u m o n ê s menů „der Erntemonat, der August (Sz.)" Ness. 303.

17. **Pjūtis, pjūvės mėnuo:** p i u t i s „der Augustmonat" Lepner Litt. 110; p j ú t ė, p j ú t i s „der August" Ruhig I 106; p j u-w ê s menů „t. p." Ness. 302.

18. **Pūdymo mėnuo:** p ú d i m o mėnů „Brachmonat, Junius" Ruhig II 81, Mielcke II 107; d. 12-toi P u d i m a menesio 1770 m. Istatimas (žr. V. Biržiškos Liet. Bibliografija I 75); p ú d i m o menů „der Monat Junius" Ness. 302; p u d i m o mēnů „junius" 1870 Prus. Kal. 14, 1878 Liet. Kal. 14.

19. **Pusis, pustis, pusčius (pūsčius?):** p u s i s, p u s t i s „februarius" SzDi. 138; p u s ć i u s „Jenner, der Monat Januarius" Ruhig II 215, Mielcke I 286; p u s t i s, s c z i o „der Monat Februar (Sz.) od. Januar (M.)" Ness. 300, p u s c z u s „t. p." ib.; p u s c z u s „januarius" 1870 Prus. Kal. 4, p u s c z i u s „t. p." 1878 Liet. Kal. 4; p u s z c z i u s „februarius" 1885 „Auszros" Kal. V.

20. **Ragutis:** d i d d ė l i s r a g u t t i s „der Monat Januar" Ness. 426, m a ź a s r a g u t t i s „der Monat Februar" ib.; r a g u-t i s „februarius" 1870 Prus. Kal. 6, 1878 Liet. Kal. 6; d i d y s i s r a g ù t i s „der Monat Januar" K. 341, m a ź à s i s r a g ù t i s „der Monat Februar" ib..

21. **Rudens, rudeninis mėnuo:** r u d d e n i n n i s mėnů „Herbstmonat" Ruhig II 200, Mielcke II 265; r u d e n i n n i s „der Herbstmonat" Ness. 448; r u d e n s mēnů „september" 1870 Prus. Kal. 20.

22. **Rudugys, rudugis:** r u d d u g i s „Herbstmonat" Ruhig II 200, Mielcke II 265; r u d d u g g y s „der Herbstmonat, September" Mielcke I 228; r u d u g i s, r u d u g g y s „der Herbstmonat, September" Ness. 448; r u d u gys „september" 1870 Prus. Kal. 20; r u d u g ỹ s (gen. r ù d u g i o) „der Erntemonat, September" K. 260.

23. ***Rugius mėnuo:** r u g g u s menu „der Herbstmonat" Lepner Litt. 110.

24. **Rugpjūtis (tė):** r u g p j u t i s „Augustmonat" Qu. 83, 53; r u g p j u t ė „der August" Ruhig I 106, Mielcke I 198; r u g- p j û t i s, ć i o „der Augustmonat" Ruhig II 41, Mielcke II 55; r u g p j u t i s „sierpień" Ludwik Litw. 307; r u g p j u t i s „augustus" 1847 Kal. 16; r u g p j ú t i s „der Augustmonat" Ness. 448; 28 d. R u g p j u t e s Woł. ŻW. I 255; r u g p j u t i s „augustus" 1870 Prus. Kal. 18, 1885 „Auszros" Kal XI, Mież. 209; r u g p j ű- t i s Slnt.

25. **Rugsėjas:** r u g i u s i e i s „wrzesień" Ludwik Litw. 307; r u g s i e j a s (szilun mienu) „september" 1847 Kal. 17; r u g s e- j a s „t. p." 1885 „Auszros" Kal. XII; r u g s ē j i s „t. p." Mież. 209; r u g s ẽ j a s (dial. r u g s íe s) arba r u g s ẽ j o mẽnuo „t. p." Slnt..

26. **Rujos mėnuo, rujis:** r u j i s „Herbstmonat" Lex. 95; r u j ô s mėnů „Herbstmonat" Ruhig II 200, Mielcke II 265; r u j ô s menů „der Monat September(?)" Ness. 449; r u j i s „der Brunstmonat, September", ib.; r ů j o s menů, auch p a u k s z t l e k i s „September" Prätorius DPr. 50.

27. **Sausis:** Menesis S a u s i a Maž. 1; s a u s i s „januarius" SzDi. 356, „december" Klein Gram. 61, „Christmonat" Lex. 42, „der Monat Dezember" Mielcke I 234, „Christmonat" Lepner Litt. III, styczień" Ludwik Litw. 307, „der Monat Dezember" Ness. 457, „januarius" 1847 Kal. 9; d. S a u s e Woł. ŻW. I 206; s a u- s i s „Dezember" Prätorius DPr. 50, „december" 1878 Liet. Kal. 26, „januarius" 1885 „Auszros" Kal. IV, „Dezember" K. 367; s a u s i s „styczeń" Mież. 213; s a ũ s i s „januarius" Kv., Slnt..

28. **Sėjos mėnuo, sėjinis (mėnuo):** s ė j ô s mėnů „Herbstmonat" Ruhig II 200, Mielcke II 265; s ė j i n n i s „Brachmonat, Junius" Ruhig II 81, Mielcke II 107; s ẽ j ô s menů „der Saatmonat, der Monat Juni" Ness. 459, s ẽ j i n n i s menů (auch ohne menů) der Monat Juni" ib.; s ē j i n i s arba pudimo mēnů „junius" 1870 Prus. Kal. 14; s ē j o s m. „t. p." 1885 „Auszros" Kal. IX; s ė j ì n i s (mit od. ohne mẽnů) „der Saatmonat Juni" K. 369.

29. **Sėmenis (-ys), sėmenija:** pirma lieka Menesio S e- m e n i e s BrP. II 337; s e m e n i o s vel s e m e n i s „Brachmonat"

Lex. 37, „Junius, Brachmonat“ Qu. 83, 287; „Mai“ Lepner Litt. 110, „Juni“ Prätorius DPr. 50; sẽmenis, sẽmenija (taip pat sẽmeninnis, sẽmenojis) „der Monat Juni“ Ness. 459.

30. **Septintinis:** Spalun menu, albo septintinis „październik“ Ludwik Litw. 307.

31. **Siekis:** 6 dienaije menesies siekia 1578 m. Skait. 61; Dĩjno 5 sĩjkio 1842 metû (= 5 января 1842 года) Dauk. Abec. II; 3 d. Sijkie Woł. ŻW. I 246; sijkis „grudzień“ Ludwik Litw. 307; sijkis (grudis) „december“ 1847 Kal. 20; sẽkls „der Monat Dezember (Bd. Qu.) Ness. 459; siekis „december“ 1885 „Auszros“ Kal. XV, 1890 Kal. 16; síekis (dial. sẹ̃ik̑is) „t. p.“ Slnt..

32. **Spalių (spalio) mėnuo, spalinis, spalis:** spalu menuo „october“ SzDi. 244; spalun menu „październik“ Ludwik Litw. 307; spaliu mienu „october“ 1847 Kal. 18; Spalu mienesie Woł. ŻW. I 255; spalû menů „der Monat Oktoker“ Ness. 491; spalinis (spaliu mienuo) „Oktober“ 1878 Kal. Uk. 14; spalinis „t. p.“ 1885 „Auszros“ Kal. XIII, 1890 Kal. 14; spalių mēnesis „październik“ Mież. 225; spãlis arba spãlio mėnuo Slnt..

33. **Sultekis:** sultekis (mėnů) „April“ Ruhig II 30; sultekis (sc. menů) „der Monat April“ Mielcke I 264; súltekis „der April“ Ostermeyer Gram. 19; sùltekis „der Aprilmonat“ Ness. 469; sultekis „aprilis“ 1878 Liet. Kal. 10, 1885 „Auszros“ Kal. VII; sùltekis (näml. mĕnů) „der April“ K. 413.

34. **Šienpjūtis, šienpjūvis:** szinpjutis „lipiec“ Ludwik Litw. 307; szienpjuvis „julius“ 1885 „Auszros“ Kal. X; dėl šienavimo žr. liepos mėnuo.

35. **Šilų, šilinis mėnuo, *šilius:** szilun mienu „september“ 1847 Kal. 17; 8 d. Szilu meniese Woł. ŻW. I 235; szilinis m. „september“ 1885 „Auszros“ Kal. XII; szillus, aus „der Augustmonat (Bd.)“ Ness. 518.

36. **Vasaris:** wasaris „januarius“ Klein Gram. 61, „Januar“ Lex. 103; wassaris „Januarius“ Schultze Comp. 25; wasaris „der Januarius“ Lepner Litt. 110; wassáris mėnů Ruhig I 174, Mielcke I 318; wasáris „t. p.“ Ness. 55; wassaris „der Januarius“ Prätorius DPr. 50; wasaris „luty“ Ludwik

Litw. 307; wasáris „januarius 1870 Prus. kal. 4; waseris „februarius“ 1847 Kal. 10; 23 dieno Wasere Woł. ŻW. I 206; pradioj waserio Dauk. Tab. aug. 28; vasẽris „februarius“ Kv., Slnt..

37. **Velykų mėnuo:** Welykû Mēnů „aprilis“ 1870 Prus. Kal. 10; Welyku Meno „t. p.“ 1878 Liet. Kal. 10.

38. **Vėlių mėnuo:** vēlių m. „november“ 1885 „Auszros“ Kal. XIV.

39. **Viržių mėnuo:** wirżiu menuo „september“ SzDi. 404.

40. **Wisjauwis** „der August“ Prätorius DPr. 50.

41. **Visagavis**: wissagawys „der Weinmonat“ Lepner Litt. 110.

42. **Žiedų mėnuo, žiedis:** żiedu menuo „aprilis“ SzDi. 126; ziedu meno „majus“ 1878 Liet. Kal. 12; źiedis „t. p.“ 1835 „Auszros“ Kal. VIII.

43. ***Žilio mėnuo:** zillomenuo „der August“ Prätorius DPr. 50.

Prūsų lietuviams Jucevičiaus liudymu buvę žinomi šie mėnesiai: Zimowy, Kruczy, Gołębi, Kukułczy, Zielonéj brzozy, Siéjby, Lipowy, Zbożowy, Spieki, Odlotu ptaków, Listopad, Grudzień ir Mroźny (Ludwik Litw. 307).

Permetę akimis visus čia surašytuosius mėnesių pavadinimus, visų pirma pastebime jų dažną būdvardinę darybą ir būtent vyriškos giminės: balandinis, gegužinis, gruodinis, liepinis, vasaris (sc. mėnuo) ir t. t.; plg. Delbrück Gr. III, 90, Wackernagel Vorl. II² 30.

Daugelis iš tų mėnesių pavadinimų reiškia ne vieną dabartinį kalendorinį mėnesį, bet kelis gretiminius kaimynus; pav.: balandis yra martius ir aprilis; birželis — aprilis, majus ir junius; gegužis, gegužinis — aprilis ir majus; gruodis — november ir december; kovas — februarius ir martius; lapkritis (lapkristis) — november ir october; sausis — december ir januarius; vasaris — januarius ir februarius; žiedų mėnuo — aprilis ir majus. Ir priešingai: vienas mėnuo turi kelis pavadinimus, pav.: augustus yra degėsis, pjūmonies mėnuo, pjūtis, rugpjūtis...; aprilis — balandis, birželis, gegužinis,

sultekis, žiedų mėnuo; junius — biržis, birželis, kirmėlių mėnuo, pūdymo mėnuo, sėmenys, sėmenija; september — rudens mėnuo, rudugys, rugsėjas, rujos mėnuo, paukštlekis, šilų, viržių mėnuo... Taip pat ir dabartiniai mėnesių vardai žmonių kalboje daugkur dar po šiai dienai reiškia tam tikrus laikotarpius, kurie nevisai sutampa su kalendoriniais mėnesiais; apie tuos laiko tarpus žmonės sprendžia pagal savo reikalą ir juos savaip vadina. Pav., gegužis, gruodis, kovas, lapkritis, liepa, pjūmonies m., rugsėjas, rujis, sėmenija, sultekis... yra arba yra buvęs tik toks laikas, kada gegužės kukuoja, kada žemė gurvoliais sušalus (gruodo laikas), kada kovai parlekia, kada medžių lapai krinta, kada liepos žydi, kada javai pjaunami, kada rugiai sėjami, kada šunes, vilkai ir kt. žvėrys rujoja, kada sula teka ir t. t.. Tą pat rodo ir patys žodžiai: rugpjū̃tis (-tė) yra rugių pjovimo laikas, Roggenernte; sė̃menija — sėjimo laikas, Saatzeit (plg. dabar pati geroja sė̃menija, kai visi sėja Dus.); atais piumenis („żniwo") Post. 7; metu piumenies tarisiu piaweiams PS. I 281; nesilaus semo ir pjumo („siew i żniwo") Chyl. I Moz. 8, 22; wino pjutis iki semenies metuy III Moz. 26, 5; ne duotu sulaukti mums naudos, semenijos musu KM. 73.

Aplamai imant, mėnesių vardai yra susiję arba su augmenimis (beržẽlis, biržẽlis, biržis: biržỹs Birkenwald Jušk. ž. 211, biržýnas „t. p." Dus., biržliai „die langen abhängenden Äste von den Birken" Mielcke I 25, béržas, beržýnas; lapkritis; liepos mėnuo, šilų̃, vìržių mėnuo: šilaĩ, -ų̃ „Heidekraut" Kv., vìržiai, -ių „t. p." Sub., Dus., S. Naum., Mielcke II 270; žiedų mėnuo...), arba su gyvuliais (balandis, karvelis, gegužės mėnuo, gegužis, kirmėlių mėnuo, kovas, rujos m., paukštlekis...), arba su tam tikrais metų laikais, oro atamainomis arba gamtos reiškiniais (gruodis: grúodas „hart gefrorene Erde; steif gefrorener Straßenschmutz", grúoduotis „gruodo laikas" Endr.; lapkritis; síekis: airių sic [<*siccu-] „Frost" Fick Wb. II[4] 303; sultekis, paukštlekis, rudens mėnuo; rudugys: rud-as „rotbraun", gen. sg. rud-ens, rud-inỹs „Herbst" Būga Aist. St. 116; saũsis: sausas

„trocken"...), arba su metų darbais (p j ū t i s, p ū d y m o mėnuo r u g p j ū t i s, r u g s ė j a s, s ė j o s mėnuo, s ė m e n i j a, s p a l i ų m., š i e n p j ū t i s...), arba su šventėmts (K a l ė d ų, V e l y k ų m., m i k e l ė s m.: M i k e l ė, M i k e l i s, M i k a s „Michael" Ness. 399). Plg. Fr. Miklosich, Die slav. Monatsnamen (Wien, 1867) 2 pusl.

Ir ne vien tik taip yra su mūsų mėnesių vardais, — tai yra su latvių ir su slavų mėnesių pavadinimais. Pav.: z i e m a s mēnesis „januarius", s ē r s n u arba b a l o ž u m. (t. y. šerkšnų ir balandžių m.) „februarius", s u l u m. (= sultekis) „aprilis", l a p u arba s ē j a s m. „majus", z i e d u arba p a p u v e s m. (t. y. p a p u v o s, p ū d y m o m.) „junius", s i e n a arba l i e p u m. (= š i e n p j ū t i s, l i e p o s, l i e p i n i s m.) „julius", s u ń u arba r u d z u m. (= r u j o s m., r u g i a p j ū t i s), s i l a m. (= š i l ų, v i r ž i ų m.), v ė ľ u m. (= v ė l i ų m.), s a l n a s m. (t. y. š a l n o s. s p ė i g o m. = s i e k i s, g r u o d i s) ir kt., žr. P. Šmits, Latviešu mītoloģija (Rīgā, 1926) 99 pusl.. Dar mums artimesni yra latvių rytiečių mėnesių vardai; pav.: d z a g u z i e s menesis Kurmin Słow. 72, w o s s o r a s men. „junius" l. c. 20, r u d z u p l o w e s m. „augustus" l. c. 195, r u d i n i a m. „september" l. c. 242, ł a p k r i t i s m. „november". l. c. 68. Panašios darybos mėnesių vardų yra ir slavų kalbose; pav.: sen. rus. с о у х ы й „martius" Срезн. III 632, б р ѣ з ь н ъ (nuo б р ѣ з а || b e r ž a s) „aprilis" I 186, л и с т о п а д ъ „october" II 23, г р о у д ь н ъ „november" I 600; lenkų k w i e c i e ń (= sen. rus. ц в ѣ т ь н ъ), c z e r w i e c (sen. len. c z y r w i e ń = sen. sl. *č ь r v ь n ъ), l i p i e c (sen. l i p i e ń), w r z e s i e ń (t. y. „šilų, viržių" m.), p a ź d z i e r n i k (nuo p a ź d z i e r z „spalis"), g r u d z i e ń (nuo g r u d a „kawał, brył; droga pokryta bryłami zamarzłej ziemi) ir t. t., plg. Łoś Gram. II 183 pp..

Belygindami lietuviškus, latviškus ir slaviškus mėnesių pavadinimus, mes pastebime daug bendrybių, kurių skaičius senovėj yra daug didesnis buvęs, kaip dabar. Ir tikrai: juo kurie mūsų mėnesių vardų yra senesni, plačiau pažįstami, juo jie yra lietuviškesni, juo jų sinonimų skaičius didesnis. Mat, seniau lietuviai nėra turėję vienos bendrinės kalbos visam kraštui, ir dėl to nebuvo reikalingi bendrų mėnesių pavadinimų, — jiems užtekdavo vietinių

(lokalinių) vardų. Bet ilgainiui, kada ėmė kilti mūsų tautinė sąmonė, vienybės reikalas (spaudoje, mokyklose...), mes iš daugybės lokalinių mėnesių pavadinimų pasirinkome tik dvylika, o kiti turėjo pasitraukti iš vartosenos. Pasirinkome tuos, kuriuos mūsų kultūrininkai, rašytojai ir šiaip visuomeninkai ėmė savo raštuose dažniau vartoti. Didžiausią čia vaidmenį bus suvaidinę žemaičiai, kurie ligšiol gražiausiai senovinius mėnesių vardus yra išlaikę. Ta pati istorija yra buvusi latvių, rusų ir lenkų kalbose.

Tik kįla dar klausymas: kodėl kaikuriais vardais yra vadinami tokie mėnesiai, kurie žymi visai skirtingus laikus? Štai kad ir mūsiškis v a s a r i s: etimologiškai jo negalime skirti nuo v a s a r a „Sommer", plg. v a s ã r i s vėjas Sub., Dus., Salos; v a s ã r i a i javai Sub.; v a s ã r i a i „pietūs, Süd" Dus., Salos; dėl kitų panašios darybos pavyzdžių žr. 1927 m. „Šv. Darbo" XI, 1231. Bet v a s a r i s vėjas, v a s ã r i a i javai, v a s ã r i a i „Süd" yra labai glaudžiai susiję su v a s a r a savo réikšme; plg. dar latvių w o s s o r a s (=vasaros) mėn. „junius" Kurmin l. c., v a s a r ó š i l t i s „drungnas" Lkm.; o v a s a r i s „januarius ir februarius" juk yra toli nuo vasaros? Man rodos, čia yra šiaip buvę: v a s a r i u buvo pradėtas j a n u a r i u s ar f e b r u a r i u s vadinti todėl, kad tuo metu, baigiantis žiemai ar jau pavasariui esant, ima šiltesni, v a s ã r i a i vėjai pūsti — tai viena; o antra, seniau metai gal prasidėdavo ne s a u s i u „januarius", kaip dabar, — s a u s i s seniau buvo dar d e c e m b e r, — arba v a s a r i u „februarius", t. y. tais dabartiniais mėnesiais, kurie apskritai dar yra žiemai priskiriami, bet kitu kuriuo vėlesniu mėnesiu; pav., Jucevičius (Ludwik z Pokiewa) sako metus prasidėdavus balandžio mėnesį: Rok zaczynał się w Kwietniu (306 p.).

Nevisai tik aišku yra, kodėl januarius ir februarius yra r a g u č i u vadinami. Gal tai koks senovės palikimas? Savo réikšme jis primena vok. H o r n u n g ir vendų augšt. m a ł y r ó ž k „Februar" (žr. Dr. Rězak, Němsko-serbski słownik hornjołužiskeje reče. Bautzen 1920, 324 psl.). Plg. Miklosich l. c. 28. Jucevičiaus M i l d v i n i s, gretinamas su M i l d a „meilės dievaite" veikiausiai yra kieno nors pramonė. Dėl kitų mėnesių vardų čia netenka skyrium kalbėti.

Be savų mėnesių vardų, mes turime ir skolintų. Tos rūšies skolinių sutinkame jau senoviniuose raštuose: m o i u s „majus" SzDi. 144; m o r c i u s „martius" l. c. 143; M o r c z i u y sniegas tirpsta Post. 346. Iš anksčiau minėtųjų mėnesių pavadinimų r u j a yra paskolintas iš lenkų r u j a „Brunst, Brunstzeit", žr. Būga PФB. 75, 145, Trautmann Wb. 241. Vėliau pakraštiniai lietuviai ėmė plačiau vartoti skolinius: janvãris, aprỹlis, mõrcius, mõjus, áugustas... Sub.; stìčnius, mõrčius, kviẽtnius, mõjus... Leip.; januorjis, februorjis, mercas, junius, meijis, septemberis... 1870 Prus. Kal. 4 pp., ir t. t.. Dabar tie skoliniai pamažu nyksta.

Pr. Skardžius.

Lateinische und griechische Reimformen.

f r a u s u s: Bei Plautus Asin. 286 lesen wir: m e t u o i n c o m m u n e n e q u a m f r a u d e m f r a u s u s s i t. Analog dazu Paul. Fest. p. 81 Lindsay: f r a u s u s e r i t, f r a u d e m c o m m i s e r i t. Es ist kaum anzunehmen, das jemals ein vollständiges Paradigma existiert hätte, von dem in der Folge nur Formen des Supinstammes übriggeblieben wären. Im Gegenteil, es wird überhaupt nur periphrastische Formen haben geben können. f r a u s u s stellt doch wohl nichts anderes dar als eine Nachbildung von a u s u s, obwohl an sich auch direkt *f r a u d-t o s>f r a u s u s angenommen werden könnte. Auf jeden Fall bliebe beachtenswert, dass f r a u s u s s u m und a u s u s s u m, abgesehen vom reimenden Anklang a u s- f r a u s-, miteinander die Aktionsart teilen und überdies klar semasiologische Berührung zeigen. Dass die durch die beiden Wörter ausgedrückten Bedeutungen leicht miteinander verknüpft werden konnten, zeigt, wie mir

scheint, eine Stelle wie folgende: Ciris 83 ausa quod est mulier numen fraudare deorum.

sortus: Nach dem Zeugnis des Festus (Paul. Fest. p. 381 Lindsay suregit et sortus pro surrexit et quasi possit fieri surrectus, frequenter posuit Livius) verwendete Livius Andronicus diese Form als Perfekt zu surgo. Neben die Erklärung Sommers (vgl. Handbuch d. lat. Laut-u. Formenlehre S. 604 f.) möchte ich nun die Vermutung stellen, sortus könne analog zu ortus von orior gebildet sein. Diese Vermutung wird mir wieder dadurch wahrscheinlicher gemacht, dass sortus die gleiche aktive Bedeutung hat wie ortus und dass auch hier, wie bei ausus/frausus ganz ähnliche Wortinhalte vorliegen.

ἄρυα: Diese Form (plur. neutr.) zitiert Hesych aus Heraclea Pontica in der Bedeutung „Nüsse". Darauf reimt die bekanntere Form κάρυον „Nuss".

μολοσσός: Dieses Wort reimt ganz deutlich zu dem geläufigeren, gleichbedeutenden κολοσσός. Vgl. Hephaestion Schol. B p. 133, 8 ff. Westphal, wo über den „molossischen" Versfuss gesprochen wird: ἢ διὰ τὸ μέγιστος εἶναι πάντων μολοσσός κέκληται. τοὺς γὰρ μηκίστους οἱ παλαιοὶ μολοσσοὺς ἐκάλουν.

Fr. Brender.

Dėl „Universitas lingvarum Litvaniae“ autoriaus.

Ši mažutė, 56 psl. knygutė yra pirmą kartą išspausdinta 1737 m. Vilniuje šiokia antrašte: „Universitas Lingvarum Litvaniae In Principali Ducatus Ejusdem Dialecto Grammaticis Legibus circumscripta et in obsequium Zelosorum Neo-Palaemonum ordinata Permissu Superiorum Anno Descriptione Universi Orbis 1737. Vilnae Typis Collegii Academici Soc: Jesu“. Tai yra pirmoji gramatika, kur mėginama skirti ir žymėti priegaidės. 1829 m. ją išleido Vilniuj Sim. Stanevičius šiaipjau neprastai, tik svarbiausio dalyko — akcento nėr stropiai žiūrėjęs: kaikuriuos akcentus jis yra išmetęs, pakeitęs arba pats pridėjęs. Visai sąžiningai tą gramatiką iš naujo yra išleidęs ir jai indeksą pridėjęs Jonas Rozwadowskis 1896 m. Krokuvoj; jos akcentologiją jis yra aprašęs Indogerm. Forschungen VII, 233—270 psl.

Kas šią gramatiką yra parašęs, niekas ligšiol negalėjo tikrai pasakyti. Pirmas, kiek abejojamas A. G. Krause mėgino ją priskirti Jonui Jaknavičiui; šią nuomonę palaiko ir V. Biržiška „Tautos ir Žodžio“ IV, 312 psl. Bet iš ko galime apie tai spręsti? Aiškių dokumentinių įrodymų neturime, todėl tenka apie tai spręst tuo tarpu aplinkiniu keliu. V. Biržiška l. c. pirma nusprendžia, kad J. Jaknavičius yra buvęs autorius „De publicatione Bullae Caenae Domini (Collectanea Constitutionum Synodalium... Anno Dei 1690, Caput XXI, 146—151 psl.) ir „Ewangelie polskie y litewskie tak niedzielnie jako y wszystkich świąt“ (žr. V. Biržiškos „Lietuvių bibliografija“ I, 35, 38, 43), ir jau paskum iš kalbos norėtų spręsti jį esant autorium ir „Universitas lingvarum Litvaniae“.

Pirmiausia tad kįla klausymas: jeigu mes neturime tiesioginių dokumentinių žinių, tai ką sako apie autorių pati kalba? Iš Universito kalbos matyti, kad jo autorius yra rašęs rytiečių pietiečių, ne rytų šiaurės bei vakarų augštaičių ir žemaičių tarme, plg. Rozwadowskį l. c. 235. Tai rodo kirčio atitraukimas nuo galūnės

į šaknį: nom. sg. k à ł b a 4, s ł û g a 4, d i ê n a 51, acc. pl. p ô n u s 5, t ù l ż i s 10, s ù n k u s 14, k à r t u s 14, s m à r k u s, p a d ô r u s, p ù y k u s, s à ł d u s 14, b û w u 27, t ĩ l u 32, g ì r d z i u 22, t r ù n k u, s è r g u, g r i ê b i u 25 ir kt. Palyginę šiuos žodžius su dabartine kalba, matome, kad kirtis čia visur atitraukiamas nuo trumpųjų galūninių skiemenų (su a, e, i, u) į ilguosius šaknies skiemenis (su o, ū, y, ą, ę, į ų arba ie, uo, au, ar, am...); atitrauktojo kirčio priegaidė visuomet esti cirkumfleksinė. Pav., subatėnai, kupiškėnai ir kt. išrašytuosius Universito žodžius šiaip taria: k a l̃ b a, s ũ d ž i a, s l ũ g a, d i ẽ n a, p õ n u s, t u l̃ ž i s, s u ñ k u s, k a r̃ t u s (acc. k á r t ų), s m a r̃ k u s, p u ĩ k u s, s a l̃ d u s, b ų̃ v u, t ỹ l i u, g i r̃ d ž i u, t r u ñ k u, s e r̃ g u, g r i ẽ b i u... (= vak. augšt. k a l b à, s ū d ž i à, s l ū g à, d i e n à, p o n ù s, t u l ž ì s, s u n k ù s, k a r t ù s, s m a r k ù s, p u i k ù s, s a l d ù s, b ų v ù, t y l i ù, g i r d ž i ù, t r u n k ù, s e r g ù, g r i e b i ù...); taigi; su Universito kirčiavimu jie čia visai sutinka. Ir dar daugiau: jie vienodai su Universito autorium kirčiuoja ir tuos žodžius, kurie šakninius balsius turi trumpus, t. y. jie tada neatitraukia galūninių kirčių į šaknį; pav.: š a k à, -õs, b a l à, acc. pl. v i s ù s vaĩkus ir t. t. Tuo būdu galime iš dabartinių tarmių jau apytikriai apibrėžti ir tokio kirčiavimo plotą, būtent — kirtį nuo galūnės į šaknį ima jau traukti viešintiškiai, šimoniečiai, kupiškėnai: jie sako r u ñ k a su r u ñ k u, a ũ s i s..., rokiškėnai, svėdasiškiai, anykštėnai... taria r u n k à, a u s ì s, ž ū s ì s...*). Pačiuose Rytuose kirčio vieta beveik visai sutinka su vakariečių augštaičių; pav., Rimšėje, Melagėnuose yra sakoma ž ū s ì s, t u l ž ì s, s u n k ù s, p o n ù s (dial. p·å n ù s), Tverečiuje — k a r t ù s, s a l d ù s, s ū d z i à, g i r d z i ù..., Linkmenyse — acc. pl. a k u l i o r ù s, n u p i r k s i ù, m o m à... Taip pat kirčio vieta neatitraukiama ir Pietuose, pav.. Lazdūnuose. Plg. K. Būgos Žod. LI.

Evangelijose irgi randame nemaža rytietybių. Pirmiausia tai rodo priešdėlio **až-, ažu-** vartojimas; a ż u r a u g i e 32; a ż u s i t r o s z k i n a 38, a ż ł a y s i u 97, a ż u d r a u d i n e j o 109, a ż v e r t o s duris 156. Šitą priešdėlį plačiai vartoja pietų rytų aug-

---

*) Kirtį atitraukia dar Ukmergės, Deltuvos, Bagaslaviškio, Giedraičių... apylinkėse.

štaičiai, būtent — kupiškėnai, šimoniečiai, skapiškėnai, dusetiškiai, rimšėnai, tverečėnai, linkmeniškiai, lazdūniečiai ir kt.; Rodūnios, Ukmergės, Subačiaus par. jo jau nebevartoja, — čia pažįsta tik **už-, užu-, užuo-** [1]).

Tose evangelijose yra ir kitokių rytiečių tarmės ypatybių: atajo 31, prieji 31, sułase 37, nułaiskis 42, apłayde 43, pakieły 45, pałays 56, essuntis 90, ażłaysiu 97, paskui mani 142, tawi 144, 152, buwo jemis 144, atsigriźis 152, sapni 154, pażini 171, żimćiugą 182 ir kt. Viena kita rytietybė pasitaiko ir Universite: nusigundaw 48, skindaw 49, unt 54...

Palyginę Universito ir Evangelijų kalbą, randame aiškių bendrybių. Dat. pl. Universite dažniausiai baigiasi galūne **-mis**, rečiau **-ms** ir **-mus**: tomis kałbômis vel tôms kałbôms 4, tiemus pônamus vet tiêms pônams 5, tiems akmenimis 8, mumis, iumis 16, jêmis, jômis, patiemis 17, kuriemis 18, dwiemis 19...; **-mis** yra sutinkamas ištisai ir Evangelijose: jemis 2, 4, 12 (ir jemus 12); jumis 3, 4, mumis 12, źmoniemis 11 (= żmôniemis Un. 11) arba wisiemus żmoniemus 10, wiejemis 29, siedintiemis 50... Taip pat: dat. sg. rukszti Ev. 32, Wieszpati 92, 132: seseriy Un. 9, ausij 10; loc. sg. śirdiy Ev. 23, naktiy 154; anoy wałandoy Ev. 28, ligumoy 193: tôy kałboy Un. 4; su manim Ev. 36, 81: manìm, tavìm Un. 18[2]); gen. sg. akmenio, wandenio Ev. 25: âkmenio Un. 8; sawimp Ev. 40, 53, manimp 83, 171: manimp,

---

[1]) 1572. metų priesaikoje, J. Gerullio Valstybiniame Karaliaučiaus archyve rastoje ir AfslPh. 40, 294/5 paskelbtoje, sutinkame taip pat priesagą aſcha-; vienoj vietoj priesagą aßu esu radęs ir Wilento Evangelijose bei Epistolose: aſchumuſchtas 28_5. Bet šiaipjau Maž. Lietuvos raštuose lig Kleino, o juo labiau vėliau, tos priesagos nėra pavykę daugiau rasti: matyti, XVII. ir XVIII. amž., kada šios Evangelijos buvo spausdinamos, ši priesaga yra buvusi charakteringa tik Rytų Pietų augštaičių tarmės ypatybė.

[2]) Evangelijose (ir Universite) mėgstama ypač trumpinti; plg. dar aklie regi (= aklieji) Ev. 4, raiszey ib...: gerã „geróji" Tverečius, Didźã Salà „Wielka Wieś" ib; regeĩ „regėjai" ib ir kt.

t a w i m p, s a w i m p Un. 16; p r i e ż o d z i o s e Ev. 32, 33: l e ż u w i o s e Un. 6, a k m e n i o s e 8; m a ń Ev. 36, 43, 55: m a ń Un. 16 (minkštą -ń čia taria rytiečiai ir dabar); asz e y ć i a Ev. 76, b u ć i a 170, 201: b û c z i a Un. 23, k a y s z c z i a 48; a p e Ev. 4, 12, 15: a p e Un. 54 (pietiniai dzūkai ir šiandien taria apė); i n g Ev. 10: i n g vel i Un. 54.

Dviskaitą pažįsta Universitas ir Evangelijos. Pats Universito autorius apie ją rašo: „Dualis tamen in verbis non adhibetur, in nominibus quoque raro, proinde hic solum de illo sit regula generalis" (3 psl.). Ir tikrai veiksmažodžių dviskaitos šis autorius visai nevartoja, — ją pažymi jis tik daiktavardžių: d u p o n u, d w i e m p o n a m, d w i d u o n i, d w i e m d u o n o m Un. 3. Visai taip pat yra dviskaita vartojama ir Evangelijose: d w i ż u w i 50, d u b r o l u 141; veiksmažodžių dviskaitos čia irgi nesutinkame.

Ilatyvą labai dažnai sutinkame Evangelijose: n a m o s n a 21, d u o b i e n 89, v i e n o n e l d ż i o n 97, a u s i s n a 109, k e l i n e s n a 215. Šitą linksnį, kad ir rečiau, pažįsta ir Universito autorius: „sed usitatius pro illo ponitur ordinarius cum praepositione ing. v. g. Baznicz i ą loco B a ż n i c z ą n do kościoła" (3 p.).

Evangelijų ir Universito rašybos yra beveik vienodos, būtent — garsinės: i s i p i l d i t u Ev. 33, d ź i a u k s m u 21, u ż d e n k t u s dayktus 33, a b d i n g e 44, a u k s z t o 44, p a w a r k s i t e 105, g r i s z t a 138, g i e y z d a m a s 176, n i e ż d a m a s 236, l u o p t i s 191; b a y k s z t u s Un. 14, a u k s z c z i a u s i a s 15, g r î s z t u, ł u s z t u 48, n u ś i g ą s z c z i a 48, s k i ę s z c z i a 49...

Nosiniai balsiai Universite vienur žymimi, kitur ne: acc. sg. k a l b ą 4, poną: acc. a u s i, gen. pl. p ô n u 5, krîżiu II; k a l b ą s, s z ą ł u 37: b u w i a s, b u w e 23. Daug kur visai rašoma lenkiškai: g i ę t i s 7, p ę k i 20, b r ę d u 35, g i ę s u 36, s z w ę c z i u 38, arba: n u s i g a n s t u 48, g i ę n d u 38. Beveik panašiai, kad ir nenuosaikiai, nosiniai yra žymimi ir Evangelijose: n u s i u n t e s, n u e j e 4, s u r i n k ę s 20, a t e j ę s 21, g i ę ć i u 22, s z w ę t a 70, i s z t ę s k 70, arba: i n d e j o, i s a k e 109, i n e j o 29, i n e i s 48, a t s i u n s i 81.

Dvibalsis **uo** kaitaliojamas su o: gen. sg. juo Ev. 193: jo 221; rankuosa 70 (plg. dzūkų akysa...): żodźiose 64, nuoriu 96: nubuosta Un. 49, nubostu ib.

Yra šiek tiek ir skirtumų: Evangelijose yra esmi 36, 170 (ir esmiu 232, 234), eymi 75, duomi 83, o Universite terašoma esmu 22, einu vel eymu 31, duodu (duomu eodem modo) 44. Universito yra êsate 22, o Evangelijų este 59, ir kt. Tačiau šitų skirtumų palyginti yra visai nedaug, — daugiau yra bendrybių.

Pagaliau Evangelijose sutinkame ir didey 104, żodey 177, medis 102, jautis 120... Tokie žodžiai gali būti kilę iš žemaičių tarmės.

Iš visa pasakyta aiškėja, kad Evangelijų ir Universito kalba yra rytiečių pietiečių išlyginta koinė: tai rodo kirčio atitraukimas, morfologinės lytys ir kaikurios kalbos dalys, taip pat žodynas. Šita koine (bendrinė kalba), kurios žymių jau randame XVI. amžiuj (pav., 1598 m. M. Petkevičiaus Katekizme) prieštaraute neprieštarauja V. Biržiškos spėjimui, — tik tiek tepasako, kad jų autorius galėjo būti kilęs iš Vilniaus krašto ir, kaip dvasininkas, buvojęs kur kitur (pav., Žemaičiuose; plg. didey, żodey...).

Pr. Skardžius.

Aus A. Bezzenbergers Nachlass.

Die nachstehend abgedruckte Sammlung preussisch-litauischer Wörter aus dem Nachlass des 1922 verstorbenen Königsberger Professors Adalbert Bezzenberger befindet sich im Privatbesitze von Prof. Dr. G. Gerullis in Leipzig, der die Handschriften in zuvorkommender Weise unserer Zeitschrift zum Abdruck zur Verfügung gestellt und dadurch das wertvolle Material einem weitern Interessentenkreise zugänglich gemacht hat. Es sei ihm dafür an dieser Stelle der aufrichtigste Dank ausgesprochen.

Der Stoff dieser Wörtersammlung verteilt sich auf 27 grosse Blätter und fünf kleinere Zettel. Auf den Blättern ist er alphabetisch angeordnet, während die Zettel ein nach sachlichen Gesichtspunkten zusammengestelltes Material aufweisen.

Die einzelnen Aufzeichnungen sind auf schmale Papierstreifchen gemacht, die dann in der erwähnten Ordnung auf grosse Blätter (der Länge nach halbierte Doktordiplome der Königsberger Universität) aufgeklebt worden sind. Von den Blättern IV, V und XV ist der unbenutzt gebliebene untere Teil weggeschnitten. Von gleichem Papier wie die Blätter sind auch die fünf nicht aufgeklebten Zettel.

Die Schrift ist fast durchwegs die von Frau Geheimrat Bezzenberger, zum weitaus kleineren Teile die von Bezzenberger selbst. Wo dies aber der Fall ist, wird im Abdruck durch ein hinter der Nummer stehendes * darauf hingewiesen. Kleinere Bemerkungen und Korrekturen, die Bezzenbergers Feder erkennen lassen, finden in den Anmerkungen diesbezügliche Erwähnung.

Die Blätter sind mit arabischen Ziffern von 1 bis 27 nummeriert. Im vorliegenden Abdruck sind auch den einzelnen Aufzeichnungen Nummern beigegeben. Die Zettel tragen keinerlei Bezeichnungen. Aus praktischen Gründen erhalten sie hier die Benennungen A, B, C, D, E. Auf Zettel A sind die Vokabeln bereits im Original nummeriert.

Der Abdruck hält sich in jeder Hinsicht genau an das Original. Auch die in der Handschrift vorgenommenen Korrekturen finden in den Anmerkungen ihre kurze Beschreibung. Die teilweise veraltete Orthographie der Handschrift ist ebenfalls beibehalten. Nur in ganz vereinzelten Fällen ist etwa ein sinnstörender Fehler verbessert oder ein unentbehrliches Interpunktionszeichen gesetzt, was aber jeweils in den Anmerkungen vermerkt wird.

I. Blatt.

1. *abraíszkiszis mazgs* Weberknoten (einen solchen kann ein Jude nicht aufmachen, weil Christi Stricke so gebunden waren).
2. *ąbrózds* Bild
3. *áczu* (kleine Kinder) = *dėeku*
4. *alsóti* keuchen
5. *alúpka* Bleistift.
6. *ano àkis apvìĩk* seine Augen beziehen sich mit einer Haut, er bekommt den Star.
7. *àpei* (= *aplink) tas vèrsmes norẽeje aplénkt.*
8. *apĩóks* Kälbergarten
9. *apmànczuks* Bauernsänger, auch ein solcher, der die Aufmerksamkeit durch Kunststücke ablenkt *(apmono),* um zu stehlen oder andere stehlen zu lassen.
10. *apipýryti* verschlagen, 3. praet. *apipýrėje*
11.* *apsisznèrbżdusi* Bezeichnung eines Frauenzimmers, das auf dem Fussboden Stroh, Speisereste etc. herumliegen lässt; *kodėĩ tu teip apsisznerbżdéi.*
12. *kodėĩ tu teip apsisznèrgżdęs* zu einem Handwerker, der sein Handwerkszeug, Spähne etc. auf dem Fussboden herumliegen lässt. inf. *apsisznèrksztis.*
13. *àpvalos gàlvos = aúksztai mokýtas*
14. *apvirbăti* mit Strauchwerk bedecken
15. gen. *àrklun*
16. *arklýs mèt dantis* das Pferd wechselt die Zähne
17. *asz neczẽdiju* mir schmeckt (das m. das Essen) nicht.

II. Blatt.

1. *ászrus* u. *ásztrus* scharf
2. *asz ton czẽdiju* ich mag das (essen)
3. *átklanis* Name des Vorhofes der Hölle
4. *atlýszt, atlýžą* praet. wieder freundlich, gut werden: *Kurs veíkie supýkst — tas veíkie atlýszt.*
5. *àtspindoulis* Wiederschein
6. *attákt, attakaú* praet. zu sehen anfangen
7. *àtvėju àtvėjeis* umschichtig adv.
8. *auksztynèlkai* auf dem Rücken, umgedreht, -gekehrt.

III. Blatt.

1. *bàla* Morast
2. *bartìszus* Hellebarde
3. *basótis,* plur. *basóte* Vielfrass
4. *bažnìncze* Kirche; die *Gùda* sagen nach ihm *bažnintéf*
5. *bernadýniszkes mazgo* e. bestimmter Knoten, (gemacht wie am Strick der Bernhardiner)
6. *beržu róple* die unten am Stamm befindliche Rinde der Birke, so weit sie nicht mehr weiss ist.
7. *bèržu róplys* Maser der Birke
8. *bléndis* die Saalweide
9. *bléndis,* plur. *bléndis* Saalweide
10. *blìzgis bèržu* oder *pùszu* die Rindenfädchen, welche an Birke u. Fichte hängen.
11. *blógas* etwa Leid, Frevel (*níka blógą nedare*)
12. *blústi,* praet. *pablúdau* blödsinnig werden
13. *bőkszts, bőn'e* Turm, poln. *vieža*
14. *bráitis* sich im Scherz prügeln
15. *brazdẽti* trampeln
16. *bríka* leichter Wagen zum spazierenfahren

IV. Blatt.

1. *brúklis* Knotenstock
2. *bugnú* gen. plur. Caro
3. *bùile vakarýkszte* gestern gekochte Kartoffeln
4. *bulaús* Scepter

5. *bùlverks* Vorwerk
6. *burlòks* Russe
7. *bùrsus* Tasche, welche der Geistliche, wenn er zu Kranken geht, trägt mit Monstranz u. s. w.

V. Blatt.

1. *czauksznăti* schmatzen (vom Schwein)
2. *czìrvu* coeur (nom. pl. *czìrva*)
3. *czẽ^e^stas* Zeit
4. *czézgatis* und *ózgatis* = *ònta*; aus der Unterhaltung geht hervor, dass darin poln: *zgàda* steckt: *tą zgada* da ist der Verlust etc.; die Wörter werden nur bei verlorenen oder vermissten Gegenständen gebraucht.
5. *czuknăt* (grosse Schweine) locken (mit dem Ruf *czúka, czúka*)
6. *czuksznăt* (kleine Schweine) locken (mit dem Ruf *czūksz, czūksz* und schmatzen geschieht dies).
7. *czydèrstva* Spott

VI. Blatt.

1. *dâti*, aor. *-dejaú*, fut. *déisu* finden
2. *demin̂ncze* Euter-, Brustfellentzündung
3. *dok man krùszt* = d. m. *žaísti*
4. *drăsus* dreist
5. *dróczus* Brettschneider
6. *dróatis* Drath (*téva* dünner, *drúkta* dicker Drath)
7. *dvàse* Athem, Athemzug
8. *dvejau* beide — *vèdu* wir beide
9. *èbets* Ordenskleid eines Mönches.
10. *éik sau szàlin* oder *lauk* — mach dass du fix fortkommst.
11. *elmýderis* Lärm, Skandal
12. *ẽines* Gabeldeichsel
13. *èšiĩs* Esel, *esilýcze* Eselin
14. *èśtau* ihr seid
15. *ẽvelis* der zwischen je zwei Felgen eingefügte Nagel
16. *èžeras apìàk* der Teich ist verkrautet, es hat sich eine grüne Schicht auf ihm gebildet (Anfang der Torfbildung), *apìàkti* „erblinden“

VII. Blatt.

1. *gabal̃èlis* = *szmotèlis* (nicht *gabalèlis* Papier, weil dies ganz dünn ist).
2. *galàbyt, nu-galàbyt* = *gìla padarýt* umbringen
3. *gal̃vìnis* - Königin.
4. *gazata* Zeitung
5. *gárde* Sg. Wagenleiter
6. *gárdes* der Rahmen um einen Schlitten oder Wagen, die ihn umgebenden Leitern.
7. *gaspàde* Logis
8. *gel̃svi pl̃aúka* blonde Haare
9. *gerónksztis* Backenzahn
10. *gìlu* (nom. *gìlęs*) Treff
11. *gìrę taisýt* ein gew. Getränk aus Birkenwasser, das in Gährung versetzt wird.
12. *gṓᵘdžot* beruhigen (ein Kind)
13. *gṓᵘdyti* begütigen?
14. *grãba* Eingeweide d. Thieres.
15. *gràczus* = *su sziksznèle kurs gràje* wer „Riemchenstecken", wer Kümmelblättchen spielt, mit 2 Ringen u. 1 Erbse spielt
16. *gréblà-gråsztis* Harkenbohrer

VIII. Blatt.

1. *grẽžuvoràts* Name eines Sternbildes (7 Sterne umfassend)
2. *grobstéklis* Hausdieb
3. *gróbstinẽti, gróbsti* — stiebitzen (Sachen von kleinem Wert.)
4. *grústuvys*, pl. *-e* Mörser
5. *gùiris, guirèlis* e. Fisch, vermutlich Gründling.
6. *gurgždẽti* knarren (l. Holz, das auf e. Wagen gefahren wird und aneinander schlägt.)
7. *bràzd* knittert
8. *gìrgžd* knarrt (ungeschmierte Tür, Räder)
9. *czìrszk* knirscht (gefrorener Schnee)
10. *gýre* bankett
11. *įkures* pl. = *įkurtuves* Richtschmaus bei Ness.

12. *ſkyrus*, fem. *ſkyri* unzufrieden
13. *ìltis* Augenzähne
14. *ſmanìngas* mittelmässig
15. *iszkĺamóczyt* erklären
16. inf. *iszmanìnt* ersinnen
17. *iszstikavőti* ein Rätsel raten
18. *iszvàlnintas* pl. fem. befreit

IX. Blatt.

1. *jaúka* sg. f. Lockspeise
2. *jaúkura* plur. Brennholz für die *Jauja*
3. *jẽste*, *jẽ*[e]*d* fressen
4. *jẽszko* Feinschmecker
5. *jùpas* Talar der Geistlichen
6. *kabavőt* anrühren, so dass man es von der Stelle bewegt.
7. *ko*[u] *kabinẽjes kāp barsùks ſ kárves tészmini* (wenn einer sieht, wie ein anderer... Mädchen begreift)
8. *kåjìnis* — Bube (im Kartenspiel)
9. *kàles mazgs* Hundsknote, e. bestimmt gemachter Knoten, der sich aufziehen lässt.
10. *kalúze* oder *nevàle* Gefängniss.
11. *kamisãrus* Bevollmächtigter
12. *kanàpka* Canapée
13. *kapalìszes* oder *brýlus* Hut (wie der meinige)
14. *kāp svẽtemu svetemaúsis* S.
15. *karálus* König im Kartenspiel
16. *karíete* Wagen mit Fenstern, *cf. brìka*
17. *karúna* (*praskùsta*) Tonsur
18. *kartőžniks* falscher Spieler (mit Karten).

X. Blatt.

1. *karve jaúte når* die Kuh verlangt nach dem Bullen
2. *katnãt kātę* (mit *kàt* ·/.)
3. *kas pàszvét* was ist Trumpf?
4. *kaszőĺka* Kleid vornehmer Frauen
5. *kàzels* ein Giebelbalken; gen. plur. *kàzelūn*

6. *kẽpis* ein Kuchen von Mehl mit Buchweizengrütze gefüllt.
7. *kepùres palaik* (u. ähnl. c. gen.) schlecht gewordener Hut.
8. *kerstùves* Schweineschlachten, Wurstessen.
9.* *kẽs* Garn
10. *kẽsus*, plur. *kẽesa* kleiner Ameisenhaufe auf Feldern u. Wiesen.
11. *kìmynu tyrs* Moosbruch
12. *kipàle* grosser Milcheimer
13. *kipèle* kleiner Milcheimer
14. *kiszène* Tasche
15. *kiszenkavàvis vàgis* Taschendieb.
16. *klègesis* Schreien vom Vogel
17. *klegẽti* schreien, rufen vom Vogel

XI. Blatt.

1. *klegètka* die Klapper (wie sie am Charfreitag gebraucht wird)
2. *klèmka* Türklinke
3. *klestãrus, klastórus* terminirender Bettelmönch.
4. *kliszóti* sehr auswärts gehen.
5. *klósztårus* Kloster
6.* *knìngu vìrsza* die Buchdeckel
7. *kõn* was? ntr.
8. *kõtãsus* Troddeln, plur. fem.
9. *kómpininks* = *ýnumis*
10. *konkùla* plur. Klösse (mit den Fingern gemacht)
11. *koplycze* = *màža bažnìncze*
12. *kozìlnincz'* Kanzel
13. *kou geraúsei* so gut wie möglich
14. *krãczus* kleiner Dieb
15. *kráse* Stuhl
16. *kraús užgùl* er hat Alpdrücken.
17. *krèmtu* ich nage
18. *krèvakis* schielend

XII. Blatt.

1. *krýszma* 10 im Kartenspiel
2. *kryžaúts séksnis* die Länge vom Fuss bis zur Spitze der emporgereckten Hand.
3. *krýžu krýžes* kreuz und quer durcheinander.
4. *krovaínis* žem. *kruvìnis* Laukt. Brot aus Blut u. Mehl.
5. *kruszéklis, sùnarei, kùlis* Namen des männlichen Gliedes (auch als Schimpfwörter; z. B. *szùnes kújis*)
6. *kukczùks* Küchenjunge
7. *kùltés'* spielen (von Kindern)
8. *kùlu* die Hoden (Sg. *kùlis*)
9. *kùmszte* Schmierpinsel.
10. *kùmže* Chorhemd der Geistl.
11. *kunkórežis* Tannen-, Fichtenzapfen; sg. m.
12. *kùsti*, 2 präs. *kùsti*, zittern; *asz kustĕ́jau* ich zitterte
13. *kusznãt kumelę* (mit kùsz, kusz)
14. *kvàrkles* Falten, die durch schlechte Arbeit sich an einem Kleidungsstück zeigen.
15. *kýrus* Sargdecke (übergelegt).
16. *kyszlóti*

XIII. Blatt.

1. *làpu* pique
2. *l̃aúmes pápo*
3. *laúžus* ein Haufen durcheinander geworfenes Holz
4. *l̃àž'* Flintenschaft
5. *leczýne* Maske
6. *ledèrga* Schlange (Frauenzimmer)
7. *lĕ́ke: czùkara lĕ́ke* die Giebelverzierungen (Pferde- Vögel- Koepfe etc.)
8. *lènktine* bez. einer gew. Mützenform.
9. *léus, láus* Löwe, gen. *lèva*.
10. *l̃ód-grosztis* Lattenbohrer.
11. *l̃okómczus* Habsüchtiger
12. *l̃ùde* žem. Schlitten (wie ein Backtrog).
13. *lúnas* žem. *lúgnas* Laukstyn Sumpf
14. *lùnka* Lindenbast

15. *mągnasas* Thermometer, Barometer.
16. *maíszus* Sack
17. *majàks* ein Holzgerüst, als Wachturm benutzt.
18. *maklãrus* = *sòkczus.*

XIV. Blatt.

1. *man bùmbura ir iszmuszus ant bùrna* ich habe Ausschlag am Munde S
2. *màno szìrdis ne pryjèm*
3. *màsztitelys* fem. *-ė* ganz klein
4. *matýdamis* nom. plur. msc. sehend
5. *maúkna* abgeschälte Rinde (dagegen *žẽve* am Baum)
6. *medis ir paspìlgęs* ist im Schatten gewachsen S.
7. *mèszke* Rammbär
8. *metúgi* sg. fem., plur. *mètuges*, der jährliche Trieb einer Conifere
9. *mĩsžtuvẽ* Milchtonne, (in welche die Milchkübel im Stall geschüttet werden)
10. *mìnksztus vìdurus turėt* Durchfall haben
11. *mìžasis lėzuvèlis nukrýmt*, — prät. *nukrìt*, alte Weiber haben es (wenn einer nicht sprechen kann)
12. *Moižeszaus làzda* Name eines Sternbildes
13. *mudavṓti* versuchen
14. *mùsyt* vielleicht
15. *mùszimõs*, *èlgimõs* nom. activ. u. med.
16. *nàgines* = *rèsgines*
17. *nàgut* möglicherweise
18. *naumẽestninks* Inspector

XV. Blatt.

1. *nespẽre* nicht schnell, adv.
2. *norẽti kāp smàks* sehr gern wollen oder sehr gierig sein
3. *nugraistýt*, 1. praes. *-taú*, abschmanden (*pẽne*)
4. *nusidóse kaip nusidève, tup ir nusidṓs* S.
5. *nuráge* Eggschleife S.
6. *ṓla* fayence, Porzellan.
7. *ont vṓrõ* schwebt der Vogel (nicht *í vorę*)

8. *õntpìlti* auffüllen
9. *ònt arklès* auf den Pferden, *õnt arklún* auf die Pferde
10. *ont žèmen* auf die Erde (wohin?) daneben *ònt žèmes*
11.* *pabúkles* Pl. Hebezeug
12. *pagrēbusys* nom. sg. fem.
13. *pagrùžint* zurückkehren machen
14.* *pagūdìnt* gewöhnen
15. *pajìmsma* klingt zuweilen wie *pajìngsma* „wir werden nehmen"
16. *pakinbarà* Backenbart
17. *pakirēti* c. acc. belästigen
18. *pakýbus ant kártuv^iems* hängend auf dem Galgen

XVI. Blatt.

1. *pal̃aksztóts kulis* Glimmer
2. *palistrèntai* Studenten (im Reim *studéntai*)
3. *palaídine* Kleid für schwangere Damen
4. *palaúk tav užnìks bëzòka* Sh.
5. *pàlekys* oder *kóezerys* Mützenschild.
6. *palevóne* = *medžókle* Jagd
7. *pàmaczus* Hilfe n. Sg. m.
8. *pàmazgas* Aufwaschwasser
9. *pànkapyne* Rührei S.
10. *pàplovas* Aufwaschwasser
11. *paporèckis* Struwelpeter
12. *pàpuže* Packet, Packen.
13. *párdètinis* Vorgesetzter, Aufseher.
14. *párkasus* plur. *-su* ein künstlicher Graben.
15. *párspèti* c. dat. abraten
16. *pasegàlst* es tut mir leid (um etwas)
17. *pastaúka* Steg an Geige und Guitarre.
18. *pastaunìnks* Rossgarten
19. *pàstijol̃k* Sahne
20. *pastijòl̃ka* süsser Schmand.

XVII. Blatt.

1. *pastùrgalis* Hinterteil, beim Menschen Unterkörper
2. *pasuntìnis vaìkas* Laufbursch

3. *paszăti* pflücken
4. *pàtārle* ein ganz überflüssiges, bisweilen auch unsinniges Wort, das jemand im Überfluss anzuwenden pflegt.
5. *patrupýti* zerkrümeln (Brod in den Fingern)
6. *paúksztu kèlis* Milchstrasse
7. *pažýst* er weiss
8. *peíningis* Pfennig
9. *pèla* gen. *pèlūn* Spreu
10. *pěpis, tu pěpe* Schimpfw., einer der sich unordentlich trägt.
11. *perszmuke* Absatz in der Schrift. S
12. *pěvą nuskìnti* das Strauchwerk auf einer Wiese abhauen.
13. *pìrmgalis* Vorderteil, beim Menschen Vorderkörper
14. *pìrsztes yr atsiczérpetojis* der Finger hat Nietnägel
15. *pýra* Brett
16. *pyrándkas* Gardinen
17.* *plaskànē* Pl. männlicher Hanf
18. *plaukus suszaúszos* oder *susiszaúszu* ich fahre mir durch die Haare.
19. *plěnys* nicht zerfallene Asche (z. B. von einer Cigarre, zerdrückt: *pèlenai)*
20.* *plùskas* Haarzotten, lange Haare
21. *pólobis* Halbverdeckwagen

XVIII. Blatt.

1. *pómeninks* Grabdenkmal (meist Kreuz mit Namen und frommem Spruch)
2. *pra-bìlti* anfangen zu sprechen
3. *prý-kerkti*, aor. *-kergiau* = *pryrìszti*
4. *pryszakinė dàntis* Vorderzähne
5. *prýszingaut* widersprechen
6. *prýžodis* Sprichwort
7. *próesus,* pl. *-a* Plätteisen
8. *próto dantis* Weisheitszähne
9. *pupura* kleine Pickelchen (z. B. bei Gänsehaut) S
10.* *purèntis* puddeln i. Sande (von Hühnern, Tauben).

11. *ragaíszis* f. *karaíszis*
12. *ragèles* pl. Handschlitten
13. *ráges* ein leichter Schlitten (*ant stêpinu!* gebaut, ohne *gárdes*, von e. Pferd gezogen); ist ein solcher Schlitten *ant kúlinu dirbts*, so heisst er *szlèdêles*, plur.
14. *ràgova* Einschnitt im Ufer eines Flusses, verursacht durch einen einmündenden Bach.
15. *ragùĩte kepure* Mütze mit 4 Ecken.
16. *ragùtis* der kleine Endholzschlitten (*szunùks*)
17. *rankà nutirpot* M. Sz.
18. *ràsit* vielleicht
19. *ràta* pl. Arbeitswagen
20. *ratavóti* retten

XIX. Blatt.

1. *ràtpėdis* Speiche
2. *ràts* auch „der Hof um den Mond".
3. *rattúntka* Rettung
4. *raùs* pl. *ràva* ein ausgewaschener, ausgeregneter Graben.
5. *razvalìnes*, plur. grosser Spazierschlitten, an dem die Kufen hochgeführt und auswärts gebogen sind.
6. *reikaĩaúti* fordern, *nū* c. Gen. von jemand
7. *rýks*, *stìmberys*, *býbis*, *myžéklis*, *szvâncao*, *kújis*, *pistóᵉs*, *paúts*, *bóᵃlis*, *várna*
8. *rogàžis*, plur. *-že* Sack von Lindenbast
9. *rondóts* kerbig, mit Knoten
10. *rónkes usztìrp* die Hände schlafen ein (ebenso S.)
11. *róns* Schneideblock (ein dickes, zum Bretterschneiden geeignetes Stück Holz)
12. *rósta* das Füllholz beim *į szolus budavóte*
13. *róstas* Balken
14. *Salòntum bažnýnke* Kirche von Salǒnta (plur.)
15. *saulĕkaitis* Sonnenhitze
16. *scìrszonu kùrys* Wespennest
17. *sèkretnai* heimlich
18. *séksnis* Klafter (von einer Fingerspitze zur andern)
19. *sùnkes dĕnos* die letzten Tage der Schwangerschaft.

20. *skànéda* Feinschmecker S.
21. *skăstu* ich versinke

XX. Blatt.

1.* *sklăstis szaunamasis* Riegel, *skl. sùkamasis* z. zudrehen.
2. *skréte* Schooss der Frauen (an Kleidern)
3. *skruzdyns* grosser Waldameisenhaufe
4. *skùjys,* sg. Nadel des Nadelholzes.
5. *skutines* Schulterlitze, welche bestickt wird am Hemde S.
6. *slàstis* gen. *tis* Zorn, Wut
7. *slàstyninks* wütiger Mensch
8. *slàstytės* wütend
9. *smetóns* saurer Schmand
10. *smìlis* Zeigefinger
11. *smùrgelis* Rotz (der Menschen)
12. *sólu kamps* die Ecke des Zimmers, in der d. beiden Bänke zusammentreffen.
13. *spěczne* schnell (auch *spíeczne*), sofort
14. *sprýndys* Spanne
15. *spùsks* Drücker an der Flinte
16. *stabulìnis grásztis* Nabenbohrer
17. *staíbus* Wade
18. *staipis* Kniebeuge
19. *stáktes dùru, lòngu* Tür-, Fenstergerüst, = rahmen.
20. *stániks, ari-* plur., Frauenweste
21. *stapènte* einen hungern lassen; fut. *stapýsu* z. *pastìmp.*
22. *stikeneti* raten (dauernd) S
23. *stintèl* (kleine Kinder) *stìnta* (Erwachsene).
24. *stypsóti* müssig stehen, Maulaffen feil halten.

XXI. Blatt.

1. *stóncije* Zimmer (in Herrenhäusern).
2. *straíne* fein, zierlich
3. *straínus* = an Kleidern, *padórus* an Gesicht fein, hübsch elegant
4. *stráju* (fast wie *straiu* gespr.) *paródyti* rennomiren
5. *strikts* Luder

6. *strùbas* abgestumpft (z. B. das nicht spitze Ende der Cigarre); *strùba pèile* ein Messer, das von Haus aus keine Spitze hat.

7. *sudzùvęs kap kèmpin* = *sudž. kāp -Giltin*

8. *sukárszlots suvárszlots kérte pastatýts*: = *barabáns* (*-eit kèlu baúbdams*).

9.* *sukŏsnṓti* beissen

10. *sùkvelnus* Händelmacher, Rechtsverdreher

11. *súlę į ádatą vèrti* einfädeln

12. *sùnkala* Molken

13. *suptáno* Soutane der Geistlichen

14. *súre grā̊ᵃbis* Lab (Kälbermagen)

15. *surèlus let* Käse bereiten (in Formen giessen)

16. *surukszĨóti* verkrumpeln

17. *su sávo tṓms rṓnkoms* mit seinen Händen

18. *sutvèrtos*, gen. *-tojaus* Schöpfer

19. *svẽsta sùkt; svìsta mùszt* Butter bez. im Dreh-, im Stossbutterfass bereiten.

20. *szálbérka* Männerweste

21. *szàltinots grùnts* quelliger Grund

22. *szẽczka, szẽka* Strohhecksel (wie es scheint gen. sg. partit.)

XXII. Blatt.

1. *szérdis* das Kernholz des Baumes; dagegen *szirdìs* das Herz

2.* *szeszṓᵘlėᵉtis* Schatten eines Menschen, eines Tieres etc.

3. *széczkàrn* Häckselmaschine

4. *szìros* Grauschimmel

5. *szlajèles* = *važes*, nur dass die Kufen über die Höhe des Fussbrettes des Schlittens nicht hinausreichen; *trèjęs szlajèles, pènkeres* etc.

6. *szlèbe* Bezeichnung eines einfachen Frauenkleides von im Haus gemachtem Stoff (Gegensatz *pirktinẽ szleb* = *kaszṓĨka*); *szlebèle* ein entsprechendes Kinderkleidchen.

7. *szĨṓntka* plur. Glieder

8. *szlúbs* Sg. Hochzeit
9. *szòla, szùla* die Ständer beim *į szolus budavóte*
10. *szómi* instr. Sg. mit einem Hunde
11. *szpyekìnis* Speichenbohrer
12. *szpógs* Staar.
13. *sztàbos nàktis* lange Nacht der Juden.
14. *sztóuls* Stola d. Geistl.
15. *szùlérus* einer, der anderen Schabernack spielt.
16. *į szùlus budavóti* in Ständern mit Füllholz bauen.
17. *szùrsze=szlèbe*
18. *szventãres* 1) Platz um die Kirche 2) Totenhof
19. *szvẽtaĩas* plur. die Trümpfe
20. *tablìnis* Balkenbohrer
21. *tàde tàde* ja ja; so so; *jau atmįs, at, mįs*; *jau iszpildys.*
22.* *Talije* Italien

XXIII. Blatt.

1. *tàlžyt* schlagen *par aúsis, su mèduku*
2. *tampýksztis* Spottwort S.
3. *tàpalis* Pappel
4. *tàrgavot* feil halten, verkaufen
5. *tarpéjis* der in der Mitte
6. *tázgatis* da, dort! *tázgatis, ar nàmata* da (ist es) siehst du es nicht? ebenso:
7. *tejúns* Unter- Inspector
8. *teraútės* praes. *-ju* forschen
9. *tèrloti* schimpfen
10. *tipsóti* lange faul liegen, herumrekeln
11. *Týkoti*, Aor. *týkojau* lauern
12. *týras* sg. Torfbruch
13. *tóczka* Schiebkarren
14. *tóra* pl. Zaunrücken, -riegel (die langen Querstangen der Zäune)
15. *tósyt* ziehen, auch melken (im Spass)
16. *tpruknãk vérszį* ruf d. Kalb (mit *tpruk*)
17. *trýda* Diarrhöe; *patrýdau* ich bekam D.
18. *trýpti* trippeln

19. *trúnks* Getränk
20. *turéczo, noríczo* 1. optat., auch *pasakýczu*

XXIV. Blatt.

1. *turgaúns mìests* Ort, in dem Markt gehalten wird.
2. *turpỳne* Torfmoor
3. *túzus* Ass
4. *tvàrts* dim. *tvartàlis* Abteilung im Stall
5. *unt kartúm isztraúkt, iszmèst* Karten werfen, schlagen, legen.
6. *uóĩotis* oder *óªĩotis* durch necken stören, albern.
7. *uóstie* Hostie
8. *upárts uparóczus* heftiger Mensch
9. *urýeds* Administrator
10. *usz bl̊äªkszti* vorschnüren (v. Zimmermann)
11. *uszgráïte* im Spiel gewinnen
12. *úszlⁱe* Sausen (des Windes)
13.* *uszpḗszti* vorzeichnen (v. Zimmermann)
14. *usz tón* dafür (neutr.)
15. *ùsztrinẹs* Schmeer
16. *ùžėdis* tragbare Futterraufe
17. *užùĩksme* schattiger Platz
18. *vagióžus* ein Dieb von Gegenständen von 5 Sgr. bis zum Taler (darunter *króczus*, darüber *vàgis*).
19. *vàgiczna strėlóti* wilddieben
20. *vàgis* grosser Dieb (über 5 Sgr.)
21. *váiszinti* gut (mit Speisen) bewirten

XXV. Blatt.

1. *vakàrtis* Proviant
2. *válstus* oder *válsczus* Bezirk von mehreren Dörfern.
3. *våmsó kãp Plótra vàmbra* — er glotzt dämlich
4. *vàndenṡ grýbs* Süsswasserkoralle
5. *vàrlakaúszis* „Malerschnecke" wird von einigen gesagt, ist aber nicht gut.
6. *vàrle zu* den *vábaĩa* gerechnet
7. *vása* Gefäss mit 2 Henkeln (*su dvìm ăsėm*)

8. *į vásaras saulẽlidį* nach Westen
9. *į vásaras saulẽtekį* (nom. *saulẽtekis*) scharf nach Osten
= *į vásaras rýtą* (sagt auch *į žẽmos rýtus ali)*
10. *vasṓninks* Blumentopf
11. *vazaúne* Wagenschuppen, Remise
12. *vàžes* Spazierschlitten f. 1. Pferd, an dem die Kufen hoch geführt und nach innen gebogen sind.
13. *vèbrus* Biber
14.* *vėjúns* ein Fisch (scheint Neunauge zu sein); entgegengesetzt *màžas vėjúns* wohl Querder.
15. *vėngùngis, -ge* unverheiratet, ledig.
16. *vidèlszus* Gabel
17. *vìezda* Keule (v. Faulbaum)
18. *vil̃kūn* gen. plur. Wölfe; *virbun* gen. plur. Ruten.
19. *výlęs* Falten in der Hand

XXVI. Blatt.

1. *vynkl̃us* geschickt, anstellig
2. *vìskōn* acc. sg. ntr. alles
3. *vojaúninka* die Truppen
4. *vojaúninks* General
5. *vūgàdninks, kurs sàvį vūjàdė, kurs vūgàdes*
6.* *wèrstuwė* die bewegliche *palýcze* der *stagùte*
7. *wṓžauti* mürrisch, unzufrieden sein
8. *wṓžoti* schätzen
9. *ýdę* Fehler
10. *yvaírus* seltsam
11. *žanṓts* verheiratet
12. *žarga:* zu einem Faullenzer, der mit gespreizten Beinen steht: *nęstovẽk kāp merga kérte į žárgą.*
13. *žãsis pèras* die Gänse richten sich im Wasser empor, schlagen mit den Flügeln, fahren mit dem Kopf durchs Wasser.
14. *zavìzdrols zbitkęnins* Eulenspiegel (entspr. Geschichten, z. B. vom Esel, der lesen lernt).
15. *zbìtkas* sg. m. Mutwille, Unfug, dummer Streich.
16. *zbìtkeninks, zbitkṓrus* ein mutwilliger Mensch, der durch seinen Mutwillen andern auch Schaden zufügt.

17. *zbìtkyti, -yju* Unfug treiben
18.* *zédluš* Schemel

XXVII. Blatt.

1. *zèręs* bald (etwas später als *veíkil;* dies etwa in 2, 3 Minuten, jenes in 4, 5 Minuten
2. *žèkstaibis,* sg., ein Strumpf ohne Füssling, wie ihn die Frauen im Sommer tragen.
3. *žèkryszes,* sg., Strumpfband
4. *žìda* Lanze
5. *zýksztins* Fischreuse
6. *žóᵃgris* Knittelzaun
7. *žùliks* ein Taschen- oder Zimmerdieb oder ein solcher, der Gelegenheit und Stoff zu stehlen ausspionirt und andere stehlen lässt.
8. *žúre* = Kissel
9. *žurkavónę* bestochenes (Knopf-) loch
10. *zvanìnis* Felgenbohrer
11. *zvàns* Felge
12. *žvýrs* = *žvizdra*

Zettel A.

1) *pùip-pùip-pùip* (Interjektion d. schlagens)
2) *pats patę.*
3) *vỳrs sù pàt, výrs sù pàt*
[vỳrs, pate, ir vaiks]
4) *[keture usz-kisz kepure]*
vỳrs pàte ìr duktē̃
5) *pènke susilénke*
[kertu batupis]
6) *szìkęs susitèpes*
[szesze susepesze]
[ka gausem, ta gausem]
7) *lènta nutaszỳta, kèrtē pastatýť*

Zettel B.

1. *plýszė*
2. *knẽpė*
3. *pýza, pýzyt*
4. *mýžyne*
5. *mẽže*

(1.–5.: weibl. Glied)

6. *peczóngi*
7. *spélte*
8. *pìnda*
9. *to^{a}szẽne* (soll eigentl. eine Raute
10. *gýeda* = Carreau sein)
11. *druskẽ^{e}ne*
12. *tabokèrk'* (tabatière)

(6.–12.: Namen des weibl. Gliedes)

Zettel C.

1. Nachtigall *kève, kève, kève* (Name eines Juden)
pàkabaksz, pàkabaksz (Interj. des humpelns, hinkens).
stìp stìp stìp stìp (Interj. des trippelns u. kleine Schritte gehen).

2. Schwalbe *káp tos mergas mýsz* ·/. ·/.
ir àsz mýszczu ·/. ·/.
tókio rýk^{u} nàtur^{u}

3. *Kikilis* *Diĩ diĩ diĩ diĩ*
szìmts výru mònę vẽnę rẽte natkèltu.

4. *Žwìrblis* *Žýu žýu* [schnell] *žýu*
vìs isz vẽn

5. *Volùnge* *Verẽk, Verẽk* (Ein Name)

6. *Pèrkuno ožèlis* *Stìrbi, Stìrbi* (Name)
Tèdevusz, Tèdevusz (Name)

7. *Strazdèlis* *Brigýt, Brigýt, Brigýt*
szprgýnt, szprgýnt (*kàrve gýnt*)

8. *Pèmpe* *Pýza, pýza* (weibl. Glied)

9. *Balóndis* *Tu rùpūže, tu rùpūže*

10. *Pùtpalaki* *Plìks palìksi* ·/.
11. *Grẽže* *Grýszk, grýszk*
12. *Gèguže* *Sù szo, tù szo*
Erzählt die bekannte Geschichte:
pliks palìksi — grýszk
13. *Budùts* Wiedehopf sagt *dù dù dù; grẽže: trýrs, trýs; gegùže: tu szo.* Kennt d. zugehörige Geschichte.
14. Die Räder knarren: *alaús, alaús, alaús*
15. Kennt d. Geschichte vom Hund: *ùtags — ponaítis.*

Zettel D.

1. *isz kýksa graíït (keturu)*	Kartenspiele
2. *isz sávo szvẽtal̃um (3.4=kètum réik)*	
3. *isz karálu (pìnkium réik)*	
4. *isz mèlninka* (3 o. mehr)	
5. *isz marióscz'*	
6. *isz akl̃úju*	
7. *isz regimúju*	

Zettel E.

1. *Laba rýtą!* Antw. *nepadarýk kāp vákar rýtą.*
2. *Laba dẽną! Padẽk kumèle i žàlę szẽn!*
3. *Žegnódės kas vàlga! Prászomi, kas týka.*

Anmerkungen.

I. Blatt. 1: Das o von urspr. *mazgo* ist mit Bleistift gestrichen und durch s ersetzt; vgl. III 5, IX 4, IX 9, XIII 2, XIX 7, XXI 13, XXIV 6, XXIV 17. — 2: *abrod* ist gestrichen und durch *abrózds* ersetzt. — 6: Hs. *ano à kis*; der Gravis über a in *apvìl̃k* ist gestrichen. — 7: Hs. *norẽ^e je.* — 12: Die Worte *kodė̃l tu teip* sind von Bezzenberger selbst nachträglich eingefügt. — 13: Urspr. *àpalos* ist durch eingefügtes v korrigiert. — 17: In *neczẽdiju* ist über z ein Punkt gestrichen.

II. Blatt. 6: Das Komma zwischen *attákt* und *attakaú* fehlt. — 8: In *auksztynèlkai* ist l nachträglich eingefügt.

III. Blatt. 5: Das erste k in *bernadýniskzkes* ist gestrichen. Für *mazgo* sollte wohl *mazgs* stehen; vgl. dazu die Anm.

zu I 1, IX 4 etc. — 13: Vor *bóńe* ist ein V gestrichen. Nach „Turm" fehlt das Komma.

IV. Blatt. 3: *vakarýkszte* ist unterstrichen.

V. Blatt. 2: Ein zwischen *czìrvu* und „coeur" liegender Bindestrich ist gestrichen. — 6: Das k in *czuksznắt* ist von Bezzenberger selbst nachträglich eingefügt. Die Worte „u. schmatzen" sind von Bezzenberger eingetragen. Ein hinter der Klammer stehendes „schmatzen" ist gestrichen.

VI. Blatt. 1: Das Komma vor „aor." fehlt. — 2: Am Ende des Streifens steht die Bemerkung „Seite 11". — 6: Das e in *téva* kann auch als i gelesen werden. — 7: Das zweite d im urspr. *dvàde* ist gestrichen und durch s ersetzt. — 10: „oder" ist nachträglich eingefügt. — 13: Das Komma nach „Esel" fehlt. — 16: *apiàk* ist unterstrichen. Das Komma vor *apiàkti* fehlt.

VII. Blatt. 2: *gìla* steht wohl fälschlicherweise für *gala.* — 11: Das i in *gìrę* ist unterpunktiert. — 12: Hs. *góᵘ džot.* — 13: Hs. *góᵘ dyti.* — 15: Der Punkt am Schlusse fehlt.

VIII. Blatt. 1: Über dem o in *grěžuvoràts* findet sich die mit Bleistift geschriebene Bemerkung: o = å. — 4: Das zweite t in *grústutvys* ist gestrichen. — 6—9 incl. sind auf éinen Streifen geschrieben und mit Bleistift durch eine Klammer mit der Bemerkung „1 Nummer" zusammengefasst.

IX. Blatt. 4: Ein über dem s in *jěszko* liegender Akut ist gestrichen. Statt des o sollte wohl ein s stehen; vgl. die Anm. zu I 1, III 5 etc. — 5: „To" vor „Talar" ist gestrichen. — 6: Das zweite a in *kabavṓt* kann auch als u gelesen werden. — 7: *kabinějes* ist unterstrichen. — Das über dem u in *barsùks* liegende Längezeichen ist gestrichen. — 8: Die Klammer nach „Kartenspiel" fehlt. — 9: Das o in *mazgo* ist mit Bleistift gestrichen und durch s ersetzt; vgl. die Anm. zu I 1, III 5 etc. — 10: Das s in urspr. *kalúsze* ist gestrichen. — 16: *cf. brìka* ist mit Bleistift von Bezzenberger selbst nachgetragen. — 17: Der Akut über dem u in *prakùsta* ist gestrichen und durch den Gravis ersetzt.

X. Blatt. 2: Mit Bleistift ist beigefügt: „nach Blatt 12". Dem Vermerk folgt ein kurzer nach unten weisender Pfeil. — 5:

Nach „Giebelbalken" folgt in Klammern eine kleine, erläuternde Zeichnung: ein nach oben gerichteter spitzer Winkel, dessen (die Balken darstellenden) Schenkel mit a und b bezeichnet sind. — 8: Komma fehlt. — 11: Der letzte Vertikalstrich vom m in *kì-mynu* ist ausradiert, so dass das Wort zu lesen ist wie *kìn ynu.* — 12: Das i in *kipàle* ist unterpunktiert. — 13: Das i in *kipèle* ist unterpunktiert. — 14: Die Buchstaben en in *kiszène* sind doppelt unterstrichen. — 15: Von dem am Ende stehenden urspr. Semikolon ist das Komma gestrichen.

XI. Blatt. 1: Die zweite Klammer fehlt. — 3: Das i in urspr. *kleitārus* ist gestrichen und durch s ersetzt.

XII. Blatt. 2: *séksnis* ist unterstrichen. — 12: Das Semikolon nach „zittern" fehlt.

XIII. Blatt. 1: Der Bindestrich zwischen *làpu* und „pique" ist gestrichen. — 2: Für o in *pápo* sollte wohl s stehen; vgl. die Anm. zu I 1, III 5 etc. — 10: Das d in *Ĩṓd* kann auch als t gelesen werden. — 12: Die zweite Klammer fehlt. — 18: Das t in urspr. *sòktzus* ist gestrichen und durch eingefügtes c ersetzt.

XIV. Blatt. 1: Das am Schlusse stehende S ist mit Bleistift geschrieben; vgl. dazu IX 14, XIV 6, XV 4, XV 5, XVI 9, XVII 11, XVIII 9, XIX 10, XIX 20, XX 5, XX 22, XXIII 2, Sh. in XVI 4. — 6: Zu „S." vgl. Anm. XIV 1 etc. — 9: Statt „werden" hat die Hs. fälschlicherweise „wird". — 11: Das Komma nach *nukrìt* fehlt. — 15: Hs. „nom activu med". — 18: Die Buchstaben nks in *naumẽestninks* sind von Bezzenberger selbst nachgetragen.

XV. Blatt. 2: *šmàks* ist unterstrichen. — 4 u. 5: Zu „S." vgl. Anm. XIV 1 etc. — 6: *óla* ist unterstrichen. — 7: *ont* ist unterstrichen. — 11: *pabúkles* ist unterstrichen. — 12: Das vor „fem." stehende „praet." ist mit Bleistift gestrichen. — 14: *pagū-dìnt* ist unterstrichen.

XVI. Blatt. 2: Die zweite Klammer fehlt. — 4: Zu „Sh." vgl. „S." in XIV 1 etc. — 5: In urspr. *pàlęksys* ist das erste s gestrichen. Das angefangene Wort *kṓ* vor *kṓezerys* ist gestrichen. — 7: Nach „n." fehlt der Punkt. — 9: Zu „S." vgl. XIV 1 etc.— 11: Der über dem c von *paporèckis* liegende Punkt ist gestrichen.

XVII. Blatt. 10: Am Schluss steht die Bemerkung „Seite 20". — 11: „S." ist mit Bleistift geschrieben; vgl. dazu XIV 1 etc. — 12: Der dem ą in *pẽvą* unmittelbar vorangehende Buchstabe (w?) ist gestrichen. — 17: *plaskànē* ist unterstrichen. — 18: *suszaúszos* ist unterstrichen. — 19: *plẽnys* ist unterstrichen. *pèlęnai* ist von Bezzenberger selbst mit Bleistift geschrieben und das ihm unmittelbar vorangehende angefangene *pìl* gestrichen. — 20: *plùskas* ist unterstrichen.

XVIII. Blatt. 1: Hs. „frommen" statt „frommem". — 2: Das erste i in *prabìlti* ist unterpunktiert. — 9: Das „S" ist mit Bleistift geschrieben; vgl. dazu XIV 1 etc. — 10: *purèntis* ist unterstrichen. — 13: Für ė in *stêpinu* kann auch i gelesen werden. Das a in urspr. *stêpiau* ist gestrichen und durch n ersetzt. Die Klammer nach „gezogen" fehlt. Das a in urspr. *kúliau* ist gestrichen und durch n ersetzt. Der Punkt über dem dritten e in *szlėdėles* ist gestrichen.

XIX. Blatt. 5: Die beschriebenen Kufen sind zwischen Klammern durch erläuternde Zeichnung von zwei parallelen Linien dargestellt. Das erste z von urspr. *rzazvalınes* ist gestrichen. — 6: Die Worte „*nū* c. Gen. von jemand" sind von Bezzenberger selbst nachgetragen. — 7: Die ersten sechs Worte sind kurz unterstrichen. Für o in *szvàncao* sollte wohl s stehen; vgl. die Anm. zu I 1, III 5 etc. — *kújis* steht zweimal; das erste ist gestrichen. — 10: Zu „S." vgl. XIV 1 etc. — 14: Vom zweiten n in *bažnýnke* fehlt der zweite Vertikalstrich, so dass es aussieht wie i ohne Punkt; vgl. dazu III 4. — 20: Zu „S." vgl. XIV 1 etc.

XX. Blatt. 1: *sklãstis* ist unterstrichen. — 5: „S." ist mit Bleistift geschrieben; vgl. dazu XIV 1 etc. — 8: Der über dem ė in *slàstytės* liegende Gravis ist gestrichen. — 16: Über dem a in *grásztis* liegt noch ein Punkt. — 22: „S" ist mit Bleistift geschrieben; vgl. dazu XIV 1 etc. — 23: Der Akzent über dem i in *stìnta* ist mit Bleistift nachgetragen.

XXI. Blatt. 3: Das Komma nach „Kleidern" fehlt. — 6: Die Klammer nach „Cigarre" fehlt. — 8: *barabáns* ist von Bezzenberger selbst geschrieben. — 9: *sukõsnóti* ist unterstrichen. — 13: Für o in *suptáno* sollte wohl s stehen; vgl. die Anm. I 1, III 5 etc. — 19: Das Komma nach „Dreh-" fehlt. — 22: „sg." ist wie „dg." geschrieben.

XXII. Blatt. 1: Der urspr. Gravis in *szérdis* ist gestrichen und durch Akut ersetzt. — 2: *szęszóulėetis* ist unterstrichen. Das erste u in urspr. *szeszóulėetis* ist gestrichen. — 3: Das dem ė folgende i in urspr. *szėiczkàrn* ist gestrichen. — 5: Das Komma nach *važes* fehlt. — 13: *sztàbos* ist unterstrichen. — 15: Das Komma nach „einer" fehlt. — 16: Das k in urspr. *skùlus* ist gestrichen und durch z ersetzt. — 19: Das f in urspr. *szvĕftal̃as* ist gestrichen. — 22: *Talije* ist unterstrichen.

XXIII. Blatt. 2: Zu „S." vgl. XIV 1 etc. — 6: Das k in urspr. *kàmata* ist gestrichen und durch n ersetzt. Nach „ebenso" ist nichts mehr vermerkt. — 7: Das i (?) in urspr. *tejúnsi* ist gestrichen. „Unter" ist von Bezzenberger selbst eingefügt. — 11: „arr." ist mit Bleistift gestrichen und durch „Aor." ersetzt. — 14: Das Komma nach „Zaunrücken" fehlt. — 16: Das A in urspr. *Apruknăk* ist gestrichen und durch t ersetzt. — 20: Das r in *turéczo* verdeckt ein urspr. i.

XXIV. Blatt. 6: Die Worte „oder *óal̃otis*" sind von Bezzenberger selbst eingefügt. — 8: Das Längezeichen über dem u und das o in urspr. *ūpártos* sind gestrichen. — 13: *uszpĕszti* ist unterstrichen. — 16: Der über dem ė liegende Gravis ist gestrichen. — 17: Das o in urspr. *užùl̃kome* ist gestrichen und durch s ersetzt; vgl. die Anm. zu I 1, III 5 etc.

XXV. Blatt. 2: Das s in *válsczus* ist nachträglich eingefügt. — 5: Das o in urspr. *vàrlakaúszios* ist gestrichen. — 6: Die Worte nach *vàrle* hat Bezzenberger selbst geschrieben. — 9: Die Klammer nach *saulĕtekis* ist mit Bleistift eingetragen. — 12: Die beschriebenen Kufen sind zwischen Klammern mit zwei Bleistiftlinien erklärend dargestellt. — 13: Das u in *vèbrus* ist doppelt unterstrichen. — 14: Das Längezeichen über dem u in urspr. *mažas vėjūns* ist gestrichen. — 15: Am Ende des Streifens steht die Bemerkung „Seite 5". — .18: Das i in *vil̃kūn* ist unterpunktiert. Der letzte Vertikalstrich von urspr. *vìl̃kūm* ist gestrichen.

XXVI. Blatt. 5: Urspr. *vygàdes* ist durch Streichung der Schleife des y und Setzung der beiden darüber liegenden Strichlein zu *vügàdes* umgebildet. — 6: *wèrstuwė* ist unterstrichen. —

12: *žarga* ist von Bezzenberger selbst geschrieben und unterstrichen. Der erste Vertikalstrich des w in urspr. *nestowěk* ist gestrichen. — 13: *pèras* ist unterstrichen. — 14: Das Komma nach „Esel" fehlt. — 16: Der über dem i von urspr. *zbìtkórus* liegende Gravis ist gestrichen. — 18: *zédlus* ist unterstrichen.

XXVII. Blatt. 1: Das l in *veíkil* steht wohl fälschlicherweise für e. — 6: Der Knittelzaun ist durch eine kleine Zeichnung erläuternd dargestellt. — 9: In urspr. „Karpf-" sind die beiden Buchstaben „ar" gestrichen und durch „no" ersetzt. — 11: Das e in urspr. *zvànes* ist gestrichen.

Zettel A. (13×14 cm). Die schon in der Hs. nummerierten Aufzeichnungen sind mit Bleistift durch eine grosse Klammer unter der Bemerkung „1 Nummer" zusammengefasst. In der untern rechten Ecke des Zettels steht „Seite 7".

Zettel B. (14×14,7 cm.). Sämtliche Aufzeichnungen dieses Zettels sind mit Bleistift durch eine grosse Klammer unter den Bemerkungen „1 Nummer" und „Seite 15" zusammengefasst. — 10: Vor dem Worte Carreau steht die Bemerkung „(v. Rinde)". 11: Das dem ė folgende kleine e gleicht einem i ohne Punkt. — Neben der die Zeilen 6—12 einfassenden Klammer steht „Glied" statt „Gliedes".

Zettel C. (14,7×25,7 cm). Sämtliche Aufzeichnungen dieses Zettels sind mit Bleistift durch eine grosse Klammer unter der Bemerkung „1 Nummer" zusammengefasst. Wahrscheinlich für den ganzen Zettel gültig ist auch die neben der Klammer stehende Bezeichnung „Seite 8"; vgl. A und B. — Die Benennungen der Vögel sind mit Ausnahme von „Nachtigall" je mit einer bogenförmigen Linie eingefasst. — 1: Das Wort „Nachtigall" steht in vertikaler Linie vor den drei ersten Zeilen. Die Klammern nach „hinkens" und „Schritte gehen" fehlen. — 2: Das vor *tókio* stehende *to* ist gestrichen. Über dem r von *rýk*[u] ist ein Punkt gesetzt. — 4: Das o in urspr. *žýou* ist in allen drei Fällen gestrichen und durch v ersetzt. — 7: Das n in urspr. *Strandèlis* ist gestrichen und durch z ersetzt. Das erste *Brigýt* ist aus urspr. *Brygýt* verbessert. — 13: Urspr. *týrs, týrs*, wonach in beiden Worten nach t ein r eingefügt, im zweiten aber das urspr.

r gestrichen worden ist. Der Gravis über dem e von urspr. *gę-gùžè* ist gestrichen.

Zettel D. (5×21 cm.). Am rechten Rande des Zettels steht die mit Bleistift geschriebene Bemerkung „Seite 4". — 1: Das m in urspr. *ketum* ist gestrichen und von Bezzenberger selbst durch ru ersetzt. — 2: Zu *kètum* vgl. Anm. 1. — 4: Die Silbe „fach" von urspr. „mehrfach" ist gestrichen.

Zettel E. (4,6×14,6 cm). Die Aufzeichnungen sind mit Bleistift durch eine Klammer unter der Bemerkung „1 Nummer" zusammengefasst.

G. Studerus.

Vokiečių kalbos tarimas.

Ne perplačioj Lietuvos valstybėj, be lietuvių kalbos, yra vartojamos nemažai ir kitos kalbos. Turbūt, nei vienoj šaly, tokio didumo kaip Lietuva, nėra progos išgirsti kasdieniniame gyvenime tiek daug kalbų, kaip čia. Be lietuvių valstybinės kalbos, plačiai kalbama ir vokiečių, rusų, lenkų, žydų ir latvių kalbomis.

Jei paimsime visų tų kalbų atstovais tik mokytus žmones, sąmoningai vartojančius augščiau tarmių stovinčią bendrinę kalbą, tai pastebėsime visuose didesnį ar mažesnį tarimo vienodumą. To tarimo vienodumo mažiausiai matyti vokiškai kalbančiuose. Lietuvis, mokąs minėtas kalbas, lengvai supras kiekvieną mokytą rusą, lenką arba latvį ir be vargo su juo susikalbės. Bet jei jis ims su dar nepažįstamais vokiečiais kalbėti, tai visų pirma turi jo ausis gerai priprasti prie jų tarimo. Kiekvienas, kad ir gerai mokąs vokiškai, bus jau patyręs, kad, pirmą kartą kalbėdamasis su vokiečiais, jis vienus supranta visai lengvai, kitus — sunkokai, o su trečiais beveik negali susikalbėti. Ir, vis dėlto, visi tie vokiečiai kalba tik vokiškai. Bet kas svetimtaučiams ir net patiems tautiečiams dažnai trukdo jų kalbą suprasti, tai yra didesnė ar mažesnė gimtosios tarmės priemaiša. Todėl kiekvienas mokytas vokietis stengiasi nuo savo tarmės atprasti, tik ne visados gali tą padaryti. Net Vokietijos universitetų profesoriai, paėmę gimtąją kalbą savo mokslo dalyku, savo tarimu parodo artimesnę kilimo vietą. Tas vokiečių kalbos nevienodas tarimas labiausiai krinta į akis užsieny, kur susitinka vokiečiai iš įvairiausių vokiškai kalbančių kraštų.

Dėl tos priežasties kiekvienam, kas mokosi vokiečių kalbos, bus jau kilę grynai praktiškų klausymų: „Kurisgi iš tų vokiečių kalba taisyklingai vokiškai? Kuriągi iš tokios daugybės vokiškų kalbų turiu aš dabar pasirinkti, kad galėčiau visur Vokietijoj kitus suprasti ir būti pats suprantamas?"

Jeigu su tais klausymais prieitum prie kitų kultūrinių kalbų, tai dažniausiai išgirstum paprastą atsakymą: „Sostinės kalbą". Prancūzų kalbai bus norma Paryžiaus apylinkės (Île de France)

kalba, rusų — Maskvos, lenkų — Varšuvos, anglų — Londono. Kartais kito kurio centro kalba nustato bendrinės kalbos kryptį; pavyzdžiui, italų kalbai duoda toną Florencija. Bet visai kitaip yra su vokiečių kalba: jei kas imtų mokytis Vienos, Müncheno, Frankfurto ar net Berlyno kalbos, tai tas didžiai klystų. Žodžiu tariant, plačioj vokiškai kalbančioj teritorijoj toną duodančio centro nėra. Vadinamosios „taisyklingos" vokiečių kalbos nei viename vokiečių krašte neišgirsi. Prie tos vokiečių taisyklingos kalbos atskiri kraštai gali tiktai daugiau ar mažiau prisiartinti.

Tuo jau pasakyta, kad vokiečių kalba, kuri reikia išmokti, neužtinkama kasdieninio gyvenimo bendravime. Ji stovi augščiau už tą daugybę šnekamųjų kalbų, patyrusių stiprios įtakos iš tarmių. Vokiečių kalba, kurios reikia mokytis, yra tikrąja to žodžio prasme augštoji kalba (Hochsprache), vokiečių scenos kalba.

Tiesa, buvo laikų, kad vieno ar kito vokiečių krašto kalba buvo keliama paveikslu. Taip ilgą laiką margam vokiečių tarmių mišiniui vadovavo saksų kalba, kurią Lutheris vartojo savo reikšmingame Biblijos vertime ir kuri tapo bendrąja rašomąja kalba. Tuo būdu saksų kalba buvo raštu užfiksuota. Jau kartą priimta rašto kalba ir toliau išliko be esmingų atmainų, o tuo tarpu šnekamoji saksų kalba, kaip kiekviena gyva tarmė, aiškus dalykas, apkito. Tuo būdu buvo neišvengiama, kad bedugnis tarp saksų kalbos pavirtusios rašoma kalba ir šnekamosios saksų kalbos ilgainiui vis didėjo. Dar aštuoniolikto amžiaus šveicarų poetas Albrechtas v. Halleris labai gailėjosi nėsąs kilęs iš Saksų. Bet šiandien nebėra reikalo drauge su juo skųstis; nes dabar ir saksų kalba yra jau tiek nutolusi nuo bendros vokiečių augštosios kalbos, kad net patys saksai tuo pat būdu, kaip ir kiekvienas kitas vokietis, turi jos mokytis. Jau Goethe rašė viename laiške Eckermannui, kiek jis turėjęs vargo kalbos dalykuose su švabais, austrais ir saksais. Nors ir dėkingas yra vokietis saksams už suteiktą rašomąją kalbą, bet jų šių dienų tarimu jis nebegali vadovautis.

Apskritai galime pastebėti, kad palyginant taisyklingiausia vokiečių kalba yra vartojama ten, kur jos naujai reikėjo išmokti, ypač senoviniame vokiečių žemaičių krašte. Tarp vokiečių žemaičių ir rašomosios vokiečių augštaičių kalbos buvo toks didelis skir-

tumas, kad žemaičiams rašomoji kalba rodėsi visai svetima. Ilgą laiką Hannoverio kalba buvo laikoma geriausia. Tam tikra prasme ir šiandien į ją galima taip žiūrėti. Bet ir hannoverietis nevisur taip kalba, kaip reikalaujama. Pirmiausia prieštarauja šių dienų reikalavimams jo tarimas žodžio pradžios garsų st-, sp- vietoj št-, šp-. — Taip pat ir senovėj slavų gyvenamose vietose vokiečių kalba iš dalies yra gana artima reikalaujamam tarimui. — Tuose kraštuose, kur visada vokiškai kalbėta, galima pastebėti, kad savo tautiečių ir ypač svetimtaučių lengviausiai yra suprantamas tas, kurio įgimta tarmė tiek skiriasi nuo augštosios kalbos, kad jis kaskart išnaujo susiduria su skirtumais, esančiais tarp jo tarmės ir bendrosios kalbos. Šitos augštosios kalbos jis beveik kaip visai svetimos kalbos nuo pat mažens turėjo mokytis. Kuo mažiau kieno tarmė yra nutolusi nuo bendrinės kalbos, tuo sunkiau kalbėtojas pastebės skirtumus. Jis nebemato nei reikalo pamesti savo tarmės trūkumus, ir pasitenkina tuo, kad jis kitus supranta, ir tuo yra įsitikinęs, kad ir pats turi būti kitų suprantamas.

Todėl tarimu tiek svetimtautis, kuris mokosi bendrinės vokiečių kalbos, tiek tikrasis vokietis yra beveik tame pačiame būvy. Pirmasis antrąjį gali tam tikrose sąlygose savo geru ir gražiu tarimu net pralenkti. Bet ir svetimtautį galime išgirsti dažnai klaidingai tariant ypač dėl to, kad dažnai perdaug prisilaiko rašmens ir yra linkęs taip tarti, kaip jam rodo rašto ženklai. Pamatysime, kad ir čia nėra tikras kelias. Vis dėlto, negalima nepripažinti, kad tarimas iš rašto yra daug geresnis už bet kokį tarmišką, nes tas bent visiems suprantamas.

Kadaise ir Vokietijoj reikalavo, kad tartų taip, kaip parašyta. Bet toks reikalavimas buvo neteisėtas. Kaip bendrai jokia rašyba neatsižvelgia į gyvosios kalbos tolimesnę raidą, taip ypatingai ir vokiečių rašyba nuo pat savo atsiradimo rodo daug ydų. Daug kas sakoma, kas raštu niekaip neišreiškiama. Paimkim tik ypatingą vokiečių kalbos savybę „Stimmansatz“, kurs stovi prieš kiekvieną žodį, prasidedantį balsiu. „Die Ehre“ netariama „diėre“, o „di 'ėre“. Bet iš rašto tai nematyti. Toliau, rašyba visai nerodo garso h (Hauchlaut), kurs eina po kiekvieno kieto sprogstamo garso ir būtinai turi būti tariamas. Sakysim žodis „Tag“ tariamas visai ne taip, kaip parašyta, bet „thag“. Taip pat vokiečių rašyba neturi

vienodų ženklų nei balsių ilgumui ir trumpumui, nei jų uždaram ir atviram tarimui žymėti. O kirčio rašyba visai nežymi. Iš kitos pusės randame vėl ženklų, kurie visai netariami, ir net tokių, kurių negalima pateisinti nei istoriškais argumentais. Sakysim „i“ žodžiuose „Tier, wir, ihr“ tariamas visur vienodai ilgai ir uždarai. Vadinas, visiems trims žodžiams tiktų paprasčiausia balsio i rašyba, esanti žody „wir“. Žody „Tier“ ženklas e, einąs paskui i, galima istoriškai pateisinti, nes čia turima reikalo su senoviniu dvibalsiu (viduramžinių vokiečių augštaičių kalboj „tier“, kur ie reikia ištarti kaip lietuvių žody „miestas“). Bet šiandien visa ženklo e reikšmė yra ta, kad pažymi balsio i ilgumą. Žody „ihr“ h taip pat netariamas. Čia h nėra nei istoriškas ir vartojamas vien tik kaip nereikalingas ilgumo ženklas. Šito ilgumo ženklo h rašymas ne tik svetimtaučių, kurie mokosi vokiečių kalbos, bet net ir pačių vokiečių klaidina tarimą. Parašytus žodžius „gehen, stehen, wehen“ daug kas, net ir vokiečiai, netaisyklingai taria „gė**h**en, štė**h**en, wė**h**en“, o ištikrųjų turėtų būti „gėen, štėen, wėen“. Šituose žodžiuose ir daugely kitų to h niekados nebuvo. — Iš šitų kelių čia iškeltų pavyzdžių galima matyti, kad nei rašyba, nei kuri nors vokiečių kalbos tarmė negali būti gero tarimo pamatu.

Vienodas tarimas, kurį kitos kalbos jau seniai turi, būtinai reikalingas ir vokiečių kalbai. Tas vienodumas jau seniai pasirodė labiausiai reikalingas scenai, kur susitikdavo vaidintojai iš įvairiausių Vokietijos kraštų su įvairiausiu tarimu. Vaidintojai turėjo pirmi susirūpinti, kad publika, girdėdama jų nevienodą tų pačių žodžių tarimą, nepradėtų ir iš jų juoktis. Be to, vaidintojas daugiau, negu kitos profesijos žmogus, keičia savo gyvenimo vietą. Dėl tos priežasties turėjo jis vis daugiau tolti nuo savo įgimtos tarmės ir pratintis visiems suprantamai tarti. Tuo būdu be vaidintojo nebuvo kito faktoriaus, kuris geriau tiktų padėti išlyginti tarimui. Tokio ilgo tarimo išlyginimo padarinys ir bus šių dienų scenos kalba. Jos susidarymas ir išriedėjimas aiškiai rodo, kad ji yra kompromisinė kalba, kuriai savo dalį yra atidavę šiaurė ir pietūs, rytai ir vakarai.

Už vokiečių tarimo suvienodinimą didžiausią padėką yra nusipelnęs prof. Dr. Siebsas, kurio paraginti 1898 m. balandžio mėn. vokiečių scenos sąjungos (Deutscher Bühnenverein) atstovai ir žymūs germanistai buvo susirinkę Berlyne. Po to prof. Siebsas,

paskirdamas ilgą laiką šiam uždaviniui visas savo pajėgas, surašė atskirų žodžių tarimą, pasitardamas pats su žymesniais artistais ir germanistais ir begalo daug ką pasižymėdamas įvairiuose vokiečių teatruose. Savo svarbius ilgo laiko tyrinėjimo rezultatus išleido surinkęs atskira knyga „Deutsche Bühnensprache — Hochsprache", 14. Aufl., Köln 1927. Dabar kiekvienas, pasinaudodamas ten nustatytomis taisyklėmis ir pridėtu tarimo žodynu, gali patikrinti ir taisyti savo tarimą.

Bet, žinoma, tik maža tautos dalis tėra vaidintojai. Ar turi dabar kiekvienas žmogus, vokiškai kalbėdamas, mokėti ištarti kaip artistas? Savaime aišku, kad į šitą klausymą negalima griežtai teigiamai atsakyti. Nevaidintojų lūpose scenos kalba skambėtų afektuotai — dirbtinai. Bet nuo per didelio kalbos afektiškumo saugos visados savo tarmės arba ir kitų kalbų įtaka. Jei ir nenorėtum vaidintoju tapti, tai, vis dėlto, reiktų kalbant laikytis prof. Siebso nustatytų tarimo taisyklių. Iš kiekvieno mokyto žmogaus, kalbančio vokiškai, o ypač vokiečių kalbos mokytojo, būtinai reikalautina, kad jis su tarimo taisyklėmis būtų susipažinęs, kad mokėtų pažinti esamas ydas ir kad pirmoj eilėj per mokyklą būtų galima pasiekti vienodesnio tarimo ir šiaip žmonėse.

Tarimo taisyklių nurodymas yra svarbus ne tik Vokietijos, bet ir užsienio mokykloms, kur einama vokiečių kalba. Išmokti augštąją vokiečių kalbą užsienio mokyklose palengvina ta aplinkybė, kad tos kalbos paprastai reikia mokytis nuo pačių elementų ir kad mokytojas iš pat pradžios gali mokyti mokinius savo noru, t. r. vokiečių scenos kalbos taisyklėmis. Be to, čia negali nei jokios tarmės kliudyti mokytis. Didesnių kliūčių pasitaiko tiktai tiems, kurių gimtoji kalba turi kitą garsinę sistemą, negu vokiečių kalba. Ten gali atsitikti, kad tam tikri vokiški garsai yra visai neįprasti, svetimi. Daugybė vokiškų garsų italui, prancūzui arba anglui turi atrodyti visai neįprasti ir svetimi, o tuo tarpu lietuvis be didelio vargo sugeba gerą vokiečių kalbos tarimą išmokti.

Bet vis dėlto ir lietuvių mokinių akį vokiečių kalbos mokytojas turėtų kreipti į kaikuriuos dalykus, jei jis nori, kad jie taisyklingai vokiškai išmoktų. Todėl čia išdėstysiu minėtoj vietoj prof. Siebso nustatytas tarimo taisykles, atsižvelgdamas į vokiečių kalbos mokymą lietuvių mokyklose. Išdėstysiu taip, kad raidžių garsinė vertė, jei tik galima, aiškėtų iš rašto.

1. Raidė a.

Rašmuo **a** reiškia:

1. ilgą garsą a, kaip liet. karas, badas,
2. trumpą garsą a, kaip liet. kas, aš.

a. Rašmens **aa, ah** visados reiškia ilgą garsą a; pav.: **Haar** Paar, Saal, fahren, Kahn, wahr.

b. **a** atdarame skiemeny yra tariamas kaip ilgas a; pav.: ba-den, Fra-ge, Ha-se, tra-gen, Wa-gen.

c. **a** prieš vientisinį kamiengalio priebalsį yra tariamas kaip ilgas a; pav.: Bad, bar, Glas, Grad, Graf, Heimat, Heirat, Stab, frag-st, trag-t, Tag-s.
Šiuose žodžiuose a, nors ir stovi prieš vientisinį kamiengalio priebalsį, yra trumpas: ab, am, an, Bräutigam, Damhirsch, das, Eidam, Marschall, Marstall, Monat, Walfisch, Walross, Walnuss, was; taip pat žody **hat** a yra trumpas.

d. **a** prieš kelius žodžio vidaus arba kamiengalio priebalsius ar prieš **sch** tariamas trumpai; pav.: alt, bald, Band, Gang, Garten, halb, hart, Kanne, Karren, Karte. Katze, schaffen, scharf, wandeln, Zacken, zanken, haschen, naschen, waschen, Tasche.
Šiuose žodžiuose a yra tariamas kaip ilgas a: Jagd, Magd, Papst, Arzt, Harz, Quarz, Barsch, Art, artig, Bart, Schwarte, zart, latschen, watscheln.

e. **a** prieš **ch, ss, ß** (= ss) daugiausia yra tariamas kaip trumpas a; pav.: lachen, Krach, machen, Rachen, wach, Wasser, Fass, lassen, Hass, Prasser;
Ilgas a yra ten, kur artimos tos pačios kilmės formos turi ilgą balsį; pav.: brach, sprach, stach, ass (assen, brachen, sprachen, stachen), toliau žodžiuose: Frass, Spass, brach (-liegen), Gemach, Schmach.

2. Raidė ä.

Rašmuo ä reiškia:

1. ilgą, atvirą garsą e,
2. trumpą, atvirą garsą e.

Garsai, išreikšti rašmeniu ä, neturi būti taip atvirai tariami, kaip e lietuvių kalbos žodžiuose mesti, gerti ir t. t.

a. Rašmuo **äh** parodo visados ilgą, atvirą e; pav.: Ähre, fährt, Hähne, Kähne, nähren.

b. ä atdarame skiemeny yra tariamas kaip ilgas, atviras e; pav.: Fä-den, Kä-se, Lä-den, Rä-der, Trä-ne.

c. ä prieš vientisinį kamiengalio priebalsį yra tariamas kaip ilgas, atviras e; pav.: Bär, schräg, spät.

d. ä prieš kelius žodžio vidaus arba kamiengalio priebalsius ar prieš **sch** tariamas kaip trumpas, atviras e; pav.: Gänse, Hälfte, Kästchen, Nächte, plätschern, plätten, Häscher, Wäsche.
Ilgas ä yra ten, kur artimos tos pačios kilmės formos turi ilgą balsį, arba jeigu priebalsių susibūrimas atsirado iškritus balsiui; pav.: Gemälde, nächste, grämlich, Mädchen, schädlich (nes: malen, nahe, gram, Schaden); toliau žodžiuose: Bärte, Fläz, grätschen, hätscheln, Kartätsche, nämlich, Rätsel, Städte, tätscheln, verzärteln, zärtlich.

e. ä prieš **ch, ss, ß** (=ss) yra tariamas kaip ilgas, atviras e, jei artimos tos pačios kilmės formos turi ilgą balsį; pav.: bräche, spräche, sässe, Spässe (nes: brach, sprach, sass, Spass).

3. Raidė e.

Rašmuo **e** reiškia:

1. Ilgą, uždarą garsą ė, kaip liet. sėti, dėti, vėjas,
2. trumpą, atvirą garsą e,
3. silpną garsą e, kaip liet. moteris, universitetas.

Tarp trumpo, atviro garso e, žymimo tuo rašmeniu, ir taip pat trumpo, atviro garso ä ištariant nei kokio skirtumo nėra (žiūr. ä); todėl: fällen bus kaip stellen, härter kaip Herz, wächsern kaip wechseln, Wälder kaip Felder.

Dėl atviro e reikia pasakyti, kad jo tarimas nėra taip daug atviras, kaip liet. žodžiuose mesti, gelbėti.

a. Rašmens **ee, eh** visados reiškia ilgą, uždarą ė; pav.: Fehler, hehr, mehr, sehen, stehen, gehen, wehen, zehn; Heer, leer, Meer, See, Speer.

b. **e** atdarame skiemeny yra tariamas kaip ilgas, uždaras ė; pav.: Be-sen, De-mut, fe-gen, ge-ben, le-ben, reden, Re-gen, we-ben.

c. **e** prieš vientisinį kamiengalio priebalsį yra tariamas kaip ilgas, uždaras ė; pav.: her, der, dem, den, wer, wem, wen.
Jei šitie žodžiai sakiny yra nekirčiuoti, e yra trumpas ir uždaras.

d. **e** prieš kelius žodžio vidaus arba kamiengalio priebalsius ar prieš **sch** tariamas trumpai ir atvirai; pav.: stellen, Kerze, Herz, gestern, werfen, wenden, kennen, Welt, Hemd, schlecht, selten; dreschen, Bresche. Šiuose žodžiuose e tariamas ilgai, uždarai: Beredsamkeit, beredt, Beschwerde, Erde, erst, Erz, Geberde, Herd, Herde, Kebsweib, Krebs, nebst, Pferd, Schwert, stets, werden, wert, Wert.

e. **e** nekirčiuojamuose žodžiuose (pav., įvardžiuose) ir nekirčiuojamuose skiemenyse yra tariamas kaip silpnas e; pav.: leben, gute, letzter, Gärtner, gebieten, verlassen, bestellen, zerschlagen, entfliehen, empfangen. Tas e, nors ir silpnai, vis dėlto turi būti tariamas; todėl neturėtų būti: lebn, gutn, letztr, gebietn, bestelln ir t. t.

f. **e** prieš **ch**, **ss**, ß (= ss) yra tariamas kaip trumpas, atviras e; pav.: brechen, sprechen, Hecht; essen, messen, pressen.

4. Raidė **i**.

Rašmuo **i** reiškia:

1. ilgą, uždarą garsą i, kaip liet. daryti, vyras.
2. trumpą, atvirą garsą i, kaip liet. skirti, rišti.

Reikia žiūrėti, kad trumpas, atviras i nebūtų tariamas prieš r kaip ü; pav.: Kirche, Hirt, nirgends, vierzig, wirklich; o ne: Kürche, Hürt, nürgends ir t. t.

a. Rašmens **ie, ieh, ih** visados reiškia ilgą, uždarą i; pav.: Biene, Bier, vier, hiess, riet, schrieb; stiehlst, siehst; ihr, ihm, ihn, ihnen.
Trumpai, atvirai i tariamas tiktai šiuose žodžiuose: vierzehn, vierzig, Viertel (bet plg. vier!).

b. i atdarame skiemeny yra tariamas kaip ilgas, uždaras i; pav.: I-gel, I-da, Bi-bel, Bi-ber, wi-der.

c. Visais kitais atsitikimais tas rašmuo i reiškia trumpą, atvirą i; pav.: Kind, frisch, witzig, Birne, Riss, Ritter, willig.

5. Raidė **o**.

Rašmuo **o** reiškia:

1. ilgą, uždarą garsą o, kaip liet. motina,
2. trumpą, atvirą garsą o, kaip liet. orkestras.

a. Rašmens **oo**, **oh** reiškia visados ilgą, uždarą garsą o; pav.: Boot, Kohle, Ohr, roh, wohnen.

b. **o** atdarame skiemeny yra tariamas kaip ilgas, uždaras o; pav.: Bo-den, ho-len, Mo-de, Ro-se, so, So-fa, to-ben.

c. **o** prieš vientisinį kamiengalio priebalsį yra tariamas kaip ilgas, uždaras o; pav.: bog, Dom, Hof, Lob, Not, Ton, Torheit.
Bet šiuose žodžiuose o yra trumpas, atviras: ob, grob, Bischof, von, vom, Vorteil, Lorbeer.

d. **o** prieš kelius žodžio vidaus arba kamiengalio priebalsius ar prieš **sch** tariamas trumpai, atvirai; pav.: Gold, Holz, Rost, Rotte, Wolle, Wonne, Wort, Onkel; Frosch, erlosch.
Bet šiuose žodžiuose o yra ilgas, uždaras: Kloster, Mond, Montag, Obst, Ostern, Probst, Trost, Vogt. Žody Herzog o yra uždaras, bet trumpas.

e. **o** prieš **ch**, **ss**, **ß** (=ss) daugiausia yra tariamas kaip trumpas, atviras o; pav.: floss, Ross, Schloss, kroch, Loch, noch. Ilgas, uždaras o yra ten, kur artimos tos pačios kilmės formos turi ilgą, uždarą garsą o; pav.: Stoss, stossen, gross, hoch. Žody Hochzeit o yra priešingai trumpas, atviras.

6. Raidė **ö**.

Rašmuo **ö** reiškia:

1. ilgą, uždarą garsą ö,
2. trumpą, atvirą garsą ö.

Tariant ö- garsus reikia žiūrėti, kad lūpos būtų gerai žiedo pavidalu suglaudžiamos (taip kaip tariam **o**, o ne **ė**). Reikia įsiklausyti į šių žodžių skirtumus: **lösen** ir **lesen**, **Stör** ir **Ster**, **Löhne** ir **Lehne**, **Söhne** ir **Sehne**, **können** ir **kennen**, **Wörtchen** ir **Wertchen**, **Wölfe** ir **Welfe**, **Pförtchen** ir **Pferdchen**.

a. Rašmuo **öh** visados reiškia ilgą, uždarą garsą ö; pav.: h**öh**er, h**öh**nen, L**öh**ne, **Öh**rchen, st**öh**nen, S**öh**ne.

b. **ö** a t d a r a m e s k i e m e n y yra tariamas kaip ilgas, uždaras ö; pav.: b**ö**-se, h**ö**-ren, l**ö**-sen, m**ö**-gen, R**ö**-te, t**ö**-ten, Get**ö**-se.

c. **ö** p r i e š v i e n t i s i n į k a m i e n g a l i o p r i e b a l s į yra tariamas kaip ilgas, uždaras ö; pav.: Geh**ö**r, Erl**ö**s, sch**ö**n, St**ö**r.

d. **ö** p r i e š k e l i u s ž o d ž i o v i d a u s a r b a k a m i e n g a l i o p r i e b a l s i u s a r p r i e š **sch** tariamas trumpai, atvirai; pav.: gö**tt**lich, Hö**rn**er, kö**nn**en, nö**rdl**ich, schwö**mm**e, Wö**lf**e, Wö**lk**lein, Wö**rt**er, plö**tzl**ich; Frö**sch**e, lö**sch**en.
Tačiau ö ilgas, uždaras yra šiuose žodžiuose: Behö**rd**e, Bö**rd**e, Bö**rs**e, Fö**rd**e, Gehö**ft**, rö**st**en, trö**st**en, trö**st**lich, Vö**gt**e.

e. **ö** p r i e š **ch, ss, ß** (= ss) yra trumpas, atviras, jei artimos tos pačios kilmės formos neturi ilgio balsio; pav.: gö**ss**e Kö**ch**e, Lö**ch**er, Rö**ss**lein.
ö prieš ch, ss, ß (= ss) yra tariamas ilgai, uždarai, jei artimos tos pačios kilmės formos turi ilgą, uždarą garsą; pav.: Stö**ss**el, hö**ch**lich, (nes: sto**ss**en, ho**ch**).

7. R a i d ė **u.**

Rašmuo **u** reiškia:

1. ilgą, uždarą garsą ū, kaip liet. b**ū**ti, **ū**kis,
2. trumpą, atvirą garsą u, kaip liet. **u**ngurys, Liet**u**va.

a. Rašmuo **uh** visados reiškia ilgą, uždarą garsą ū; pav.: K**uh**, R**uh**e, St**uh**l, **Uh**r.

b. **u** a t d a r a m e s k i e m e n y yra tariamas kaip ilgas, uždaras ū; pav.: Bl**u**-se, B**u**-de, d**u**, H**u**-fe, H**u**-pe, Kr**u**-me, R**u**-der, R**u**-te, Sch**u**-le, Sp**u**-le, Sp**u**-ren, St**u**-be, **U**-fer.

c. **u** prieš vientisinį kamiengalio priebalsį yra tariamas kaip ilgas, uždaras ū; pav.: grub, gut, Kur, lud, Mut, nur, schuf, trug, -tum (žodžiuose Bistum, Herzogtum ir t. t.). Žody Urteil u yra trumpas.

d. **u** prieš kelius žodžio vidaus arba kamiengalio priebalsius ar prieš **sch** tariamas trumpai, atvirai; pav.: Bursche, Kurbel, Mull, hundert, Wunder, Bummel, Puppe, Muster, Kruste, putzen; wusch, Wuschelkopf, huschen, Tusch.

Tačiau šiuose žodžiuose u yra ilgas, uždaras: Geburt, Geburtstag, husten, pusten, Schuster, Wust, knutschen.

e. **u** prieš **ch**, **ß**, **ss** yra ilgas, uždaras, jei nėra trumpo balsio artimose tos pačios kilmės formose; pav.: Buch, Tuch, Gruss, Russ.

u prieš ch, ss, ß (= ss) priešingai yra trumpas, atviras, jei trumpas balsis yra tos pačios kilmės formose; pav.: Bruch, Geruch, Spruch, Schuss, muss (nes: brechen, roch, gesprochen, schoss, müssen).

f. Žodžiai **zum** ir **zur** abu turi trumpą, uždarą u.

8. Raidė ü.

Rašmuo **ü** reiškia:

1. ilgą, uždarą garsą ü,
2. trumpą, atvirą garsą ü.

Tariant ü- garsus reikia žiūrėti, kad lūpos būtų gerai žiedo pavidalu suglaudžiamos (taip kaip tariam **u**, o ne **i**!). Reikia įsiklausyti į šių žodžių skirtumus: lüge ir liege, Süden ir sieden, **kühl** ir Kiel, für ir vier, küssen ir Kissen, Hündin ir Hindin, spülen ir spielen. Nüsse ir Nisse.

a. Rašmuo **üh** visados reiškia ilgą, uždarą garsą ü; pav.: Brühe, Frühling, Gefühl, kühn, Stühle.

b. **ü** atdarame skiemeny yra tariamas kaip ilgas, uždaras ü; pav.: Blü-te, Gemü-se, Kü-fer, lü-gen, mü-de, Rübe, Tü-re.

c. **ü** prieš vientisinį kamiengalio priebalsį yra tariamas kaip ilgas, uždaras ü; pav.: grün, schwül, Süd, Ungetüm, eigentümlich.

d. **ü** prieš kelius žodžio vidaus arba kamiengalio priebalsius ar prieš **sch** tariamas kaip trumpas, atviras ü; pav.: Hü**ft**e, Krü**ck**e, Mü**ll**er, Lü**mm**el, abtrü**nn**ig, verkü**nd**en, ü**pp**ig, kü**rz**er, Hü**tt**e, Mü**tz**e; Gebü**sch**, Bü**sch**el.

Šiuose žodžiuose ü yra ilgas, uždaras: dü**st**er, hü**st**eln, Nü**st**ern, Rü**sche**, Rü**st**er. wü**st**.

e. **ü** prieš **ch**, **ss**, **ß** (=ss) yra tariamas ilgai, uždarai, jei artimos tos pačios kilmės formos turi ilgą balsį; pav.: Bü**ch**er, Tü**ch**er, Flü**ch**e, Fü**ss**e, Grü**ss**e, sü**ss**, (nes: Buch, Tuch, Fluch, Fuss ir t. t.).

ü prieš ch, ss, ß (=ss) priešingai yra trumpas, atviras, jei artimos tos pačios kilmės formos turi trumpą balsį: pav.: Brü**ch**e, Gerü**ch**e, Kü**ch**e, Sprü**ch**e, kü**ss**en, Flü**ss**e (nes: brechen, roch, kochen, gesprochen, Spruch, Kuss, Fluss).

9. Raidės **ei, ai.**

Rašmens **ei** ir **ai** pažymi vieną ir tą patį dvibalsį. Pirma, kirčiuota dvibalsio dalis yra trumpas, giedrus **a**, kaip liet. galingas. Antra, nekirčiuota dvibalsio dalis yra labai trumpas, uždaras **e**, bet kuris negali būti tariamas kaip i. Ypatingai yra pažymėtina, kad rašmenimis ei, ai išreikštas garsas nėra identiškas su liet. ei žodžiuose **ei**ti, k**ei**stas ir t. t. arba su ai žodžiuose **ai**sus **lai**mė; pav.: H**ei**ne, H**ai**ne, L**ei**b, L**ai**b (háene, láeb).

Pavardėse vietoj ei, ai pasitaiko ir rašmens **ey, ay,** kas tačiau tarimui nieko nereiškia; pav.: M**ei**er, M**ai**er, M**ey**er, M**ay**er (máeer).

10. Raidės **au.**

Rašmeniu **au** išreikšto garso pirmoji, kirčiuota dalis yra trumpas **a**, antroji, nekirčiuota dalis yra labai trumpas, uždaras **o**. Yra pažymėtina, kad ne tariama a+u arba o+u. Pav.: B**au**m, H**au**s, l**au**fen (báom, háos, láofen).

11. Raidės **eu, äu.**

Rašmens **eu, äu** pažymi vieną ir tą patį dvibalsį. Pirma, kirčiuota dvibalsio dalis yra trumpas, atviras **o** (kaip liet. **o**rkestras); antra, nekirčiuota dvibalsio dalis yra labai trumpas, uždaras **ö**.

Yra pažymėtina, kad ne tariama a+ü, ö+i, o+i, arba net a+i, ė+i (kaip, pavyzdžiui, žydų kalboj). Reikia įsiklausyti šių žodžių skirtumai: **Mäuse** ir **Meise**, **Läuse** ir **leise**, **heulen** ir **heilen**, **neun** ir **nein**. Pav.: Häute, heute, täuschen, Teufel (reikia ištarti: hóöte, thóöšen, thóöfel).

12. Raidė l.

Rašmuo **l** pažymi garsą l kaip liet. žodžiuose liaudis, liūtas, linksmas, valia. Tarimas l visuose vokiečių žodžiuose yra vienodas. Kieto ł, kaip liet. šalta, labas ir t. t., vokiečių augštoj kalboj nėra. Pav.: **L**inde, **L**and, **l**eben, **l**oben, **l**ustig, Bi**l**d, ha**l**ten.

13. Raidė r.

Rašmuo **r** pažymi tą patį garsą kaip r liet. žodžiuose **r**audonas, vyras. Garsas r negali būti tariamas, kaip daug kur Vokietijoj atsitinka, kaip gomurinis r, kuris kartais skamba kaip kietas ch. Be to, kad šis netaisyklingai ištartas r dažnai sunkina suprasti kalbą, tas tarimas kaip ch gali ir veikti tiesiog atstumiamai. Ir vokiečių kalboj garsą r reikia būtinai tarti, kaip jis lietuvių kalboj yra tariamas. Pav.: **R**abe, **r**eden, **r**ot, **r**und, **R**iss, Be**r**g, Haa**r**.

Rašmens **rh**, **rr**, **rrh** tarimui yra be reikšmės.

14. Raidė m.

Rašmuo **m** pažymi tą patį garsą kaip ir lietuvių kalboj.

15. Raidė n.

Rašmuo **n** reiškia:

1. paprastą garsą n, kaip liet. **n**osis, k**n**yga,
2. gomurinį garsą n, kaip liet. mi**n**kštas, la**n**gas.

a. Rašmuo **ng** žodžių gale visuomet yra gomurinis garsas, **ne n+g**! (Garsas g nėra girdimas). Pav.: la**ng**, e**ng**, geri**ng**, Gesa**ng**.

b. **n** prieš **k** yra gomurinis garsas; pav.: wa**nk**en, de**nk**en, hi**nk**en, fli**nk**, O**nk**el, Fu**nk**en, gesu**nk**en.

c. **ng** prieš silpnai kirčiuotą **i**, **e**, arba prieš priebalsį yra gomurinis garsas, **ne n+g**! Pav.: A**ng**el, Me**ng**e, ri**ng**en, gesu**ng**en, abhä**ng**ig, A**ngst**, lä**ngs**, I**ngw**er, Jü**ng**li**ng**, bri**ngst**. (Garsas g nėra girdimas).

d. Visais kitais atsitikimais rašmuo n reiškia paprastą garsą n.

16. Raidė h.

Rašmuo **h** reiškia:

1. kvėpuojamąjį garsą (Hauchlaut),
2. netariamąjį ilgumo ženklą betarpiškai pirmiau ėjusiam balsiui.

a. Rašmuo **h** pažymi tariamą, kvėpuojamą garsą tiktai prieš kirčiuotus balsius, t. y. visuomet žodžių pradzioj, ir tuo atveju, kada toks žodis yra sudėtinio žodžio dalis; pav.: **H**aus, **H**of, **H**irt, **H**ut, **h**aben, **h**elfen, **h**aus**h**alten, Stadt**h**aus, Kaiser**h**of, Feuer**h**erd, **H**erren**h**ut, tugend**h**aft, muster**h**aft.
Tariant kvėpuojamą garsą h reikia žiūrėti, kad neskambėtų kaip ch arba g.

b. Visais kitais atsitikimais rašmuo h yra netariamas ilgumo ženklas betarpiškai pirmiau ėjusiam balsiui. Daugeliu atsitikimų tas rašmuo istoriškai nėra pateisinamas ir yra tiktai vėlesnis gramatikų dirbtinis priedas. Rašmuo h tokiais atsitikimais daugely kraštų privedė prie kvėpuojamo garso h ištarimo. Tuo būdu dažnai ir Vokietijoj galima išgirsti netaisyklingą tarimą sė**h**en, gė**h**en, štė**h**en, Rė**h**e, Zė**h**e, Rū**h**e ir t. t. vietoj sėen, gėen, štėen, Rėe, Zėe, Rūe.

17. Raidės f, v, ph, pf.

a. Rašmuo **f** visados reiškia kietą, duslų spirantą. Dažnai girdimas tarimas skardaus garso f tarp balsių nėra taisyklingas. Garsas f yra tas pats žodžiuose **f**ahren, **f**est, **F**inger, **f**ort, **F**utter, **f**aul, **f**liehen, **f**rech kaip žodžiuose E**f**eu, Ei**f**er, U**f**er, O**f**en.

b. Rašmuo **v** vokiečių ir stipriai suvokietintuose svetimuose žodžiuose turi visai tą pačią garsinę vertę kaip f. Todėl vokiečių žodžiuose v niekuomet negali būti tariamas kaip liet. v; pav.: **V**ater, **V**ogel, **V**ers, **V**ieh, **V**eilchen. **V**iel yra tariamas visai kaip **f**iel.
Tiktai varduose atsitiktinai rašmens v tarimas svyruoja tarp f ir w (kaip liet. v). Pavyzdžiui, miesto vardas „Hannover“ yra tariamas „hanower“.

Žodžiuose, kurie dar yra jaučiami svetimi, v yra tariamas kaip liet. v; pav.: Valuta, Valet, Veterinär, Vikar, Villa.

Rašmuo **v** žodžių gale tariamas kaip f; pav.: **Sklav, brav, Vesuv, Nerv.** Tas tarimas pasilieka ir linksniuotose formose: Sklaven, brave, Vesuvs, Nerven.

c. Rašmuo **ph** pažymi tą patį garsą kaip f; pav.: **Photograph** Telephon, Philosophie, Phrase.

d. Tariant **pf** reikia ypatingai įsidėmėti, kad netariama kaip paprastas f, bet kaip p+f; pav.: **Pfad, Pferd, Pfropfen** (o ne fad, ferd ir t. t.).

18. Raidė w.

Rašmuo **w** reiškia tą patį garsą kaip v lietuvių žodžiuose; pav.: **Wasser, Wetter, Wind, Wolke, Wunder, ewig, etwas, schwarz, schwer.**

19. Raidės s, ß, ss.

a. Rašmens **ß, ss** visados reiškia kietą, duslų garsą s, kaip s liet. žodžiuose; pav.: Haß, besser, Messer, stieß, groß, Guß, Gruß, Faß, Fässer.

Raidės ß vartojimas yra dvejopas. Ji stovi: 1) vietoj *ſſ* žodžio gale ir prieš priebalsį. Balsis prieš ß tada yra trumpas kaip prieš *ſſ*; pav.: ha*ſſ*en, er haßt, der Haß; die Nü*ſſ*e, die Nuß; me*ſſ*en, er mißt; 2) po ilgo balsio žodžio viduj ir žodžio gale; pav.: die Füße, der Fuß; grüßen, dar Gruß; maßen, maß, das Maß. — Vietoj ß šiandien visuose atsitikimuose labai dažnai rašoma ss.

b. **s** žodžių gale, taip pat, jei paskui eina dar išvedamieji skiemens, yra tariamas kaip kietas, duslus garsas s; pav.: Haus, das, blies, Vers, Hals, los; Häus-chen, Vers-lein.

c. **s** žodžių vidury po priebalsių (išskyrus skirsny d nurodytus atsitikimus) yra tariamas kaip kietas, duslus garsas; pav.: Erbse, Lotse, Rätsel, Rapsode, knipsen.

d. **s** žodžių vidury tarp **r, l, m, n** ir sekančio balsio yra skardus garsas, kuris yra tariamas kiek dusliau kaip z liet. žodžiuose **zirzėti**, erzinti; pav.: Ferse, **Hirse,** Hülse, Felsen, Gemse, Amsel, Insel, unser, winseln.

e. **s** p r i e š **p, t** ž o d ž i ų p r a d ž i o j reiškia kietą, duslų garsą š, ir tada, kai žodis yra sudėtinio žodžio dalis; pav.: **st**ehen, **St**uhl, **St**ein, **st**ossen, **st**reben; **sp**alten, **sp**ielen, **Sp**echt, **Sp**ott, **Sp**ur, Wander**st**ab, Wetz**st**ein, Aus**sp**rache.

s p r i e š **p, t** ž o d ž i ų v i d u r y ir ž o d ž i ų g a l e priešingai yra tariamas kaip kietas, duslus s, pav.: Ga**st**, We**s**ten, ro**st**en, Fro**st**, lu**st**ig, Wur**st**, ha**sp**eln, wi**sp**eln, knu**sp**ern.

f. **s** ž o d ž i ų p r a d ž i o j p r i e š b a l s i u s (ir po priešdėlių) yra tariamas kaip skardus s (panašiai kaip liet. z); pav.: **S**ache, **s**ehen, **S**ichel, **S**onne, **s**uchen, **s**äuseln, be**s**ingen, an**s**ehen, ver**s**uchen.

g. **s** t a r p b a l s i ų ž o d ž i ų v i d u r y pažymi skardų s; pav.: le**s**en, bla**s**en, rie**s**eln, Ro**s**e, Blu**s**e, Mäu**s**e.

20. R a i d ė s **z, zz, tz, c.**

a. Rašmens **z, zz, tz** reiškia tą patį sudėtinį garsą (t+s) kaip c liet. žodžiuose caras, cigonas; pav.: **Z**ahl, **Z**unge, kur**z**, Ka**tz**e, Ski**zz**e.

b. Rašmuo **c**, išskyrus junginius ch, ck, sch, vokiečių žodžiuose nevartojama.

21. R a i d ė **x.**

Vokiečių žodžiuose labai retai vartojamas **x** pažymi tą patį garsų junginį, kaip rašmuo ks lietuvių kalboj; pav.: He**x**e, A**x**t.

22. R a i d ė s **sch.**

Rašmuo **sch** visados reiškia tą garsą, kuris lietuvių kalboj yra rašomas kaip **š.** Garsas yra visur vienodai tariamas; pav.: **sch**arf, **sch**elten, **Sch**iff, **Sch**ornstein, **sch**on, **Sch**uh, **Sch**üler, **sch**lafen, **Sch**rank, A**sch**e, E**sch**e, Bu**sch**, rau**sch**en.

Lietuvių garsui ž atatinkančio garso vokiečių žodžiuose nėra. Reikia žiūrėti, kad garsas sch (š) būtų aiškiai tariamas. Ypatingai reikia vengti tarimo, dažnai pasitaikančio žydų tarpe, kurie taria sch panašiai kaip garsą s.

23. Raidės ch.

Rašmuo **ch** reiškia:

1. minkštą, duslų gomurinį spirantą,
2. kietą, duslų gomurinį spirantą,
3. kietą, duslų sprogstamąjį garsą k.

a. **ch** po giedrių balsių — **ä, e, i, ö, ü, ei, ai, eu, äu** — yra minkštas, duslus spirantas; pav.: ächten, ich, möchte, nüchtern, tüchtig, leicht, laichen, Sträucher, leuchten, Seuche, sprechen.

b. **ch** po priebalsių **l, r, n** yra minkštas, duslus spirantas; pav.: Milch, welcher, Kirche, durch, mancher, Mönch, München.

c. **ch** mažybiniame skiemeny **-chen** visados yra minkštas, duslus spirantas; pav.: Briefchen, Lämmchen, Häuschen, Strässchen, Städtchen.

d. **ch** po balsių **a, o, u, au** yra kietas, duslus gomurinis spirantas; pav.: Dach, machen, Sache, Loch, pochen, kochen, Wucht, suchen, Rauch, hauchen, Strauch.

e. Rašmuo **chs** reiškia tuos pačius garsus, kaip ks lietuvių žodžiuose au**ks**as, šau**ks**iu; pav.: Ochse, Wichse, Fuchs, Dachs, Flechse, Weichsel.

Šis tarimas (kaip ks, x), žinoma, netinka tokiais atvejais, kur s nepriklauso kamienui; pav.: du lachst, höchste, nächste Dažnai girdimas tarimas „hökste, nekste" nėra taisyklingas.

24. Raidė j.

Rašmuo **j** vokiečių žodžiuose reiškia kietam garsui ch atatinkantį minkštą, skardų spirantą; pav.: Jugend, jung, jauchzen, ja, jeder, jemand.

Reikia žiūrėti, kad nebūtų tariama ia, iugend.

25. Raidės p, pp.

a. Rašmuo **p** pažymi kietą, duslų, lūpinį sprogstamąjį garsą, kuris visuomet turi būti tariamas su paskui einančiu kvėpuojamu garsu h (p‘); pav.: Pendel, Polster, Pinsel, Punkt, plaudern, prahlen, Oper.

b. Rašmuo **pp** išreiškia vientisinį garsą p'. Tiktai lūpos atidaromos kiek vėliau, negu tariant paprastą p'; pav.: plappern, Klepper, Lippe. Ypatingai reikia vengti garso p tarimo be kvėpuojamo garso.

26. Raidės **t, tt, th, dt.**

a. Rašmuo **t** pažymi kietą, duslų, dantinį sprogstamąjį garsą, kuris visuomet turi būti tariamas su paskui einančiu kvėpuojamu garsu h (t'); pav.: Tanne. Tee, Tier, Tod, tot, Tulpe, Vater, Met, rot, gut.

b. Rašmuo **th**, vokiečių žodžiuose tiktai retai vartojamas, pažymi tą patį garsą kaip rašmuo t; pav.: Thron.

c. Rašmuo **tt, dt** tariami kaip paprastas t', tik kiek ilgiau; pav.: Ratte, Bett, Ritter, Motte, Butter, Stadt.
Ypatingai reikia vengti garso t tarimo be kvėpuojamo garso.

27. Raidės **k, ck.**

a. Rašmuo **k** reiškia kietą, duslų, gomurinį sprogstamąjį garsą, kuris visuomet turi būti tariamas su paskui einančiu kvėpuojamu garsu h (k'); pav.: Kater, Kette, Kirche, Kolben, kurz, Käfer, können, Küste, Keil, klopfen, Kragen.
Po garso k einančio balsio kokybė nei kiek neliečia garso k tarimo, kadangi vokiečių kalba neturi to minkšto k, kuris yra, pav., liet. žody kirsti.

b. Rašmuo **ck** pažymi tą patį garsą kaip k', tik kiek ilgesnį; pav.: Hacke, stecken, Rock, Zicklein, Stück.
Ypatingai reikia vengti garso k tarimo be kvėpuojamo garso.

28. Raidės **b, bb.**

Rašmuo **b** reiškia:

1. skardų lūpinį sprogstamąjį garsą be kvėpuojamo priedo. (Šis garsas yra tariamas kiek dusliau negu liet. žodžiuose beržas, brolis),
2. kietą, duslų sprogstamąjį garsą su kvėpuojamu priedu (kaip p'),
3. silpnai pradėtą ir stipriai užbaigtą garsą p' su kvėpuojamu priedu.

a. **b** skiemens pradžioj visados pažymi skardų garsą b pav.: **b**aden, **B**erg, **B**irke, **B**oden, **B**und, **b**lass, **b**rechen, le**b**en, Gru**b**e, Wer**b**er, Die**b**e.

b. **b** po trumpo balsio, ar tai skiemens gale (a**b**, o**b**) ar tai prieš priebalsį (A**b**t), yra duslus p' su kvėpuojamu priedu.

c. **b** po ilgo balsio, ar tai skiemens gale (Gra**b**), ar tai prieš priebalsį (ga**bst**), yra silpnai pradėtas ir stipriai baigtas p'; pav.: **Lob, lobst, Grab, gib, gibt, gehabt, Stab, Dieb.**

d. **b** po trumpo balsio + **r, l** yra tas pats garsas, kaip skirsnely c pasakyta; pav.: de**rb**, sti**rb**, E**rb**-schaft, ha**lb**, fa**lb**. Jei po tokio b eina galūnė prasidedanti skardžiu garsu, kvėpuojamo priedo nėra; pav.: lie**b-l**ich, lö**b-l**ich, Trü**b-s**al, stre**b-s**am, La**b-s**al, Einschie**b-s**el, Begrä**b-n**is, Lie**b-l**ing.

e. **bb** yra tariamas lygiai kaip b; pav.: E**bb**e, Ro**bb**e.

29. Raidės **d, dd.**

Rašmuo **d** reiškia:

1. skardų dantinį sprogstamąjį garsą be kvėpuojamo priedo. (Šis garsas yra tariamas kiek dusliau, negu liet. žodžiuose **d**ėti, **d**alis),
2. kietą, duslų sprogstamąjį garsą su kvėpuojamu priedu (kaip t'),
3. silpnai pradėtą ir stipriai pabaigtą garsą p su kvėpuojamu priedu.

a. **d** skiemens pradžioj visados pažymi skardų garsą d; pav.: **d**anken, **D**onner, **D**ieb, **d**unkel, **d**eutsch, **d**ünn, **d**rei, lei**d**en, ba**d**en, wan**d**ern.

b. **d** po ilgo balsio, ar tai skiemens gale (Ra**d**), ar tai prieš priebalsį (Schie**ds**-richter), yra silpnai pradėtas ir stipriai baigtas t'; pav.: Ba**d**, Lie**d**, To**d**, Su**d**, Schmie**ds**.

c. **d** po trumpo balsio + **r, l, m, n** yra tas pats garsas, kaip skirsnely b pasakyta; pav.: Mo**rd**, wa**rd**, wi**rd**, absu**rd**, Wa**ld**, Bi**ld**, He**ld**, Go**ld**, Hu**ld**, Ha**nd**, bli**nd**, blo**nd**, Mu**nd**, fre**md**, He**md**.

d. **dd** yra tariamas lygiai kaip d; pav.: E**dd**a, Wi**dd**er.

30. Raidės **g, gg**; galūnė **-ig**.

Rašmuo **g** reiškia:

1. skardų gomurinį sprogstamąjį garsą be kvėpuojamo priedo, kaip liet. žodžiuose **g**eras, mie**g**oti,
2. kietą, duslų sprogstamąjį garsą su kvėpuojamu priedu (kaip k'),
3. silpnai pradėtą ir stipriai baigtą garsą k su kvėpuojamu priedu,
4. minkštą, duslų spirantą ch, kaip žodžiuose i**ch**, Kir**ch**e.

a. **g** skiemens pradžioj visados pažymi skardų garsą g; pav.: **G**arten, **g**ehen, **G**iebel, **G**ott, **g**ut, **G**aul, **G**ürtel, **g**lauben, **g**raben, sa**g**en, Se**g**en, sor**g**en, We**g**e.

b. **g** po trumpo balsio skiemens gale yra tariamas kaip k' su kvėpuojamu priedu; pav.: we**g**, Gro**g**, Magdebur**g**.

c. **g** po ilgo balsio, ar tai skiemens gale (We**g**), ar tai prieš priebalsį (schla**g**t), yra silpnai pradėtas ir stipriai baigtas k'; pav.: Ha**g**, Ste**g**, Sie**g**, bo**g**, tru**g**, bie**g**t, tra**g**t, fra**g**st, Ja**g**d. Ma**g**d. Ypatingai reikia vengti perstipraus tarimo kaip ck (tack: Tag, **m**ack: mag), ir kaip ch (tach: Tag, wech: Weg, sich: Sieg, truch: trug).

d. **g** po trumpo balsio + **r, l** yra tas pats garsas, kaip skirsnely c pasakyta; pav.: Sar**g**, Ber**g**, Bur**g**, Bal**g**, Tal**g**.

e. **gg** yra tariamas lygiai kaip g; pav.: E**gg**e, Fla**gg**e, Do**gg**e, Ro**gg**en.

f. Del rašmens **ng** tarimo žiūr. straipsnį 15.

g. **g** galūnėj **-ig** skiemens gale ir prieš priebalsį yra tariamas kaip ch žodžiuose i**ch**, Kir**ch**e; pav.: güt**ig**, mut**ig**, freud**ig**, Kön**ig**, Mann**ig**falt**ig**keit, Güt**ig**keit, güt**ig**st, beleid**ig**t.
Jei galūnės -ig garsas g, prisidėjus po jo balsiui, atsiduria skiemens pradžioj, tai jis bus tariamas kaip skardus priebalsis; žiūr. skirsnelį a; pav.: güt**i**-**g**e, mut**i**-**g**e, Kön**i**-**g**e.
g galūnėj -ig toliau yra tariamas kaip skardus priebalsis, jei po skiemens -ig betarpiškai eina antras tos pačios rūšies garsas ch; pav.: güt**iglich**, ew**iglich**, Kön**ig**rei**ch**.

* * *

Kirčiavimas.

Vokiečių kalbos kirčiavimui visais atvejais galiojančių taisyklių nėra.

Apie muzikalinį kirtį (priegaidę) čia plačiau negalėsime kalbėti, nes tatai pareina nuo sintaksiškų požvilgių, kalbančiojo nusiteikimo ir siekiamo tikslo. Priegaidė svyruoja įvairiose aplinkybėse. Kalbos muzikalinis kirtis yra beveik visiškai laisvas, vadinasi, jo vartojimas negali būti griežtai nustatomas.

Sakinio dinamiškas kirtis (kirčio stiprumas) taip pat negali būti normuojamas jokiomis griežtomis taisyklėmis. Sakiny bet kuris žodis gali gauti pagrindinį kirtį; pav.: **Der** Schüler arbeitet fleissig; Der **Schüler** arbeitet fleissig; Der Schüler **arbeitet** fleissig; Der Schüler arbeitet **fleissig.**

Bet atskirų žodžių kirčiavimą galima taisyklėmis nustatyti. Tiesa, ir šitų taisyklių galiojimas nėra be ribos. Štai svarbiausios kirčiavimo taisyklės:

1. Nesudėtiniuose vokiečių žodžiuose yra kirčiuotas kamieno skiemuo; pav.: schr**ei**ben, **a**rbeiten, L**i**tauen, t**au**send. Šios bendros taisyklės išimtį sudaro tik:

a) šie vokiški žodžiai: For**e**lle (seniau: f**o**rhel), Holl**u**nder (seniau: h**o**lunter), leb**e**ndig (seniau: l**e**bendig; pavyzdžiui, žydų kalboj dar šiandien l**e**bedig);

b) žodžiai, kad ir vokiškos kilmės, kurių galūnė yra paskolinta iš svetimos kalbos. Jie kirtį turi galūnėj; pav.: Schmeiche**lei**, Schlosser**ei**, Schwärmer**ei**, Gärtner**ei**, Lärmer**ei**, halb**ie**ren, hof**ie**ren, stolz**ie**ren, schatt**ie**ren, Glas**u**r, Lapp**a**lien, Schmier**a**lien, Lieferant, Takel**a**ge.

c) Jei norima pabrėžti priešingumas, tai šiaip ir nekirčiuotas skiemuo gali gauti pagrindinį kirtį; pav.: Er hat nichts g**e**lernt, sondern alles v**e**rlernt; b**e**schlagen ist nicht **zer**schlagen.

2. Sudėtinių žodžių kirtis yra nevienodas, atsižvelgiant į tai, ar turima reikalo su vardiniu ar su veiksmažodiniu kompozitu.

Vardiniai kompozitai beveik visada turi stipriausią kirtį pirmame, determinuojančiame kompozicijos sande; pav.: K**i**rchturm, Z**i**mmer-türe, St**aa**ts-oberhaupt, Gem**ei**nde-waisenhaus, **blut**-

arm (mažakraujis), stein-reich (turtingas akmenų, akmeningas), finger-dick (piršto storumo), haus-hoch (augštumo sulig namu).

Bet jei pirmasis sandas antrojo sando reikšmės nedeterminuoja, o tik pabrėžia, tai abiejų sandų kamienai vienodu stiprumu kirčiuojami; pav.: Erz-narr „kvailių kvailys" (plg. Hof-narr „dvaro juokdarys"), Mords-hunger „labai didelis alkanumas" (plg. Wolfshunger „vilko alkanumas"), blut-arm „labai neturtingas" (plg. blutarm „mažakraujis"), stein-reich „neapsakomai turtingas" (plg. stein-reich „akmeningas"), stock-finster (labai tamsus), blut-jung (labai jaunas), ur-alt (labai senas) ir t. t.

Antrasis sandas turi stipresnį kirtį už pirmąjį, jei norima pabrėžti priešingumas; pav.: der Haus-herr, nicht der Haus-knecht; nicht See-hund, sondern See-löwe. Dėl tos priežasties žodžiai Jahr-zehnt, Jahr-hundert, Jahr-tausend turi kirtį antrame sande, kadangi vartojant tuos žodžius visada išreiškiamas priešingumas kitam skaičiui (plg. Jahr-zeit, Jahr-markt). Žodžiai barmherzig, Barmherzigkeit turi kirtį antrame skiemeny.

Žodis **all-**, eidamas sudėtinio žodžio pirmu sandu, yra kirčiuotas ar nekirčiuotas; pav.: all-täglich, All-tag, all-jährlich, all-bekannt, all-gemein, All-macht; bet all-mächtig, all-gütig, all-wisend, all-mählich, bet all-gemach, All-gegenwart, all-gegenwärtig, All-heilmittel.

Daugelis žodžių atsirado palyginti neseniai s i n t a k s i š k i e m s   j u n g i n i a m s   s u a u g u s. Tokiais atsitikimais pirminis kirtis yra dažnai dar išlaikytas, lyg čia būtų dar du atskiri žodžiai; pav.; derselbe (seniau: der selbe), allein (seniau: all ein), vielleicht (seniau: vil lîhte), allerschönst (seniau: aller schönst „visų gražiausias"), allerliebst, zufrieden (seniau: zu friden), abhandan (seniau: ab handen „von den Händen"), vorhanden (seniau: vor handen), behende (seniau: bi henti „prie rankos"), einander (seniau: ein ander „vienas antrą, vienas kitą"), nacheinander (po vienas antro, kito), Lebewohl (lebe wohl!) ir t. t.

Priešdėliai **be-, ge-, ver-, zer-, ent-. emp-** yra visada be kirčio; pav.: be-zahlen, be-zahlbar, Be-zahlung, ge-fallen, Ge-fühl, ver-kaufen, Ver-kauf, Ver-lust, ent-laufen, Ent-lassung, emp-fangen, Emp-findung. (Žiūr. skirsnelį 1. b).

Veiksmažodžių, sudarytų iš atskiriamų dalių, pirmas sandas yra kirčiuotas; pav.: ab-kaufen, (ich kaufe ab; ab-gekauft), auf-stehen (ich stehe auf; auf-gestanden), ein-führen (ich führe ein; ein-geführt), los-lassen (ich lasse los; los-gelassen).

Priešdėliai **durch-**, **um-**, **über-**, **unter-**, su veiksmažodžiu gali sudaryti ir atskiriamą ir taip pat neatskiriamą kompozitą. Pirmu atsitikimu jie turi pagrindinį kirtį, antru atsitikimu pagrindinis kirtis tenka veiksmažodžio kamienui, pav.: durch-eilen (ich durch-eile; durch-eilt), über-setzen (ich über-setze; über-setzt), um-armen (ich um-arme, um-armt), unter-schreiben (ich unter-schreibe, unter-schrieben); bet: durch-gehen (ich gehe durch; durch-gegangen), über-setzen (ich setze über; über-gesetzt), um-graben (ich grabe um; um-gegraben), unter-stehen (ich stehe unter; unter-gestanden).

Tokiems veiksmažodžiams atitinkantieji daiktavardžiai ir būdvardžiai turi ta patį kirtį; pav.: Übersetzung, übersetzbar, Umarmung, Unterhaltung; arba: Durchgang, durchgängig, Umgrabung, Unterstand ir t. t. Vis dėlto ir čia neretai kirčiavimas skiriasi; pav.: unter-richten, Unterricht; unter-halten, Unterhaltung, Unterhalt; unter-scheiden, Unterschied; unter-brechen, Unterbrechung, Unterbruch; über-schreiben, Überschrift; über-nehmen, Übernahme; über-geben, Übergabe; über-fallen, Überfall; über-blicken, Überblick; unter-schreiben, Unterschrift; um-fangen, Umfang.

Panaši tvarka pasirodo veiksmažodžiuose, sudarytuose su priešdėliais **voll-** ir **miss-:**

a) voll-bringen, voll-enden, voll-führen, voll-strecken, voll-ziehen. Iš šitų veiksmažodžių išvesti daiktavardžiai ir būdvardžiai turi tą patį kirtį: Vollbringen, vollbracht, Vollendung, Vollführung, Vollsreckung, Vollstrecker, vollstreckbar, Vollzug, Vollziehung. Šiaip priešdėlis voll- yra kirčiuotas; pav.: voll-giessen, voll-machen, voll-jährig, voll-zählig, voll-kommen.

b) Priešdėlis **miss-**, eidamas sudėtinių veiksmažodzių pirmu sandu, negali būti atskiriamas ir dėl to paprastai neturi kirčio; pav.: miss-achten, miss-bilden, miss-billigen, miss-brauchen, miss-deuten, miss-fallen, miss-glücken, miss-gönnen, miss-handeln, miss-lingen, miss-trauen. Tik retkarčiais kirtis yra ant priešdėlio, nors kompozitas ir yra neatskiriamas: miss-behagen, miss-gestalten,

miss-verstehen. Daiktavardžių ir būdvardžių kirčiavimas kai kada skiriasi; pav.: miss-verstehen, Missverständnis; miss-billigen, Missbilligung; miss-bilden, Miss-bildung; miss-brauchen, Missbrauch, missbräuchlich; miss-fallen, Missfallen, missfällig; miss-gönnen. Missgunst, missgünstig; miss-trauen, Misstrauen, misstrauisch, Šiaip priešdėlis miss- turi kirtį; pav.: Missmut, missmutig, Misston, Missklang, Misswachs.

Neigiamasis priešdėlis un- paprastai yra kirčiuotas; pav.: un-artig, un-bändig, un-bedeutend, un-ehelich, un-gut, uninteressant, un-klar, un-richtig; Un-ding, Un-getüm, Un-mensch, Un-tiefe. Bet jei būdvardžiai, išvesti iš veiksmažodžių, su galūnėmis -ig, -lich, -sam, -haft, -bar yra neigiami priešdėliu un-, tai kirtis bus kamieno skiemeny su ta sąlyga, kad sąryšis su veiksmažodžiu dar yra jaučiamas; pav.: abändern, abänderlich, unabänderlich; abwenden, abwendbar, unabwendbar; taip ir: unausbleiblich, unaufhaltsam, unermesslich, unersetzbar, unglaublich, unsäglich, unabsehbar, unaufhörlich, unzählig ir t. t. Bet yra pavyzdžių, kur šita taisyklė neveikia; pav.: unversöhnlich, unbemerkbar, unempfindlich, unerträglich. Kai kada žodis, atsižvelgiant į skirtingą kirčiavimą, įgauna kitą reikšmę; pav.: unschätzbar „be vertės", unschätzbar „taip brangus, kad negalima įvertinti"; unerhört „neišklausytas" (Das Gebet blieb unerhört), unerhört „negirdėtas" (Der Skandal ist unerhört).

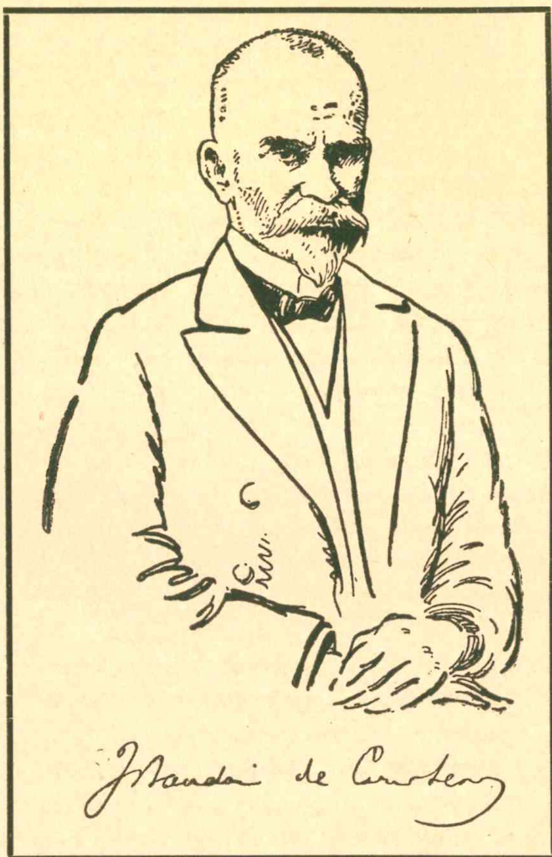
Svetimi žodžiai, jei jie dar yra jaučiami svetimais, išlaiko svetimą kirčiavimą; pav.: Aëroplan, Allee, Analyse, Altar, Automobil, Kanal, Observatorium, Prozess, Station ir t. t. Svetimas kirčiavimas iš dalies yra išlaikytas net linksniavime; pav.: lotyniškai doctor, doctores, vokiškai Doktor, Doktoren; lotyniškai pastor, pastores, vokiškai Pastor, Pastoren.

Bet tokie svetimi žodžiai, kurie ilgainiui suvokietėjo taip, kad jų svetima kilmė nebelengvai teatpažįstama, rodo jau grynai vokišką kirčiavimą; pav.: Fenster (lot. fenestra), Münster (lot. monasterium), Schüssel (lot. scutella).

G. Studerus.

J. Baudoin de Courtenay.

1929 m. lapkričio mėn. 3 d. mirė Varšuvoj garsus kalbininkas prof. Jonas Baudoin de Courtenay.

Gimė Baudoin de Courtenay 1845 m. kovo mėn. 13 d. Rodzymine, Varšuvos gubernijoj. 1857—61 m. mokėsi Varšuvos realinėj gimnazijoj. 1862—66 m. ėjo augštąjį mokslą vadinamo-

joj Didžiojoj Mokykloj. Vėliau, 1867—68 m., studijavo lyginamąją gramatiką ir sanskritą Prahoj, Jenoj ir Berlyne. 1870 m., parašęs disertaciją „Einige Fälle der Wirkung der Analogie in der polnischen Deklination", jis įgijo Leipcigo universiteto daktaro laipsnį; tais pat metais jis gavo Petrapily ir lyginamojo kalbų mokslo magistro laipsnį už didelį mokslo darbą „O drevnepoľskom jazyke do XIV stoletija". Gavęs tuos laipsnius, jis tapo lyginamojo kalbų mokslo privatdocentu Petrapilio universitete. Parašęs du naujus veikalus „Opyt fonetyki rezjanskich govorov" ir „Rezjanskij katichizis", jis gavo tame pat universitete lyginamojo kalbų mokslo daktaro laipsnį ir potam tuojau tapo lyginamosios indoeuropiečių kalbų gramatikos docentu, o netrukus profesorium Kazanės universitete; čia profesoriavo 1875—83 m. 1883 m. buvo perkeltas į Tartu (Dorpato) universitetą lyginamosios slavų kalbų gramatikos katedrai. 1893 m., neištarnavęs pilnos emeritūros, persikėlė į Krokuvos universitetą, kur ligi 1899 m. dėstė lyginamąją kalbotyrą ir sanskritą. 1900 m. jis sugrįžo į Petrapilį, kur ligi karo dėstė universitete bendrąją kalbotyrą ir lyginamąją slavų gramatiką. Prieš pat revoliuciją jis buvo nuteistas kalėti už brošiūrą „Tautinis ir teritorinis autonomijos požymys" (1913); bet, žlugus carizmui, jį paleido iš kalėjimo ir sugrąžino jam pastarąją vietą universitete. Kurį laiką padirbėjęs čionai, jis 1918 m. išvažiavo į Varšuvą, per revoliuciją netekęs beveik viso kilnojamojo turto ir didelės savo bibliotekos bei mokslo rinkinių dalies; čia, Varšuvoj jis ir mirė, eidamas 85 savo amžiaus metus.

J. Baudoin de Courtenay buvo labai gabus, didžios erudicijos ir didžiai pastabus kalbininkas mokslininkas. Gerai mokėdamas daugybę kalbų (tarp kitų lietuvių ir latvių kalbas) ir daug kur būvęs, studijavęs, dirbo labai įvairų darbą: jis yra rašęs apie pietų slavų tarmes Austrijoj ir Italijoj, apie senovinę lenkų kalbą, apie lyginamosios slavų gramatikos dalykus, apie bendrus kalbotyros uždavinius, apie garsų dėsnius, apie psichiškus kalbos reiškinių pagrindus, apie bendras kalbos atmainų priežastis, apie šaknies balsių kaitą (alternaciją), ir t. t. Be anksčiau minėtųjų darbų, jis dar yra parašęs „Próba teorji alternacyi fonetycznych" (Kraków 1894) = „Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen" (Strassburg 1895), „O psichicznych podstawach zjawisk językowych" (Przegląd

Filozoficzny. Warszawa, Rok VI, 1903), O „prawach głosowych" (Rocznik Slavisticzny. Kraków, Tom III, 1910) ir kt.

Svarbesni J. B. de Courtenay's potyrių dalykai yra šie: kalba nėra organizmas, kaip kad A. Schleicheris yra manęs; tai yra visai psichiškas socialus reiškinys. Visas kalbos gyvenimas ir plitimas yra apibrėžiamas psichiškų dėsnių; nėra nei vienos kalbos reiškinio, kuris nebūtų ir psichiškas. Garsų dėsnių nėra ir negali būti; todėl klysta ir junggramatikai, kurie, kalbos atmainumą priskirdami fiktyviam visos žmonijos vienetui, kalbamuosius faktus traktuoja atitrauktus nuo visuomeninio gyvenimo. Kalbos gyvenimo ir plitimo dėsniai dar nesurasti, bet juos galime patirti rūpestingais induktyviniais potyriais. Todėl kalbotyrai svarbiau yra dabartinės gyvosios, ne mirusios kalbos. Betyrinėdami mes susekame, kad visų kalbos atmainų priežastim yra patogumo, lengvumo siekimas tarimo, klausymo bei suvokimo ir kalbiško galvojimo (cerebracijos) srityse. Kalbos pradžia yra ne monogenetiška, bet poligenetiška. Kalbos vienetai (fonemos, morfemos...) susidaro ne iš nieko, bet iš gatavo materialo ir gauna tik naujas formas. Šaknų esti visuomet; vienai alternacijai (ablautui) nykstant, randas naujų alternacijų. Šaknų vienaskiemiškumo indoeuropiečių kalbose dar niekas nėra įrodęs. Ir t. t. Iš to jau matyti, kad B. de C. yra buvęs visai ne toks, kaip a. a. K. Būga: jis stengėsi kalbą suprasti plačiai, ir todėl rūpinosi ne tik konkrečiais kalbos duomenimis, bet ir galiausiais, bendriausiais (t. y. psichologiškais, filosofiškais) kalbos dalykais.

Šitokiam J. B. de C. visašališkumui išsidirbti padėjo daug veiksnių. Viena, jis, dar jaunas būdamas, studijavo Vokietijoj tuo metu, kada vadinamieji junggramatikai judino pačius kalbos mokslo pagrindus: gilinos į bendruosius istorinės lyginamosios gramatikos dalykus, kreipė daugiau dėmesio į gyvąją žmonių kalbą, į tarmes, į fonetiką ir tuo būdu ryžos reviduoti senovinius kalbotyros pamatus. Visa tatai turėjo B. de C. didelės įtakos. Iš kitos pusės, profesoriaudamas Rusijoj, jis susidūrė su tam tikromis aplinkybėmis: čia pirma reikėjo jam dar paruošti dirva tikriems kalbininkams — pradėti nuo bendrų elementarinių dalykų; tatai, žinoma, jį vertė susidurti su bendruoju kalbos mokslu. Bet svarbiausia B.

de C. yra pats, dėl savo ypatybių, linkęs į kalbos pagrindus, į objektyvią jos reiškinių observaciją.

Ir ne tik viena kalba rūpėjo B. de C., — jam rūpėjo dar ir visuomeniniai dalykai. Būdamas tiesus, karšto temperamento žmogus, didelis, jo žodžiais tariant, „nepataisomas“ individualistas, gilus demokratas, smarkus šovinizmo priešas, jis niekur nerimo, netylėjo matydamas kokią neteisybę ar skriaudą kam darant. Pav., budamas Kazanėj, jis su didžiausiu atkaklumu, prisispyręs reikalavo, kad universitetas, naudodamasis savo autonominėmis teisėmis, išspausdintų kun. Ant. Juškevičiaus dainų rinkinius ne rusiškomis raidėmis, kaip kad valdžia reikalavo, bet lotyniškomis, ir tuo savo reikalavimu pasiekė tikslą. Tuo būdu B. de C. yra daug padėjęs mūsų spaudai atgauti; jis yra lietuviams ir vėliau nemaža simpatijos reiškęs. Plg. jo „Jan Juszkiewicz“ (Prace filol., I, 1886), „Kwestya alfabetu litewskiego w państwie rosyjskiem i jej rozwiązanie“ (Kraków, 1904), „Autonomja Polski“ (Kraków, 1907).

J. B. de C. buvo geras ir mokytojas, pedagogas. Savo dėstomuosius dalykus jis būdavo visuomet gerai supratęs, ištyręs, visa širdžia pamėgęs ir jiems atsidėjęs, todėl savo savaimingu, ne sekamuoju darbu jis visuomet gyvai sudomindavo savo mokinius, juos įtraukdavo į tą darbą ir jiems atverdavo naujas lingvistikos sritis, išmokydavo juos laisvai, savarankiškai tirti. Jis visados buvo pilnas gyvybės, entuziazmo ir idealizmo. Jo iniciatyva darbe ir kalboj visuomet žymėdavo. Kitiems žmonėms jis buvo draugus, tiesus ir atviras. Vertindamas svetimus darbus, jis visuomet ieškojo mokslo pagrindų ir tiesos ir baisiai nekentė paviršutiniškumo bei tendencingumo, kuris nieko bendra neturi su mokslu.

Pr. Skardžius.

Kritikos ir bibliografija.

Parinktos Kvinto Horaciaus Flakko giesmės (odės) su komentarais ir žodžiais. Paruošė K. Kepalas. „Spaudos Fondo“ leidinys, Kaunas, 1928 m.

Kam rūpi antikinės kultūros ir poezijos ir apskritai humanistiškų studijų likimas, tas pasveikins šį neseniai pasirodžiusį Horatijaus leidimą. Kaip reikiant prieš patį tekstą eina trumpos biografijos žinios, paliesta poeto kūryba, ir pagaliau duodamos eiliavimo taisyklės, po teksto — komentarai ir žodžiai.

Biografija. Kalbėdamas apie poeto kūrybą (4 psl.), sako leidimo rengėjas: „Horacius buvo lirikas ir rašė daugiausia satiras ir odas“. Šis formulavimas netinka. Aš pasiūlyčiau štai ką: „H. buvo lirikas ir satirikas“, arba: „H. rašė, be liriškų eilėraščių, ir satiras“, nes satiros, formos ir apskritai kūrybos atžvilgiu nieko bendro neturi su lirika. Juk senovėje literatūros kategorijos griežtai buvo atskirtos viena nuo kitos, ir su tuo pačiu griežtumu turėtų skirti ir mūsų dienų romėnų literatūros istorikas. Tais pačiais sumetimais būtų tiksliau paminėti vad. C a r m e n s a e c u l a r e kartu su lirika. Toliau, minint poeto nelirišką kūrybą, būtų ne pro šalį pacituoti ir e p o d a i ir laiškas D e a r t e p o e t i c a.

Eiliavimas. Dėl eiliavimo taisyklių tenka pastebėti, kad reikėtų pridurti, jog išdėstytas eiliavimas tinka ypač k l a s i k i n i a m romėnų literatūros laikotarpiui ir kad ankstyvesnėje senovėje buvo plačiai vartojamas v e r s u s S a t u r n i u s, kuris aiškiai skiriasi nuo kitų metrų.

Tekstas. Odų ar odžių — tituliniame lape ir 9 psl. parašyta O d ė s, o šiaip o d o s — teksto sudarymas tekstinės kritikos atžvilgiu nėra painus; konjektūroms bent maža vietos. Tačiau čia ir mažmožiai įgija tam tikros reikšmės. Atsižvelgiant į teksto tradiciją, t. y. geriausių rankraščių autoritetingumą, reiktų palikti 3-ios linksniuotės žodžių kamiengaliu **-i**, daugiskaitos galininko galūnę **īs**, ne **ēs**. Taigi rašytina a v i s p ā r t i s m o n t i s ir t. t., taip

pat vietoje vulgus vultus volgus voltus ir t. t. Horatijus, būdamas poetas, naudojasi archaiškomis formomis. Tas horaciškesnis rašymas tekstui suprasti nekenkia, nes komentaruose yra progos tiems reiškiniams paaiškinti. Jeigu rašymas **-es** prisideda prie perdidelio bereikalingo palengvinimo, tai iš kitos pusės be reikalo apsunkina skaitymą ir greitą sintaksišką supratimą eilučių pradžioje vis einančios didžiosios raidės. Kaikuriose vietose skyryba netikslinga; I 16 reikia išbraukti taškas po žodžio oppidi, V 3 po pati turi būti šauktukas, ne taškas; VIII 5-8 sudaro vieną sakinį; taigi vietoje klaustuko po urget dėtinas kablelis; cui bus tada paprastas santykinis įvardis. Eiliavimo ir sykiu rašymo klausymą liečia XII 5 forma anthac. Ši forma rankraščių nepripažinta — Porfyrionas, vienas senovės komentatorius, pats skaitė net ante hanc — ir negali pasilikti tekste. Taisyklingajam metriškam skaitymui normali forma antehac visai nekenkia; **-e-** vistiek praleidžiama, vadinas, ante ir hac greičiau sugretinti žodžiai, negu vieninga sudėtinė forma. Rašant dvejais žodžiais ante hac — nors aš tokiam rašymui nepritarčiau — diskusijos visai nebebūtų. Jeigu, pav., XV 14 žodis aere turi būti pažymimas kaip triskiemenis, tinka tiktai aëre, bet ne aêre; komentaruose kaikada ir sutinkama **ė** tokia pat prasme; bent vienodumas pageidautinas. Tai mano nuomone nepastebėtos spaudos klaidos, kurių reikia būtinai vengti. Bet tie nurodymai pačiame tekste nelabai reikalingi, kadangi įžangoje eiliavimas schematizuotas, taip kad skaitytojas su schemos pagalba lengvai galės pats nagrinėti metrą.

Diskusiškesnis bus klausymas, kas ir kiek reikėjo parinkti iš poeto liriškos kūrybos. Rinkimas, žinoma, pirmoj eilėj asmenis ir individualus dalykas. Bendrai imant, aš būčiau surinkęs dar daugiau, kad būtų galima skaitytojus supažindinti ir su kitomis giesmėmis, kurios ne mažesnės vertės, negu tos, kurios tame rinkinyje yra. Odė II, kuri gana ilga, buvo galima visiškai praleisti. Už tai būtų galima pridėti carm. I 3 Sic te diva potens Cypri, gražus προπεμπτικόν, skirtas poeto draugui Vergiliui, I 4 Solvitur acris hiems grata vice veris et Favoni, puikus prisiartinančio pavasario vaizdas, o fone išbalusi Mirtis, pallida Mors, įspūdingas priešpriešis, toliau I 9 Vi-

des ut alta stet nive candidum Soracte. Gaila kad nėra I 22 Integer vitae scelerisque purus, kur pasirodo tipingasis poeto humoras, ir ypač I 38 Persicos odi puer apparatus, kur tik keliomis eilutėmis begalo vaizdingai piešiamas Horatijaus simpatiškas paprastumas, jo simplicitas. Iš antros knygos vertėtų pridėti 3 Aequam memento rebus in arduis. Trečios knygos giesmės 1—6 skiriasi kiek nuo kitos poeto liriškos kūrybos; jų tonas — ypatingai romėniškas, patriotiškas. Iš jų reikėtų dar vieną kitą į rinkinį įtraukti.

Komentarai. Geras noras ko daugiau aiškinti priveda kartais prie bereikalingų paaiškinimų. Jeigu, pav., 48 psl. yra spausdinta Bibendi gen. gerundii, užtektų jau gerundium, nes, jeigu sakoma gerundium, tai bibendi gali būti vien tik genetivus. Ten pat: Licini — vocativus. Nėra būtino reikalo aiškinti, kadangi tekste Licini stovi tarp kablelių; tokios izoliuotos formos dažniausiai lengvai galima pažinti kaipo šauksmininkai. Panašiai 53 psl. „Rege — abl. compar., pareina nuo beatior". Jeigu pabrėžiama, kad abl. compar., tas komparatyvas, nuo kurio rege pareina, turi būti randamas be pagalbos. Iš kitos pusės nekenktų, jei būtų aiškinama patiens vocari II 43; 39 psl., kur Calenam... vitem aiškinama „Kalių vynuogynai", galėjo būti pridėtas to miesto lotyniškas pavadinimas Cales, -ium, kas iš lietuviškojo Kalių nepaaiškėja. Taip pat reikėtų 47 psl. nurodyti, kad IV 20 nec jungiama su imperatyvu parce nepaprastas sintaksės reiškinys. Dabar tenka kalbėti apie visą eilę atsitikimų, kur aš su komentatorium nesutinku arba kur reikėtų papildyti.

Žodžių prasmės aiškinimai: 40 psl. sakoma, kad praesens=efficax. Efficax pats neklaidingas paaiškinimas, tik nepilnas. Mano nuomone, čia tiktų papildyti, kad bendrai himnų kalboje pasitaiko gana dažnai adesse prasme „ateiti gelbėti". O dabar veiksmažodžio adesse asmenavimas nepilnas, nes esamojo laiko dalyvio, kuris tegalėtų būti tik *adsens, nėra. Už tai vartojamas praesens. Kadangi minėtoje vietoje deivės praesentia galima suprasti teigiama ir neigiama prasme, tai efficax neblogai išreiškia tą dvipusiškumą; bet paaiški-

nimas pertrumpas. 43 psl. fortis gali būti tikras būdvardis, nuo kurio pareina veiksmažodis tractare; o atrum pažodžiui verčiamas vaizdingiau išeina.

Sintaksė: 32 psl. divum galima suprasti ir kaip acc. singularis. 33 psl. nube, mano nuomone, abl. instrumenti; taip pat ludo; 38 psl. vestra prece, 48 psl. ventis. Bet 37 psl. lyra greičiau bus abl. causae negu limitationis. 36 psl. spatio brevi aiškinama p. K-o abl. causae; tas labiau tinka, negu kituose komentaruose randamas abl. instrumenti; aš siūlyčiau suprasti kaip dativus. Sakinyje quotquot eunt dies, 49 psl., dies yra veiksnys. 29 psl. sakoma, kad po posakių est qui, sunt qui prozoje eina coniunctivus. Reikėtų pridurti „paprastai", nes randame keletą išimčių Cicerono ir Caesario raštuose (Cic. inv. 2.167; off. 1,43 ir kitur; Caes. Gall. 4,10, 5; 6, 27, 1). 32 psl. perirent = perituri forent; paprastesnė perifrazė — perituri essent. 34 psl. kalbama apie properes — coniunctivus praes. Čia dėl formulavimo svarbu pabrėžti, kad šalutiniame sakinyje norima išreikšti ne „esamasis", bet tas pats laikas, kaip pagrindiniame sakinyje. 36 psl. sakoma, kad quamvis privalo con. praesentis ir perfecti. Tuo tarpu pasitaiko, žinoma, rečiau ir imperfectum ir plusquamperfectum; Cic. Deiot. 30, Mil. 21, Lig. 26, Verr. 5, 168; Phil. 2, 44 ir kitur.

Kai dėl perifrastiškų aiškinimų, tenka pripažinti, kad jie ypač poetiniams tekstams paaiškinti labai gerai tinka. Norėčiau komentatorių paraginti plačiau naudotis šia patogia priemone. Tebūnie man leista, tik vienu pavyzdžiu parodyti, kaip perifrazė didesniame maštabe galėtų prisidėti prie interpretacijos. Reikia dažniausiai tiktai žodžiai pertvarkyti, ir tuo būdu iš karto paaiškėja sintaksiška struktūra ir mintys.

Odė X 1–6

Tekstas:	Perifrazė:
Parcus deorum cultor et infrequens insanientis dum sapientiae consultus erro, nunc retrorsum vela dare atque iterare cursus Cogor relictos...	**Dum parcus et infrequens cultor deorum sapientiae insanientis consultus erro, nunc vela retrorsum dare atque cursus relictos iterare cogor...**

Žodžiai: Būtų pageidautina, kad žodžiai neliktų žalia medžiaga, bet sudarytų alfabetiškai sutvarkytą žodynėlį; tada nesikartotų tiek dažnai tie patys žodžiai. 61 psl. o c i s s i m u s liko be vertimo, 62 psl. kilmininkas zodžio S y b a r is: S y b a r i t i s yra teoriškai galimas, bet niekur literatūroje nesutinkamas; geriau jis praleisti. 63 psl. lot. p h a r e t r a lietuviškai perrašyta f a r e t r a, o 66 psl. p a r e t r a. 64 psl. sumaišė komentatorius du žodžius: l i q u ē r e „būti skystam" ir l i q u ā r e „praskiesti". Tik pastarasis yra vietoje. 66 psl. vardininkas m a r vietoje m a s yra apgailestautina spaudos klaida.

Apskritai gaila, kad tiek daug, kartais labai trukdančių ir nepakenčiamų spaudos klaidų yra užsilikę. Jų išcituoti jau nebegalima. Apskritai imant, leidimas buvo sudarytas labai skubiai. Manau, kad editorius supras, jog mano kritika nori prisidėti prie jo darbo ir galėtų palengvinti antrą leidimą.

Pr. Brenderis.

C. Iuli Caesaris belli Gallici Liber III. Žodyną ir paaiškinimus paruošė doc. M. Račkauskas. Dirvos B-vės Leidinys. Kaunas - Marijampolė 1927.*)

Apie šią knygą reikėtų kalbėti pirmoj eilėje mokyklos žurnale; mat, p. R-as nenorėjo rašyti mokslo veikalo, bet ruošti nedidelį ir nesunkų tekstą mokyklos, ypač mokinių reikalams. Vis dėlto, aplinkybių verčiami, įsigis tą leidinį, be mokinių, patys mokytojai, universiteto studentai ir daug kas, kam rūpi lotynų kalba. Todėl nebus pro šalį šis veikalėlis nagrinėti ir vertinti ne vien lotynų kalbos dėstymo metodo, bet ir mokslo atžvilgiu, nes, jeigu iš vienos pusės mokyklos vadovėlis neturi būti gryno mokslo dalykas, tai iš antros pusės reikalaujama, kad jis naujesniems bendrai pripažintiems mokslo tyrinėjimų rezultatams bent neprieštarautų. Ypač senovės autoriaus leidimas reikalauja nemaža atsargumo ir

*) Šitos recenzijos ir sekančio atsakymo turinys gal kiek dėl šio numerio spausdinimo susivėlinimo dabar ir nebetoks yra aktualus; bet kadangi, kaip recenzijoje, taip ir atsakyme, daugiau svarbos skiriama ne tiek polemikai, kiek principiniams svarbesniems dalykams, tad spausdiname čia tai kad ir kiek pasivėlinę. Red.

filologiško sąžiningumo. Juo labiau to reikia, kadangi lietuviškų šios rūšies leidinių beveik nėra, ir kaip tik pirmieji turėtų būti sudaromi pavyzdingai; juo labiau to ir laukiama, kadangi Caesario leidėjas ankstyvesnių šios srities bandymų nepripažįsta vykusių.

Po prakalbos eina Caesario biografija. 7 psl. pasakyta, kad Caesaris 82-ais metais vedė. Turiu pridurti, kad jis vedė jau 83-ais metais, o po metų Sulla pareikalavo, kad jis persiskirtų su Cornelija (žiūr. Pauly-Wissowa Real-Encyclopädie d. klass. Altertumswissenschaft, Neue Bearbeitung Bd. X p. 187, 26 sqq., 1917 m.). Jeigu neklystu, Caesario įvykdyta kalendoriaus reforma nepaminėta. Gerai daro leidėjas, prieš patį tekstą duodamas dar istorijos žinelių apie „Galiją prieš Cezariui atvykstant" ir atpasakodamas pirmųjų ir antrųjų „Commentarii de bello Gallico" knygų turinį.

Vienas iš svarbiausių leidimo uždavinių yra paties senovės autoriaus teksto sudarymas. Čia reikia pasistengti duoti tik toks tekstas, kuris filologiškais teksto istorijos bei tradicijos sumetimais yra ko arčiausias žuvusiam autoriaus originalui. Tačiau niekas nereikalaus, kad vadovėlio ruošėjas pats atliktų visus paruošiamuosius teksto sudarymo darbus, bet kad jis sektų bent savo laiko tinkamiausią tuo atžvilgiu leidinį. Toks leidinys, be abejo, buvo paties p. R-o 6 psl. šaltiniuose paminėtas Klotz'o leidinys: C. Iuli Caesaris commentarii. Ed. A. Klotz. Vol. I Commentarii belli Gallici ed. minor, Teubner, Leipzig 1923 (ne 1920, rodos, kaip mlnėtoje vietoje išspausdinta). Labai stebiuos ir gailiuos, kad p. R-as tekstui atspausdinti juo nesinaudojo. Taip pat nuostabu, kad necituoja to paties Klotz'o editio maior, kuri jam būtų suteikusi tiek daug ir geros kritiškos medžiagos, kad būtų buvę galima savarankiškai tekstas nustatyti. Vis dėlto gimnazijos reikalams galėjo užtekti laikymosi bent editio minor. Apie Klotz'o, leidėjo, veikimą neseniai palankiai atsiliepė italas L. Castiglioni (Milano karal. universiteto profesorius) savo recenzijoje (italų kalba) žurnale Gnomon Kritische Zeitschrift für die gesamte klassische Altertumswissenschaft, 4. Band. Heft 11/12 November/Dezember 1928: C. Iulius Caesar Commentarii ed. A. Klotz. I: Commentarii belli Galici. Editio maior altera, 1927.

Tekstui atspausdinti, rodos, buvo naudotas vienas leidinys, o paaiškinimams sustatyti kažkoks kitas, kurio skyriuose kartais sutinkamas kitas paragrafų skaičius, negu anksčiau minėtame, vadinasi, tekstui spausdinti naudotame leidinyje. Taigi, pav., IX skyrius t e k s t e turi 9 §§, o p a a i š k i n i m u o s e 10 §§, X skyrius tekste 3 §§, paaiškinimuose 5 §§ ir t. t. Ne tik ši netvarka gerokai sunkina naudojimąsi leidiniu, bet tam didžiai kenkia ir klaidina dar tai, kad vienuose kituose paaiškinimuose dėtas tekstas s k i r i a s i nuo prieš einančio Caesario teksto. Taip antai, VIII 4 t e k s t e skaitoma **acceperant** (plg., pav., Dinter'io leid.), o atsakomoj p a a i š k i n i m ų vietoje **acceperint** (pav., Klotz'o leid.), XV 3 **commovere** (Dinter), paaiškinimuose **movere** (Klotz), žodyne vėl **commovere** (plg. 81 p.), XXVI 5 **intenderent** tekste, **contenderent** paaiškinimuose. Tuo būdu jau iš anksto leidėjas kaikur nebegalėjo paaiškinti, kur jis, turbūt, pats būtų panorėjęs tai daryti. Tik atsižiūrint į šiuos patį leidėją klaidinančius skirtumus, galima suprasti, kad nenurodyta, kodėl VIII 4 **mallent** su „consecutio temporum" nesutinka: mat, tekste, kuris buvo parinktas paaiškinimams, skaitoma **malint**; o tuo tarpu šis c o n i. p r a e s. paaiškinimo nereikalauja. Panašus atsitikimas yra XI 5 **posset**.

Taigi siūlyčiau rankraščių tradicija spausdinti **conlocaret** (vietoj **collocaret**) I 3, taip pat, kur pasitaiko šio veiksmažodžio formos, **-nl-** vietoje **-ll-**, būtent I 4, IV 1, XX 4, XXIX 1; toliau su Klotz'u ir kitais pagal rankraščių β grupę **acceperint** ir **malint** VIII 4, **casus erant extimescendi** XIII 7 (arba 9), **movere** XV 3, **maximae fuit opportunitati** XV 4, **Tolosa et C a r c a s o n e et Narbone** XX 2, **duxit** (vietoj **adduxit**), **instituerunt** (vietoj **cceperunt**) XXVIII 1; toliau reikėtų priimti **possit** (vietoj **posset**) pagal **ed. princeps** XI 5, **integrae** (vietoj **intritae**) XXVI 2 ir **contenderunt** vietoj **intenderunt**) XXVI 5 pagal rankr. V. Taip pat pageidautina, kad būtų atsižvelgta į keltų tautelių tikrinius vardus, kurių formos rankraščiuose gana įvairios. Reikėtų čia laikytis keltologų nuomonės.

Labai geras dalykas, jei komentatorius gausiai aiškina. Tačiau reikėtų vengti bereikalingų aiškinimų, nes liks dar apsčiai darbo reikalingoms pastaboms. Taigi, manau, galėtume praleisti pasakymą 30 p.: „**concesserat** — nėra attractio modi". Vadinamo-

ji **attractio modi** yra veikiau nenormalus, kaip normalus reiškinys. Todėl pažymėtinas bus tik jos b u v i m a s. Jos nebuvimas nėra reikalingas aiškinimo. Kur ji nesutinkama, ten i n d i c a t i v u s, bendrai imant, savaime suprantamas dalykas. Vis dėlto kalbamajame sakinyje ne c o n i u n c t i v u s, kaip sekančiame. Bet tada tokios paprastos konstatuojamos pastabos neužteks; reikės paaiškinti, kodėl taip yra. Atvirkščiai, kitais atsitikimais komentatorius duoda permaža. 44 p. sutinkama perifrazė **terga... verterent — pasileido bėgti** reikėtų pilniau rašyti **ut... terga ...v e r t e r e n t — kad ...p. b.** ir 47 p. vietoje **omnium voces audirentur — buvo girdėti visur šaukiant** geriau **c u m... o. v. a u d i r e n t u r — kai ...b. g. v. š.** Tik tuo būdu besimokąs žmogus atsimins, kad **ut finale** ir **cum historicum** privalo konjunktyvo.

Kaikuriuos paaiškinimus tenka pavadinti nevykusiais. 29 p. randame perifrazę **proficisceretur** (plg. tekstą I 1) — **in itinere esset. Proficisci** ir **in itinere esse** yra visai skirtingi dalykai. Pirmasis bus „išvykti" (pranc. **partir**, vok. **abreisen**), o antrasis — „būti kelionėje, keliauti" (pranc. **voyager**, vok. **reisen**); vadinasi, **proficiscor** reiškia tik a k i m i r k s n i n į veiksmą, bet ne besitęsiantį veikimą. Ne tiktai keliaudamas, bet ir išvykdamas Caesaris įsako. Kad jis labiau buvo pratęs atlikti šitokius reikalus prieš kelionę, parodo ne viena paties Caesario pastaba: plg. Caes. Gall. I 54 2/3 **hibernis Labienum praeposuit, ipse in citeriorem Galliam ad conventus agendos profectus est.** Dar aiškiau, ne vien turinio, bet ir sintaksės atveju V 1 1 **...d i s c e d e n s ab hibernis Caesar in Italiam, ..., legatis i m p e r a t, uti... curent.** Plg. ir VI 44 3 ir VII 1 1.

40 p. **crassitudine** yra a b l. q u a l. Ber reikėtų pridurti, kad čia turime rečiau sutinkamą šio ablatyvo atitikmenį; tipiškasis abl. qual. susideda paprastai iš daiktavardžio ir būdvardžio.

53 p. **complures, a, ium — labai daugelis.** Čia sakytoji prasmė tik retkarčiais sutinkama. Bent aiškinamoje vietoje (1 4) tinka, kaip daugely atsitikimų, vien tik „gana daug", „visa eilė" (pranc. **plusieurs**, vok. **mehrere**).

92 p. sakinys **quid consilii capio** turi būti išverstas **ką nutariu** (ne **nutar i a u**) **padaryti.**

Nagrinėjant žodžius reikia prisilaikyti lotynų kalbos istorinės gramatikos tyrinėjimų rezultatų. Su jais nesusipažinusį skaitytoją duodamieji etimologiškieji žodyno išvedžiojimai lengvai gali suklaidinti. Pav., jeigu 63 p. po žodžio **cognosco** skliaustuose pridėta **cum+nosco**, jis galės įsivaizduoti, kad iš senesnio **cum** išėjęs **co**, o iš **nosco** — **gnosco**. Ypač palyginant su **repello** iš **re+pello**, **cognosco** iš **cum+nosco** liks nesuprantama. Etimologiškai nagrinėjant reikia būtinai paaiškinti, iš kur atsirado **g**. Komentarai yra pilni tokių senoviškų etimologiškų pastabų. Kiek pastebėjau, tik vienąkart aiškinama geriau, nors dar truputį primityviai, būtent 92 p.: **cohortor**... (**co** = **cum+hortor**), ir tai, matyt, ne žodyno pradžioje, kur būtų tam tinkamesnė vieta, bet beveik paskutiniame puslapyje. Kalbėjęs apie tai daugiau iš principo, norėčiau dar paminėti kelis tuojau taisytinus dalykus.

54 p. **subito**. Šį prieveiksmį jungia žymūs etimologai su **subire**; bet šis veiksmažodis reiškia tipiškai lėtą judėjimą, o **subito** reikšmės ypatybė yra greitumas. Geriau praleisti toks problematiškas etimologizavimas.

69 p. **inviolatus** (**in+violo**) suklaidina dėl to, kad **inviolatus** negali būti part. perf. pass. veiksmažodžio **inviolare**. Tokio veiksmažodžio — jo reikšmė turėtų būti „nežeisti" — visai nėra. Reikia spausdinti skliaustuose **in+violatus**. 93 p. **intritus** tinkamiau išaiškintas, bet per vėlu.

73 p. aiškinant **officium** reikia nuošaliai laikyti **opus**, nes proponuojamos formos **opificium** pirmasis komponentas gali būti išvestas tik iš **ops**, kurio pirmykštė reikšmė turėjo būti lygi žodžio **opus** reikšmei. Žodžio **sive** antrasis komponentas ne iš **vel** sutrumpintas (77 p.), **virgultum** (85) ne iš **virguletum**, nes priešpaskutinio skiemens **e** turėjo būti ilgas, o ilgas balsis nieku būdu ir niekuomet negalėjo išnykti; **virgultum** yra taip pat sudaryta kaip **arbus-tum** ir **salic-tum**.

Paaiškinime prie I priedo 108 p. pasakyta, kad **Trier** esąs „pietų" Vokietijos miestas; bene tikriau bus vakarų.

Pr. Brenderis.

Dėl prof. Račkausko kontrarecenzijos (Titi Livi ab urbe condita Liber III Hannibalo žygiavimas), įdėtos Švietimo Darbe 1929 m. 1 nr. 87—93 p.*).

P. R-o kontrarecenzijos tonas ir savotiška terminologija (m o d e r n i z a c i j a, h e r m e n e u t i k o s m ė g ė j a s, l a i s v a i r p a v o j i n g a k ū r y b a) parodo, kad šios polemikos šaknys yra gilesnės, negu būtų galima manyti pirmu žvilgsniu. P. R-as kovoja ne tiek prieš mano kritiką, kiek prieš kaikuriuos klasikinės filologijos principus. Atsižvelgdamas į tai, kad „contra principia negantem disputari non potest", galėčiau pasitenkinti savo pirmesne argumentacija, kurios p. R-o polemika nesugriauna; tačiau, tylėdamas nusidėčiau prieš visus tuos, kuriems rūpi šios polemikos iškeliamieji klausymai. Todėl laikau savo būtina pareiga atsakyti į šiuos dalykus.

Istorinis epas. P. R-o leidinyje 5 p. parašytas sakinys „Lotynų kalba Romos istoriją pirmieji pradėjo rašyti poetai" yra tiesiog išverstas iš Zielinskio leidinio 12 p.: „Поэты первые стали писать римскую исторію по латыни". Mano nuomone, termino „istorinis epas" vartojimas nekliudo tiksliai išreikšti minčiai, kad Naevijaus ir Ennijaus poemų turinį sudaro visų pirma Romos istorija. Be to, jeigu „mokiniai yra linkę su epo sąvoka rišti ne istorinį, bet greičiau mitinį turinį", nereikia taikinti savo išvedžiojimų menkam mokinių žinojimui, bet jų klaidingas palinkimas yra taisytinas, nes epo sąvokai tinka tiek mitinis, tiek istorinis elementas. Ar Iliada grynas mitas? Ar Naevijaus ir Ennijaus epai gryna istorija, jeigu juose vaidinami dievų susirinkimai ir panašūs mitiniai epizodai? Ar ne visuose minėtuose epuose mitinis elementas glaudžiai susijęs su istoriniu? Jeigu p. R-as nori pabraukti vien tik istorijos elementą, kam priduria (5 p. jo leid.): „Poemos įvade įdėjo mitinio pobūdžio pasakojimą apie Enėjaus atsilankymą pas Didoną"? Galų gale p. R-ui pačiam atrodo perdaug vienpusiškas jo sakinys „Lotynų kalba ir t. t.", nes jį pacituoja kontrarecenzijoje tik vieną kart, vadinasi ten, kur rodo į atatinkamą Zielinskio sakinį, o tose vietose, kur argumentuojama (Š. D. 1929 I 88 p.), mintis kitaip suformuluota: „Romos istoriją pirmieji bandė rašyti poe-

*) Žr. Red. pastabą 178 psl. išnašoje.

tai", „istoriją rašė eilėmis", ir „poetai bandė rašyti istoriją". Turiu pasakyti, kad šie pasakymai yra dar mažiau tinkami, negu pirmasis. Taip pat niekuomet neparašyčiau: „Istorinį epą rašė eilėmis" (l. c. 88 p.).

M. Acilius Glabrio ir istorikas Gaius Acilius. Prof. Zielinskis savo leidinyje istoriką annalistą, kurį norėjo minėti, klaidingai pavadino M. Acilius Glabrio. P. R-as perėmė tą klaidingą žinią be kontrolės. Asmuo visada turi rūpėti tam, kuris nori jį paminėti: tai yra primityviausia filologo pareiga. Kartais ir žymesni mokslininkai gali suklysti: „Quandoque bonus dormitat Homerus". Iš tolesnių p. R-o išvedžiojimų (l. c. 89 p.) aiškėja, kad jis laiko negalimu daiktu, kad kas nors galėtų skaityti be XXI-os knygos ir kitas Livijaus knygas. Senovės autorių skaitymas didesniame maštabe yra taip pat reikalingas, kaip anksčiau minėtas kritiškumas.

Patavinitas. Tiesa, iki šiol Livijaus „patavinitas" buvo dažnai akcentuojama, bet klaidingai. Ar akcentuoti jį ir toliau, pareina nuo to, ar mes teisėtai sutiksime su Pollijonu, ar ne. To nas, kuriuo Quintilijanas, žymiausias lotynų literatūros bei stiliaus kritikas, ir, kaip pasirodo, pirmas „modernistas", kalba apie Pollijono kolportuojamą istoriko „patavinitas", parodo, kad Pollijono argumentacija jau senovėje nebuvo laikoma rimta (plg. Quint. inst. or. 8, 1, 3 **et in Tito Livio, mirae facundiae viro, putat inesse Pollio Asinius quandam Patavinitatem**). Pollijono piktą liežuvį nurodo aiškiai prof. Zielinskis veikale **Cicero im Wandel der Jahrhunderte** 4. durchgesehene Auflage, Leipzig Teubner 1929. Plg. ir E. Norden **Antike Kunstprosa** Leipzig-Berlin, Teubner 1915 I 237.

Lutatius Catulus. Savo papildoma pastaba (Š. D. 1929 I 89 psl.): „vienoje vietoje randame net „Katallas" (14 psl., 2 e. v.)" p. R-as priverčia mane smulkiau nagrinėti šio klaidingo parašymo reikalą. Savo leidinyje 176 psl. jis taiso tarp kitų spaudos klaidų: „Katallu — Katullu". Rašyba „Katallu" dvigubai klaidinga; vieną klaidą, **a** vietoje **u** antrame skiemenyje, pastebėjo, o antros nepastebėjo. Dabar, rašyba su **-ll-** be formos „Katallu" užtinkama dar keturis kartus 13 p., t, y. visose vietose, kur tas asmuo yra minimas. Tas nuoseklumas leidžia manyti, kad „Katullas" yra ne „lapsus calami", bet greičiau

„lapsus vocis", nes rašymas „Katullas" jungiasi su akcentavimu „Katúllas", kuris mūsų atsitikimu (lot. **Cátŭlus**) netikslus. Mano išvedžiojimus p. R-as laiko bereikalingais ir perilgais; bet kad jam pačiam tikslus akcentavimas labai rūpi, galima pažinti iš jo Caesario III-os knygos leidinio, kur jis ant keltų tautelių tikrinių vardų deda kirčių ženklus (plg. jo Caesario leid. 11 p. **alóbrogus,** 49 p. **vénetai, venélai,** 51 p. **véragrai** ir t. t.).

pervias paucis esse, pervias exercitibus. Jei leidėjas priima kažkokį nutolimą nuo rankraščių teksto, ypač perkėlimą žodžių į kitą vietą, yra jo pareiga skaitytojui bent trumpai apie tai pranešti. Tai yra visai elementarus reikalavimas. Į jį reaguoja ne tik grynai moksliškų leidinių, bet ir mokyklos vadovėlių rengėjai.

sociūm. Taip spausdina p. R-as (Livius XXI 17, 2) sekdamas Zielinskį. Aš pats iš patyrimo žinau, kad senesnės kartos mokytojai aiškindavo **deūm, nummūm, sociūm** ir pan. taip, kaip aš savo recenzijoje (Š. D. 1929 I 80 p.) esu nurodęs. Ir iš F. Sommer'io, ne tik mokslininko teoretiko, bet ir pedagogo praktiko, pastabos, įdėtos jo Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre, 2. u. 3 Auflage, 349 psl.: „Die römische Wissenschaft (und ihre spätere Fortsetzung) betrachtete die älteren Genetive auf blosses **-um** fälschlich als aus **-orum** „kontrahiert" (Cic. or. 155); daher der immer noch nicht ausgerottete Unfug des Circumflexes bei **deûm** u. dgl.", pasirodo, kad nekalbėjau apie įsivaizduotą netikslumą.

Interpunkcija. Kartu su teksto žodžiais atspausdina p. R-as ir Zielinskio leidinio interpunkciją be pakeitimų. Jame, kaip bendrai daugelyje senėlesnių leidinių, interpunkcija pergausinga. Moderniniuose leidiniuose to gausingumo vengiama dėl tų priežasčių, kurias buvau nurodęs. Leidėjo uždavinys yra, neatsižvelgiant į rankraščių ar kitų leidinių praktiką, iš naujo vartoti interpunkciją taip, kad ji sutiktų su autoriaus stiliaus ir apskritai su lotynų kalbos sintaksės ypatybėmis. Tik tuo būdu galima taip padaryti, kad autoriaus tekstas gautų tą interpunkciją, kuri tekstui suprasti yra reikalingiausia. P. R-as nepripažįsta mano tuo reikalu padarytųjų pastabų, o mano praktiką pripažįsta, neprotestuodamas prieš tai, kad aš Livijaus sakinį XXI 14, 3 **Quod imperium crudele cete-**

rum prope necessarium cognitum ipso eventu est nelaikau anakolutu. P. R-as sako 90 p., kad aš patariu dėti į komentarus interpunkcijos papildomus aiškinimus; aš sakiau 81 p., kad „reikalui esant komentare galima išanalizuoti sakiniai". O dabar sakinių išanalizavimas šiaipjau p. R-ro praktikuojamas, vadinasi, mano pasiūlymas yra toj pačioj linijoje — kalbu apie sakinių analizus — kaip komentatoriaus praktika.

Teksto keitimai. Įterpimas veiksmažodžio **arbitror** po **nec dedendum solum** (Liv. XXI 10, 12), keitimas žodžio **decuit** forma **decuerit** (XXI 40, 11), **teneat** vietoje **teneret** (XXI 49, 5) nežengia į laisvos ar pavojingos kūrybos sritį, visa tai yra „emendacijos" dalykai (**emendatio** yra teksto kritikos terminas). Toki emendacija tik prileidžiama, jei pasirodo, kad tradicinis rankraščių tekstas ištikrųjų yra sugadintas. Žinoma, negalima šabloniškai pasielgti; reikia kartais pakeisti, kartais palikti nekeistas tekstas. Visų svarbiausias dalykas bus keitimą ir nekeitimą gerais a r g u m e n t a i s paremti.

ut taceam. (Liv. XXI 43, 13). Šitą **ut** aš palaikyčiau **finale**, — **consecutivum**, mano pajautimu, būtų, jei jis sektų po pagrindinio sakinio, — kitiems jis atrodo **concessivum.** Vistiek, jo niuansas sugauti sunku. Todėl, man rodos, iš vienos pusės būtų tiksliau prie **ut taceam** perifrazės nedėti. Galima ir be perifrazės minėti, kad tai yra vadinamoji **praeteritio.** Tačiau, jei norima duoti šios figūros kitų pavyzdžių, tai pirmon galvon reikėtų dėti **ut omittam, ut praeteream.** Prie šių pavyzdžių prisideda galų gale ir **ut non dicam,** bet ta prasme, kad **non dicam** eina tartum vienu žodžiu. **ut non dicam** yra gana specialaus pobūdžio pasakymas; todėl p. R-o perifrastiškas aiškinimas, — jeigu norima būtinai perifrazuoti, — pertrumpas. Reikia pridėti, kokios rūšies yra šis **ut.** Be to, reikia paminėti, kad ir **ut non dicam** yra „praeteritio", nes kaip dabar išspausdinta, būtų galima manyti, kad tie žodžiai bus paprastos prozos sakinys.

caementum; hicce, haecce hocce. Kas abejoja dėl mano šiuo reikalu paduotųjų išvedžiojimų (Š. D. 1929 I 84 ir 86 psl. sq.), yra prašomas giliau susipažinti su lotynų kalbos istorine gramatika ir bendrai su lyginamuoju kalbų mokslu. Dėl **caementum** plg. M. Niedermann H i s t o r i s c h e L a u t l e h r e d e s L a-

tein, Heidelberg, 2. Auflage 1911, 75 ir 82 p. (šio veikalo 1-as leidimas buvo išverstas ir rusų kalbon: Историческая фонетика латинскаго языка, переводъ съ нѣмецкаго подъ редакціей и съ предисловіемъ профессора Московскаго Университета А. Грушки, Москва 1910), be to, Stolz-Schmalz Lateinische Grammatik... völlig neu bearbeitet von M. Leumann, München 1926, Erste Lieferung 154 p.

Baigdamas savo atsakymą, turiu pabrėžti, kad p. R-as negerai padarė, kad Zielinskio leidinį laikė tobulu, nesistengdamas ko geresnio duoti. Galų gale kritika, nuo kurios p. R-as mane atkalbina, ne tik mano, bet ir kitų nuomone nėra destrukcijos darbas; net savo neigiama puse ji prisideda prie bendradarbiavimo: Alius alio plura invenire potest, nemo omnia.

Pr. Brenderls.

Sententiarum Dictorumque Libellus. Collegit et indices rerum nominum verborum addidit M. Račkauskas. Caunae 1928.

Ši gražiai išleista knygutė supažindina skaitytoją su daugeliu lotyniškų posakių ir patarlių. Kai kas paduota ir iš viduramžių ir net iš naujesnių amžių.

Renkant ir tvarkant medžiagą buvo galima graikų (Platono, Pindaro, Pythagoro ir kitų) sentencijos skyrium spausdinti ir gal nurodyti originalios graikiškos citatos; tas būtų idomu, žinoma, tik filologiškai suinteresuotiems skaitytojams. Toliau, jeigu ir reikia pripažinti, kad yra nemažai anonimiškų posakių, tačiau būtų buvę tinkamiau paminėti autorius visur ten, kur yra tiesiog cituojama iš vieno kito veikalo, arba visai atsisakyti cituoti autorių vardus. Taigi būtų geistina, kad, pav., šių posakių kilmė būtų nurodyta:

298	at tuba	Ennius Annales frg. 140
3090	sine Cerere	Terentius Eunuchus 732
495	cito rumpes	Phaedrus 3, 14, 10
1247	humiles laborant . . .	„ 1, 30, 1
743	discite iustitiam . . .	Vergilius Aeneis 6, 620
846	equo ne credite . . .	„ „ 2, 48
2432	pauci quos	„ „ 6, 129

1036	fervet avaritia	Horatius epist.	1, 1, 33
1121	Graecia capta	„ „	2, 1, 156
2990	sed nunc non (plg. ir 2130 non erat...)	ars poet.	19
3073	sic me servavit . . .	„ saturae	1, 9, 78

Būtų galima dar daugiau prirašyti. Reikia manyti, kad rinkinio rengėjas medžiagą ne iš pačių pirminių veikalų surinko. Bet reikėjo citatos patikrinti. Dar reikalingiau būtų buvę citatos patikrinti ten, kur antriniame šaltinyje sutinkamas nebe originalus, bet jau pakeistas tekstas. Taigi reikia 210: amittit proprium... pilniau cituoti: amittit m e r i t o proprium..., plg. Phaedr. 1, 4, 1; 1263 turi būti: idem velle atque idem nolle, ea demum f i r m a amicitia est; plg. Sall. Catil. 20, 4. Toliau 1794 gali būti tiktai: meus h i c est, hamum vorat, Plaut. Curc. 431; 1835: montes auri p o l l i c e n s, o ne polliceri, plg. Ter. Phorm. 68. 627: cura pii... rodos, ne iš Vergilijaus, bet Ovid. met. 8, 724.

Prieš baigdamas norėčiau pastebėti, kad be didelio darbo galima buvo sudaryti originalus rinkinys. Kas, pav., visas Phaedro pasakėčias perskaitys — skaitymas užims tik kelias valandas, — suras kelias dešimtis sentencijų, kurios beveik visos tiktų tokiam „sententiarum libellus". Kadangi kalbamojoj knygutėj taip retai sutinkamos Phaedro citatos, pravartu čia bent keletą tipingų sentencijų duoti:

1, 5, 1	numquam est fidelis cum potente societas.
1, 10, 1/2	quicumque turpi fraude semel innotuit, etiam si verum dicit, amittit fidem.
1, 17, 1	solent mendaces luere poenas malefici.
1, 19, 1	habent insidias hominis blanditiae mali.
1, 24, 1	inops, potentem dum vult imitari, perit.
2, 3, 7	successus improborum plures adlicit.
2, 6, 1	contra potentes nemo est munitus satis.
2, 7, 14	magnae periclo sunt opes obnoxiae.
3, 9, 1	vulgare amici nomen, sed rara est fides.
3, 10, 1	periculosum est credere et non credere.
3, 11, 7	id demum est homini turpe, quod meruit pati.
3, 18, 14/5	noli adfectare quod tibi non est datum, delusa ne spes ad querelam reccidat.

3, 20, 10 nam vita morti propior est cotidie.
3, 20, 22 saepe impetravit veniam confessus reus.
4, 10, 5 alii simul delinquunt, censores sumus.

Nemanau, kad būtinai reikėtų kaip tik šios citatos spausdinti; norėjau tik parodyti, kad palyginti lengvu darbu originalesnių rezultatų galėtume gauti.

Pr. Brenderis.

Dr. A. Scholz und J. Talmantas, Deutsch-litauisches Taschenwörterbuch, 1929, im Selbstverlag der Verfasser erschienen.

Das Fehlen eines brauchbaren deutsch-litauischen Wörterbuches wurde schon von jeher sowohl von den deutschlernenden Litauern als auch von den litauischlernenden Deutschen stark empfunden. Der Wunsch nach einem solchen Buche war ein ganz allgemeiner. Die Herren Dr. A. Scholz und J. Talmantas haben sich an die gewiss nicht leichte Arbeit herangemacht und in verhältnismässig allzu kurzer Zeit ein Wörterbuch geschaffen. Da es nur in 8000 Exemplaren vorliegt, dürfte bei der so überaus grossen Nachfrage eine baldige zweite Auflage in Aussicht stehen, für die dann aber das ganze Buch einer gründlichen Durchsicht und Verbesserung zu unterziehen ist.

Die Verfasser haben es im Vorwort unterlassen, den Gesichtspunkt festzulegen, von dem aus ihre Arbeit betrachtet werden muss. In methodischer Hinsicht ist dies aber von grösster Bedeutung. Die Anlage des Buches muss je nach seiner Bestimmung für Litauer, für Deutsche oder für Litauer und Deutsche zugleich eine andere sein. Aus der Zweisprachigkeit der allgemeinen Bemerkungen kann man aber den Schluss ziehen, dass es in der Absicht der Verfasser lag, mit ihrem Buche sowohl den Litauern als auch den Deutschen zu dienen. Sie haben sich damit eine schwere Doppelaufgabe gestellt, die leider in keiner Weise erfüllt worden ist.

Stellen wir uns zunächst auf den Standpunkt des deutschlernenden Litauers! Dieser verlangt von einem Wörterbuche in

allererster Linie ein Hilfsmittel zum Verständnis deutscher Texte aus der schönen und wissenschaftlichen Literatur. Er greift zum Wörterbuche ganz besonders dann, wenn es sich um seltenere Wörter handelt, die einem nicht gerade in jedem Momente begegnen. Ein Wörterbuch muss daher von vornherein nach Vollständigkeit im Wortschatze streben. Nun liest aber ein Gymnasiast Schillers Wilhelm Tell und sucht im neuen Wörterbuche vergeblich nach dem Sinn von Wörtern wie *Kuhreihen*, *Gestade*, *Firn*, *Alpe*, *Landsmann*, *Reisige(r)*, *Biedermann*, *Port*, *ansprengen*, *entwischen*; dies alles schon in der kleinen ersten Szene. In andern Fällen wird er beim Nachschlagen von Vokabeln aus derselben Szene falsch orientiert, so wenn er in seinem Hilfsbuche für *Gemse* die Bedeutung *stirna*, für *ruchbar* die Bedeutung *bekannt*, für *hinüberschaffen* nur das Grundwort *schaffen* mit allen möglichen Bedeutungen (nur nicht in der hier richtigen) vorfindet. Ein anderer legt das Buch bei seiner Faustlektüre enttäuscht aus der Hand, nachdem es ihn schon beim Lesen der ersten Seiten im Stiche gelassen hat bei Wörtern wie *Widerklang*, *Schauer*, *behagen*, *erstaunen*, *Bude*, *Narrheit*, *Pfuscherei*, *freventlich*, *Einklang*, *Abendrot*, *brauen*, *Verlaub*, *Gärung*, *Skrupel*, *Magie*, *erzwingen* etc. Das Wort *Gärung* hätte er allerdings gefunden, wenn es in seinem Texte falsch (Gährung) geschrieben gewesen wäre. Seine Enttäuschung müsste natürlich beim Weiterlesen noch bedeutend grösser werden. Er würde z. B. — um nur ein paar aus der Menge anzuführen — Wörter wie *beizen*, *-fältig*, *Flor*, *Gefilde*, *Kragen*, *Latwerge*, *Leichnam*, *Lohe* etc. nicht finden, ja nicht einmal das Adjektiv *hoch!* Auf der andern Seite hingegen enthält das Wörterbuch eine ganze Menge Vokabeln aus gewissen Gebieten, die ruhig weniger hätten berücksichtigt bleiben dürfen, ohne dass man es den Verfassern übelgenommen hätte.

Die Worte selbst sind in hohem Masse wahllos gesammelt und zusammengestellt. Dies gilt vor allem für die Komposita. Wohl heisst es im Vorwort: „Bei dem geringen Umfange mussten wir uns auf die Grundwörter beschränken und haben abgeleitete Wörter nur dann genommen, wenn sie entweder sehr häufig gebraucht werden oder in der litauischen Sprache für das abgelei-

tete oder zusammengesetzte deutsche Wort ein besonderes Wort besteht oder das abgeleitete Wort einen besonderen Sinn hat, der nicht ohne weiteres aus dem Grundwort ersichtlich ist". Ein flüchtiges Überprüfen des Vokabulars zeigt aber auf den ersten Blick, dass diese Richtlinien keineswegs innegehalten worden sind. Die Aufnahme oder das Weglassen von Ableitungen und Zusammensetzungen geschieht ohne jede Norm. Teilweise steht das Grundwort ohne Ableitung, obwohl diese sehr häufig vorkommt, nach dem Vorworte also vorhanden sein müsste. Teilweise steht die Ableitung zu fehlenden Grundwörtern, obwohl nach dem Vorworte gerade das Umgekehrte zu erwarten wäre, z. B. *Bebauung*, *Befürchtung* etc. ohne die Grundwörter *bebauen, befürchten*. Nach den im Vorworte festgelegten Richtlinien dürften die Partizipien der Verben fehlen, wenn sie nicht eine andere Bedeutung aufweisen, als sie das Verb überhaupt besitzt. Trotzdem finden sich solche Partizipien in Hülle und Fülle; z B. *abgerichtet* (dresuotas) zum später angeführten *abrichten* (dresiruoti), *gelehrt* (mokytas) zu *lehren* (mokyti), *verwaist* (našlaičiu tapęs) zu *verwaisen* (našlaičiu tapti), *leitend* (vedamasis, vadovaujamas) zu *leiten* (vesti, vadovauti), *reinigend* (valąs, šveičiąs) zu *reinigen* (valyti, šveisti) etc. Fehlen müssten demnach auch Wortbildungen wie *Beachtung, Befreier*, *Befreiung, Beantwortung etc.* Doch soll das Vorhandensein solcher Wörter keineswegs gerügt werden. Es wäre im Gegenteil wünschenswert, wenn die im Vorworte enthaltenen Richtlinien konsequent unbeachtet geblieben und alle Ableitungen in das Wörterbuch aufgenommen worden wären. Denselben Wunsch hegt der Benutzer des Buches auch hinsichtlich der Komposita. Deren Fehlen oder Vorhandensein lässt sich ebenfalls auf keinen einheitlichen Grund zurückführen. Komposita, deren Sinn sich aus den Grundwörtern leicht erschliessen liesse, dem Vorworte zufolge also fehlen müssten, stören durch ihr Vorhandensein keineswegs. Überaus gross ist aber die Zahl solcher Komposita, deren Sinn sich nicht so ohne weiteres erraten lässt, die jedoch nicht in das Wörterbuch aufgenommen worden sind. Die Verfasser trösten den Leser damit, dass man die einzelnen Kompositionsglieder aufsuchen und so den Sinn für das Kompositum herausbekommen könne. In sehr vielen Fällen wird man sich in dieser Weise behelfen können.

Da schlägt aber jemand das Verb *entwischen* nach und findet wohl das Präfix *ent-* mit den beigefügten Bedeutungen *šalin-*, *at-*, *nu-*, *iš-* und den Infinitiv *wischen* mit der Bedeutung *šluostyti*. Das Weitere ist nun dem Sucher überlassen, der mit ziemlicher Sicherheit zur Bedeutung *nu-, iššluostyti* gelangt. Die Adverbien *hinauf, hinüber* sind im Gegensatz zu *hinab*, *hindurch*, *hinein etc.* nicht aufgenommen worden. Sucht man nun eine Wortform wie *hinüberschaffen,* so muss man an drei Stellen nachsehen, bei *hin*, *über* und *schaffen,* von denen das letzte sich in den Bedeutungen *kurti*, *parūpinti*, *daryti*, *veikti, sudaryti, sutaisyti* vorfindet. Auf Grund dieser Angaben mag sich nun der Leser die Bedeutung von *hinüberschaffen* selbst zurechtlegen. Wenn—nebenbei gesagt—die Aufnahme von *hinüber* nicht als notwendig erachtet wurde, dann sollte auch *herüber* nicht zu erwarten sein. Dieses jedoch findet sich. Massenhaft fehlen Komposita mit untrennbaren ersten Kompositionsgliedern wie *be-, er-, ver- etc.*, obwohl sich der Sinn solcher Komposita keineswegs immer sehr leicht aus dem Simplex feststellen lässt, zumal für diese Art von Präfixen (ausgenommen bei *ent-*) keinerlei Bedeutungen angegeben sind. Hier einige wenige Beispiele aus der grossen Fehlliste: *bedrohen, bedrücken, beehren*, *beerben, befahren*, *erbeuten*, *erdrosseln, erdrücken, sich erfrechen*, *erhaschen*, *erheucheln etc.* — Soviel zum Wortschatz des Wörterbuches! Über die Anordnung der einzelnen Wörter wäre auch noch viel zu sagen.

Wenn ein der deutschen Sprache Unkundiger genötigt ist, zu einem Wörterbuch zu greifen, so darf man in den allermeisten Fällen annehmen, dass er nicht nur das unbekannte Wort in seiner Grundform kennenlernen möchte, sonderen auch die wichtigsten zu diesem Worte gehörigen abweichenden Formen, wie z. B. den Plural bei Substantiven, den Komparativ bei Adjektiven, die Hauptformen bei Verben etc. Denn nur nach Kenntnisnahme derartiger Formen kann das fremde Wort überhaupt gebraucht werden. Leider sind diesbezügliche Hinweise im vorliegenden Wörterbuche mit ganz vereinzelten Ausnahmen (z. B. *jung, jünger*) unterlassen worden, obwohl sie mit nicht allzu grossen Schwierigkeiten anzubringen gewesen wären. Als methodisch

treffliche Vorbilder hätten die vielen Langenscheidt-Wörterbücher gelten können. Geradezu verhängnisvoll ist die Unterlassung des Hinweises auf starke oder schwache Flexion bei den Verben. So ist der Leser bei jedem aufgeschlagenen Verb genötigt, im Anhange noch nachzusehen, ob sich das aufgefundene Verb nicht eventuell unter den starken Verben befinden könnte. Das Nachschlagen wird dadurch selbstverständlich bedeutend erschwert. Tut dies der Leser aber nicht, so kann er keineswegs wissen, welchen Sinn er z. B. den Verben *erschrecken, stecken, hauen, wiegen* beilegen soll, oder, wenn er den richtigen Sinn gefunden zu haben glaubt, wie er das Verb weiter zu flektieren hat. — Ebenso verhängnisvoll ist die durchgängige Ansetzung der schwachen Form bei den substantivierten Adjektiven. Wer die deutsche Sprache nicht schon beherrscht, der kann nicht wissen, dass *Beamte, Bediente, Gefrorene u. drgl.* andere Bildungen sind als etwa *Knabe, Gebirge u. drgl.* Er wird daher ohne Bedenken sagen *ein Beamte, zwei Bedienten, eine Portion Gefrorene.* Diesem Übelstande wäre leicht abzuhelfen gewesen, wenn derartige Substantiva nach dem Muster anderer Wörterbücher angesetzt worden wären als *Gesandte(r), Beamte(r), Gefrorene(s).*

Äusserst mangelhaft ist ferner die Objektsbezeichnung bei den Verben durchgeführt. Die genaue Objektsangabe wäre besonders wichtig gewesen bei Verben, die im Deutschen einen andern Objektskasus verlangen als im Litauischen, wie z. B. *begegnen, sich erinnern, gedenken etc.* Absolut unerlässlich aber wäre die Objektsbezeichnung gewesen bei den Verben, die im Deutschen ein präpositionales Objekt fordern, wie *bitten um, halten für, machen zu, sorgen für, trauern um.* Mit den Verben allein weiss der des Deutschen Unkundige nichts anzufangen. Dasselbe ist natürlich zu sagen von den Adjektiven, die irgendwelcher Ergänzung bedürfen, wie *kundig, habhaft, verdächtig, würdig.* Zum allermindesten aber hätte die Bezeichnung *transitiv* oder *intransitiv* ausnahmslos zu jedem angeführten Verb gesetzt werden müssen. Die Erfüllung all dieser an ein brauchbares Wörterbuch gestellten Forderungen wäre möglich gewesen, wie Wörterbücher für andere Sprachen massenhaft beweisen.

Einer besonderen Besprechung bedarf der wichtigste der drei Anhänge, in dem die sog. „unregelmässigen" Verben zusammen-

gestellt sind. Über den etwas anrüchigen und mit völligem Unrecht verwendeten Ausdruck „unregelmässig“ will ich mich an dieser Stelle nicht weiter auslassen. Von einem Philologen sollte die Bezeichnung „unregelmässig“ mit grösserer Vorsicht verwendet werden. In die Rubrik der „unregelmässigen“ Verben fallen nämlich nach der Ansicht der Verfasser überhaupt alle starken Verben. Als regelmässige Verben werden demnach einzig und allein die schwachen angesehen. Eine derartige Unterscheidung und Bezeichnung empfehlen eine philologische Arbeit ebensowenig wie das Wort „Pluralitantum“, wie es sich auf Seite VII und VIII vorfindet.

Vor allem enthält die Liste der „unregelmässigen“ Verben eine Anzahl unverzeihlicher Fehler. So werden die Hauptformen von *rinnen* angegeben als *rinnen*, *rann*, *gerannt*, die Hauptformen von *sinnen* als *sinnen*, *sass*, *gesessen*, die 2. P. Sg. Ind. Präs. des Verbs *halten* als *hälst*, die gleiche Form des Verbs *gelten* als *gilst*. Dass es den Verfassern mit derartigen Verbalformen ernst ist, kann natürlich nicht angenommen werden. Den Vorwurf grosser Flüchtigkeit müssen sie sich aber gefallen lassen.

Schwer verständlich ist, dass bei der Darstellung der „unregelmässigen“ Verbalformen der Konj. Prät. durchwegs weggelassen worden ist, obwohl in einer derartigen Übersicht auf Formen wie *stürbe, stünde, kennte, sendete etc.* nicht leicht verzichtet werden kann.

Vor den einzelnen Verben sind z. T. verschiedene Zeichen angebracht, so z. B. ein * bei den — um bei der Terminologie des Wörterbuches zu bleiben — „eigentlich“ unregelmässigen Verben. Zu den „eigentlich“ unregelmässigen Verben werden gezählt *brennen*, *bringen*, *denken*, *dünken*, *dürfen*, *gehen*, *haben*, *können*, *mögen*, *müssen*, *nennen*, *rennen*, *sein*, *senden*, *sollen*, *stehen*, *tun*, *wenden*, *wissen*, *wollen*. Ein Kenner der deutschen Grammatik hätte auch hier zu unterscheiden gewusst und den Ausdruck „eigentlich unregelmässig“ — die übrigen hier angeführten Verben sind nach der Spezialterminologie des Wörterbuches wohl als „gewöhnlich unregelmässig“ aufzufassen — nicht nötig gehabt. Von einer gewissen Unregelmässigkeit könnte man aber sprechen im Gebrauche der Verben *mahlen*, *salzen*, *spalten*, die in dieser Liste ausgerechnet fehlen.

Vor andern Verben steht ein †, welches besagt, dass man das betreffende Verb „auch regelmässig“ (d. h. schwach) konjugieren könne. Solche Verben sind z. B. *bewegen*, *hauen*, *laden*, *schaffen*. Das Schlimme an der Sache ist, dass in keinem einzigen Falle gesagt wird, unter welchen Bedingungen das Verb „regelmässig“ oder „unregelmässig“ zu flektieren ist. Vielmehr steht hinter jedem dieser Verben nur die Bedeutung des „unregelmässigen“ Verbs. Der Schüler wird sich über diese vielen Kreuzchen freuen und sich nicht mehr lange mit dem Erlernen der „unregelmässigen“ Formen abquälen, da er nach der authentischen Quelle des Wörterbuches für *bewog* auch *bewegte*, für *schuf* auch *schaffte* etc. sagen darf. Die Folgen einer derartigen unüberlegten Darstellung sind kaum zu übersehen.

Völlig unverständlich ist ferner, dass das Verb *fragen* mit seinen Formen *fragst, fragte*, *getragt* unter den „unregelmässigen“ Verben figuriert, obwohl dieses Verb — wie das vorgesetzte Zeichen besagt — auch „regelmässig“ abgewandelt werden kann. Was man in diesem Falle unter „regelmässig“ zu verstehen hat, ist schwer zu sagen.

Bei wieder andern Verben ist ein § vorgesetzt, was besagen soll, dass das Verb zur Bildung des Perfekts das Hilfsverb *sein* erfordert, so bei *bleiben, fallen, fliegen*. Warum haben die Verfasser das Zeichen nicht auch zu den „regelmässigen“ Verben gleicher Art gesetzt, wie zu *eilen*, *erkranken*, *klettern etc.*? In manchen Fällen ist dieses Zeichen eingeklammert (§). Wer die deutsche Sprache schon kennt, der kann erraten, was damit gemeint ist. Es soll wohl heissen, dass zur Perfektbildung ausser *sein* auch *haben* Verwendung finden kann. Da für diese zweifache Möglichkeit aber jegliche Erklärung fehlt, hindert den Schüler nichts zu sagen *Ich habe nach Berlin gefahren.* — In Einzelheiten kann ich mich hier nicht einlassen. Es wäre beim Grossteil der Verben an der Art, wie sie angeführt sind, etwas auszusetzen. Die Liste ist übrigens auch nicht erschöpfend.

Ein weiterer Anhang gibt eine Zusammenstellung von Länder- und Städtenamen. Wohl nirgends im ganzen Buche kommt die Wahl- und Kritiklosigkeit so deutlich zum Ausdruck wie gerade in diesem kleinen Abschnitt. Die Liste ist ein wahres Kunter-

bunt. Während einerseits z. B. *Aachen*, *Aden*, *Kioutschou* verzeichnet sind, fehlen auf der andern Seite eine ganze Anzahl europäischer Hauptstädte. *Westpreussen* ist verzeichnet, *Ostpreussen* fehlt. In dieser unter dem Zeichen des Zufalls entstandenen Rubrik sind auch die von den betreffenden Länder- und Städtenamen abgeleiteten Personenbezeichnungen und Adjektive untergebracht, allerdings wiederum ohne jede Konsequenz. Bei allen Namen ist durch beigefügtes m., f., n. das Geschlecht wohl bezeichnet, wobei aber bei den Ländernamen, die stets in Verbindung mit dem Artikel gebraucht werden, die Vorsetzung des Artikels sehr wünschenswert gewesen wäre. Dass unter der grossen Überschrift *Länder- und Städtenamen* auch alle möglichen andern geographischen Namen (Berg-, Fluss-, See-, Meeresnamen), ja sogar Wörter wie *Äquator* und *Wendekreis* zu finden sind, bestätigt nur das schon früher Gesagte.

Ein Wörterbuch findet seine Verwendung vor allem in der Schule. Für die Schule ist aber nur das Beste gut genug. Was soll man jedoch sagen zu einem Buche, das wohl in kurzer Zeit in der Hand fast eines jeden Schülers liegt, das aber derartig grobe orthographische Fehler aufweist, die schon einem Schüler der untern Klassen die heftigsten Vorwürfe von seiten des Lehrers einbringen würden? Man braucht nicht systematisch zu suchen, so stösst man auf orthographische Sünden wie *Epheu, gähren*, *Gährung, Frohn, Kautschuck, Krystall, Pfeiffer*, *pulveriesieren*, *Renomee*, *Rhinozerus, Rhytmik*, *rhytmisch, Rhytmus, Scheere*, *Triumpf, Triumpfator, triumpfieren*, *Zierart etc*., nicht zu reden von den schon angeführten Musterformen *hälst, gilst* und dem schönen *Pluralitantum*.

Ausserdem ist die ganze, verfehlte Anlage des Buches äusserst geeignet, den Schüler zu zahllosen orthographischen Fehlern zu verleiten, so z. B. wenn ein mit grossem Anfangsbuchstaben geschriebenes substantivisches Grundwort für alle nachfolgenden, auch mit kleinem Anfangsbuchstaben zu schreibenden Ableitungen und Zusammensetzungen gelten muss und umgekehrt. Auch die Wahl der lateinischen Schrift, in der das ganze Buch geschrieben ist, kann mit Rücksicht auf die Orthographie nicht als glücklich bezeichnet werden. Wenn ich persönlich auch sehr für den Ge-

brauch der lateinischen Schrift in der Schule eintrete (Herr Dr. Scholz vertrat an der vorjährigen Deutschlehrerversammlung noch nicht meinen Standpunkt), so ist es doch fraglich, ob die lateinische Schrift in einem deutschen Wörterbuche jetzt schon zulässig ist. Wenn man sich aber einmal dafür entschieden hat, so sollte m. E. die Schreibung des ß in einem Wörterbuche beibehalten werden. Ob man den Schülern die Ersetzung des ß durch ss gestatten soll, darüber lässt sich diskutieren. Wenn man aber auch das ß über Bord werfen will, dann muss man wissen, dass unter keinen Umständen drei s unmittelbar aufeinanderfolgen dürfen. In unserm Wörterbuche aber finden sich Formen wie *Litfasssäule, Massstab, Missstimmung, Missstand.* Im Anschluss an diese Bemerkung möge gleich auch gesagt sein, dass für die Verhinderung von Schreibungen wie *Schifftahrt, Schiessscharte etc.* nichts vorgesehen ist. Vorbild hätte auch in solchen Dingen ausser dem Buche von Duden jedes Langenscheidt-Wörterbuch sein können. Unzulässig ist ferner die Wiedergabe der Umlaute durch *Ae*, *Aeu*, *Oe*, *Ue*, wie sie im Wörterbuche als Anfangsbuchstaben bei Substantiven durchwegs begegnen, sowie die Ersetzung des *ph* durch *f* in Wörtern griechischer Herkunft, wie *Telegrat, Telefon*, wofür die amtlichen Rechtschreibebücher vorläufig noch *Telegraph, Telephon* vorschreiben. Auch die Silbentrennung muss in einem deutschen Wörterbuche vorbildlich sein. Trennungen wie *schlie-ssen* (S. 418.) sollten nicht vorkommen.

Das bisher Ausgeführte wird genügen, um sich ein Bild von dem deutschen Teil des vorliegenden Buches machen zu können. Stellen wir uns noch kurz auf den Standpunkt des litauischlernenden Deutschen! Denn auch an diesen wendet sich ja das Wörterbuch, wie das deutsch abgefasste Vorwort und verschiedene Punkte im Vokabular erkennen lassen. Über die Wiedergabe der deutschen Wörter in der litauischen Sprache zu urteilen, fühle ich mich nicht als zuständig. Wahrscheinlich aber müsste das Buch für eine allfällige Neuauflage auch in dieser Hinsicht noch einmal gründlich durchgesehen werden. So steht z. B. beim Verb *brennen* nur die transitive Entsprechung *deginti*, wie auch bei *rauchen* in gleicher Weise nur *rūkyti* zu finden ist. Für *darum* wird als erste Bedeutung *aplink* angegeben. Ein paar weitere Beispie-

le mögen die auch in diesem Punkte bestehenden Mängel kurz beleuchten: Das Substantiv *Hagestolz* hat das litauische Adjektiv *išdidus* als Übersetzung neben sich, gleich wie das deutsche Adjektiv *patzig*. Die Substantiva *Reh* und *Gemse* sollen beide dem litauischen Worte *stirna* entsprechen. *Meise* wird gleich wie *Zeisig* mit *žylė*, *žylelė* wiedergegeben. *Kräuterarznei* sei *gydomosios žolės*. *Namengedächtnis* heisse auf litauisch *atminties vardas*. Das Neutrum *Reis* stehe neben *atžala*, *šakelė* auch für *ryžiai*. Das Maskulinum(!) *Schwabe* heisse soviel wie *prūsokas*. Das Pronomen *Sie* bedeute *Jūs (bei Vögeln, Kaninchen) patelė*. Für *Siechenhaus* solle man im Litauischen *karšinamų senių prieglauda* sagen. Für *Sprachfehler* sage man *kalbos klaida*, für *Turner* nur *sportininkas*, für *Zottel* einfach *gabalėlis*. Das Verb *verbannen (kirchlich)* [sic!] heisse *prakeikti;* etc. Solche Aufschlüsse können den Nichtlitauer selbstverständlich irreführen. Vor allem aber darf nicht vergessen werden, dass auch der des Litauischen nicht kundige Deutsche mit der aufgefundenen Vokabel allein nichts anfangen kann. Den litauischen Substantiven ist aber nicht einmal die Geschlechtsbestimmung beigefügt.

Mit dem Gesagten sind die Aussetzungen an dem erwähnten Buche keineswegs vollständig. Eine genaue Durchsicht, bei der man auch auf alle Einzelheiten achten wollte, würden noch eine Menge von Unzulänglichkeiten zu Tage fördern. Die vorliegende Besprechung aber dürfte genügen, um den Leser zu überzeugen, dass das von Dr. A. Scholz und J. Talmantas geschaffene Wörterbuch in seiner jetzigen Form sich erst in dem Stadium befindet, wo die eigentliche Arbeit eines Wörterbuchverfassers einsetzen müsste: gewissenhafte Vervollständigung des Vokabulars durch aufmerksames Lesen deutscher Literaturwerke unter Zuhilfenahme vollkommener Wörterbücher, sorgfältige Nachprüfung jeder einzelnen Form anhand einwandfreier Grammatiken, peinlich genaue Einordnung der einzelnen Vokabeln unter Vermeidung aller zu Missverständnissen führenden Mängel, Konsequente Durchführung aller selbstgezogenen Richtlinien etc. An schlechten und mittelmässigen Hilfsmitteln für das Deutschstudium leiden wir eher an Überfluss denn an Mangel, was jeder Deutschehrer zugeben wird. Die Zeit der verhängnisvollen Ersatzproduktion sollte nun endlich vorüber sein. Leider bedeutet das neue

Wörterbuch in der vorliegenden Gestalt keinen wesentlichen Fortschritt. Darf es doch nur von demjenigen in die Hand genommen werden, der über der Sache steht, der sowohl das Litauische, vor allem aber das Deutsche schon so weit beherrscht, dass ihn die aufgeschlagenen Wörter und Formen nicht mehr irreführen können! Was aber die Schule anbetrifft, möchte ich im Interesse des Unterrichtes wünschen, dass es von ihr ferngehalten würde.

G. Studerus.

Emil Sembritzki. **Slawen-Spuren auf deutschen Fluren;** Erklärung slawisch-deutscher und litauisch-deutscher Orts- und Flurnamen mit besonderer Berücksichtigung Berlins und seiner Umgebung; Verlag Walter Göritz, Berlin-Charlottenburg.

Des genannten Büchleins würde an dieser Stelle gar nicht Erwähnung getan, wenn es nicht die in der Vorbemerkung geäusserte Absicht hätte, auch „der Schule" zu dienen. Soweit es aber die litauischen Ortsnamen und die im Anhang gedeuteten litauischen Familiennamen betrifft, muss vor einer „Belehrung" im Sinne des Verfassers aufs eindringlichste gewarnt werden. Zu den Deutungen der slawischen Namen möchte ich mich nicht äussern.

Jedermann, der sich auch nur einigermassen mit Namenforschung abgegeben hat, weiss, dass Namenerklärung in allen Fällen eine gewagte Sache ist, wenn nicht dokumentarische Beweise zur Verfügung stehen. Aus den Namensformen, wie sie heute im Gebrauche sind, kann man den grössten Unsinn herauskonstruieren. Den für ernste Arbeit unumgänglichen Weg archivalischer Forschung scheint der Verfasser nicht beschritten zu haben; denn sonst hätten ihn die alten Namensformen eines andern belehrt. Aber nicht einmal Abhandlungen, in denen urkundliches Material gedruckt vorliegt, sind berücksichtigt worden. Auch die Wege kritischer, die sprachlichen Entwicklungen beachtender Überlegung, des beständigen Vergleichs mit den vorliegenden äussern Verhältnissen, der Heranziehung und vorsichtigen Abwägung aller bestehenden Möglichkeiten, all diese Wege scheinen hier unbenutzt geblieben zu sein. Man kann sich des Eindrucks, dass die Deutungen bloss auf Grund eines Namenverzeichnisses und eines litauisch-deutschen Wörterbuches erstanden sind, nicht er-

wehren. Dass sich aber jeder Leser sein eigenes Urteil bilden kann, sollen hier einige wenige Beispiele angeführt werden.

Alxnupönen: Hungerort? alkti hungern, penas Nahrung. „Des Hungers Nahrung".

Darkehmen: „Noch Dorf"; dar noch, kiemas Dorf, Hof.

Eydtkuhnen: „Gehender Erbsohn"; eiti gehen, kunas Leib; kunat „Erbsohn". Wohlgedeihender Ort.

Litauen: Regenland, Lietuwa; lyti regnen, lieti giessen.

Memel (Fluss): Niamunas. Heimatfluss, von namas Haus, Heim? Ableitung von Niemiez „der Deutsche" ist fernliegend etc.

Piktupönen: Ort der schlechten Milch; piktas schlecht, pienas Milch.

Stallupönen: Ort des „Stallfutters"; staldas Stall, penas Futter. Oder: stalas Tisch, pienas Milch?

Zum Namen Kowno stellt der „Forscher" einfach die Deutung „Schmutz". Nicht besser bestellt ist es um die Erklärung litauisch-deutscher Personennamen. Dass das Ganze in Überfülle Fehler aufweist, die auf Unkenntnis der Sprache zurückzuführen sind, darf nicht verwundern.

G. Studerus.

Otto Behaghel, **Geschichte der deutschen Sprache. 5. Auflage.** Walter de Gruyter u. Co. — Berlin und Leipzig 1928.

Die neue Auflage von Behaghels Geschichte der deutschen Sprache hat eine Erweiterung von ziemlich genau 200 Seiten erfahren. In dem 18 Seiten umfassenden Vorworte setzt sich der Verfasser eingehend auseinander mit den Sprachwissenschaftlern, die sich zur neuen „idealistischen" Richtung zählen und das Schlagwort geprägt haben, „Sprachgeschichte sei Bildungsgeschichte, Geistesgeschichte". Seite IX zeigt der Verfasser an einem trefflichen Beispiele, zu was für merkwürdigen Resultaten die „Geistesgeschichtler" gelangen können. Der zitierte Satz bezieht sich auf die Engländer und deren Sprache: „Die starke Entwicklung des Artikels und der umschriebenen Zeitformen be-

weist, dass es sich nur um ein Ackerbauvolk handeln kann". — Es ist nur zu begrüssen, dass eine Persönlichkeit wie Behaghel vor dieser Art Wissenschaft warnt. Durch dessen Ausführungen dürfte der einzig sichere Weg, den der ernste wissenschaftliche Forscher zu gehen hat, wieder deutlich gewiesen sein. Beobachten und Beherrschen der Tatsachen müssen in jedem Falle Grundlage und Ausgangspunkt bilden, nicht der Gedanke, zu dem man nachträglich Tatsachen sucht, die etwa dazu stimmen könnten. Forscher, die diesen Grundsatz nicht beachten, könnte man auch bezeichnen als „Dachdecker, die in die Bläue des Himmels ein Dach betten und daran ein Haus hängen möchten", wie J. Nadler in seinem Vortrage „Kirche, Staat, Literatur" (Hochland, 26. Jahrg. 2. Heft S. 115) eine Art Literarhistoriker nennt.

Das neu hinzugekommene erste Buch (S. 7—93) gibt einen allgemeinen Überblick über die Entwicklung der deutschen Sprache. In gedrängtester Ausführung werden die sprachlichen Zustände und Neuerungen in den einzelnen Perioden, auch der allerneuesten Zeit, dargestellt und historisch erläutert.

Das zweite Buch handelt von den einzelnen Erscheinungen. Es beginnt mit dem Kapitel über den Namen der deutschen Sprache (§ 81), welches dem ersten Paragraphen der vierten Auflage entspricht. Im Folgenden ist jedem Paragraphen die Paragraphenziffer der vierten Auflage beigefügt, was das Nachschlagen und Vergleichen mit den früheren Ausführungen wesentlich erleichtert In den einzelnen Abschnitten finden wir die neuesten Erkenntnisse und Ansichten verarbeitet und teilweise auch kritisch beurteilt. Mancher Paragraph hat dadurch in seiner neuen Gestaltung beträchtliche Erweiterungen erfahren, so z. B. § 315, der die Abwerfung ganzer Silben bei Fremdwörtern darstellt. Neu sind die §§ 153—156, die sich auf die neuen mundartgeographischen Forschungen beziehen. Einer Abart des Deutschen, dem Jiddischen, ist in der neuen Auflage ein eigener Paragraph gewidmet. Dem Kapitel über die Vokale ist ein Paragraph über Vokalentfaltung (§ 318) angefügt. In das Kapitel über die Konsonanten ist ein Paragraph über Einschub und Nachschub eingeschaltet (§ 356). Auch der Abschnitt über das Zahlwort ist in der fünften Auflage neu hinzugekommen (§ 533).

Ein Wort- und Sachverzeichnis, einige Nachträge und eine Sprachkarte bilden den Schluss des fundamentalen Werkes.

Jedes einzelne Kapitel und jeder einzelne Abschnitt zeichnet sich aus durch die Bekanntgabe sämtlicher vorhandener Literatur, die der Verfasser bis zum Drucke seines Werkes aufs genaueste verfolgt hat. Selbst die Abhandlungen, die erst während des Druckes erschienen sind, werden in den Nachträgen noch angeführt. Die neue Auflage des Werkes ist daher jedem Philologen auch aus diesem Grunde unentbehrlich.

G. Studerus.

Hans Sperber, **Geschichte der deutschen Sprache.** Walter de Gruyter u. Co. Berlin und Leipzig 1926. (Sammlung Göschen № 915).

Mit diesem Buche ist der Wunsch von Tausenden in Erfüllung gegangen, der Wunsch nach einer historischen Darstellung der deutschen Sprache in den wesentlichsten Zügen und in gedrängter Form. In leicht verständlicher Weise entwickelt der Verfasser dem Leser die Geschichte der deutschen Sprache von der Urzeit an durch alle Jahrhunderte hindurch bis auf unsere Tage. Die bedeutendsten lautlichen und formalen Veränderungen sind anhand wohlgewählter und klarer Beispiele übersichtlich und überzeugend dargestellt. Die Wechselbeziehungen zwischen dem Germanischen und den benachbarten Sprachen, die Art und Weise, wie innere und äussere Verhältnisse und Ereignisse für kurze Zeit oder auch nachhaltend auf die deutsche Sprache eingewirkt haben, all das hat in dem Buche Sperbers seine meisterhafte Darstellung gefunden. Dem unvorbereiteten Laien gibt es in jeder Hinsicht befriedigende Auskunft auf alle ihn interessierenden Fragen, dem Spezialisten aber bedeutet es eine überaus wertvolle Fundgrube. Durch den bescheidenen Preis, der mit umfassenden wissenschaftlichen Büchern leider so selten verbunden ist, ist Sperbers Werk jedermann leicht zugänglich.

G. Studerus.

Alfred Götze, **Das deutsche Volkslied.** Verlag Quelle u. Meyer, Leipzig 1929. (Wissenschaft und Bildung Bd. 256).

Seit Herder das deutsche Volkslied neu entdeckt und dessen wissenschaftliche Erforschung eingeleitet hat, ist diesem bis heute eine ununterbrochene, liebevolle Pflege zuteil geworden. Eine wahre Perle in der seither erstandenen umfangreichen Volksliedliteratur ist das soeben der Druckerei entsprungene Buch eines der besten Kenner des Volksliedes, des Giessener Professors Alfred Götze, der schon in früheren Schriften mit dem ihm eigenen Scharfsinn bestimmend das Wort zu diesem Thema ergriffen hat. Sein neues Werk, ausgezeichnet durch den überaus grossen Reichtum wissenschaftlicher Erkenntnisse, durch seine überzeugende und spannende Darstellung, durch äusserst feine und sachliche Kritik an andern Auffassungen, durch die zahlreichen Ergebnisse eigener tiefgründiger Forschung, soll hier bekanntgegeben werden, da es nicht nur für die Erforschung des deutschen Volksliedes, sondern des Volksliedes im Allgemeinen, auch des litauischen, ausserordentlich wertvolle Dienste leistet.

Auf knapp 130 Seiten wird in gedrängter, klarer Form der auf sechs Kapitel verteilte Stoff geboten, von dem die ersten drei Kapitel über Begriff und Wesen des Volksliedes, den Stil des Volksliedes und vom Volkslied der alten Zeit handeln. Wenn in diesen ersten und grundlegenden Kapiteln auch grösstenteils mit Beispielen aus dem deutschen Volksliede operiert wird, so sind die daraus gewonnenen Erkenntnisse doch allgemein, für die Volkslieder aller Völker, gültig.

Zunächst wird der Begriff des Volksliedes scharf umrissen und gezeigt, dass nicht alles, was man unter der Bezeichnung Volkslied zu verstehen geneigt ist, in diesen Begriffskreis aufgenommen werden darf. Ausgeschieden wird das sog. Gemeinschaftslied der Urzeit, bei dem viele einzelne Individuen „den" Dichter ausgemacht haben (das primitive Tanzled, Arbeits- und Kultlied). Von diesen ältesten Liedern trennt der Verfasser die Lieder der untern Schichten der Kulturvölker. Nur diese letzten sollen als Volkslieder betrachtet werden. „Die Grenze zwischen Gemeinschaftsdichtung und Volkslied" — um mit dem Verfasser zu reden — „liegt da, wo in Geschichte, Kultur und Leben der

Völker die Einzelpersönlichkeit selbständig hervortritt“. Das so gefasste Volkslied geht stets auf einen einzelnen, individuellen Urheber zurück, der sich in sehr vielen Fällen noch bestimmen lässt, wenn er auch bei den Hütern seiner Lieder in vollständige Vergessenheit geraten ist. Der Ursprung eines jeden Volksliedes, selbst das bairische Schnaderhüpfel nicht ausgenommen, ist also ein in den Volksmund geratenes Kunstlied. Zur Wesensbestimmung des Volksliedes darf daher die Urheberschaft nicht herangezogen werden, ebensowenig dessen Inhalt, obwohl Herder, Goethe und die Romantiker diese Ansicht noch nicht teilten. Denn jeder beliebige Stoff kann als Gegenstand eines Volksliedes Verwendung finden. Wesentlich hingegen ist, dass das einmal geschaffene Lied dem individuellen Urheber enteignet und zum alleinigen Eigentum des Volkes geworden ist. Auf dem Wege zum Volke und nachher als Gast bei ihm erfährt das Lied in den meisten Fällen derartige Veränderungen, dass seine Herkunft oft nicht mehr leicht festzustellen ist. Wesentlich ist auch die unbedingte Sangbarkeit. Die Weise tritt oft so stark in den Vordergrund, dass der Inhalt des Liedes gar nicht mehr beachtet wird. Auf Grund dessen können sich Lieder, deren Worte bis zum Unsinn zersungen sind, durch Jahrhunderte beim Volke frisch erhalten. Nicht zum Volksliede zählt aber der ihm wesensfremde Gassenhauer, obwohl auch er gleiche Merkmale aufweist. Im Gegensatz zum Volksliede ist der Gassenhauer als Kind der Grosstadt kurzlebig. Gestern neu, wird er von dem moderneren von heute abgesetzt und morgen schon vergessen. Der Gassenhauer wird vom Volke als eine Art Modeartikel empfunden und auch als solcher behandelt. So gelangt denn der Verfasser zur endgültigen Definition: „Volkslied ist ein Lied, das im Gesang der Unterschicht eines Kulturvolkes in längerer gedächtnismässiger Überlieferung und in ihrem Stil derart eingebürgert ist oder war, dass, wer es singt, vom individuellen Anrecht eines Urhebers an Wort und Weise nichts empfindet“.

Im folgenden Kapitel weist der Verfasser nach, wie eine zum Volkslied gewordene Dichtung mit ihrem ursprünglich objektiven Stil durch die Überlieferung in höchstem Masse subjektiv wird. Sowohl Sänger als auch Hörer arbeiten beständig, bewusst oder

unbewusst, an den Liedern. Die Art dieser „Arbeit“ wird an einigen geradezu ergötzlichen Beispielen aufgedeckt. In den meisten Fällen ist es unbeabsichtigte Zerstörungsarbeit, die da geleistet wird. Nur ganz ausnahmsweise tritt auch das Gegenteil ein, dass eine ursprünglich flache Dichtung durch den Mund des Volkes Gewinn davonträgt. Das Volkslied wird eben genossen, wenn der Inhalt auch nicht verstanden wird. Der dem Volkslied als eigentümlich erscheinende abrupte Stil ist eine Folge der Zersetzungsarbeit und nicht, wie Herder, Goethe, Gottfried Keller noch angenommen haben, etwas Ursprüngliches, vom Dichter Beabsichtigtes. Geht man beim einzelnen Liede auf seine erste Fassung zurück, so ist von der Sprunghaftigkeit der spätern Form nichts zu verspüren. Wesentlich für das Volkslied ist der Stil des mündlichen Vortrages, dem es von den Anfängen bis auf die Gegenwart treu geblieben ist.

Das dritte Kapitel bietet eine anschauliche Darstellung des Volksliedes der alten Zeit und behandelt die Frage nach dem Ursprunge des Liedes überhaupt. Wie der Wissenschaftler bei der Erforschung des Volksliedes überaus sorgfältig und kritisch vorzugehen hat, und was die Literaturgeschichte aus dieser Forschung für Gewinne ziehen kann, zeigt der Verfasser an einem ausgeführten Beispiel mit äusserst verwickelten Verhältnissen.

Weiterhin finden die engen Beziehungen zwischen Goethe und dem Volksliede ihre würdige Darstellung, der Einfluss des Volksliedes auf den grossen Dichter und Goethes Geschenke an diese Literaturgattung. Ferner schildert der Verfasser die Geschichte des Weihnachtsliedes, das uns, jünger als das Osterlied, in der mittelalterlichen einsilbigen Strophe „Gelobet seist du, Jesu Christ“ zum erstenmal entgegentritt. Die mitgeteilte Geschichte des bekanntesten, verbreitetsten und beliebtesten deutschen Weihnachtsliedes „Stille Nacht, heilige Nacht“ zeigt auf das schönste den Werdegang eines wahren Volksliedes.

Das abschliessende Kapitel befasst sich eingehend und objektiv mit der Frage über den Untergang des Volksliedes. Trotz der allgemeinen und von alters her immer wiederkehrenden Klage, die Jungen singen die alten schönen Lieder nicht mehr, schaut der Verfasser auf Grund der neueren und neuesten For-

schungsergebnisse im allgemeinen optimistisch in die Zukunft. Wohl mag das Volkslied in einzelnen Gegenden seinen wirklichen Feinden — viele von den Pessimisten gefürchtete Feinde sind gar keine — erliegen. Zu einer verallgemeinerten Voraussage für den Untergang des Volksliedes berechtigt dies nicht. Wohl kann es sich der neuen Zeit entsprechend ändern, so dass die klagenden Mütterchen bei der Jugend nicht mehr die gleichen Liedchen hören. So wenig aber Buben und Mädchen trotz des Zeitalters der Maschinen das Lieben nicht verlernen, so wenig wird das Volkslied als Gattung aussterben. „Innerstes Seelenleben lässt sich eben von grob äusserlichen Zuständen nicht abhängig machen".

G. Studerus.

M. Durys, **Kalbos mokslo pagrindai.** Vadovėlis aukštesniosioms mokykloms ir mokytojų seminarijoms. „Švyturio" b-vės leidinys. Kaunas 1929. 207 pusl. Kaina 7 lt.

Ligšiol mūsų augštesniosiose mokyklose buvo stengiamasi vien tik su praktiniais, deskriptyviniais kalbos dalykais susipažinti. Bet dabar norima pamažu kiek pagilinti visuomenės žinios apie mūsų kalbą, — norima duoti didesnio supratimo apie pagrindesnius mūsų kalbos dalykus, t. y. atsakyti į kláusymą kodėl? Ir štai M. Durys yra šiam reikalui parašęs „Kalbos mokslo pagrindus".

Šio vadovėlio tikslą pats autorius šiaip nusako: „Šitas vadovėlis, kaip vadovėlis, nėra koks originalus veikalas. Jo sudarytojas siekė ne grynojo mokslinio tikslo, ką nors atskiro (specialaus) tyrinėdamas (kaip tai pritinka universiteto profesoriams), bei tiktai pedagoginio, populiariai išdėstydamas parinktuosius dalykus" (2 p.). Šitas autoriaus pasisakymas yra kuklus. Aplamai dėl paties vadovėlio galiu štai ką pasakyti.

Dabartinėse augštesniosiose mokyklose ir mokytojų seminarijose dar labai maža tesimokoma senųjų kalbų; išskyrus vieną kitą (pav., jėzuitų ar marijonų) gimnaziją, graikų kalba, rodos, daugiau niekur kitur neinama; o apie sanskritą, gotų kalbą ir kt. nėra ko ir kalbėti: tai yra perspecialūs dalykai. Todėl populiarizuojant kalbos mokslo dalykus platesnei visuomenei, būtinai reikia, nors po-

puliariai, ši visuomenė supažindinti su svarbesniais tų kalbų dalykais (pav., su graikų raidynu, su nepaprastesniais sanskrito transkribuojamais rašmenimis ir k.), kurie tuojau yra reikalingi. To šiame vadovėlyje mes kiek pasigendame.

Kitas, man rodos, nevisai tikslingas dalykas yra autoriaus pats pasirinktasis kelias, kuriuo jis nori mūsų visuomenę supažindinti su kalbos mokslo pagrindais. Pirmiausia jis plačiai kalba apie tokius dalykus, kurie visuomenei nedaugiausia padeda norimo tikslo siekti. Pav., autorius beveik pat pradžioj plačiai kalba apie genealogiškąją kalbų klasifikaciją (apie graikų italikų tarmes, apie jų šaltinius, net atskirus autorius [26 ir 27 p.], apie senovės indų raštus ir t. t.). Pagaliau, norėdamas išaiškinti šaknies balsių kaitą, jis įsigilina į bazes, į tuos visai abstrakčius, hipotetiškus dalykus, kurių nei vienoje kalboje nėra buvę, bet kurie yra tik mokslininkų sugalvoti balsių kaitos laipsniams suprasti. Todėl gimnazijos mokiniams jie yra persunkūs. Tas pat yra ir su germanų Lautverschiebung'u. Man rodos, apie šitokiuos dalykus populiariame vadovėlyje, skiriamame dabartinių gimnazijų ir mokytojų seminarijų mokiniams, reikėjo nedaugiausia kalbėti: jų reikia tokiams vadovėliams tik tiek imti, kiek yra reikalinga pagrindesniams mūsų kalbos dalykams suprasti. Pav., šaknies balsių kaitai suprasti čia tereikia tik nurodyti, kad tokių kaitos laipsnių, kaip mūsų kalboje, yra iš dalies latvių, slavų, lotynų... kalbose, ir išaiškinti, kad šis kalbos reiškinys yra dėl to labai senas, kad jis yra gyvas buvęs tik senovėje, o dabar bėra tik to vyksmo liekanų, t. y. mes naujų šaknų maža besukuriame. Ir, nurodžius pagrindinius mūsų balsių kaitos laipsnius, jų tarpusavinius santykius bei atliepimą mums artimesnėse ir žinomesnėse kalbose, būtų to visai užtekę. Bet užtat būtų buvę patogiau, kad autorius būtų plačiau ir įmanomiau pakalbėjęs apie kitus dalykus, pav., apie šakninį ir galūninį kirčiavimą, apie kirčio atstūmimą nuo šaknies į galūnę ir atvirkščiai; taip pat pageidautina, kad kalbos reiškiniai pirmiausia būtų iš mūsų kalbos aiškinami, o tik paskiau iš mūsų kaimynų kalbų ir kt., kaip kad M. Niedermannas yra gražiai parodęs savo veikalėliu „Historiscshe Lautlehre des Lateinischen" (Heidelberg 1911).

Dėl antrinių dalykų yra štai kas pastebėtina.

52 pusl. autorius kartoja Būgos nuomonę (Kalba ir Senovė 209), kad K l a ĩ p ė d a esanti kilusi iš kuršių *k l a i p a s (latvių

k l à i p s „duonos kepalas") ir -ė d a (nuo ė̃ d a, ė̃ s t i „essen"); taigi mums tas miestas būtų *D u o n ė d a, t. y. duonos ėdėja (sc. pilis). Tokia etimologija, žinoma, yra labai aiški; tik nesuprantama, kodėl tas miestas būtų buvęs tuo vardu pavadintas? Šiaipjau tų miestų vardai, kurių kilmė lengva suvaikyti, šiuo ar tuo būdu yra susiję su aplinkine vietove arba su atskirais vardais. Veikiausiai tad yra Klaipėda kilus, kaip J. Gerullis mano, iš tikrinio ar bendrinio daiktavardžio k l a i p ė d a „kuris pėdas k l a i p o, k l e i p i a"; plg. K l e i p ė d ž i a i (Gãstų par. kaimas); K l a i p ė d ž i u s, K l a i p ė d a i t i s, K l e i p ė d ž i u s: K l e i p a, K l e i p y s, K l e i p š t y s (žr. V. Kalvaitis, Lietuviškų Wardų Kletelė 12 psl·); viena vietovė prie Ančios ežero vokiečių gener. štabo žemėlapy 1 :1000000 irgi yra pavadinta „Klejpeda". Kad vienaskaitos asmenvardis gali tapti miestelio ar miesto pavadinimu, rodo, pav., Š a k i ų apskričio S u d á r g a s (S u d é r g a s), Vilkyškių par. B e r v a ĩ n i s (kaimas) ir kt.

Nevisai įtikima atrodo ir J. Endzelyno nuomonė, kad K l a i p ė d a yra gretintina su latvių k l a j š „lygus, eben" ir gr. πέδον „Erdboden, Land" MLV. II 209: čia gretinami perdaug tolimų kraštų žodžiai.

129 pusl. M. Durys sako, kad mūsų kalboje nėra buvusio įspraustinio **d** (žodžiuose d u o m i, ė m i...), ir tam savo sakymui paremti jis mini Būgos nuomonę KS. 213. Bet tai nevisai tikslu: čia Būga kaip tik sako, kad tokiuose žodžiuose d u o m i, r a u m i, ė m i, g i e m i... yra -**d**- buvęs, tik vėliau prieš **m** išnykęs; jo neberandam jau nei senoviniuose raštuose, nei gyvojoj žmonių kalboj. Ir tikrai: mūsiškis d ú o m i ir sen. sl. d a m ь yra kilę iš vienos bendros prolytės *d ō d m i (plg. d ú o d a, sen. sl. d a d ęтъ), kaip kad mūsiškis r a u m u õ <*r a u d-m u o: r a ũ d-a s, r a u d-ó n a s...; g i e s m ė <*g i e d s m ė: g i e d-ó t i, g a ĩ d-a s... Žr. Trautmann Wb. 57.

Nosinis **n** prieš **s** yra visur nykęs arba linkęs nykti; tas nykimas yra ypač pastebimas vakariečių augštaičių tarmėje: s k į s i u, p į s i u, g y v ę̃ s i u, s ę̃ s i u (s ę̃ s t u), s ų s ù, s ų s t ù..., bet pagal s k i n a, p i n a, g y v e n a, s k i n t i, p i n t i, s e n t i, a n k a, b u n k a.. iš naujo susidarė kitose tarmėse (ir dabar net rašomoje kalbojė, tik ne rašomosios kalbos tarmėje) s k ì n s i u, p ì n s i u, g y-

vénsiu, sénsiu, sénstu, sunsù...; taip sako, pav., subatėnai. Čia veikia ta pati paradigminė analogija, kaip ir slavų kalbose; pav., prosl. *šьvьcь, sъjьmъ > lenk. szwiec, sjem (XV—XVI amž.), bet vėliau tie nominatyvai pagal gen. sg. szewca, sejma (< *šьvьca, *sъjьma) pavirto į szewc, sejm. Taigi ir mūsiškis **n** nebus vien dėl to nenykęs prieš minėtuosius garsus, kaip M. Durys mano, kad vienas iš tų garsų sudaro žodžio galūnę (arba tos galūnės dalį).

Mūsų **č** yra kilęs ne tik iš *tį* (pav. jáučio iš **jaut-įo*) 97, bet ir iš **tš** [ginčas iš gint-šas (plg. ginti, ginty-ti[1])) vẽčas iš vet-šas <vetušas || sen. sl. vetъchъ] arba iš **dš** (pav., snučas iš *snud-šas || snuda; plg. dribšas...).

Autoriaus parinktieji haplologiniai pavyzdžiai (kasdienis < kasdieninis, padienis < padieninis..., plg. lot. nutrix „žindyvė, áuklė" < sen. nutritrix) 131 yra abejotini. Čia veikiausiai yra paprasta hipostazė: kas diena > kasdiẽnis, šventa diena > šventadiẽnis (pav., drabužis) Sub., šiokia diena > šiokiadiẽnis ib., šių metų > šiūmẽtis (pav., kumeliukas) ib., artì pil̃nio Dus. > artipil̃nis (puodelis) Sub., Ram. Dėl darybos plg. vasãris vėjas, vandẽnė žolė, pakùliai linai ir kt., žr. 1927. ŠD. XI 1232. Visai aiškūs haplologiniai pavyzdžiai yra šiokie: kógaliai Mos., Slnt., Kv. < kójagaliai, kógalviai „Gekröse" Kurš. (plg. kógalvės Kar̃tena, Kùrtuvėnai) = kójagalviai „kojos ir galva" Sub., Vab., gýsakiai Mos. < gývasakiai „gyvieji sakaĩ, живица"...

Taip pat autorius, daugiau pasidairęs, būtų galėjęs rasti aiškesnių lietuviškų kontrakcijų (pav., nėdi < ne ėdi, Vilkỹškiai < Vilkijiškiai: Vilkija, žem. náika < gud. naháika...) arba metatezių (pav., lãtrankis Sub. < ratlankis, kẽralaikštis Sub. < keliaraikštis „Knieband", vilkãtas „wilkołek, Werwolf" Dus. < *vil-takas, *vilk(a)takas (plg. žem. vil̃ktrasa „žmogus, kurs vilku tresia, bėga"), žr. Būga KS. 300, KZ. 51, 132... Bet M. Durys tokių arba panašių pavyzdžių neėmė, — jis ėmė pavyzdžiais nevisai aiškius arba abejotinus žodžius; pav., jis sako, kad geróji esanti sutraukta (kontrahuota) iš *geráji 125; bet čia tėra tik **ā<o**. Tad kur čia yra kontrak-

---

1) Plg. wiſsas gîntiiimas („spor") DP. 136_{31}, gîtiie („spiera się") l. c. 138_{16}.

cija? Taip pat, imdamas kontrakcijos pavyzdžiu gen. pl. s ū n ų, v y r ų <*s ū n u o n, *v y r u o n, jis tuo pat būdu būtų galėjęs paminėti ir nom. pl. t r ȳ s < * *trijés*<**trejes* ‖ skr. *tráyaḥ*, lot. *trēs*..., žr. Endzelin Le. Gram. 360. Bet tatai yra vis negyvi, nevaizdingi pavyzdžiai gyviems kalbos reiškiniams aiškinti; juo labiau tai yra nevisai įmanoma gimnazijų mokiniams.

Vienas kitas dalykas yra autoriaus (ar korektoriaus) nevisai teisingai parašytas. Pav., gr. ἵστημι reikia transkribuoti h i s t ē m i (h- čia yra spiritus asper), ne i s t ē m i 124.

Ryt. l a d a s, s a u l a 126, p a l a, p e l i t a 140 turėtų būti ł a d a s, s a u ł ā, p a ł ā, p e l ī t ā. Kupiškėnai **ė** verčia į ā, ne į **a**: t ā́ v a s, s ā́ d u, d ā̃ d ā = t ḗ v a s, s ḗ d u, d ẽ d ė; čia -ā yra aptrumpėjęs. 1925 m. Kopenhageno fonetikų konferencijos nustatytąja transkripcija parašytume d ã·d a. — t. y. **a·** ilgas, o **a**. pusilgis, aptrumpėjęs.

Žodžiai p l e ĩ s k a n o s 123, g e r y ñ 131, p e r d ė m̃ ib. turi būti p l é i s k a n o s, g e r ȳ n, p e r d ẽ m.

Čekai tokių žodžių kaip *krȁva, vrȁna* 145 nepažįsta, — tai yra serbų kroatų žodžiai; čekai sako tik k r á v a, v r á n a; tas **á** = ā.

V a l a k a (žemės) iš gyvosios ir senovinės kalbos man nepažįstama; jos nemini ir Būga ZfslPh. I 36; jos nepatvirtina ir kiti šaltiniai. Tad iš kur autorius yra gavęs v a l a k a, -o s? Visiems žinomiems šaltiniams tėra v a l ã k a s, -a i < gud. в о л о к: v a l a k a s Sub., Dus. w a ł a k a s SzDi. 400, w a l a k o BrB. I Sam. 14, 14...

Lenkų **ier(z)** nereikia kildinti iš ***ir** (t. y. iš tokios formos, kurios mes nežinome iš šaltinių ar gyvosios kalbos, bet kuri gali būti) 150. Ne, **i** prieš **r** lenkų kalboj tikrai buvo tariamas ir rašomas lig XIV amž. pabaigos; tik nuo XV amž. čia atsirado **e**, t. y. sen. ś m i r ć, w i r z c h, w i r z b a > ś m i e r ć, w i e r z c h (ne w i e r s z c h, kaip Durys klaidingai rašo), w i e r z b a, žr. Łoś Gram. I 65. O kitur, kur reikia, M. Durys neprideda žvaigždelės; pav., prie lot. t r e j e s, n e h e m o, liet. s ū n u o n, v y r u o n 125. Šie žodžiai yra rekonstruoti, todėl reikia rašyti: **trejes* (>lot. t r ē s), **ne-hemo* (lot. n ē m o), **sūnuon* > s ū n ų ir t. t.

Sen. bulgarų kalboj yra buvęs ne p e r s t, bet p r ь s t ъ, p r ъ s t ъ (ir p ь r s t ъ) < prosl. *p ь r s t ъ || liet. p i r̃ š t a s, žr. Miklosich Lexicon palaeosl.-gr.-lat. 716, Trautmann Wb. 220, ir todėl lenkų n a p a r s t e k yra kilęs ne iš p e r s t, bet iš n a p ь r s t ъ k ъ; iš tos lyties yra kilęs ir gud. н а п ё р с т о к (> liet. n o p e r̃ c k a s arba n õ p e r c k a s „Fingerhut“).

Sen. slavai nėra turėję nulinio laipsnio *s c h n ǫ t i 166: šalia s u c h ъ, s u š i t i (= liet. s a ũ s a s) yra buvęs s ъ c h n ǫ t i (> lenk. s c h n ą ć, rus. с о х н у т ь || liet. s ù s-t i „räudig werden“, s u s n à „nusùsėlis, sudžiūvėlis“ < *s u s-s n a...) ir -s y c h a t i (lenk. w y - s y c h a ć); plg. liet. k l a ũ p t i: k l ù p t i: k l ū́ p o t i.

Šalia t e i s i u: t i e s i u 169 nereiktų dėti t y s o t i, nes šio įstangos veiksmažodžio vieta veikiau yra šalia t ę̃ s t i: t ĩ s t i, ir todėl yra rašytina t į s o t i „ištįsus gulėti“, ne t ý s o t i, žr. Būga KZ. 52, 281. Taip pat šalia t e i s i u: t i e s i u nevisai vieta yra porai l e j ù: l í e j u; žem. ir ryt. l e j ù yra naujadaras vietoj senesnės formos l ẽ j u (<**lēį-ō*: slav. *lějǫ*, ryt. praet. l ẽ j a u), kuri vėliau pagal bendratį l í e t i buvo paversta į l í e j u, plg. Trautmann Wb. 156; todėl negalima pasakyti, kad čia **ei : ie** eitų tokiu pat pamatiniu balsių kaitos laipsniu, kokį mes randame žodžiuose š v e i č i u : š v i e č i u: š v a i s t a u: š v i t o: š v y t u r y s. Lygiai taip pat šalia gr. πέτομαι: ἐπτόμην: ποτάομαι, nereiktų dėti lenk. d z i e ń: d n i a, p i e s: p s a 156, nes tai nėra tokia pat senovinė balsių kaita, kaip graikų, — čia yra vėlesnių laikų padaras, būtent — sen. sl. d ь n ь: d ь n e, p ь s ъ: p ь s a, — tos lytys jokios balsių kaitos nerodo, — pavirto į d z i e ń: d n i a, p i e s: p s a.

I š s p r ū s t a ir s ū s t a 170 turi **ū** ne tokį pat, kaip žodžiai l ū ž t i, d ū b u r y s, p a l ū k ė t i: tas ū tik per vilniečių nesusipratimą buvo pradėtas rašyti vietoj ų: i š s p r ų́ s t a, s ų̃ s t a (< *s u ñ s t a); plg. s ų̃ s a, ryt. s u ñ s a. Todėl s ų̃ s t a negali būti pailgintuoju láipsniu žodžiui s u s t i, kaip kad M. Durys mano.

L u š n a 170 yra rašytina l ū š n a (< *l ū ž-s n a); suvalkiečiai taria l ū š n à, - õ s, l ū́ š n ą arba l ū́ š n a. L e v e r i s ib. turi būti l ẽ v e r i s, plg. L ẽ v e r i s (pavardė) S. Naum.

R ū́ m ų nereikia jungti su žodžiais r a m u s, r i m t a s, r o m u s..., nes šis žodis yra paskolintas iš vid. vok. žem. r û m

„Raum“, žr. Endzelynas MLV. III 570. Rū̃mas (ir rùimas) reiškia mums „erdvę, Raum“, paskum „gyvenamąją vietą, Wohnraum“ ir pagaliau „gyvenamąjį namą“.

Šis tas yra pastebėtina ir dėl pačios lietuvių kalbos — dėl rašybos ir atskirų žodžių tinkamumo.

M. Durys rašo semaziologija 9, prozodija 44, bet esoteriški 40, tačiau visai be reikalo: šalia esoteriškas (gr. ἐσώτερος, ἐσωτερικός) mums reikia rašyti ir prosodija (gr. προσῳδία) ir semasiologija; čia -z- yra visai nereikalingas,— tik vokiečiai tą z čia aiškiai taria.

Labai nevienodai autorius rašo ir tikrinius graikiškus vardus; pav.: Eschylas (gr. Αἰσχύλος, lot. Aeschylus) 18, Krėtas (gr. Κρήτη, lot. Crēta arba Crētē) 19, Epiras (gr. Ἤπειρος, lot. Ēpīrus 19, Milėtas (gr. Μίλετος, lot. Mīlētus) 18 ir Samosas (gr. Σάμος, lot. Samos ir -us) 18, Efezas (gr. Ἔφεσος, lot. Ephesus) 18, Naksosas (gr. Νάξος, lot. Naxos ir -us) 18, Lesbosas (gr. Λέσβος, lot. Lesbos) 19 ir kt. Šitie vardai, mano nuomone, reikia vienodžiau ir tiksliau rašyti, būtent: Eschylas, Krėta, Epyras, Milėtas ir Samas, Efesas, Naksas, Lesbas... Čia mes vietoj graikiškos galūnės **-os** ir lot. **-us** rašome savo galūnę **-as**, bet nekergiame jos prie tų svetimų galūnių: juk mes sakome Jėzus, -aus (gr. Ἰησοῦς, lot. Iēsūs; **-z-** turime iš slavų), ne Jėzusas, Kristus, -aus (gr. Χριστός, lot. Christus), ne Kristusas, Morkus (lot. Marcus; plg. liet. Norkus „tokia pavardė“), ne Morkusas, -o ir t. t., kaip kad seniau buvome pratę sakyti.

Mes savo alfabete **x** neturime, todėl, užuot rašę anaptyxis 129, turėtume rašyti anaptyksis (ar anaptiksis).

Visai negirtinas dalykas yra nevienodai rašyti; pav., pelignijanų 20, bet pelignų 22; periodas 23, bet Tertulijonas 28; indo-iranėnų 18, bet indų-iranėnų 38 ir t. t.

Taip pat ir kaikurie žodžiai yra vis dėlto nevisai pateisinamai vartojami. Pav., skydiškoji ir žiediškoji kremzlė „Schild-u. Ringknorpel“ bus mums veikiausiai skydinė ir žiedinė kremzlė; plg. burõkinės bulbos (raudonos kaip burokai) Sub., grūdìnės bulbos (smulkios kaip grūdai) ib., obuolìnė spynà „ein apfelförmiges Vorhängeschloß“ Kurš., siūlinės šaknis (kaip

siūlai) Sub., toriẽlkinės akėčios (kaip torielkos) Surdegis (Panevėžio apskr.) ir t. t.. Dabartinėse gramatikose apie priesagą -iškas yra sprendžiama labai siaurai.

Būdvardis senbulgariškas (vok. altbulgarisch) 146, kaip ir Maž. Lietuvos senprūsiškas (vok. altpreussisch), mums yra visai svetimas: tokios darybos būdvardžių mūsų kalboj šiaipjau nepasitaiko.

Primityvės etimologijos 11 ir progresyvės asimiliacijos 121 vietoj, mano nuomone, geriau būtų sakyti primityvi(-inė) etimologija ir progresyvi(-inė) asimiliacija; čia primityvus, -i, progresyvus, -i (adv. primityviai, progresyviai) taip santykiuoja su primityvinis, -ė, progresyvinis, -ė, kaip rūgštus ir rūgštinis (tam tikros rūšies), pav., obuolys.

Pagaliau šis tas yra pasakytina ir dėl sintaksės. Pav., M. Durys šiaip rašo: reikšmės perkėlimas gali eiti įvairiomis kryptimis 10; suskirstymą kalbų žiurint jų giminystės... vadiname genealogiškuoju suskirstymu 17; prozos kalba savo tobulumą gauna ypač del Cicerono pastangų 26; norvegai darė pastangų atstatyti senovinį savo kalbos charakterį 37; Vedos kalba, nežiūrint jos archaiško charakterio, nebuvo gyvoji liaudies kalba 42; lenkų kalba savo plėtotės bėgyje prisiėmė nemaža pašalinės įtakos 82; to vertimo rankraštis eina iš 16-jo amžiaus 83; ą, ę savo kilmės atžvilgiu yra trumpi 100; sofistai perkėlė svarstymą filosofinių tėmų į gatves 189; einant jų teorija, turėtų būti kalboje griežto atliepimo 189 ir kt. Šitie pavyzdžiai, šiaip ar taip kalbėsime, yra nevisai vykę. Ir tikrai: veiksmažodiniais daiktavardžiais drauge su veiksmažodžiais mes nelabai linkstame veiksmą žymėti; pav., posakiai „jis turi galėjimo į miestą važiuoti“, „jis daro dažnus pasivaikščiojimus“ ir kt., yra, galiu sakyti, iš kitur atkeliavę, tik ne lietuviškais pavyzdžiais sudaryti; čia mūsiškiai paprastai pasakys: jis gali į lauką važiuoti, jis dažnai vaikšto (eina pasivaikščioti), taigi ir reikšmė gali būti įvairiai (įvairiomis kryptimis?) perkeliama... Taip pat lietuviškiau ir laisviau, paprasčiau pasakytume ir kitus sakinius: norvegai stengėsi...; Vedos kalba, kad (nors) ir archaiška būdama (buvo)...; lenkų kalba besiplėtodama (beplisdama..,) prisiėmė...; ą, ę kilimo (dėl kilimo, kilmės...) yra trumpi; jų teorija (pagal jų teoriją...) turėtų būti..., ir t. t.

Aplamai dėl šio vadovėlio reikia štai kas pasakyti: 1. visai abstraktūs, mokiniams sunkiai suprantami dalykai (bazės, germanų Lautverschiebung'as...) nereiktų į tokį mokyklinį vadovėlį traukti; 2. pamatiniai kalbos dalykai, jos ypatingi reiškiniai yra daugiau aiškintini iš pačios mūsų kalbos; 3. kaikurie dėstomieji dalykai reikia griežčiau ir tiksliau nusakyti; 4. pati kalba reikia dar kiek pasklandinti ir suvienodinti. Šiaipjau pats atliktasis autoriaus darbas yra mums didžiai brangus ir sveikintinas: iš jo daug kas galės pagilinti savo kalbos žinias.

Pr. Skardžius.

Adolf Stender-Petersen, **Slavisch-germanische Lehnwortkunde.** Eine Studie über die ältesten germanischen Lehnwörter im Slavischen in sprachlicher und kulturgeschichtlicher Beleuchtung. Göteborg 1927. XXII+572 psl..

Šis didelis Stender-Peterseno darbas savaime nėra naujas: apie germanų skolinius slavų kalbose yra rašęs Dubrovský's, Kopitaras, Šafařikas, Miklosichius, Metzenaueris, Kluge, Uhlembeckas, Hirtas, Mladenovas ir kt. Nauja tame darbe yra tai, kad autorius, pradžioje kritiškai įvertinęs visą ligšiolinę specialinę literatūrą ir trumpai apžvelgęs germanų bei slavų santykius, tiria skolinius ne skyrium paimtus, bet drauge organiškai susietus su visuotiniais kalbos ir kultūros reiškiniais. Bet vietomis sunku su autorium sutikti: kaikurie dalykai yra jo perdaug ant vieno kurpalio traukiami, o kaikurie iš greitosios dar nekaip reikiant baigti tirti. Čia aš turiu galvoje tik germ.-slav. skolinius lietuvių kalboje.

1. Aplamai Stender-Petersenas akceptuoja tą Būgos nuomonę, kad germ.-got. skoliniai (asilas, istuba, katilas, lūkas, muitas, stiklas, šalmas, tuinas) per slavus yra patekę į aisčių kalbas (133 psl.). Tik jam vis dėlto rodos, kad istuba ir stiklas nebūtinai turėję per slavus pakliūti aisčiams: aisčių *stikla- esąs daug artesnis germ. *stiklaz, o priešdėlinis i- galėjęs žodyje istuba spontaniškai atsirasti tiek aisčių, tiek slavų kalbose (134 p.). Bet kitoj vietoj jis tuojau sako: „Wir haben Anlass zu der Meinung, dass das urslav. stьklo erst auf slav. Boden die allgemeinere Bedeutung von „Glas" er-

hielt; aus dem Gotischen wird es (doch nur als Variante) auch in der Bedeutung „Trinkglas“ entlehnt worden sein. Darauf deutet jedenfalls der Umstand, dass das, wie man meint, nicht aus dem Gotischen, sondern Slavischen (oder Urpolnischen) entlehnte balt. Wort altpr. sticlo „Trikglas“, lit. stìklas „Glas, Trinkgias“, lett. stikls „Fensterglas, Scheibe, Glasscheibe“ sowohl die Stoff-, als auch die Sachbedeutung bewahrt hat“ (399 p.). Čia yra kiek prieštaros: vienoj vletoj jam rodos nevisai abejotina („nicht ganz ausser allem Zweifel“), kad istuba ir stiklas gali būti tiesiog iš germanų paskolinti, o kitoj — jo tezei paremti nebevisai svetima yra ir ta nuomonė, kad šie žodžiai aisčių pirmiausia yra iš slavų paskolinti. Tai viena; antra, patys spėliojimai nėr visai įtikimi.

Ir išties: priešdėlinis i- tikrai lietuviškuose žodžiuose savaime neatsiranda; jį sutinkame pirmiausia slaviškuose skoliniuose: istrova „Speise“ BrB. I Moz. 9, 3, izbraja „Waffen“ 1600 Post. 2, izrada „Verrat“, izbõnas „Krug“ Lex. III, Mielcke I 101, Dauk. Dajnes 22, izgada „Eintracht, Friede“ 1600 Post. ir kt. Iš tų skolinių istrova, izbraja, izrada veikiausiai yra paskolinti iš gudų истрава Лит. Метр. (1510) 20, 9, Карскій Бѣл. II 1, 318, изброя Лит. Лѣт. Супр. 68, израда; taip pat ir iškadà, -ãdos „Schaden“ bei iškalà, -ãlos „Schule“, kuriomis remiasi Stender-Petersenas, gali būti paskolintos iš gudų *ишкода ir *ишкола, plg. O. Broch AfslPh. 30, 430, A. Brückner Slav. Fremdw. 25, Bezzenberger Mitt. I, 46 f. Nors ištikrųjų šitų gudiškų atitikmenų labai sunku rasti, bet jų buvimas, kaip kad prof. E. F. Karskis man rašo, yra visai galimas, juo labiau dar dėl to, kad tokių žodžių su priešdėliniu i- yra nemaža pačioj gudų kalboj, pav.: істужка, іскрыпка, ігруша... Žodžiai izbõnas (ir uzbõnas Sub.), izgada gali būti anksčiau minėtais pavyzdžiais perdirbti iš zbõnas, zgada arba tiesiog iš lenk. ar gud. atitikmenų. Taigi dėl tos priežasties nėra jokio reikalo liet. latv. istuba kildinti tiesiog iš germ. kalbos, — ji be abejonės gali būti paskolinta iš sen. rus. истъба, žr. Būga KS. 68, Endzelynas MLV. I 711.

2. Stender-Petersenas, kaip jau buvo minėta, mano, kad prosl. stьklo bendresnę reikšmę „Glas“ bus gavęs slavų kalbo-

se, o reikšmė „Trinkglas“ esanti iš gotų paskolinta. Bet tai yra nevisai suprantama: iš gotų kalbos paminklų, teisybė, mums yra likęs tik stikls „Becher, Kelch“ (žr. Feist Got. EW. 341); bet mes negalime pasakyti, kad gotų kalboj nebūtų buvęs stikls „Glas“: jei gotų kalboj yra buvęs stikls „Trinkglas“, tai juo labiau galėjo būti ir stikls „Glas“, iš kurio Trinkglas yra padarytas, tik tas stikls Wulfilo biblijoj ir kituose gotų kalbos dokumentuose galėjo mums neišlikti. Slavai abi reikšmes — Glas ir Trinkglas — veikiausiai yra pasiskolinę iš gotų ir jas ligšiol išlaikę, o aisčiai savo ruožtu šiuos žodžius su tomis reikšmėmis bus pasiskolinę iš slavų. Formaliai aisčių *stikla- nėra nei kiek artimesnis germ. *stiklaz, kaip kad Stender-Petersenas sako; iš sl. stьklo lygiai taip pat gali būti paskolintas liet. stìklas, -aĩ, kaip ir miestas iš sl. mĕsto; be to, mūsiškį stiklą „Glas, Scheibe, Fensterscheibe, Trinkglas“ glaudžiai jungia su slav. stьklo ir reikšmės. Plg. Endzelynas MLV. III 1067.

3. Tas pat yra ir su mūsų pulku: šis žodis senoviniuose raštuose reiškia ne tik „Haufen, Schar“, kaip dabar, bet ir „Volk, Pöbel, Heer, Regiment; Gemeinde; Versammlung“; šis žodis labai plačiai vartojamas yra ir šiandienėj lietuvių (taip pat ir latvių) kalboje. Todėl dėl tokios reikšmės įvairybės ir didžios vartosenos pulkas turi būti labai senas, taigi jis negali būti paskolintas iš lenkų pułk: su lenkais mes pervėlai ėmėme santykiauti; antra vertus, lenkų pułk'o reikšmė su tuo nevisai sutinka; pagaliau ir patys lenkai seniau dar yra turėję -pełk (Świętopełk, Jaropełk), plg. Łoś Gram. I 70. Todėl yra daug tikslingiau mūsų pul̃kas ir latvių pù̀lks „Haufen, Schar“ drauge su Būga KS. 71 ir Endzelynu MLV. III 407 iš sen. rus. пълкъ „Heer, Heeresabteilung, Lager Feldzug, Volk“ Срезн. Мат. II 1727 kildinti, kaip su Brückneriu Slav. Fremdw. 123 ir Stender-Petersenu 195 iš lenkų pułk.

4. Kad „die lit. Form kliẽpas schon längst als Lehnwort aus dem Weißrussischen oder Polnischen erkannt worden ist“ (133 p.), labai abejotina. Jeigu jis būtų paskolintas iš gudų хлѣбъ (хлеб) arba lenkų chleb, tai šiandien turėtume *kliebas arba *klebas, nes šiaip niekaip negalima išaiškinti priebalsio p atsiradimo šiame žodyje; nieko čia neišaiškina ir A. Sennas

(German. Lehnwortstudien 50), tvirtindamas slav. skolinį (rus. chlěbъ, lenk. chleb) susikryžiavus su mūsiškiu kepalu! Mano nuomone, šis žodis vis dėlto yra tiesiog iš germanų (pav., got. hlaifs) paskolintas; dėl dvibalsių **ei** || **ai** kaitaliojimos čia būtų pasakytina tas pat, ką Stender-Petersenas sako dėl kviečio (ib.).

5. Stender-Petersenui valdaũ, -ýti „physische Macht haben, physisch mächtig, übermächtig sein" griežtai skiriasi nuo vė́ldžiu, veldė̃tì „erben" arba „erblich besitzen", ir todėl, nesutikdamas su Trautmannu Wb. 341, yra linkęs manyti, kad mūsiškis valdyti, kaip ir slav. *vols-ti, *vold-ēti, yra iš germanų paskolintas. Bet tai nebūtinas daiktas: formaliai valdýti taip santykiauja su veldė̃ti, kaip vartýti su vértėti, svarstýti su sverdė̃ti ir t. t.; taigi tenka vis dėlto su Trautmannu (ib.) pripažinti, kad valdyti seniau bus buvęs dažninės (iteratyvinės) reikšmės. Pagaliau mūsiškis valdyti „verwalten, herrschen, regieren" ne tik šaknies balsių kaitos láipsniu, bet ir semasiologiškai nėra atskirtinas nuo veldė̃ti „erben, erblich, besitzen, владеть по наследству", paveldė̃ti „ererben", pavilsti, -dau „etwas in Besitz nehmen", žr. Būga KZ. 52, 274. Ir tikrai: ką aš paveldžiu, yra mano nuosavybė, ir aš ją veldžiu arba valdau, t. y. turiu paveldėtą daiktą, ir ne tik turiu, bet ir žiūriu, kad jis mano būtų, pasiliktų... Tuo būdu yra susidariusi valdymo „Verwalten, Herrschen, Regieren" reikšmė; tat mes galime pastebėti vietomis ir dabartinėj gyvojoj kalboj; tai turėjo būti ir seniau, kada, pav., Lietuvos kunigaikščiai paveldėtas žemes valdydavo — visiški jų šeimininkai ir savininkai būdavo. Taigi apie žodžio svetimumą čia visai netenka kalbėti. Kad Stender-Peterseno iš germanų kalbos kildinamasis rusų владыка „δεσπότης" (213 p.) yra savas, neskolytas žodis, žr. A. Sobolevskis Slavia VIII 3, 496.

6. Žodžio waldimieras „Herrscher", kaip kad Stender-Petersenas (208 p.) drauge su J. Rozwadowskiu Rocznik Slav. V 21 ir E. Fraenkeliu KZ. 51, 249 rašo, lietuvių kalboje nėra, — yra tik valdýmieras. Taigi netiesa, kad „die Existenz jenes Wortes ausserst zweifelhaft ist". Taip pat netikėtina yra ir A. Brücknerio nuomonė (KZ. 46, 222), kad valdymierą Daukantas iš-

radęs: tiesa, Daukantas tą žodį plačiai vartoja, pav., waldimiers „imperator, princeps, rex“ Żodrod. 20, 31, 35; bet jį vartoja ir Valančius: żidu żiames valdimiers Prade 44; jį pažįsta plačiai ir šiaip žemaičiai: numai be valdýmiero niekis Kvėd. Kilimo valdýmieras gali būti slaviškas, būtent — iš *Володимѣръ arba per *val(a)dymieras iš Володимѣръ (plg. kalmaškà, -ãškos „brička, ratai su sėdyne ir liñgynėmis“ Sub. per kalamaška Rėkliai (Panevėžio apskr.) iš gud. коломáжка)*).

7. Stender-Peterseno nuomone, mūsų stul̃pas, stul̃bas „Pfosten, Pfeiler, Säule, Götzenbild“, latvių stulbs „Pfosten“, gal būt („wahrscheinlich“), esą paskolinti iš slavų, veikiausiai iš gudų kalbos (280 p.). Norėdami tų žodžių kilmę patirti, pažiūrėkime, ką jie reiškia. Mūsų senoviniuose raštuose stulpas (ir stulpa) yra reiškęs „Säule, Bildsäule, Bild, Götzenbild, Götze, Turm“: ketures stulpas („vier Säulen“) BrB. II Moz. 27, 16; Szmones... meldesi in Stulpų (paraštėj: Deiwių) IV Moz. 25, 2; padarat saw Stulpas (Aebrosus) V Moz. 4, 25; Moterischke... pawirta ing stulpa druskos BrP. II 178; dailidemus stułpo Bábilóno („Babilońskiej wieże“) DP. 475; schiekschta arba stulpas („truncus aut statua“) MT, 68; stułpas aba waizdas („bałwan“) PS. I 78; acc. sg. stułpu aba stiebu („słup“) l. c. 132; stułpas „stiebas, filar, słup“ SzDi. 53, 343; stulpas („Säule“) Lex. 152; dėl kitų pavyzdžių žr. Bezzenberger BB. I 44 ir BGLS. 327. Šiandien stulpas reiškia „Säule, Pfeiler, Pfosten; Strahl, Lichtstrahl; Falte“.

Šalia stulpo yra dar ir stul̃bas: ligonies akys jau į stul̃bą pavirto, stulbù atsistojo Kvėd. (plg. močia akis stulpù nunėrė Sub., rus. остолбенеть). Šiaipjau mūsų senoviniai raštai ir žodyninikai (Širvydas, Ruhigas, Mielcke, Nesselmannas, Kuršaitis, Miežinis) stulbo nepažįsta; nepažįsta jo ir rytų bei vakarų augštaičiai; net ir patys žemaičiai, išskyrus atskirus posakius, daugiausia vartoja tik stulpą. Latviai pažįsta stùlps „Pfosten, hoher Abschluß der Bank am Gesindetisch; Abteil zwischen Röhren; Schienbein; Stiefelschaft“ ir (rečiau) stulbs

---

*) Dėl sen. sl. *karlь „König“, kurį Stender-Petersenas nori kildintf iš germ. *karlaz „freier Mann“ plg. E. Schwarz AfslPh. 42, 302.

„Pfosten; betäubt, verblüfft, geblendet, beschrenkt..." MLV. III 1102/4. Panašiai ir slavų kalbose: plačiausiai čia yra įsigalėjęs stъlpъ (rus. столп, serbų stûp, slov. stółp, čekų sloup, lenkų słup...); tik atskirose sl. kalbose pasitaiko stъlbъ, pav., rus., gud. столб. Taigi dėl vartosenos ir reikšmės mūsiškis stulpas gali būti paskolintas iš sen. rusų стълпъ „Säule, Pfahl, Götzenbild, Stütze, Turm, Gefängnis, Ofen", kaip kad kùrtas yra paskolintas iš sen. rus. хъртъ, tul̃kas — iš тълкъ. Bet stulbas sunku atskirti nuo stulbis „неповоротливый, тяжелый человек, лентяй" Jon., stalbúotis „apsistoti" Kup., stel̃bti „smelkti, kalėti" S. Naum., Sub., latv. stil̃bs „Vorderarm, Schienbein, Röhrknochen"...; plg. kulti ir kalti, stulgus ir stalgus... O stulbas savo ruožtu gali santykiauti su stulpu lygiai taip pat, kaip stiebiúos, stiẽbtis, stíebas, stáibis su stiepiù, stiẽptis, staipýti...; dėl to stulpas su stulbu galėtų būti ir savi žodžiai. Plg. Būga LT. I 211, KS. 264 ir 285 f., Trautmannas Wb. 290 f., Endzelynas MLV. III 1103/4.

8. Pagaliau tenka dar paminėti ir aisčių įsikūrimas istorinėse vietose. Dėl to Stender-Petersenas sako: „Die Urheimat der Letzteren (sc. der Balten) fällt durchaus nicht mit den Grenzen ihres jetzigen Siedelungsgebietes zusammen, und es ist wesentlich Būgas Verdienst nachgewiesen zu haben, dass dieselbe bedeutend weiter nach Osten zu suchen sei" (116 p.). Taip, Būga tuo dalyku yra didžiai rūpinęsis ir didele daugybe medžiagos tai įrodinėjęs; bet pagrindinės mintys apie lietuvių atsikraustymą iš rytų yra daug senesnės. Aleks. Kočubinskis jau 1897 m. yra rašęs: „Бѣлорусскій край — славянскій, но крещенъ отъ литовца; литовецъ былъ некогда хозяиномъ и въ болотахъ Припяти и на востокъ къ Днѣпру, къ устью Березины" („Территорія доисторической Литвы" Журн. М. Н. Пр., CCCXIX, 1897 Январь, 91 psl.). Jis žinojo, kad ši jo hipotezė dar nėra kaip reikiant pagrįsta, bet neabejojo, kad ji ateity bus galutinai įrodyta. Beveik tos pačios nuomonės buvo ir Pogodinas („Изъ исторіи славянскихъ передвиженіи" Петербургъ 1901, 3, 91 p.p.).

9. Taip pat yra čia atitaisytinas dar ir šis Stender-Peterseno mažas neapsižiūrėjimas, būtent — 116 psl. jis rašo: «Wir dürfen in ihnen (t. y. galinduose Sk.) sicher nicht mit Gerullis „ver-

schleppte, kriegsgefangene preussiche Galinder" sehen». Bet tai yra ne Gerullio, o Brücknerio nuomonė, tik ją Gerullis neoponuodamas yra paminėjęs. Jis šiaip rašo: „Der Name (sc. Gol'adь) ist russifiziert aus balt. *Galind-. D. h. dieser am weitesten nach O. verschlagene balt. Stamm heißt genau so wie der westlichste „die Markmänner". Dagegen hält sie A. Brückner (IF. 41 Anz. S. 36) für verschleppte kriegsgefangene preuß. Galinder" (Eberts RL. I 339).

Pr. Skardžius.

Dr. Alfred Senn, **Kleine Litauische Sprachlehre**, VIII+304 pusl., ir **Schlüssel zur Litauischen Sprachlehre**, 48 pusl. Julius Groos Verlag. Heidelberg, 1929.

Autorius išleisdamas šį vadovėlį labai palengvino nelietuviams, ypačiai vokiečiams, mokytis lietuvių kalbą. Tatai įvertino jau J. Endzelynas, Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1929 m. 7—8 num., 98—100 pusl.

Čia, knygų iš panagučių nenagrinėdamas, noriu iškelti tik kelis mano pastebėtuosius trūkumus.

Visų pirma fonetinė pusė. Lietuviškųjų žodžių transkripcija yra „Association Phonétique Internationale" sistemos. Autorius pasisako nėsąs ja visiškai patenkintas (VI)*). Šita sistema praktikos reikalams skiriamoje rašyboje visų objektyviai žiūrint skirtinų garsų neskiria, ji žymi tik fonemas, garsų grupes, kurias šiaip kalbantysis, nefonetikas, vienu garsu laiko. Sąjungos išleistose knygelėse „L'Écriture phonétique internationale" 10 pusl. pasakyta: „Il suffit, pour une écriture phonétique pratique, de représenter d'une manière conséquente tous les éléments significatifs d'une langue, tous ses phonèmes". Šitoks principas praktikai labai parankus ir visiškai patenkinamas.

Dėl to autorius visiškai be reikalo skiria tamsų ir šviesų (dumpf, hell) a (10). Objektyvų atsakymą čia tegalėtų duoti viena harmoninė analizė. Pats atvirai pasisakau, kad ausimi kokio skirtumo negaliu susekti. Tą pat reikia pasakyti ir dėl neva dvejokio e (11).

---

*) Skliausteliuose pažymėti knygų ir „rakto" (II) puslapiai.

Imkime atskirus garsus:

Tiesa, kad mūsų **b** ir **d** labai artimi tiems patiems romanų kalbų garsams, bet nuo vokiečių **b** ir **d** jie skiriasi visiškai ne kažkokiu minkštumu (9). Pietinėje ir vidurinėje Vokietijoje tuodu garsu yra bebalsiu ir nuo **p** ir **t** tesiskiria vien tik garsumu ir kalbos padargų raumenų didesniu įtempimu. Net ir sceninė vokiečių kalba (Bühnensprache) šiuo atveju **b** ir **d** balsingumu (skardumu) negali su mumis lygintis.

Taip pat reikėjo aiškiai pabrėžti, kad **g** nuo pradžios iki galo yra balsingas, o ne lygus vokiečių **g** „im Worte gut" (9).

k žodžio pradžioje ir viduryje ne tik rašomojoje kalboje, bet ir visose mūsų tarmėse nė kokios aspiracijos (9) neturi. Kimografo kreivoji ją parodo kaikur žodžio gale. Aiškiai žodį tariant čia ji yra ir girdėti.

Lietuvių minkštasis **l** yra mažne visiškai dantinis ir dėl to nelygus vokiečių alveolariniam **l** nei „in Lehrer" (9), nei kur kitur.

Kietasis **l** visai artimas, pav., rusų **l**, bet jį lyginant su lenkų **ł** (9) reikėjo pastebėti, kad galvoje turima sceninė ištarmė. Buvusieji Vokietijos lenkai visi taria u̯. Iš jų tą garsą tokį pažįsta paprastai ir vokiečiai.

Mūsų **n** prieš **k, g** savo velarumu žymiai skiriari nuo vokiečių dviem rašmenim rašomojo garso **ng** (10). Tatai jau matyti vien iš to, kad vokiečių kalbos mokydamies jį turime ypačiai pratintis ištarti.

„**r** wie im Deutschen" nieko dar nepasako. Šiandien Vokietijoje baigia galėtis XVIII amžiuje mados iš Prancūzijos atneštas melekėlinis*) **r** (Zäpfchen- **r**), o liežuvinis **r** su dideliu vargu bepajėgia vos scenoje laikytis. Lietuva tepažįsta tik šį paskutinįjį. Šitą atskyrį Mažosios Lietuvos lietuviai ir suvokietėdami paveldėjo. Kiti vokiečiai pamėtojasi iš įsrutiečių, sako juos tariant „Insterrrburrrgerrr". Tatai dėl to, kad mūsų **r** liežuvio dūžių

---

*) Maž. Lietuvoj (pav., Vilkyškiuose) liežuvėlį „Zäpfchen" vadina melekėlis (plg. latv. miėle „liežuvis"). Liežuvėlis už melekėlį yra plačiau Lietuvoj pažįstamas, todėl geriau terminu tiktų liežuvėlinis ir (plg. porelinės nytys Kup.). Red.

skaičiumi žymiai atsiskiria ir nuo vokiškojo liežuvinio r. Autorius turėjo būtinai pastebėti, kad lietuviškąjį r tariant nieku būdu negama „gargaliuoti".

Pasakyti, kad i tarp priebalsio ir „kietojo" balsio tik minkštinamasis ženklelis tėra (11), negalima. Tam prieštarauja a p i a r ė, s u s i u o d ė... ir svetimieji žodžiai p e r i o d a s, a m o n i n k a s...

Savo taisykle, kad o prieš l, m, n, r, sudarydamas su tais priebalsiais vieną skiemenį, esąs trumpas ir atviras (12), Senn'as tik klaidina kalbinìnkus. Rašomojoje kalboje ir jos tarmėje tariama n ó r s ir R a u d ó n d v a r i s. ó čia tetaria tie, kur dar lietuviškai dorai neišmoko. Iš pusrusių ir puslenkių, ypačiai moterų, dažnai girdime ir v a ž ò s u vietoje v a ž i ú o s i u. Tie žmonės paprastai tesako ir L à b a s, p ò n a s![1]).

u po minkštųjų priebalsių visiškai nėra „ein dumpfes ü" (12), bet toks pat, kaip ir visur kitur. Iš pastabos prakalboje (VI) skaitytojas dar nesupras, kaip tą garsą iš tikrųjų reikia tarti.

Autorius tvirtina, kad kietų priebalsių grupė, atsistojusi prieš „minkštą" balsį, suminkštėjanti (7). Tokios taisyklės rašomoji kalba nepažįsta. Čia turime daug įvairumo. Tariama: v a ľ ť i s, v i n ģ i s, s a m ť i s, v a ľ k ť i s, n a k ť i s, s ľ e n k s ť i s. Taigi regresyvinė palatalizacija prašosi dar ištiriama. Transkribuojant Šatrijos Raganos „Vasaros naktį" anos taisyklės jau ir nesilaikyta. Rašoma: t ū k s t a ń č i a i s, n a ǩ ť i s, p a s l a ṕ ť i n g a s, bet ḿ i r ǩ č i o d a m o s, ś ń i b ž ď ė j o, a p ḿ i ŕ ė, s v a j o j a n č o s, p a u k š č i a i (II 3). Čia jau skaitytojas visiškai susipainios.

Yra ir kirčio bei priegaidės klaidų. Kaikur jiedu tik ne iš rašomosios tarmės. Autoriaus sukirčiuota: j e ĩ (28, 109), R a u d ò n d v a r i s (32), l à p u t, s è n u t, p r ì j u o s t ė (50), n ò r s (91), a ũ g a l a s (108), ú o s t a s (115), A t l a ñ t a s (275), k ũ r i n i o (284), B á l t t j o s (II 27), n í e k i n t i (II 30), v á r s t a i (II 37), d v é l k t i (278), b e v ý r ė (276), k a t e d r à (282), m i l i j ò n a s (286), p ã r a m a (289). Turėtų būti: j é i, R a u d ó n d v a r i s, l a p ù t, s e n ù t[2]), p r i j u õ s t ė, n ó r s, á u g a l a s, u õ s-

---

[1]) Trumpą (gravinį) ò vakariečiai augštaičiai sako tik kaikuriuose skoliniuose, pav.: p ò p a s, bet a g r o n õ m a s ir kt. R e d.

[2]) l à p u t, s è n u t sako Maž. Lietuvoj, pav., Vilkyškių parapijoj. R e d.

t a s, A t l á n t a s, k ũ r i n i o, B a l t ì j o s, n i ẽ k i n t i, v a r̃ s t a i, d v e l̃ k t i, b e v ỹ r ė, k ã t e d r a, m i l i j ó n a s, p a r a m à.

Priedėlyje formuluotoji kirčio atitraukimo taisyklė: š e š i à s d ẽ š i m t i s = š è š i a s d e š i m t i s; n a u j à s k é l n e s = n a ũ-j a s k é l n e s (257) rašomojoje tarmėje, jei neklystu, neveikia. Bet kad Kaune daug kas taip kalba, tai tiesa. Nereikėjo skaitytojui pasakoti nė apie antrinį kirtį tokiuose žodžiuose, kaip p e r ž i ū-r ė t i (124). Kuršaitis tik čia tegirdėjo tą kirtį, nors mes jį tariame ir daug kur kitur. Tatai yra jau mūsų kalbos ritmo dalykas. Jo išmokti tegalime vien iš gyvojo žodžio.

Dar kelios pastabos dėl ž o d y n o, s i n t a k s ė s ir kitko. Lietuviškai sveikindamies sakome l a b à d i e n à, o ne l a b ą d i e-n ą (24). Tatai yra germanizmas. V a i k ų v a i k a i yra ne tiktai ‚grosse Scharen von Kindern' (27), bet ir ‚Nachkommen'. V i š-t u k a s, ž ą s u k a s, b r o l u k a s etc. (40) sako daugiau kapsai. Pirmoji vieta priklauso zanavykiškosioms lytims v i š č i u k a s, ž ą-s i u k a s, b r o l i u k a s.

Kad mažybinė ir maloninė priesaga **-užis** būtų „fast ganz ungebräuchlich" (41), dar pirmą kartą teišgirdau ir visiškai tuo netikiu.

Taip pat netiesa, kad **-áitis** šiandien žodžių darybai nebevartojamas (42).

Kažinkas išlaužė iš piršto taisyklę, kad moteriškąsias (mergaičių) pavardes iš vyriškųjų reikią šitaip darytis: T u m a s: T u-m a i t ė, P e t r u l i s: P e t r u l y t ė, T a u č i u s: T a u č i ū t ė Tą pramanytąją taisyklę ir Senn'as į savo vadovėlį įsidėjo (43). Ji gyvojoje kalboje Lietuvoje niekur neveikia. Atskiros tarmės čia paprastai vieną kurią priesagą tesako. Ana mada ypačiai yra apsėdusi Žemaičių gimnazijas.

Autorius teduoda skaitytojui tiktai vieną s o d n ą (294). Zanavykų ir kapsų sakomo s o d o visai nemini.

Kad m o t e r i š k ė daugiskaitos neturėtų, niekas Lietuvoje netikės.

Nei iš šio nei iš to II 34 parašyta „s ù a b i ẽ m s e s e r i-m ì", nors gramatikoje (61) dviskaitos įnagininkas pažymėtas taisyklingai s e s e r i m̃.

Rašoma: Laisvės Alėja ir Duonelaičio Gatvė (38), nors visi rašo čia mažąsias a ir g.

Paprastai rašoma ir sakoma viso gero arba visa gera, bet ne visa gero (83).

„Jis kojas nušalo“ ir „nušalau rankas“ reiškia ne tik „er hat kalte Füße bekommen, ich habe kalte Hände bekommen“ (95), bet ir „ihm sind die Füsse erfroren, mir sind die Hände erfroren“.

Poroje pratimų dalies kilmininkas padėtas ne vietoje: Ar tu mėgsti žuvies? Taip, aš žuvų labai mėgstu (50); Tas vaikinas turi pentinų ant kojų, kaip koks riteris (II 32); Rusų valdžia uždraudė lietuviams skaityti lietuviškų knygų ir laikraščių (II 24); Ežere žmonės tinklais gaudė žuvų (II 24).

Dainos žodžiuose Per girią giružę saulė tekėjo, o mūsų brolelis ant arklio (= arklyje) sėdėjo (45) ir žmonių sakymuose Jei gegutė pavasarį kukuoja ant sauso medžio (= sausame medyje), bus geri metai, jei ant žalio medžio (= žaliame medyje) — blogi (59); Mūsų broleliai ant gražių gražiausių arklių (= gražių gražiausiais arkliais) nujojo į karą, į svetimą kraštą (II 16) prielinksnis ant rašomajai kalbai yra gana svetimas. Visiškai jau nebeįmanomas šitoks sakinys: Dantų gydytojas su sūnumi gyvena ant Laisvės Alėjos (= Laisvės alėjoje) (II 8).

Nežinau, kam autorius prisidėjo į vadovėlį ir mūsų lietuviškojo žargono „perlų“. Čia surašau keletą pavyzdžių:

Pasakyk, man, **kaip gilus** Nemunas (55). **Kaip brangus** šitas arklys? (62). Kaip tu čia gali dejuoti, pats **būdamas geroje padėtyje** (74). Rankos yra **pagelbininkės proto**, bet ir protas reikia laikyti rankose (84). ...pradeda daug reikalauti ir **duoda didelės reikšmės kitų nuomonei apie save** (85). Pirmiau pats **užsilaikyk ramybėje**, tuomet ir kitus galėsi nuraminti (92). Sau-

gok Dieve nuo supykimo ir karsčiavimosi, net ir **menkiausiame išsireiškime** (92). Krašto **tvarkai palaikyti**, vyriausybė leidžia įstatymų (119). Jie **palaiko tvarką**, žiūri tvarkos (119). Mes laikom arklį **pasivažinėjimui** (119). Kiek kartų jūs valgote **į dieną** (II 23). Ramusis vandenynas **guli** tarp Azijos ir Amerikos (II 27).

Kas čia tuose pavyzdžiuose pabrėžta, galime įvairiai taisyti.

Lietuvių kalbos „Redensart'u" duotas ir toks sakinys paskui į mėnesį (113). Aš labai abejoju, ar bent vienas lietuvis, nepaskaitęs šalia padėto vokiško vertimo „nach einem Monat, einem Monat später", suprastų tatai turint reikšti po mėnesio mėnesį vėliau.

Paskaitęs pratime sakinį Mano broliuko dabar trys savaitės (46), negalėjau be „Schlüssel'io" niekaip suprasti. Ten (II 6) jis išverstas „Das Brüderchen meines Freundes ist jetzt drei Wochen alt".

Kad vokietis Lietuvoje tarnaitei ir labai rūstai riktelėtų Atnešk vandens rankoms **prausti!** (76), vistiek ji imtų šaipytis...

Nelabai nuosakiai pasielgta ir su mūsų vietovardžiais. Rašyta mišriai Kaunas ir Kowno, Garliava vokiškajame tekste kaikur vadinama Godlewo (182), bet Raudondvaris, Merkys, Merkinė, Palanga palikti lietuviški. Geriau būtų buvę, kad autorius būtų paaiškinęs lenkus ir rusus sakant Kowno, o lietuvius — Kaunas.

Be reikalo į vadovėlį dėta „Brutenio ir Vaidevučio" pasaka (192—3). Ji yra ne mūsų, bet prūsų.

Antrą vadovėlio leidimą leidžiant teks, žinoma, jį visą atsidėjus peržiūrėti, o transkripciją jau visiškai iš pagrindų reviduoti. To antrojo leidimo sulaukti mes šitoms knygelėms gyvai linkime nes jos ir dabar lietuviškai besimokantiesiems nelietuviams niekuo kitu nepakeičiamos.

Kaune, 30. I. 27. *A. Salys.*

Sutrumpinimai.

AfslPh. = Archiv für slavische Philologie. Göttingen 1876 ff.

BB. = Beiträge zur Kunde der idg. Sprachen. Göttingen 1877—1906.

BGLS. = Beiträge zur Geschichte der lit. Sprache von A. Bezzenberger. Göttingen 1877.

BrB. = Bìblia tai esti wissas schwentas Raschtas Lietuwischkai perguldìtas per Janą Bretkuną... Karaliaucziuie 1579—1590.

BrP. = Postilla tatai esti Trumpas ir Prastas Ischguldimas Euangeliu... Per Jana Bretkuna... ·Karaliaucziuie 1591.

Brückner Slav. Fremd. = Die slavischen Lehnwörter im Litauischen von A. Brückner. Weimar 1877.

Būga KS. = K. Būga, Kalba ir Senovė. Kaunas 1922.

Chyl. = Biblia Lithvanica Coepta edi Londini... 1684.

DelbrückGr. = Grundriß der vergl. Grammatik der idg Sprachen. Straßburg 1897—1916.

DP. = Daukšos Postille. Kaunas 1926.

DPr. = Matthäus Prätorius, Deliciae Prussiae. Berlin 1871.

Dus. = Dusetos.

Endr. = Endriejavas.

K. = Litauisch-deutsches Wörterbuch von Fr. Kurschat. Halle a. S. 1883.

Карскiй Бѣл. = Бѣлорусы. Варшава 1903—1911.

KM. = Maldos kriksczioniszkos... Kiedainise 1653.

Kurmin Słow. = Słownik polsko łacińsko łotewski ułożony i napisany przez xiędza Jana Kurmina. Wilno 1858.

Kv. = Kvėdarna.

KZ. = Zeitschrift für vergl. Sprachforschung, begründet von A. Kuhn. Berlin und Gütersloh 1852 ff.

Le. Gr. = Lettische Grammatik von J. Endzelin. Heidelberg 1923.

Lepner Litt. = Der Preusche Littauer von T. Lepner. Danzig 1744.

Lex. = Lexicon Lithuanicum (Karaliaučiaus Valstybės archyvo rankraštis.

Лит. Метр. = Литовская Метрика. Петербургъ.

ŁośGram. = Gramatyka polska. Lwów-Warszawa-Kraków 1922—25.

LT. = Lietuvių Tauta. Vilniuje, 1910—19.

Ludwik Litw. = Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów skreślona przez Ludwika z Pokiewa. Wilno 1846.

Maž. = Mažvydas. Spaudai paruošė J. Gerullis. Kaunas 1922.

Mielke = Littauisch-deutsches und deutsche-littauisches Wörterbuch von Chr. G. Mielcke. Königsberg 1800.

Mież. = Kun. M. Miežinio Lietuviszkai-latviszkai-lenkiszkai--rusiszkas žodynas. Tilžėje 1894.

Mitt. = Mitteilungen der Lit. Litterarischen Geselschaft. Heidelberg 1883—1911.

MLV. = K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca. Rīgā 1923 ff.

Mos. = Mosėdis.

MT. = Margarita theologica... Karaliaucziuie 1600.

Ness. = Wörterbuch der lit. Sprache von G. H. F. Nesselmann. Königsberg 1851.

Ostermeyer Gram. = Neue littauische Grammatik von G. Ostermeyer. Königsberg 1791.

Post. = Postilla Lietuwiszka... 1600.

PS. = K. Širvydo Punktay Sakimu. 1629—44.

Ram. = Ramygala.

Ruhig = Littauisch-deutsches und deutsch-littauisches Lexicon. Königsberg 1747.

РФВ. = Русскій филологическій вѣстникъ. Варшава 1879 ff.

Qu. = Karaliaučiaus Valstybės archyvo žodyno rankraštis.

S. Naum. = Suvalkų Naumiestis.

Slnt. = Salantai.

Срезн. = Матеріялы для словаря древне-русскаго языка по письменнымъ памятникамъ. Трудъ И. И. Срезневскаго, С. Петербургъ 1893—1912.

Sub. = Subačius.

ŠD. = Švietimo Darbas. Kaunas.

SzDi. = Dictionarium trium linguarum... auctore Constantino Szyrwid. Vilnae MDCCXIII.

Trautmann Wb. = Baltisch-slavisches Wörterbuch von R. Trautmann. Göttingen 1923.

Vab. = Vabalninkas.

Wackernagel Vorl. = Vorlesungen über Syntax. Basel 1928.

Woł. ŻW. = Żemaitiu Wiskupiste. Aprasze K. Motiejus Wołonczewskis. Wilniuj 1848.

ZfslPh. = Zeitschrift für slav. Philologie. Berlin 1925 ff.

Żodrod. = Żodrodys toie kningelieie essontiù żodiù. 1838.

Pastebėtosios korektūros klaidos.

Išspausdinta:	pusl.	eil.	Turi būti:
Commentaciones	1	1	Commentationes
visus	3	23	visus
neveikiamaja	31	25	neveikiamąja
klausimu	32	34	klausymu
atsakymųi	33	31	atsakymų
išnašosei	70	8	išnašose
lapk'ristys	105	15	lapkristys
slavų gyvenamose vietose	148	6	slavų gyventose vietose
per didelio	150	13	perdidelio
liežuvėlinis ir	221	35	liežuvėlinis r
Mielke	227	12	Mielcke